

Academia de Științe
a Moldovei

Institutul de Filologie

REVISTĂ DE LINGVISTICĂ ȘI ȘTIINȚĂ LITERARĂ

Fondată în 1958
Apare de 3 ori pe an

Nr. 5–6 (245–246)

2009

septembrie–decembrie

S U M A R

ISTORIA LITERATURII

- 3 ALEXANDRU BURLACU, *Mircea Eliade și mișcarea „generaționistă” din Basarabia*
- 13 TIMOFEI ROȘCA, *Nichita Stănescu între poezie și exegeză*
- 19 LUCIA ȚURCANU, *Elemente manieriste în poezia neoexpresioniștilor români*
- 27 POLINA TABURCEANU, *Profesorul de teologie Nichita Terpsihorov sau personajul ipocrit*

TEORIE LITERARĂ

- 33 SERGIU COGUT, *Dialogul socratic al lui Platon și polifonia bahtiniană*
- 39 CLAUDIA MATEI, *George Călinescu și estetica italiană*

ONOMASTICĂ

- 55 ANATOL EREMIA, *Arealul toponimic Sângerei. Glosarul numelor topice*

ETIMOLOGIE

- 74 MARCU GABINSCHI, *Confruntări intra- și extrabalcanice (frazologie, paremiologie, semantică, sintaxă)*

TERMINOLOGIE

- 84 OLGA CAZAN, *Terminologia – un termen polisemantic*
- 92 PETRU DERESCU, *Precizări la semantizarea termenilor în școală (nuvela)*

ESEU

- 98 NICOLAE BILEȚCHI, *Casa*

RECENZII

- 110 VASILE BAHNARU, *Elemente de semasiologie română*, Chișinău, Știința, 2009, 288 p. (VIORICA RĂILEANU)
- 112 *Dictionarium valachico-latinum: primul dicționar al limbii române!* Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”; studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Ghivu, București, Editura Academiei Române, 2008, 392 p. (GALACTION VEREBCEANU)

- 116 *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stânga Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest*. Studiu introductiv, selectarea și îngrijirea științifică a textelor: Victor Cirimpei, Chișinău, Editura Tipografia Centrală, 2008, 224 p. (ANGELA PASAT)
- 119 *Языки народов Казахстана* (Limbile popoarelor din Kazahstan), Astana, Kazahstan, Editura Arman-PV, 2007, 300 p. (ALA SAINENCO)

OMAGIERI

- 124 **ACADEMICIANUL DUMITRU MATCOVSCHI – SEPTUAGENAR**
Dumitru Matcovschi între „imne” și „blesteme” (ION CIOCANU)
- 129 *Vasile Bahnaru la 60 de ani* (ANA VULPE)

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

- 132 *Blitzuri omagiale* (VIORICA RĂILEANU, NINA CORCINSCHI)

ANIVERSĂRI

- 134 *Folcloristul Efim Junghietu – 70 de ani de la naștere (05.01.1939-18.10.1993)*
(NICOLAE BĂIEȘU)
- 138 *Nicolae Raevschi – 80 de ani de la naștere (29.XII.1929-13.V.2009)*
(VASILE PAVEL)

Manuscrisele și corespondența se vor trimite pe adresa:
Bd. Ștefan cel Mare și Sfint, nr. 1 (biroul 419), MD-2001, Chișinău, Republica Moldova.
E-mail: revista_lsl@hotmail.com; tel.: 21-00-42.

Orice material publicat în RLȘL reflectă punctul de vedere al autorului. Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui articol aparține în exclusivitate semnatarului. Manuscrisele nepublicate nu se recenzează, nu se comentează și nu se restituie. La solicitarea autorilor, unele articole sunt publicate cu î din i în corpul cuvântului.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef:

dr. hab. **Alexandru Burlacu**

Redactori adjuncți:

dr. hab. **Vasile Bahnaru**, dr. hab. **Anatol Gavrilov**

Membri ai colegiului:

acad. Mihai Cimpoi (Chișinău)	dr. hab. Vasile Pavel (Chișinău)
acad. Marius Sala (București)	dr. hab. Gheorghe Popa (Bălți)
acad. Eugen Simion (București)	dr. hab. Ludmila Zbanț (Chișinău)
m. c. al AȘM Anatol Ciobanu (Chișinău)	dr. Constantin Bahnean (Moscova)
prof. dr. Eugen Beltechi (Cluj-Napoca)	dr. Tudor Colac (Chișinău)
prof. dr. Ion Horia Bârleanu (Suceava)	dr. Aliona Grati (Chișinău)
prof. dr. Klaus Bochmann (Leipzig)	dr. Nicolae Leahu (Bălți)
dr. hab. Ion Ciocanu (Chișinău)	dr. Nina Corcinschi (Chișinău)
prof. dr. Michel Contini (Grenoble)	dr. Veronica Păcuraru (Chișinău)
dr. hab. Elena Constantinovici (Chișinău)	dr. Silvia Pitericiu (Craiova)
prof. dr. Stelian Dumistrăcel (Iași)	dr. Ion Plămădeală (Chișinău)
prof. dr. Klaus Heitmann (Heidelberg)	dr. Viorica Răileanu (Chișinău)
dr. hab. Vitalie Marin (Chișinău)	dr. Angela Savin (Chișinău)
prof. dr. Lorenzo Massobrio (Torino)	dr. Maria Șlehtițchi (Bălți)
prof. dr. Dan Mănuță (Iași)	dr. Galaction Verebceanu (Chișinău)
prof. dr. Gheorghe Moldoveanu (Suceava)	dr. Ana Vulpe (Chișinău)

Secretar de redacție:

Mihai Papuc

ALEXANDRU BURLACU
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**MIRCEA ELIADE ȘI MIȘCAREA
„GENERAȚIONISTĂ” DIN BASARABIA**

Campania „generaționistă” în deceniile trei și patru a luat proporții și forme extrem de violente, a provocat orientări și profesii de credință adeseori adverse, stârnind în presa literară mult zgomot de manifeste și irosire de energie creatoare. Această dispută, de lungă durată, cu „strigăte mistice” și „îndemnuri ortodoxe”, e inițiată de revistele „Gândirea” și „Cuvântul” ai căror mentori sunt Nichifor Crainic și Nae Ionescu. Sub îndrumările lor proteguitoare și stimulatoare își face apariția o nouă generație, supranumită a **noii spiritualități**.

Cel dintâi care, în numele generației sale, oferă o sinteză a trăsăturilor specifice ale „noii spiritualități” este Mircea Eliade, care publică în „Cuvântul”, începând cu 6 septembrie și până în 16 noiembrie 1927, seria de articole intitulată – „Itinerariu spiritual”.

Acest manifest trasează liniile de orientare „pe viitoarea hartă sufletească a generației”. El se vrea un îndreptar, care să „ia atitudine împotriva vechilor metode, să schițeze critica celor câteva personalități ce năzuiesc încă să ne fie îndreptarii; și să afirme valorile, preferințele, țelurile”. Referindu-se la specificitatea generației sale, Mircea Eliade depistează și cauzele, circumstanțele care au determinat o astfel de conformație: „Pentru cine înțelege – noi suntem generația cea mai binecuvântată, cea mai făgăduitoare din câte s-au rânduie până acum în țară. Trebuie să ținem seama numai de elită.

Suntem cei care au trecut, odată cu copilăria, experiențe diverse și tragice, care am cunoscut viața, răsfrântă pe fețele părinților noștri. Unii au suferit mai mult, alții mai puțin. Dar toți ne-am **întrebat**. Ceea ce nu se făcuse până atunci. Criza religioasă a fost pentru noi mai puternică decât a generațiilor trecute... Confuzia care s-a făcut înaintea noastră, și pe care o fac acum profesorii universitari – noi nu am făcut-o. Pentru că noi am cunoscut o viață mai **completă**. Am trecut experiențe care ne-au adus la rațiune, la artă, la misticism. Suntem cei dintre care diferențiem planurile acestea de realitate, și înțelegem că fiecare își au viața și legile lor. Viața izbîndu-ne dureros și precoce, ne-a apropiat de realități necunoscute celorlalți.

De aceea pentru noi – viața lăuntrică e atât de cruntă, de diversă, de chinuitoare. În noi izbîndește **spiritul**” [Apud 1, p. 309].

Noua mentalitate este justificată, într-un mod bombastic, de experiența tragică a tinerilor care au cunoscut o **viață completă**. Polemica ia amploare odată cu apariția manifestului „Crinului Alb” publicat în „Gândirea” din august – septembrie 1928 ca un exuberant act de violentare a „bătrânilor”. Semnatarii „manifestului” supun unui rechizitoriu generațiile anterioare, vinovate de „lipsa de gânduri proprii”, de „împrumuturi necernute”, de „dezolanta lipsă de simț filozofic” (au acceptat concepția materialistă a istoriei, monismul darvinian, Iluminismul francez, uitarea de Dumnezeu) ș.a.m.d.

Idealurile „fiilor Soarelui” sunt formulate în „completudinism” – „un amestec de Rațiune, Intuiție, Elan, Extaz”. Elaborat sub tutela neaflășată a lui N. Crainic, „Manifestul...” atesta reeditarea în termeni noi a **ortodoxiei populare**.

Astfel, pe de o parte a baricadei s-au situat „tinerii” de la „Gândirea” și „Cuvântul” și aderenții lor, provizorii, pe de altă parte, „bătrânii” Ș. Cioculescu, G. Călinescu („Viața literară”), M. Polihroniade („Vremea”), Al. Sahia („Bluze albastre”), Z. Stancu („Floare de foc”), Mihai Ralea („Viața românească”), Eugen Lovinescu („Facla”). Acuzele au fost reciproce, polemica „generaționistă” având la bază divergențe esențiale de natură filosofică și ideologico-estetică.

Zgomotoșii tineri (la momentul declanșării campaniei generaționiste) erau Mircea Eliade, Petru Comarnescu, Constantin Noica, Mihail Polihroniade, Ionel Jianu, Mihail Sebastian, Mircea Vulcănescu, Stelian Mateescu etc., dar și semnatarii manifestului „Crinul Alb”: Petre Marcu-Balș, Sorin Pavel și Ion Nestor. „La o privire mai atentă – remarcă Dorina Grăsoiu – se pot observa ușor deosebiri (chiar divergențele) de păreri, motiv pentru care au și existat atâtea dispute și polemici între așa-ziii reprezentanți ai „noii spiritualități”. Sigur că anumite „idei-forță” le erau comune (obsesia răfuielii cu vechea mentalitate antebelică, cu concepția raționalistă, prăfuită, aspirația spre absolut, spre „completudinism”), dar sferile de influențe diferite care se exercitau asupra lor (pe de o parte – doctrina filosofică a lui Nae Ionescu, ce le inocula dorința de a trăi în aventură, spaima de ratare, pe de alta – exaltarea mistic-ortodoxistă a lui Nichifor Crainic) au dus la puncte de vedere, deosebiri, deseori ireconciliabile” [1, p. 308]. Liniile de orientare ale acestora, se pare, sunt deja clarificate de D. Micu [2] și Z. Ornea [3].

Neomogenitatea taberei „tinerilor”, influențați, unii de **trăirismul** lui N. Ionescu și, alții de **gândirism**, este afirmată și de o puzderie de publicații ce se declară programatic reviste „de generație”. Nu întâmplător Nichifor Crainic, foarte pățimaș, se vede obligat să ia atitudine față de agresivitatea „tinerilor” ieșiți de sub tutela sa: „Aproape toate condeiele care activează azi în literatură au trecut prin paginile ei („Gândirii” – *n. n. – A. B.*). Nu există nici un începător de talent care să fi bătut la poarta „Gândirii” zadarnic. E singura revistă care și-a oferit locul de frunte oricărui debutant cu reale însușiri. Unde e prigoana? Unde ignorarea? Unde călăii generației noi?” [4, p. 192]. Referindu-se la acuzațiile tinerilor, N. Crainic se întreabă – „Care sunt scriitorii bătrâni ai României de azi?” – și răspunde: „În realitate suntem singura țară fără scriitori bătrâni. E unul singur de 60 de ani: Brătescu-Voinești, care s-a izolat într-o tăcere tristă, departe de mișcarea literară. Vin apoi câțiva de 50 de ani: M. Sadoveanu, cel mai mare stilist al nostru, lucrând într-un feroce egoism, fără nici un contact camaradesc cu restul scriitorilor; Octavian Goga, generos camarad al oricui...; Tudor Arghezi care, când a scos câte o revistă proprie, a înțeles s-o pună la dispoziția tuturor începătorilor; Ion Minulescu, entuziast pentru orice trăsnaie; Gala Galaction, săritor fratern pentru toți. Cam aceștia și cam atâția sunt scriitorii bătrâni dacă la 50 de ani îi putem numi bătrâni. Cu o excepție – două, pot fi ei acuzați de fobie față de tineret?” [4, p. 192].

Reflectând despre cele două cenacluri ale lui M. Dragomirescu și E. Lovinescu, mentorul tineretului de la „Gândirea” atenționează: „Care tânăr începător a fost prigonit sau ignorat de aceste cenacluri? Amfitrionii lor, amândoi, s-au întrecut în bunăvoință și au renunțat la exigențele elementare ale criticii numai pentru a încuraja orice mugur în care au crezut că văd o viitoare floare literară. Scrisul lor și fapta lor stau dovadă

a unui credit nelimitat acordat tinereții dibuitoare. Conducătorii celor două cenacluri ca niște noi Heliozi, pot fi acuzați de excese de bunăvoință, în nici un caz de ostilitate față de generațiile începătoare. Numai cine n-a vrut, acela n-a căpătat un certificat de glorie prezumtivă” [4, p. 192].

În nr. 3-4 al revistei „Criterion” din 1934 Mircea Vulcănescu publică un studiu amplu, în care formulează și fundamentează șapte componente ale conceptului de generație literară: „O generație este o grupare socială bio-psiho-istorică, în care predomină oamenii de aceeași vârstă. Manifestările acestei grupări sunt condiționate de faptul că membrii componenți au participat la un anumit eveniment istoric, a cărui influență au suferit-o în perioada lor de formație intelectuală: – fapt care face să predomine în manifestările lor preocupări de aceeași natură, precum și o asemănare de material și de măștri” [5, p. 5]. De altfel, la intervale mai mult sau mai puțin constante, în România modernă se succed, conform unor opinii, următoarele generații: 1) generația premergătorilor (marcată de revoluția lui Tudor Vladimirescu), 2) generația pașoptistă, 3) junimistă (1880), 4) generația socială (semnalul de alarmă tras de răscoalele din 1907), 5) generația de foc (gândiristă, după numele celei mai importante publicații a „supraviețuitorilor” primului război), 6) „Criterionului” (adolescenți în primul război și pe care Eliade îi numește promoție), 7) generația lui Nichita Stănescu și Nicolae Breban (estetizantă), 8) generația ’89” [6, p. 11].

Dintre revistele cele mai intransigente cu „tânăra generație” este „Viața românească”. În repetate rânduri, ea a luat atitudine acerbe față de „publicistica literară de după război” în care ar fi dat buzna cu „plictisitoare gălăgie o serie de băieți, cu pretenții de literați”, care în simpatica lor naivitate cred că a fi tânăr e o valoare în sine, o calitate ce-ți dă dreptul să spui orice și cum te taie capul”. De această prejudecată și „tapaj literar” sunt responsabili „acei care ani de zile în șir au cultivat în interes propriu, banala și plictisitoare vorbărie despre „tânăra generație”. Câțiva, printre care se găsește și unul cu „studii” în țara lui Gandhi (unde a stat pentru a învăța engleza), au profitat gras de pe urma acestei chestii cu generația”. Pe urma lor, consideră polemistul caustic „ceea ce a rămas este doar generaționomania aceasta, lipicioasă ca boala oițelor”. Pentru a reconstitui atmosfera mișcării literare din acești ani este absolut necesar să reproducem, cel puțin, un fragment – două din „războiul generațiilor”. Iată o mostră de invectivă, de limbaj violent, de contestare fulminantă: „Asistăm ... în ultima vreme la o adevărată invazie de lăcuste generaționiste, pur și simplu neisprăviți, cu gălăgioase veleități, literare, se zice.

Se îmbulzesc, își dau brânci unii altora, pentru a ajunge oricum și cu orice preț în pagina tipărită. Pentru acest scop unii desperează periodic și arțăgos, întrecându-se în strâmbături patetice, alții terfelesc cu înverșunare care și așa își păstrează intactă valoarea, iar alții înjură pur și simplu, probabil făcându-și socoteală că înjurătura din topor, pe ton cât mai mujic posibil, izbește atenția publică și consacră faima. Am văzut doar pe unul din aceștia, de altfel o perfectă nulitate (Milovici, parcă), făcând harcea-parcea pe Arghezi și alții, proslăvind în schimb trei, patru băieți colegi întru generație... Aspectul cel mai hazliu al acestor exhibiții este altul: fiecare nimenea din aceștia, mulți și mărunți ca ciupercile crescute dimineața pentru a muri seara, se crede chemat să scoată o revistă și să dea directive oricum spirituale. Așa s-a împlut piața cu o sumedenie de „reviste” puse pe harță cu toată lumea, gângăvind

atitudini eroice și „novatoare”. Recent de tot e și una „Criterion”, imagine fidelă a unui americanizant superficial, aprig interesat de parvenire, cu toată mintea sa gongorică și lamentabil haotică. Nu căutați însă miezul, talentul adevărat, pregătirea acestor generaționiști, pentru că veți fi ispitiți să spuneți cu noi: „la carte, băieți!” [7, p. 105-106].

Aceste violente atitudini de contestare în polemici acerbe, s-ar părea inutile, dar, în ultimă instanță, ele au dinamizat viața literară, au stârnit un mare avânt, au dus la o mutare a accentelor valorice, la o schimbare de mentalitate.

Mișcarea „generaționistă” a produs o întregă literatură a manifestelor, care sub raport cantitativ depășește cert literatura avangardei și suscită interes din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, dominanta acestor manifestări (de altfel cu un strălucit succes de presă) este rivalitatea acută dintre „tineri” și „bătrâni”. Tinerii nestăviliți pleacă din start de la preconcepția premisă a rupturii iremediabile dintre generații. Aceasta nu înseamnă altceva decât reluarea conflictului dintre „părinți” și „copii”, etalându-se, paradoxal, insuficiența adevăratei „spiritualități” sau, dimpotrivă, este verificat imperativul dictaturii unei noi mentalități și sensibilități artistice.

În Basarabia anilor '30 manifeste și atitudini „generaționiste” se proclamă programatic la revistele „Poetul”, „Itinerar”, „Familia noastră”, „Generația nouă”, „Bugeacul”, „Viața Basarabiei”. Dar, este interesant că la violențele „tinerilor” nu a răspuns tranșant niciun „bătrân”, provocând, în schimb, revistele de peste Prut.

În ce măsură mișcarea „generaționistă” din presa basarabeană își asumă idealurile „noii spiritualități”? Care sunt „ideile-forță” comune tinerilor din centru și celor din provincie? În ce momente esențiale se diferențiază? Care sunt divergențele tinerilor basarabeni?

În acest sens, manifeste net deosebite de cele ale „noii spiritualități” aici nu se înregistrează, dar ideea fixă, **marota basarabenilor**, și în atitudinile lor „generaționiste”, rămâne proverbialul spirit regionalist.

Chiar dacă violența nu poate fi o dovadă, tinerii totuși, cu o vehemență verbală rar întâlnită până atunci, exercită un „tir continuu” asupra „bătrânilor”, respectiv a tuturor autorităților culturale. Agresivitatea le este un dat comun. Se știe că acești „tineri furioși” (mai toți proaspeți absolvenți de liceu, în jurul vârstei de 19-20 de ani) nu numai că le contestă „bătrânilor” (care uneori nu numără mai mult de trei decenii!) orice merit, dar încearcă să-i înlăture din „arena literară ca pe niște fosile ancorate în vremuri iremediabil apuse, într-o mentalitate învechită, desuetă, și deci, implicit, dăunătoare”. Astfel, „erijându-se în reprezentanți ai unei noi spiritualități”, intransigenți și justițiar, ei se cred îndreptățiți, în numele noilor idealuri pe care le proclamă bătaios să arunce un teribil „în lături” exponenților „generației războiului”, printre aceștia numărându-se „ramoliți” de tipul: Nicolae Iorga, G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, C. Rădulescu-Motru, Mihail Dragomirescu, P. P. Negulescu, dar și scriitori „compromiși” precum: T. Arghezi, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Ion Pillat, Adrian Maniu etc. [1, p. 307].

„Ramoliții” din Basarabia sunt cei din „generația Unirii”, printre figurile proeminente remarcându-se Pan. Halippa, Ion Buzdugan, Sergiu Victor Cujbă, Iorgu Tudor, Teodor Vicol, Gheorghe V. Madan, Ștefan Ciobanu ș.a. Printre adepții „noii spiritualități” se manifestă impetuos Nicolai Costenco, Vasile Luțcan, Sergiu Matei Nica, Vladimir Cavarnali, Bogdan Istru, Teodor Nencev, Petre Ștefănuță ș.a.

Aceste violente atitudini de contestare în polemici acerbe, s-ar părea inutile, dar, în ultimă instanță, ele au dinamizat viața literară, au stârnit un mare avânt, au dus la o mutare a accentelor valorice, la o schimbare de mentalitate.

„Ostilitățile” n-au venit din partea „bătrânilor” și s-au limitat în presa basarabeană la un schimb benign de replici. Mult mai incitante sunt diatribele la adresa tinerilor basarabeni aduse de revista „Gândirea” pentru care Basarabia și basarabean înseamnă un românism nepus la punct, pentru că provincia de la Nistru e singura care înaintează foarte greu și încet în românizarea culturală. Explicația ar sta în formația neromânească a intelectualității de aici. Ideile acestea, emise de Nichifor Crainic, nu-și pierd actualitatea nici azi, din păcate.

Exigențe clare înaintează tinerilor basarabeni și revistele „Cuget clar”, „Însemnări ieșene”, „Viața românească”, „Adevărul literar și artistic” etc. De obicei, sunt atacate cu precădere pretențiile regionaliste și apoi alte păcate ale mișcării literare de aici. Astfel, spre exemplu, „Adevărul literar și artistic” consideră noua revistă basarabeană „Itinerar” ca fiind fără țință. Iată un reflex necruțător: „Câțiva tineri basarabeni după ce au scos o revistișoară intitulată pretențios „Poetul”, socotind că „misiunea” din paginile acelei publicații le e terminată și-au botezat-o „Itinerar” și au pornit iar la drum. Tinerii se consideră „noua generație, noua Basarabie” și afirmă – fără modestie – „că și-au verificat talentele printr-o autocritică necruțătoare”.

Odată verificarea și autocritica făcute, dumnealor „explorează marele necunoscut al temperamentului răsăritean, urcă până la capodoperă prin despicarea sufletului autohton până la cele mai mărunte tendoane” (sic), se declară singuri: „avem poeți mulți, îngrozitor de mulți, care trăiesc cu ei, în plimbările dionisiace prin sarabanda sateliților solari mirosul unui pământ fără prihană și naiv unde păcatul e un dar...” Și declarația se încheie cu amenințarea că „din provincia aceasta va răsări cea mai autentică și mai înaltă poezie românească”. Atunci „să bată clopotele și inimile să se prosterneze”.

Totdeauna tinerii care au făcut versuri au încredere nelimitată în faptele lor. Dar de la această încredere – lăudabilă desigur – până la impertinența celor care se târăsc în plimbări dionisiace prin sarabanda sateliților solari e exact distanța dintre oamenii sănătoși la minte aiuriți în drum spre casa de nebuni [8, p. 11]. Consecințele nefaste ale maladiei literare sunt deplânse în continuare, aducându-se probe de agramație și primitivitate alarmantă: „Și pentru că după afirmațiile celor care și-au verificat talentul se publică și talentul lor, să luăm la întâmplare câteva. O primă «poezie» semnată de Iorgu Tudor, grăiește: «Boemi, re-ntorși la primitiv,/ Vom bea agheasma de pe floare.../ decor sălbatec, non motiv,/ pustiu: nici om, nici cugetare!». Într-adevăr, autorul dovedește că e întors la primitivitate. Un imens pustiu se întinde în poezia sa care cuprinde mărturisirea sinceră a lipsei totale de cugetare. Suntem de acord cu «autocritica» dlui poet.

De un secol!

DI B. Baidan e alt poet din «generația nouă». Dsa scrie: «În lumea ceasului de veghe mă prostern/ Și-s preotul ceremoniilor de anateme;/ Stă gândul în genunchi și ca-n infern/ Sunt singur de un veac scriind poeme.» Se laudă dl Baidan. După cum ține condeiul se vede cât colo că nu e familiarizat de prea multă vreme cu scrisul; iar dacă pretinde că scrie «de un veac», să ne ierte: într-o sută de ani de exerciții și bietul Carol Scrob ar fi dat ceva mai bun” [8, p. 11].

Atitudini identice, referitoare la mișcarea „generaționistă” din Basarabia, descoperim în toată presa din țară și ele definesc o stare de normalitate în această epocă.

În Basarabia anilor '30 mișcarea „generaționistă” obține o dinamizare marcantă odată cu venirea la „Viața Basarabiei” a câtorva tineri. Liderii acestora sunt: Nicolai Costenco, Vasile Luțcan, Vladimir Cavarnali. Situația de conflict e creată de N. Costenco, care, în numărul 7-8 (anul 1934) al revistei, publică, pe când nu împlinea nici 20 de ani, articolul „Lumea veche și lumea nouă”, cu un pronunțat caracter de manifest. Bineînțeles, programul noii generații de condeieri basarabeni e precizat în continuare cu orice ocazie. O primă revendicare vine de la Vl. Cavarnali: „Tineretul Basarabiei stă astăzi pe o poziție nouă, necunoscută înaintașilor. Conducătorii provinciei de după război și marele număr al profitorilor de după Unire, și-au făcut studiile în vechea Rusie țaristă. Concepțiile lor asupra vieții, cultura lor generală, angrenajul total al fondului lor sufletesc, este format în cadrul vechii culturi rusești, reacționară și feudală. Influența ei a mers până acolo, încât bănuim că a schimbat în mare parte trăsăturile caracterului lor. Acțiunea lor zilnică, actele lor sociale, politice, culturale, viața lor intimă este alimentată de educația căpătată înainte de război. De aceea, oricât de utilă le-ar fi fost activitatea în noua conducere a statului românesc, ei nu ne oferă nouă, tineretului basarabean, o posibilitate de înțelegere a ideilor noi ce ne frământă acum. Între noi și ei, este un hotar care-și înalță zidul și ne separă ca pe niște vecini îndușmăniți... Ceea ce ne desparte fundamental, rezultă din educația culturală capitală în cadrul altei istorii.

Eram țânci când s-a dezlănțuit războiul mondial.” [9, p. 1].

Elementele esențiale ale acestei revendicări veneau în consonanță perfectă cu cele ale tinerilor „noii spiritualități”. Reproducem un alt fragment, în care este precizat în continuare crezul noii generații basarabene, exprimat de Nicolae Spătaru în numărul următor (nr. 11-12, 1936) al revistei „Viața Basarabiei”:

„Aventura... – iată specificul generației noastre.

Ceva fără merite. Înainte de timp. O poftă de bestie. Un miraj cu păcate. O minciună atrăgătoare și un chin nesfârșit. O boală.

Poate că puhoiul de sânge, ce a țâșnit în timpul războiului din trupurile nevinovate, se răzbună azi împotriva sufletului... Și îl torturează, aruncându-l în beznă, unde nu se văd îngrădirile. Unde triumful ironiei stă la volan și conduce hodoroaba ruginită peste trupuri, peste demnitate. Pe drumuri spre cuceriri urâte.

Și cu viteză mare.

În locul sângelui, care ar trebui și de data aceasta să se scurgă din rănilor tuturor, căci fiecare, la rândul său, este trântit la pământ în lupta nedreaptă, cu piedici – se scurge un potop de boale și venin...

Supușii aventurilor nu se răzvrătesc împotriva stăpânirii lor nechemate. Nu se opresc în fața vrăjmașului, ca să-l pironească la zid. Ci, din contra, se ridică murdari din umilința căderii lor și cu o furie mai mare, aleargă pe urmele păcatului spre a-l întrece.

Pentru satisfacții materiale, pentru acaparări de poziții, ce măgulesc numai orgoliul strâmb, și pentru socoteli străine de totul ce este frumos și normal, se acoperă virtutea cu admonestările, criticele și țipetele insului din generația noastră.

«Timpurile grele» și «timpurile bune» deapănă o altă ață, dintr-un alt ghem. Lângă firul curat și neted al acestor timpuri se tăvăleşte curmeiul murdar și noduros al generației de azi.

Să ne oprim.

...Și apoi să începem a depăna firul adevărat...”.

Cu aceste materiale în presa basarabească din anii '30 se declanșează o adevărată campanie „generaționistă”.

În planul dezbaterilor nu e accidentală nici recenzia lui N. Costenco la un volum al lui Mircea Eliade, liderul generației în plină afirmare. Este un moment în care, indirect, se manifestă mai multe simptome ale „generaționismului”: „Atâtea s-au spus despre dl Mircea Eliade, tânărul autor a o jumătate duzină de volume – mai întâi că e norocos, pentru că avu ghinionul de a scoate mai multe ediții, că e logician, metafizician, filosof pentru că are o catedră sau ceva asemănător la universitatea bucureșteană, că e romancier, că e... frunză verde sau mai știu eu ce, dar nimeni n-a înțeles, n-a pătruns esența poetică a lui. De ce? Pentru că există atâta rea credință și atâta imbecilitate în publicistica literară românească, în această eternă cafenea, în care se macină și se recuză orice bună intenție, orice talent, orice onestitate – încât să ai geniul lui Goethe și prolificitatea lui Victor Hugo și tot n-ai să poți schimba ceva – cum spune singur dl Eliade.

Când vorbesc de M. Eliade, mai ales după ce am citit *India*, am în față un poet autentic, colorist, sensibil ca o fată mare din veacul trecut, plin de amarul unui secol mizerabil, revoltat și dezgustat de masca ipocrită a convențiilor sociale și chiar a societății. Nedreptatea lumii întregi zgândărește inima acestui receptor nefericit și-l face să crie și să strige – dar *vox clamantis in deserto*” [10, p. 55].

Chiar dacă „generația Unirii” nu s-a lăsat antrenată în polemici, manifestul tinerei generații basarabene constituie o sinteză a unei stări de spirit, ce caracterizează o întregă mișcare literară, și în nici un caz nu poate fi trecută cu vederea [11]. De remarcat că tezele esențiale ale manifestului se rezumă la constatarea că „trăim în prezent toți bătrâni și tineri, asistând, sau prinși la un duel tacit dintre două forțe, dintre două lumi. Una veche, greoaie, învăluită în plapoma situației și trecutului care rânjește nemulțumită la celălalt, adversar, tineretul legănat în pătuțul mizeriei și al neliniștii sufletești căruia rânjetul morții i-a fost umbra îngerului păzitor. O realitate unică, născută de fantoma războiului.

Lumea veche a romanticilor, a celor ce aveau ca moștenire un ideal fantezist, a început să se clatine amenințând cu prăbușirea” [12, p. 115].

De aici și siguranța că între „cei cărunți” și „adolescenți” e o discontinuitate de idealuri: „Idealuri falsificate, nenaturale, de dreptate, de autoritate, de credință, de lege, au încercuit o imensă statuie de bronz, produce la nesfârșire același sunet, lipsit de orice avânt. Entuziasm de butoi, fără nici un ecou spre înălțimi”.

În viziunea tânărului polemist, bătrânii sunt niște perversi, niște lași. De ce? Care îi sunt argumentele? „De ce perversitate, mă veți întreba?” și iată convingerea: „...Dintr-o ambiție neroadă de a persista cu orice preț, într-o eroare, din frica de a nu fi condamnați – deci o acțiune lașă – au impus mii de suflete pe fâgașul minciunii și al științei zadarnice, suflete, care, din aceeași josnicie de caracter, au devenit conducătoarele altor generații spre pierzanie”.

Dar și mai grav e că după un timp „tot acest convoi bătrân, prin lunga persistare în minciună, a început să creadă el însuși în realitatea ei. Și i-ar fi frică să ridice perdeaua pentru că presimte că ar vedea falimentul a tot pentru ce a luptat o viață. S-a întâmplat un cataclism. Toată floarea națiunilor și-a risipit sângele pe jumătate pur în țărână care

primește și ce-i bun și ce-i rău cu o egală îmbrățișare. S-a produs războiul mondial, care a distrus legătura dintre tineri și bătrâni. A distrus sprijinul și conducerea, generația de tranziție, pe care le-ar fi dorit copiii legănați de cântecul exploziilor pentru totdeauna și iremediabil” [12, p. 115].

Imediat după război s-au trezit față în față două ființe „intrigante de a se vedea așa de aproape ca doi străini, fiecare fiind doar curios să-l cunoască pe celălalt. Și unii, bătrânii, ca niște uriași au neglijat piticii, care, la rândul lor, au neglijat bătrânul. Niște ființe așa de greoaie le-am făcut impresia îndobitocirii”.

Astfel s-a născut, consideră tânărul, conflictul tacit între reprezentanții „celor două lumi antipodice”. „A început o năruire în labirintul vieții, dar toate ușile nu arătau decât o cameră mai hidoasă decât alta.

Falsitatea credinței, parodia adevărului, și, mai pe scurt, farsa societății cu toate idealurile ei trâmbițate de egalitate l-a dus la dezesperare. Unde să meargă? La ce ușă să bată? În cine să creadă?”.

Ca un bun discipol al lui Nae Ionescu, autorul manifestului declară că „aventura, salvatoarea aventură” le-a venit tinerilor în ajutor. Se crede că: „...tineretul prezintă un caz anormal pentru bătrâni. Acești înaintași în vârstă mai au naivitatea să creadă în simplitatea sufletească a tineretului și în ignoranța lui. Dar nu-și dau seama că acest curios tineret, ironic și insolent, are înțelegerea fundamentală a vieții printr-un mecanism fenomenal de apriorism. Cunoașterea instinctivă, inconștientă a realității. Cunoașterea ce nu a urmat calea empirică a dibuirii. Calea subconștientului l-a condus drept la țintă” [12, p. 116].

Tinerii, „flori albe pe marginea drumului”, sunt stropiți de noroi. Ei se simt în vid, în nimic. „Gol în afară, gol înăuntru”. Deși se simt în centrul lumii, pe „drumul vieții continuă să lepăiască în noroi”, pe ei îi deranjează „tălpile grele ale tradiției, ale umbrelor vechi”. Datoria tinerilor e să deștelenească „pârloaga sufletească”, să arunce, „în pământul ei gras, semințele voinței, credinței”. Datoria tinerilor e de a „ridica Basarabia. Viitorul spre care năzuim să se rezume într-un ideal care ne va conduce spre țintă și ne va scoate din haosul rătăcirii actuale. Iar idealul să ne fie acesta: Basarabia a basarabenilor.” [12, p. 117].

În afirmarea anevoioasă a tinerilor sunt de vină bătrânii cu lumea lor veche.

„Lumea veche se înfățișează ca un munte greoi, găunos, mâncat de ape ca de lepră, hidos în decadentă, ca un corp intrat în putrefacție. Și se întâmplă un cutremur neașteptat, de o violență catastrofală și muntele se prăbușește. Vuiet, nor de praf, dar, după ce se limpezește totul, în aer se înalță, printre dărâmături, o stâncă albă, luminos de albă, să înfrunte același înșelător cer albastru.

Dar muntele acestei lumi învechite nu se va zgudui odată, să lase sarcina apăsătoare a înălțimilor pe alți umeri? Avântul tinerilor, oare se va dărâma sub băligarul acestor tradiții neghioabe?” [12, p. 117].

În numărul următor al revistei N. Costenco va insista și mai vehement. Iată doar câteva mostre: „În prezent suntem martorii unei catastrofe sociale, când mecanismul valorilor e în pană. Cum va lua sfârșit această eclipsă și când – nimeni nu-și dă seama. Dar în aer plutește o amenințare, de care nu ne vom da seama, decât atunci când vom fi amenințați în însăși existența noastră. Ne va conduce atunci doar vocea supremă a conservării speciei” [13, p. 57].

De aici mesianismul noii generații: „Majoritatea poate nu și-a dat seama, încă, de lumina nedefinită, care se ivește întrânsa și nu știe precis, de unde emană și pentru ce. Un proces lent, de transformare, e mai trainic, desigur, – dar altă idee, cea de evoluție, de progres, cere imbolduri uriașe și atunci o minoritate, cu riscul sacrificării ei pe altarul unui ideal, răzvrătește, mișcă masele într-un tempo accelerat, care pare anormal.”

Și în continuare tot afirmații în cele mai cunoscute tradiții ale „noii spiritualități”: „... mai este un soi de societate... compusă din boșorogi și tineret – cazul tipic al Basarabiei, unde se cere o acțiune intensă de purgare a excrementelor bătrâne, ca să nu se otrăvească organismul nou, care e în formație. Lupta apare anevoioasă, însă zărilor sunt de bun augur. Flamura trezirii fâlfâie la orizonturi, către care se îndreaptă privirile entuziaste ale unei ere mai luminoase, mai curate, în care tineretul veșnic reînnoit va scuipa asupra mizeriilor vulgare ale unui trecut putred” [13, p. 59].

Impetuosul Nicolai Costenco continuă tirul asupra bătrânilor prin „Strigătul unei generații” („Viața Basarabiei”, 1934, nr. 10), „Generație tristă” („Viața Basarabiei”, 1938, nr. 8-9) etc., precum și într-o puzderie de recenzii. El este susținut de Vl. Cavarnali prin „Considerații despre scriitorul tânăr” („Viața Basarabiei”, 1937, nr. 1-2), de V. Luțcan într-o mulțime de recenzii la adresa bătrânilor sămănătoriști și de bolgrădeanul Igor Ivanov, care fondează în acest sens o revistă specială „Generația nouă”, al cărei program e precizat în patru numere. Și care, în fond, nu se diferențiază cu nimic de manifestele precedente.

Cu un program „generaționist” debutează și revista „Bugeacul”: „În viața socială se dă o luptă între spiritul vechi, al cărui exponent este generația bătrână, spirit incapabil a satisface cerințele timpului și spiritul nou de care e animată generația tânără și care cere ca la baza oricăror manifestări și creațiuni să stea dragostea de muncă dezinteresată, dragostea de adevăr și dreptate. Scopul fiind atât de frumos, izbânda va trebui să fie odată și odată de partea tineretului, fiindcă numai acesta poate să aducă un spirit nou în această țară” [14, p. 3].

Dincolo de aceste veleități, mișcarea „generaționistă” a avut și misiunea să îndrume pe calea românismului tineretul minoritar. Într-adevăr, „Basarabia a dat dovezi de un mare interes literar” [15, p. 968].

Oricum, fenomenul în Basarabia a avut un larg ecou și a trezit la viață talente veritabile: Lotis Dolenga, Sergiu Sârbu, Octav Sargețiu, Vladimir Cavarnali, Iacob Slavov, Boris Baidan, Nicolai Costenco, Teodor Nencev, Anton și Vasile Luțcan, Bogdan Istru, Nicolae V. Coban, Magda Isanos, Valeriu Ciobanu, Gheorghe Rusu, Sergiu Matei Nica, George Meniuc, Sergiu Grosu, Robert Cahuleanu, Al. Robot, Eugen Coșeriu ș.a. Cel puțin, în această atmosferă s-a afirmat spiritul lor creativ și competitiv.

Mișcarea „generaționistă” a făcut, desigur, multă vâlvă în Basarabia, dar, prin fronda teribilistă sau prin exaltarea mistică, prin violenta contestare a tuturor valorilor trecutului și, în primul rând, a „generației Unirii”, ea demonstrează, nu rareori, și o insuficiență acută a adevăratei spiritualități. Cu toate acestea, mișcarea „generaționistă” – în momentele ei esențiale și în tendința ei fundamentală – nu este altceva decât o **manifestare a unei crize de creștere**. Oricum, după îndelungi gestații și mult zgomot pentru nimic, ea rămâne simptomatică prin literatura manifestelor și prevestește **schimbări de mentalitate, de viziuni, de sensibilitate**.

Mișcarea literară din anii '20-'30, la nivelul ideologiei literare, este reductibilă, în ultimă instanță, la disputa în jurul oportunității unui sau altui model literar.

Dintr-o perspectivă lovinesciană, sincronizarea literaturii basarabene cu „spiritul veacului”, cu ritmul de dezvoltare a propriei societăți, cu ideile, forțele și problemele ei, a condiționat trecerea de la o literatură cu tematică preponderent rurală la o literatură de inspirație citadină. Cu toate acestea, literatura basarabeană, în cea mai mare parte a ei, se află într-un proces asincron, retardat față de tendințele literaturii române, situându-se pe o treaptă inferioară de evoluție în raport cu literatura de la centru. Tradiționalismul basarabean argumentează din diferite perspective ideile comune, specifice epocii, privind autenticitatea culturii, spiritul autohton, corelația dintre cultură și civilizație, vechimea poporului român, substratul ei latin sau trac. Tradiționalismul sămănătorist este completat cu tezele gândiriste privind credința ortodoxă. Împrumutul de modele, forme, tipare în care să se toarne viața omului basarabean a suscitat mai multe polemici. Atât **protocroniștii**, cât și **sincroniștii** au pledat pentru conectarea la marele flux al literaturii române. Această conectare se resimțea de unii ca o necesitate organică de dezvoltare, în timp ce același fenomen al formelor fără fond era tratat de alții ca un proces cosmopolit, un act de artificializare a specificului național și deci de alterare a specificului local, autohton.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. D. Grăsoiu, *Campania „generaționistă” în presa românească interbelică* // „Atitudini și polemici în presa literară interbelică. Studii și antologie”, București, 1984.
2. D. Micu, *Gândirea și gândirismul*, București, 1975.
3. Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, 1980.
4. N. Crainic, „Tineri” și „bătrâni” // „Gândirea”, 1932. – Nr. 4.
5. M. Vulcănescu, *Generație* // „Criterion”, 1934. – Nr. 3-4.
6. C. Bădiliță, *Inflația de generații* // „Luceafărul”, 1994. – Nr. 18 (5 octombrie).
7. P. Nicanor, *Băieți literați* // „Viața românească”, 1934. – Nr. 19-20.
8. „Itinerar” fără țintă // „Adevărul literar și artistic”, 1938. – Nr. 940 (11 decembrie).
9. Vl. Cavarnali, *Revendicări* // „Viața Basarabiei”, 1936. – Nr. 10.
10. N. F. Costenco, *Mircea Eliade. India* // „Viața Basarabiei”, 1934. – Nr. 10.
11. A. Ciobanu, *Revista „Viața Basarabiei”: atitudini generaționiste* // „Știința”, 1995. – Nr. 2.
12. N. F. Costenco, *Lumea veche și lumea nouă* // „Viața Basarabiei”, 1934. – Nr. 7-8.
13. N. Costenco, *Răspântii* // „Viața Basarabiei”, 1934. – Nr. 9.
14. *Misiunea tineretului* // „Bugeacul”, 1935. – Nr. 1.
15. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1986.

TIMOFEI ROȘCA
 Institutul de Filologie
 (Chișinău)

**NICHITA STĂNESCU ÎNTRE POEZIE
 ȘI EXEGEZĂ**

Grație canonului modernist cu noile structuri – baudelaireană și whitmaniană, în primul rând, poezia românească a pășit pe alte trepte vizionare. A devenit mai concentrată în sine și mai aproape de ființa umană, predispusă a „regândi omul concret, integral și ireductibil”. „Dar nu prin tot soiul de spiritualisme – specifică poetul și criticul literar A. Mușina – ci prin... **redimensionarea spiritualității corpului, cu toate ale sale. Prin redescoperirea valorii ființei ca integralitate, a coerenței și indivizibilității animalului divin care suntem**”¹ (subliniat de autorul citatului).

O asemenea „redimensionare” a ființei umane, care se suprapune poeziei însăși, întreprinde Nichita Stănescu. El își instaurează un nou statut de po(i)eticitate, inevitabil, și o nouă structură a poeziei însăși, care va deveni obiectul de referință a criticii literare, precum și modelul depășirii nivelelor de gândire a poeziei moderne, exemplu de consacrare „antimetafizică” și de confruntare ontologică cu cele mai înzestrate spirite vizionare ale tuturor epocilor.

„Mișcărilor de suprafață, spectacolului adesea derutant al formelor în schimbare – inițiază exegetul Ion Pop în cuvântul său introductiv la un studiu despre opera stănesciană – criticul le caută **principiul unificator, liniile de forță capabile să le configureze o geometrie relativ stabilă – ceea ce ne-am obișnuit să numim într-un cuvânt structură** (subliniat de autorul citatului). Un subiect poetic se construiește pe sine, construindu-și, totodată, un univers imaginar la care se raportează, definindu-se în mod specific, ca voce inconfundabilă”².

Din punctul de vedere arhitectonic „construcția” operei lui N. Stănescu se asociază cu piramida faraonului Keops – „una din cele șapte minuni ale lumii”, simbolizând „scara care îl duce pe faraon la zeul soarelui, Ra, și evocă petrificarea razelor benefice ale soarelui”³. Nu întâmplător Constantin Ciopraga își începea capitolul despre poezia stănesciană („Nichita Stănescu între cuvinte și necuvinte”) cu o referință la focul primordial care stăpânește conduita lăuntrică a poetului: „Vorbind despre sine („Al meu suflet, Psyche”), febrilul Nichita Stănescu se plasa convins sub semnul focului –, al focului primordial; de un astfel de foc „depinde căldura sau răceala poeziei”: – de el și de vorbele lui.”⁴ Sofisticată geometric, ea ascunde în interior coduri indescifrabile și până astăzi. Anticipând mult, se poate confirma, la moment, că miezul poeziei lui N. Stănescu îl constituie volumul „11 elegii”. Totuși, „Elegiile” sunt aproape de nepătruns fără a lua în calcul și celelalte cicluri, chemate, parcă, să înlesnească înțelegerea modelului cu alte viziuni.

În debutul său, „Sensul iubirii” (1960), asistăm la o polemică tacită, deghizată asupra conceptualității poeziei în perspectivă labișiană, la o „arbitrară” a principiului iubirii. Debutantul vine însă cu intenția nu numai de a repune poezia în albia tradiției eminesciene sau ale celei interbelice, barbiene, de pildă, dar și a le relansa pe acestea din urmă sau a se confrunța cu ele. Metoda extatică blagiană, cu principiul „minus cunoașterii”

și cu viziunile aleatorii ale „luminii” sau ale „tăcerii” îi servesc drept puncte de plecare în acest demers, deși tânărul poet mai trăiește fiorul comuniunii cu natura ca și M. Eminescu, împărtășind cu acesta „O călărire în zori”.

În „O viziune a sentimentelor” (1964) atestăm o insolită structurare a eului. Poetul încearcă să vorbească despre marile sentimente, stări existențiale omenești, pornind nu de la sine ca în practicile tradiționale, dar înspre sine, dinspre obiecte fenomene, dinspre expresia valorilor. Între acestea sau din componența acestora fac parte înseși atributele, elementele proprii ființei ca entități vii, individuale, „conștiente”. Poetul trăiește senzația „imponderabilității”, fiorul unei atracții sau al căderii ca „fumul” blagian: „Măinele mele sunt îndrăgostite/ vai, gura mea iubește/ și, iată m-am trezit că lucrurile sunt atât de aproape de mine, / încât abia pot merge printre ele fără să mă rănesc”(„Vîrsta de aur a dragostei”).

Nu avem aici un joc al fanteziei juvenile. Este vorba, mai degrabă, de un pas spre metafizic. „Însă autoexprimându-se, comunicând o experiență specifică – observă criticul literar Nicolae Manolescu – poetul o ridică la o semnificație filosofică. El scoate din contemplarea propriei ființe motive de meditație asupra alcătuirii universale. Cu totul remarcabilă și personală e alunecarea aceasta din planul biologic într-unul cosmic. Sufletul repetă în spațiu specific dialectica universală, continuitatea... trupul despică o materie densă și vie. Timpul iubirii e încărcat de sugestia eternității”⁶ – remarcă foarte importantă pentru intuirea din start a fondului metafizic, ca să zic așa, al poeziei stănesciene, cu specificile lui legități.

„Dar ce fel de legi, ce fel de filosofie? – intervine academicianul Mihai Cimpoi. – Strategemele în cazul său înseamnă propriile mijloace de care dispune, legile sunt legi interne, iar filosofia e o metafizică, tot pe cont propriu, adică așa cum zice chiar poetul, o antimetafizică. Nichita Stănescu ne convinge, prin toată întreprinderea sa poetică (prin creația spontană și facerea), că poezia însăși este sieși strategie, lege și înțelepciune. Poezia naște adevărurile din propria „existență”: ea le moșește în mod Socratic”⁴.

Caracterul autarhic al metafizicii și, respectiv, al structurii po(i)eticității stănesciene, sugerată de autorul volumului „Sfinte firi vizionare. Clasicii români. Medalioane literare (1995)” atenționează să fim mai precauți față de fenomenul intertextualizării sau în cazul unor tangențe paradigmatiche.

În „Necuvintele”(1969) autorul este mai răspicat în ceea ce privește raportul poet-cuvânt sau necuvânt. Poezia se prezintă ca o artă chemată a încetățeni o asemenea perspectivă. Se trăiește o atare condiție, când „Eu”-l poetic se instaurează în (ne)cuvânt în „El”, cum declară autorul în piesa „Eu, adică el” – perspectivă care va fi dezvoltată în ciclul „Elegiilor”, începând cu „Elegia întâi(a)”. Până atunci poetul ne trece prin starea de a fi și a deveni. Simplificând mult, reținem că poetul comunică cu organicitatea, iar necuvântul, individualizat în lucruri și relații, inserează esența acelei organicități. Semnul grafic sau cel fonetic, sonor este umbra cuvântului, deci a amalgamului ce îmbină viața cu toată respirația ei. „Necuvântul” reprezintă o glorie stănesciană, atât în sens ontologic, cât și în plan artistic propriu-zis. Ea presupune nu doar un efect creator sau o dominantă artistică. Necuvintele în sens „poetic” înseamnă și o depășire de sine: necuvântul ar chema după sine „nepoetul”, înțeles în sensul tradițional al termenului. Avem de a face cu alt auz, alt văz. Mutația statutară este totodată o mutație în organicul propriu-zis sau cum zice poetul: „Azueam cum se-ntețește seva lui bătând/ ca sângele./ Auzeam cum se încetinește sângele meu suind ca seva. // Eu am trecut prin el./ El a trecut prin mine./ Eu am rămas un pom singur/ El/ un om singur.”

Dar piramida lui Hyops își are multiplicat labirintele. În ultima vreme ele sunt „asediale” cu roboți moderni. Poetul ne va preveni în repetate rânduri referitor la complexitățile matematice, geometrice, ca o obsesie barbi(li)ană, în „Oul și sfera” (1967) sau în „Laus Ptolemaei”(1968), chiar și după ce va scrie cele „11(12) elegii”(1966). În primul rând, autorul ciclurilor vrea să spulbere impresia de haos, anarhie în spațiul gândirii. Unul din sensurile profesiei de credință: până și ambiguitatea cere în ultima instanță logică și sens – teză nedeclarată, dar ilustrată printr-o viziune ovoidală, de esență brâncușiană. Pe lângă proiecțiile cosmologice, pe care ni le ilustrează „Oul”, ca și în „Oul dogmatic” din cunoscutul poem barbian, această entitate simbolică va comporta, totodată, și sensul de „necuvânt”, deoarece el va fi „surprins” dincoace de starea sau ipostaza „creatului”, adică structura a ceea ce se conține în germenul ființialității. „Metodic”, poetul ne conduce spre sensul de „interioritate”. Ni se demonstrează traiectoria genetică a ne(cuvântului), sesizată prin lucruri, ființe, obiecte, ca în poemul „Andru plângând”: „În străfundul fiecărui lucru nu există/ până la urmă decât un cuvânt/ înfățișarea trupului meu, tristă./ Știa legea acestui pământ/ că până la urmă în lucruri nu este/ în miezul miezului decât un cuvânt...”. Necuvântul ar fi chintesența apriorică a rostirii. Materializarea lui în sens biblic este însăși existența; nu numai materială, ci și cea spirituală sau ceea ce înțelegea L. Blaga prin „Marele Tot”.

Viziunea interiorității e preluată și în „Laus Ptolemaie”. De data aceasta, autorul pornește de la macrocosmos, de la sfericitatea lui, gășind-o uniformă, deci limitată, întrucât „rotundul” ne întoarce la unul și același punct. Ca o chintesență a totului, cuvântul, ca și eul hyperionic eminescian, are curajul de a ieși „din sfera sa cu greu”, sfidează convențiile, ordinea absolută. Metafizicul suportă restructurări insolite, obținute pe suport semiludic sau semioniric, imperceptibil, altfel decât pe calea conformării cu acest regim care alt scop nu are decât a depăși barierele, limitele, standardele. Cei care încercase să comenteze această poezie cu mijloace, categorii tradiționale sau moderne se pomenise într-un labirint straniu, apelând la explicațiile autorului. Dar și aici, în cadrul eseului, în care Nichita Stănescu continuă să fie poet, exegeza a rămas derutată de noua terminologie orientativă: „vederea”, „necuvânt”, „cuvânt în viitor”, „metalingvism”, „tensiune semantică”, „înăpoia” ș.a. Ceea ce a șocat pe critici e că și „explicațiile” poetului sunt ispititoare, incitante, aleatorii. E și firesc: a explica poezia înseamnă a o anula. Iată de ce N. Stănescu, în spiritul metodei extatice blagiene, vorbește mai mult despre perspectiva poeziei, decât oferă definiția ei. Înainte de a se referi la cele „trei grupuri genetice” ale poeziei, în general: „fonetic, morfologic și sintactic”, autorul „Fiziologiei poeziei” ne „descrie” perspectiva poeziei în noua structură a modernității, dincolo de aceea a lui Baudelaire, Rimbaud sau Mallarmé – „întemeietorii și, încă și azi, conducătorii liricii moderne europene”, cum i-a clasat teoreticianul german Hugo Friedrich.⁴ Obscurității și magiei limbajului, neutralității interioare și sfidării sentimentului, N. Stănescu opune tensiunea semantică care precede cuvântul, în general, adică viața sau mișcarea sensului de dincoace de cuvânt, „precuvântul” (Șt. Mincu), desființează cuvântul în accepția lui autoritară și optează pentru ceea ce continuă din precuvânt și urmează dincolo de cuvânt. Preluând sugestia din versul blagian referitoare la cuvinte care sunt „lacrimile” „celor ce ar fi voit/ așa de mult să plângă și n-au putut” („Către cititori”), N. Stănescu o dezvoltă tot în cheie semimetafizică:

„Poezia este o tensiune semantică spre un cuvânt care nu există, pe care nu l-a gășit. Poetul creează semantica unui cuvânt care nu există. Semantica precede cuvântul.

Poezia nu rezidă din propriile sale cuvinte. Poezia folosește cuvântul din disperare. Nu se poate vorbi despre poezie ca despre o artă a cuvântului, pentru că nu putem identifica poezia cu cuvintele din care este compusă.

În poezie putem vorbi de necuvinte; cuvântul are funcția unei roți, simplu vehicul care nu transportă deasupra semantica sa proprie, ci, sintactic vorbind, provoacă o semantică identificabilă numai la modul sintactic...⁷ O interpretare complementară la cele spuse de N. Stănescu oferă același A. Mușina într-un alt studiu de-al său:

„Limbajul uman este convențional, exterior senzațiilor și emoțiilor individului. E o unealtă imperfectă, care deformează umanul, acceptată doar în lipsa de altceva mai bun. Mai mult, deoarece limbajul e comun tuturor oamenilor, el nu are nimic de-a face cu ceea ce este (simte, trăiește) realmente individul. La limită, limbajul nu falsifică, nu degradează doar comunicarea între indivizi, ci falsifică, degradează însăși natura individului. Omul este natural (și toate valorile sale de asemenea), limbajul e artificial. Oamenii ar comunica perfect între ei dacă nu ar exista limbajul”.⁸

În cazul dat se iscă, inevitabil, altă problemă: criza hermeneutică, insuficiența sau lipsa limbajului teoretic însuși. Întrebarea și-o pun cei mai avizați teoreticieni.

„Cum să traducem în limbaj sărac al criticii literare aceste metafore năzdrăvane? – se întreabă academicianul Eugen Simion în prefața la *Operele* în trei volume ale colegului său de liceu și de studii universitare – sau, mai exact, cum să le aproximăm... O poezie care să se situeze „deasupra metaforei”, zice el inspirat și neclar, tipul de poezie pe care mimează este acela care presupune o tensiune semantică spre un cuvânt din viitor... În ce fel să interpretăm aceste formule, totuși, sibiline? Ce reprezintă, în realitate, tensiunea semantică spre un cuvânt din viitor și ce reprezintă, la urma urmei, necuvântul în raport cu cuvântul care este, orișice am zice și am face, instrumentul esențial de lucru al poetului?!...”⁹

Înainte de a menționa răspunsul cunoscutului exeget, s-ar cere să revenim la teza statutară a lui N. Stănescu, exprimată în poezie și în reflecțiile sale eseistice. Ele, dacă studiem cu atenție, au și o nuanță polemică, dialogică în ceea ce privește interpretarea produsului poetic. Poetul e în căutarea altei suprastructuri, a altor forme de timp și spațiu care ne scapă. Suntem constrânși într-un convențional de civilizație și structură care și-a epuizat limitele – pare să sugereze autorul „Antimetafizicii”. Despre care cuvânt poate fi vorba în cazul dat? Poetul e în căutarea altor „limbaje” ale existenței, a unui limbaj al mutațiilor în propria noastră existență, ființialitate. Evident, și exegeza, psihocritica, hermeneutica trebuie să-și schimbe registrele, întrucât are de a face cu un proces mai mult decât anevoios. Oricum, importă, în cazul dat, cum se modelează însuși spiritul exegetic, cum se nasc în actul interpretării noile noțiuni sau categorii de felul: „divagantele spații vulnerabile”, „vânturile pieririi”, „sufletul neantului”, „explicații căltoase” etc. Bineînțeles, nu este vorba de niște categorii cristalizate, ele aflându-se în stadiul fermentării ca și poezia stănesciană însăși, interpretată de critic (G. Grigurcu), care e nevoit a găsi formule de neadeziune sau de confirmare:

„În loc de a se aprofunda în sine, de a-și resorbi, cum un țesut însănătoșit, cusăturile străine, producția în discuție, din ce în ce mai copioasă, mai truculentă și mai inconștientă de primejdii și-a extins divagantele spații vulnerabile. Înainte de a-și consolida un specific, poezia lui Nichita a cochetat cu vânturile pieririi. Sufletul neantului se împleticește curent între explicații căltoase.”¹⁰

Cinci probe definitorii propune E. Simion în prefața celor trei volume de *Opere stănesciene*, nu fără a fi obsedat și el de impresia „sofismului”, căci, spune savantul, „necuvântul” până la urmă tot prin cuvânt se exprimă.

Din punctul nostru de vedere, poezia lui N. Stănescu e și o invitație la un experiment, la un proces de coparticipare și concreativitate inovatorie și nu o formulă cochetatoare, codificată intenționat pentru a fi descifrată. Poetul a mers pe această cale până la istovirea intuiției, oferindu-ne o „fantezie” a metalingvistului și a metalirismului, totodată, întrucât poezia se naște din „propria conștiință”, cum a subliniat academicianul M. Cimpoi. Procedul de boltă nu putea fi altul decât acela al „deconstrucției”, termen-cheie în teoria lui J. Derrida.

„Deconstrucția – spune J. Derrida – presupune faza indispensabilă de răsturnare. Să rămânem în răsturnare înseamnă să operăm, desigur, în imanența sistemului care trebuie distrus.”¹¹

La N. Stănescu ceea ce numește J. Derrida „deconstrucție” se confundă cu „mersul”, curgerea continuă, cu vorbirea, adică, iar, cu cuvântul în mers.

E. Simion vine cu o observație aparent clarificatoare în latura conceptului buclucaș de „necuvânt”, atunci când se referă la propria confesiune estetică al lui N. Stănescu și care i se pare criticului lansată „în stilul lui (stănescian – *n. n.*) evaziv metaforic (un prim sofism în care cade, căci teoria necuvintelor o formulează prin cuvinte puse în frază!)... Valéry scria că poezia este altă limbă, o limbă nouă, cu propriul sistem, în interiorul limbii literare comune. și are dreptate. Nichita Stănescu afirmă, în fapt același lucru, în felul lui, folosind o noțiune deliberat ambiguă: necuvintele.”¹²

Să încercăm să înțelegem ideile criticului, ale poetului francez și ale poetului român. Eugen Simion are convingerea că ceea ce intenționează să facă poetul, adică „să definească un concept nou de poezie”, mai exact „poezia necuvântului”, o exprimă „tot prin cuvânt”. Exegetul, însă, nu ne spune aproape nimic despre noua structură a acestui „cuvânt”. Cât privește definiția lui Valéry, ea mizează, în primul rând, pe autarhia limbajului, pe arta combinării matematice, continuându-l pe Mallarmé. Ea are tangență cu condiția po(i)eticității stănesciene, mai cu seamă în marginea „inflexiunii prin care parcă transpare altceva, anume o scenă spirituală a însuși actului poetic, pentru care așteptarea Muzei e mai plină de har decât sosirea ei”.¹³ Prin acest demers poetul colaborează mai mult cu „visul” și nu cu lumea sau cu viața, ca N. Stănescu. Cuvântul, pentru cel mai mare liric francez al secolului al XX-lea, cum aprecia el însuși, „e mijlocul spiritului de a se multiplica în neant”. Unul dintre gândurile cele mai originale ale lui P. Valéry, după părerea lui H. Friedrich, și care are tangență directă cu lirica lui N. Stănescu, adăugăm noi, e că „poemul e un fragment perfect constituit al unui edificiu inexistent”.¹⁴ Anume în acest punct criticul E. Simion identifică, probabil, conceptul metalingvistic stănescian, implicând acel „cuvânt din viitor” în raza viziunii valeryene. Îi scapă însă un moment decizional: modul de „multiplicare a cuvântului” „în neant”, care în viziunea poetului francez nu se califică.

Noul cuvânt nu mai este „cel știut”, cu „dubla lui intenție” (T. Vianu). El e mai mult decât sugestia, decât masca figurativă. E o predispunere semantică într-o complexitate continuă. „Necuvintele”, deci nu pot fi exprimate prin „cuvinte” (să le zicem „normale”, încetățenite). Ele sunt, de fapt, inexprimabile, deci au altă prezență, ca și piatra, lemnul, argila lui C. Brâncuși. Altul este limbajul prin care comunică poezia: „neazul”, „nevăzul”, ceea ce se acumulează și ni se propune din tensiuni, din degajări, din multiplele abilități ființiale, corporale, inclusiv cele umane, fie mai limpezi, fie mai nebuloase, după cum e și domeniul și starea de limită a eului poetic.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Alexandru Mușina, *Noul antropocentrism*. În: Alexandru Mușina, *Unde se află poezia*, Târgu Mureș: Editura Arhipelag, 1996, p. 13.
2. Ion Pop, *Nichita Stănescu. Spațiile și măștile poeziei*, București: Editura Albatros, 1980, p. 5.
3. *Dicționar Enciclopedic*, 98 000 de definiții. Ediția a VI-a. București: Editura Cartier, 2008, p. 677.
4. Constantin Ciopraga, *Personalitatea literaturii române*, București: Institutul European, 1997, p. 315.
5. Nicolae Manolescu, *Literatura română postbelică – Lista lui Manolescu-1, Poezia*, Brașov: Editura AULA, 2001, p. 111.
6. Hugo Friedrich, *Structura liricii moderne de la mijlocul secolului al XIX-lea până la mijlocul secolului al XX-lea*, București: Editura Univers, 1998, p. 7.
7. Nichita Stănescu, *Fiziologia poeziei. Proză și versuri 1957-1983*. București: Editura Eminescu, 1990, p. 38.
8. Alexandru Mușina, *Criza limbajului*. În: Alexandru Mușina, *Eseu asupra poeziei moderne*, Chișinău: Editura Cartier, 1997, p. 123.
9. Eugen Simion, *Prefață*. În: Nichita Stănescu, *Opere I. Versuri*, București: Editura Univers Enciclopedic, 2002, p. VII-IX.
10. Gheorghe Grigurcu, *Nichita Stănescu*. În: Gheorghe Grigurcu, *Poeți români de azi*, București: Editura Cartea Românească, 1979, p. 311.
11. Jaques Derrida, *În afara cărții*, prefețe. În: Jaques Derrida, *Diseminarea*, București: Editura Univers Enciclopedic, 1977, p. 2.
12. Eugen Simion, *Studiul citat*, p. IX-X.
13. Hugo Friedrich, *Studiul citat*, p. 182.
14. Hugo Friedrich, *Studiul citat*, tot acolo.

LUCIA ȚURCANU
 Institutul de Filologie
 (Chișinău)

**ELEMENTE MANIERISTE ÎN POEZIA
 NEOEXPRESIONIȘTILOR ROMÂNI**

Cum este și firesc, poezia română a anilor '70-'80 evoluează în mai multe direcții, remarcându-se diferite tendințe estetice. Atestăm autori de *poezie lingvistică* (Șerban Foarță, de exemplu), pentru care cuvântul este, întâi de toate, formă ce se pretează oricăror modelări sau jonglări; se impun oniriștii și suprarealiștii (Leonid Dimov, Virgil Mazilescu, Daniel Turcea, Emil Brumaru), care apelează la imaginea insolită și cuvântul bizar pentru a crea suprarealități metaforice, evadând, astfel, din realitatea schematizată și sfidând formulele clișeizate. Tot aici se încadrează și poeții ce vin în continuarea poeziei neoexpresioniste a lui A. E. Baconsky și a Anei Blandiana și pornesc de la același model liric – Lucian Blaga, cultivând un bucolism spiritualizat, căutând semnele transcendenței, arhetipurile, manifestările magicului în spațiul preponderent agrest și elaborând o poezie de meditație, ce descoperă țări imaginare în care înfloresc spețele diafane. Aceștia sînt echinoxiștii Adrian Popescu, Ion Mircea, Dinu Flămînd, prin opera cărora se produce intelectualizarea structurilor lirice și sporește interesul pentru prețiozitate, manierism, decorativism. Viziunea poetică de ordin estetic, împlinită prin bijuteriile lexicale, migălos șlefuite și potrivite, comunică, la poeții respectivi, cu viziunea de ordin existențial. Printre imaginile compuse cu grijă se insinuează „un sentiment ontologic, o idee sensibilă, ceva semnificativ în ordinea viului, a naturalului, transformînd un întreg poem delicat, frumos, impecabil ca o bijuterie într-un tulburător ecou liric al unei tensiuni lăuntrice” [1, p. 108].

Adrian Popescu (volume de poezie: *Umbria*, 1971; *Focul și sărbătoarea*, 1974; *Cîmpiile magnetice*, 1976; *Curtea Medicilor*, 1979; *Proba cu polen*, 1980; *Suburbiile cerului*, 1982; *Vocea interioară*, 1987; *Călătoria continuă*, 1989; *Pisicile din Torcello*, 1997; *Fără vîrstă*, 1998; *Umbria*, 2000; *Drumul strîmt*, 2001; *Ucenicul ascultător*, 2002) este poetul care își estetizează stările, în poezia sa observîndu-se, „în acord cu o reprezentare concettistă, de extracție para-retorică”, „preponderența unui asianism flomboiant, cînd, acceptînd sugestiile lui Gracian, poemul pare să fie scris simultan «con alma» și «con agudeza», fiind concomitent foc și sărbătoare. Peste volutele grațioase, uneori artificiale, ale unor «criptografii cosmice», se lasă roua franciscană a unei intense afectivități, astfel că semnele culese din inter-regnurile grădinii botanice se animă brusc de o milă sălbatică” [2, p. 322]. Într-un poem din *Vocea interioară*, poetul formulează metaforic această tendință de a meșteșugi limbajul și a rafina imaginea ce disimulează trăiri: „*Eu sînt un vechi și uitat cuptor alchimic/ plămîinii mei întrețin cu ardoare focul imnic/ unde se descompun și se calcinează domol/ ură și dispreț, inerții și vorbe mărunte./ Le spală, le albește, le limpezește surîsul./ pînă la incandescență le încinge iubirea/ pînă la starea sublimă de aur și abur/ a rufelor întinse la soare într-o pădure*” (*Imago*).

Principiul de bază al poeziei lui Adrian Popescu este cel al stilizării. Referindu-se la calofilia textelor acestui poet, Alexandru Cistelean afirma că „deși în registru suav,

angelic, metafora lui Adrian Popescu e de-a dreptul proliferantă, evoluând în volute luxuriante și numai o excelență a economiei edificiului împiedică dispersia poemelor într-o pastă de imagini prețioase” [3, p. 124]. Într-adevăr, autorul *Umbriei* caută frumusețea rostirii, calofilia fiind un dat al sensibilității sale. Cu toate acestea, prețiozitățile nu înlătură profunzimea gândirii și starea de grație a sentimentelor. Poetul decorativ este și poet vizionar, lirismul său luînd chiar forma unei invocații a inefabilului. Lirismul lui Adrian Popescu, menționează Gheorghe Grigurcu, „e dominat de artă”. Conștiința poeziei se identifică cu rafinamentul nesățios de performanțe, cu tehnica visînd asupra sa însăși. Relevant la modul prețios, poetul aduce o spectaculozitate a motivului static, întors pe toate fețele ca un diamant. Poezia nu mai e biografie sau confesiune, ci materie autonomă, decorativism superior” [4, p. 485].

Adrian Popescu pune în funcțiune diferite atribute ale decorativismului manierist pentru a-și meșteșugi discursul. Pe urmele unor „manieriști” (Macedonski, în special), el propune un spațiu artificial, în care efectul fiecărei imagini e cultivat cu dexteritate. Asemeni lui Leonid Dimov sau Emil Brumaru, autorul *Umbriei* inventează suprarealități metaforice, spații lirice, învăluite în imagini prețioase, în care își găsește refugiu eul preocupat de ontologic. Din îmbinarea *Umbrei* și a *Ambrei* rezultă un Paradis plin de mistere, ale cărui clarobscururi deformează manierist realiile și metamorfozează ordinarul în insolit: „o mireasmă lîncedă te acoperă/ purpuriu norul picură peste tine/ Umbră și Ambră, Umbria/ de care buzele mele nu sînt străine...”. *Curtea medicilor, Cîmpiile magnetice, Umbria* sînt spații labirintice, rezultat al abstractizării și al artificializării realității concrete, naturale. Eul problematic se îndepărtează imediat, impunînd cu necesitate meditația: „Țestoasă brumată, perlă opacă, albastrul cadran al desfrunzirii./ o torță în miezul labirintului pavat cu/ pulbere neagră./ Periplul negrelor ace de cadran/ spițele roții celeste/ și înăuntru arcul gata să percuteze/ subțiratec, înfășurat în inele/ ca viermele în mărul-împurpurat./ Slujind anonim argintul cochiliei tale” (*cadran al desfrunzirii*). Autorul procedează la modul manierist, angajînd imaginea într-o expediție ambițioasă ce nu se mulțumește să găsească un corespondent plastic, încărcat de sugestii, pentru lucruri, ființe, stări, ci caută frumusețea rostirii însăși. Din acest punct de vedere, Adrian Popescu ilustrează o trecere de la clasicism la manierism, sau, în termenii lui Gustav René Hocke, de la modalitatea atică la cea asiatică. Dacă structura morală a poetului ține în bună parte de clasicism, atunci cînd e corelată cu un stil meșteșugit, rafinat, iscusit, „are loc o evoluție către o apertură barocă, implicînd exagerarea, echivocul, pornirea artificiului de la neesențial și învăluirea vicleană în prolixitate a miezului, redarea subiectivă, trucînd în mod conștient unghiul de perspectivă” [5, p. 5]. În consecință, artificiul recomandă un univers al obiectelor; ontologicul (naturalul) face loc poeticului (artificialului).

Poemele lui Adrian Popescu relevă reunirea gândirii cu poezia, a frumuseții cu logica, autorul căutînd contiguități și îmbinînd surprinzător imaginile. Din aceste îmbinări rezultă definiții concettiste: „Carnea mea toată este o lumînare/ dar eu sînt flacăra într-un ceas străveziu/ ca păsările mort/ voi cînta mai mult decît viu” (*Umbria*). Poetul elaborează imagini inedite atribuind însușiri-podoabe unor elemente ale banalului și realizînd acțiunea de intelectualizare a grațiosului: „Cearcăn astral dintr-o altă viață./ Văzduhul întreg se schimbă la Față./ Rouă, un strop, atît ți-e tainul./ Ce greu e Ușorul, cum doare Pușinul./ Seara te-a ars dintr-un alt anotimp./ În pădurea pierdută, în pădurea cu ghimpi./ În frunze și mușchi, îmi ești catedrală./ Un înger căzut în lacrimi se spală./ În roua ta-mi spală păcatul și viața./ Din rouă un strop ți jertfesc dimineața./ Cearcăn astral, cît de dulce

la gust/ Cules într-o vară, îngeresc august”. Atunci când nu le creează, autorul evocă prețiozități, ornînd lumea ce provoacă nostalgii și disimulîndu-și regretele. Artificialul devine purtător sau provocator de sentimente, eul aspirînd la trăiri nemijlocite: „*Safir și corindon, agate și cinabru. mică și calcedoniul/ oh, cristalele voastre sînt clape dulci de armoniu./ și spad de Islanda, eu nu din dicționare vă invoc./ o veșnică Vară întoarce în mine Amiaza de foc*” (**poemul memoriei**). Este practică, astfel, o poezie a fragilității, a materiei cu capacități deformatoare. Lirismul se conține în intraductibil, în frumusețea de bijuterie a imaginilor. Eul acestei poezii se manifestă, de cele mai multe ori, prin absență sau retractilitate, prin situarea voită într-un discurs *para-retoric*. Cuvîntul ca sonoritate, imaginea cu efect de *stupore* îl interesează pe poet. Prețiozitățile textuale sînd grupate, formînd adevărate blazoane manieriste, însemn al acceptării artificiului: „*Himeră dintr-un sacru tezaur/ Aur albastru dincolo de aur/ Cum stă la păun în coadă/ Ochiul ce ar vroi să vadă./ În penajul său stelar și umbros/ Plimbîndu-se sub chiparos./ În mantia Păunului, Paonului./ Afonului tragic, Faraonului./ Țipăt de moarte și Vis. Semn el Stins și lucind al Eonului*” (**moneda**).

După o constatare a lui Marin Mincu, la o lectură primă a poemelor lui Adrian Popescu, „impresia de artificialitate și sterilitate, de secetă a trăirii este puternică, făcînd din această poetică o adevărată *sărbătoare a stilului*; cît timp se ambiționează să scrie o *poezie a realelor și nu a realului*, poetul rămîne un remarcabil manierist. De la un moment dat însă, începînd cu volumul *Curtea medicilor*, poetul pare atras și de alte semne, de expediții ceva mai «prozaice» decît cele întreprinse în «ținutul diamantului». Suavitățile, diafanitățile, evanescențele, metaforele aerate, discreția rostirii prime nu au dispărut definitiv, dar acum «proba cu polen» este mai acută; intermedierea nu se mai face abstract, doar între obiectele poetice pre-selectate, ci se simte mustind din ceața cuvintelor o tentație decisă a concretului” [2, p. 323]. Într-adevăr, poet al grațiosului, Adrian Popescu practică întrepătrunderea scrisului cu motive ornamentale. Limbajul poetic, elaborat migălos, înlocuiește spontaneitățile naive. Prin aceste prețiozități se insinuează totuși trăiri profunde, iar artizanatul, sau meșteșugul poetic, nu reușesc să reprime total sensibilitatea și lirismul. Caracterul marcat elaborat al versurilor, observa Ion Cocora încă în 1982, „caligrafia lor savantă, dar defel aridă, nu poartă amprente mîinii *artifexului*, ci o aură de «lumină lină». Adrian Popescu este în primul rînd un poet de dezarmantă candoare și prospețime. Forma subtilă și profunzimea gîndirii, starea de grație a sentimentului coexistă în poezia lui într-o deplină armonie. Cuvintele nu se complică, nu pendulează în gol, dezvăluie și nu obscurizează, creează echivalențe și nu subtext” [6, p. 2-3]. Adrian Popescu știe să păstreze candoarea și inocența limbajului poetic, dar, în același timp, știe să și evite sentimentalismul, evadînd în rafinament. Imaginea prețioasă devine, astfel, o modalitate de disimulare și de relativizare a problematicului. Chiar dacă practică metoda poetică a manierismului, autorul *Umbriei* rămîne un poet profund care, mizînd pe ambiguitate și metaforism, lasă sugestiei mai multe posibilități de integrare în text. Manierismul său este semnul îndoielii de limbaj, al neîncrederii în valențele orifice ale cuvîntului.

Un alt manierist ce epurează, sau filtrează, realul de corporalitatea naturală, un „alchimist medieval strecurînd sîngele îngroșat al poemului în atîtea eprubete și alambicuri pînă cînd acesta devine o transparență neutră” [2, p. 326] este **Ion Mircea** (volume de poezie: *Istm*, 1971; *Tobele fragede*, 1978; *Copacul cu 10.000 de imagini*, 1984; *Piramida împădurită*, 1989; *Poezii*, 1996; *Șocul oxigenului*, 2002, *Pororoca*, 2004). Laurențiu

Ulici vede în Ion Mircea un „poet al oximoronului” [1, p. 106], observînd că în textele acestuia se simte obstinația și plăcerea de a uni elemente incompatibile pentru a crea *stupore*. Discursul lui Ion Mircea pare că se ferește să exprime direct și reprezintă prin figurare complicată, prin ingenioase schimbări de planuri sintactice și semantice. Poemul este trecut „prin teorema unei spițerii secrete” [2, p. 326], metoda fiind *concestistă*: „Nu te mîhni dacă am să te învălui/ în tăcere cum numai oglinda poate/ eu te aleg dintr-o materie/ amintind lumina și nesonoră ca ea/ imaginează-ți pielea unei tobe îngăduind/ soarelui să o străbată prin foștii ochi ai animalului”. Universul poeziei lui Ion Mircea este populat de elemente gracile, de materia fragilă, casantă și prețioasă, care denotă și predilecția poetului pentru miniatural. Textele abundă în simboluri ale fragilității: *păpădia* și *lebăda*, *peșiolul*, *corola*, *crinul*, *mestecenii de sticlă*, *bolta de cristal*, *gheața înstelată*, *libelula străvezie*. Poemele construite din aceste imagini sugerează, de cele mai multe ori, o lume desăvîrșită prin puritate. Urmînd modelul lui Lucian Blaga, poetul creează o mitologie a purităților originale, punînd trecerea și liniștea în relație cu erosul: „Dar ulmi cu pielea subțire/ ca în ureche la miei/ mestecenii de sticlă gri/ cînd se întinde-n somnul tău Etherul/ și nu-l mai poți opri./ Cu vremea și ochii tăi vor ajunge/ două mari întunecate păpădii” (**Cu vremea și ochii tăi**).

Universul prețiozității și al fragilității, departe de a fi doar suficient sieși, este un cod prin care se comunică altceva. Ion Mircea vede lumea prin suavități și creează, cu ajutorul metaforelor prețioase, biografii ale spiritului călător prin labirintul vieții; „cuvinte precum: *oglinzi*, *apă*, *lumini*, *chihlimbar*, *fulgerător*, *instelat*, *lunar*, *transparent*, constată Ion Negoșescu, alcătuiesc mediul infinit care adăpostește sîngele, oasele, valvele, corpul și limitele sale, totul simbolic, constrîns aici la imaginea templului scufundat, cu ușile și sclavii lui, adică riturile implicate oricărei manifestări religioase, riturile care întretes puntea dintre pămînt și cer” [7, p. 290]. Problematika ființei este disimulată, manierist, prin utilizarea excesivă a metaforei. Se produce identificarea insolită a eului cu elementele cosmosului, realizîndu-se organizarea, uneori artificială, a unei lumi dezorganizate sau schematizate pînă la absurd. Metafora devine, astfel, un mijloc de evadare din social, dar și din propriul eu, inocența rostirii transformîndu-se în invenție artizanală: „În/ clipa/ în/ care/ mă/ trezesc/ de/ pe/ mine/ cade/ o/ petală./ (– N-a trecut nimeni în lipsa mea?/ – Nimeni.)/ Cum/ înainte/ de/ vreme/ s-ar/ fi/ scuturat/ corola” (**În forma păsării**). Ion Mircea este un caligraf care transcrie emoțiile într-un sistem de simboluri originale, asemănătoare unor japonezii delicate (uneori, creează *haiku-uri*). Textele-miniatură, alcătuite din comprimate metaforice sînt însă adesea dificile, prin lipsa cheii. Autorul își obscurizează discursul, inventînd adevărate *hieroglyphă*: „Cuvîntul/ peste sunete:/ Soarele/ pe creierul/ privighetorilor adormite./ Iată și/ una moartă –/ în locul pliscului./ un bot de lup:/ ă” (**Restituire**). Gravurile ornamentale inventate de poet sînt alcătuite din imagini care își caută sensul. Are loc o precipitare a imaginii în semn, în „siglă” (alegoria fiind o variantă a semnului). Semnele, la rîndul lor, pot fi comparate cu o oglindă care este totodată reprezentare și obiect al actului vizual. Jocul oglinzirilor este creator de serpentine, în care imaginile se repetă, de fiecare dată ușor deformat, pînă la obținerea chipului cu două fețe, ca simbol al problematicului.

Atunci cînd stilizează excesiv, Ion Mircea riscă să piardă tensiunea gravă a discursului. Vrînd să comunice ceva prin intermediari prea sofisticate, poemul se consumă în sine, „devine frumos ca un păun înfoiat (și împănat) căci frumusețea exterioară, perfectă, te împiedică să ai senzația de ceva viu” [2, p. 328]. Să luăm drept exemplu poemul

poetul preferă contemplarea în oglindă (a *vivariumului* sau a *dioramei*) și încearcă să imite, de-/ trans-formînd, viața: „*Am întâlnire cu sepia de acvariu./ Ne certăm cu ventuzele, pompăm lichidul/ unei absențe întunecate:/ ea în cochilie/ eu în carcasa fustei lui dumnezeu/ care-mi curge pe umeri /.../ Am întâlnire cu sepia/ să facem schimb de cerneluri*” (*Sepia*). Construite, uneori, din imagini rafinate, poemele lui Dinu Flămînd sînt totuși de un tragism alimentat de bogata încărcătură existențială pe care poetul știe să o dozeze printre versuri cu o intuiție grațioasă.

Echinoxiștii Adrian Popescu, Ion Mircea, Dinu Flămînd, a căror *rafinatezza* și *agudeza* deplasau orizontul de așteptare al publicului obișnuit cu tipul tradiționalist sau modernist de poezie, completează „desantul” manierist al literaturii române. Elaborînd prețiozități poetice, ei caută iluzia debarasării de sentiment și evită angajarea în pseudomesianismul epocii. De multe ori, artificiul, în loc să fie ascuns, este pus în valoare și rafinat în alambicuri succesive, pînă la a deveni el însuși conținutul liric propriu-zis. Se produce, astfel, dinamitarea clișeeleor poetice și se impune un climat artistic impregnat de cultură și de imperativul estetic. În acest climat se vor forma și cîțiva din scriitorii promoției '80 – Ioan Groșan, Ioan Buduca, Ion Mureșan, Marta Petreu – prin care se va intra într-o nouă eră estetică, cea a postmodernismului.

Pe segmentul basarabean al literaturii române, în această perioadă se produce aceeași evadare în metaforă, din motive etice, în primul rînd. Dinamismul intern al evoluției literaturii din Basarabia, o literatură condamnată la exil prin îndepărtarea de patria culturală adevărată, nu poate fi apreciat adecvat prin raportarea exclusivă la criteriul estetic, deoarece tirania înstrăinării suportată de basarabean generează formule specifice. Literatura din Basarabia este o literatură a sacrificiului esteticului în numele culturalului, socialului sau, nu în ultimul rînd, al etnicului, iar tipul reprezentativ al scriitorului în Basarabia este *homo civicus*, ființă ce are vocația și obligația coborîrii în contingent și a menținerii sau a cultivării conștiinței naționale. Pașoptismul devine un *modus vivendi* pentru basarabeanul destinul căruia continuă să fie marcat de drama înstrăinării și a frustrării naționale, iar poezia civică este viabilă atîta timp cît situația românismului în acest spațiu mai este precară. Scriitorul din Basarabia este impus permanent de circumstanțele social-politice să iasă din turnul de fildeș al literaturii și să valorifice valențele moralizator-militante ale cuvîntului, oricît de desuete ar părea ele într-o lume a post-istoriei. Astfel, esteticul este supus unei continue sacrificări în numele civicului și al eticului. Odată cu apariția cărților poezilor Nicolae Dabija, Arcadie Suceveanu, Leonida Lari, Vasile Romanciuc, Leo Butnaru, Iulian Filip, Valeria Grosu, Ion Hadîrcă ș.a., în poezia română din Basarabia are loc sfidarea vechilor convenții realiste, se „purifică verbul poetic”, iar poetul este scos din „contingentul care-l țintuia tiranic” și transferat „în transcendent” [8, p. 222]. Acum, pentru a evita dialogul cu cenzura, dar și pentru a nu se angaja social-politic, unii poeți din Basarabia devin meșteșugari ai expresiei poetice. Spre deosebire de congenerii lor din Țară, poeții basarabeni nu creează o poezie de viziune manieristă, ci introduc elemente manieriste în poezia, de cele mai multe ori, de factură neoromantică. Pentru basarabeni, manierismul a însemnat șansa „înțoarcerii la unelte” [8, p. 172] și readucerea esteticului în albia poeziei, iar metaforismul, deși excesiv și artificializant uneori, a oferit poetului prins în schema realismului socialist libertatea exprimării.

Un adept al exprimării ornate, „neobosit vînător de *concelli*, de comprimate metaforice care să surprindă prin insolit” [8, p. 197], este Anatol Codru (volume de poezie: *Nopți albastre*, 1962; *Îndărătnicia pietrei*, 1967; *Feciori*, 1971; *Piatra de citire*,

1980; *Mitul personal*, 1986; *Întîmplarea mirării*, 1998; *Ruperea de neființă*, 1999). Deși, biologic, face parte din generația șaizecistă, estetic, acest poet este încadrabil în categoria șaptezeciștilor neoexpresioniști, creatori de *mituri personale*, „orfevrari” ale căror metafore par a fi adevărate produse de artizanat. Versurile lui Anatol Codru demonstrează că, în anii '70-'80, în Basarabia, poezia recapătă conștiința de sine, își devine suficientă sieși. Atestăm o serie de poeme în care autorul își expune programatic tendința de a metaforiza discursul: *Metafora*, *Plăcerea de a minți cu flori*, *Asocieri vizual-comparative* etc. În *Metafora*, de exemplu, poetul declară: „Dreptul de a metaforiza/ Presupune mai curînd șansa de a te omeni/ Pînă la coarnele plugului./ Sporind astfel pînile./ Ca niște planete în balanța universului”. Mai jos însă, poetul recunoaște că „E riscant, totuși, să metaforizezi/ Fără simțul pipăitului direct/ Pe inima copacului gînditor”. Metafora nu este deci simplu instrument de lucru; „bogată în sugestii și dezvăluiri de adevăruri ontologice ascunse”, ea sporește „semnificația, esențializînd și generalizînd la extrema preaplinului emoțional și a preaprofundului psihologic” [9, p. 211]. Poet al „metaforicului electrocutant” [8, p. 197], Anatol Codru elaborează o rețea complexă de asociații libere și inventează imagini poetice din cele mai insolite. El își asumă o estetică a înlănțuirii excesive de metafore, inventînd o lume armonizată artificial. Din îmbinarea contrariilor rezultă peisaje cu adevărat magice: „Uite muntoaicele cum nasc/ Albi bivoli și-i hrănesc cu piatră./ Și bivoli suiți în patru/ Imașul cerului îl pasc” (*Triptic*). Finalitatea acestui tip de scriitură este evitarea mesajului civic clișeizat. Autorul evadează în „piatră”, construind, manierist, lumi artificiale, ce ar putea substitui socialul deranjant. Lumea devine un labirint sau o *serpentinata* de piatră, în care se pierd (sau se ascund?) sentimentele. Se produce, de fapt, identificarea între realul palpabil și trăirile inefabile, prin metafore de tipul: *piatră de dor*, *piatră – maică de plai*, *piatră – lacrimile țării noastre mumă*; *răsărit de piatră*, *vis de piatră*, *zîmbet de piatră*, *patimi de piatră*, *piatră vădană*. Astfel, întreaga realitate este stilizată, transformată în artificiu. Anatol Codru este și un poet al definițiilor metaforice. Unele texte amintesc de *Poeme-le într-un vers* ale lui Ion Pillat sau, mai nou, de *Mașinării-le romantice* ale lui Gheorghe Tomozei. Impresionează spectacolul jonglărilor cu podoabele stilistice: „Pasăre,/ Care/ Își/ Are/ Cuibul/ În/ Văzduh./ Legănat/ De/ Respirația/ Pruncilor/ La/ Ora/ Laptelui” (*Dragoste*).

Asemeni lui Romulus Vulpescu sau Șerban Foarță și în buna tradiție a manieriştilor postrenascentiști, Anatol Codru se arată interesat și de poezia agramaticală, răsturnînd sau sfidînd regulile gramaticale și nerespectînd concordanța dintre semnificat și semnificant. Pentru autorul *Pietrei de citire*, forma este purtătoare de sugestivitate, de aceea el inventează trucuri verbale sau prozodice, convingîndu-ne că are o încredere nestrămutată în puterea cuvîntului. Ieșit în afara convenției, cuvîntul devine purtător de noi semnificații, impresia de gratuitate fiind doar o aparență: „Cine mă munte./ Lacri-mă cine-mă./ Cine mă frunte./ Cine mă inimă?” (*Onomatopee*). Spre deosebire de „manieriștii” din Țară, Anatol Codru este un „bijutier” grav. Pentru el, funcția poetului este de a răzbuna „încătușările frumosului în piatră”, de aceea își asumă cu toată seriozitatea acest act și „sapă” cu înverșunare „În mușchiul pietrei, cu icniri, sălbatică./ Ascunsă, piatra are ochi de fiară./ Colți ieroglyphici și labă să doboare/ Braț ridicat încă din clipa antică”.

Mihail Dolgan a remarcat că „nu nemișcarea, nu împietrirea pietrei îl atrag pe Anatol Codru, ci dinamica pietrei în timp, spațiu și istorie, «despietrirea» ei pînă la intrarea în mitul personal, care încheie mari energii și care dă o impresie de perpetuă țîșnire prin înfruntarea de rezistență, de durități, de noncreat” [9, p. 213]. Se atestă deci

o aparentă pietrificare, pe autor interesându-l manierista *deformare* și *transformare*. Pentru literatura din Basarabia, această revenire la tehnicile manieriste de insolitare a discursului liric a constituit „un ferment al înnoirii poetice și poetice”. Versurile lui Anatol Codru, „dinamice, agitate, mereu tensionate” prin tendința poetului de a „trage mereu de sforile unor clopote aeriene”, în care „aripile se desfac într-o febră susținută de zboruri, sângele țipă ne-nduplecat, avan, capricios, ora fierbe, caii, taurii, pisicile țin o goană neoprită, focurile înalță flăcări uriașe, mistuitoare, soarele se scurge pe frunți”, resuscită frenezia lirică, atât de necesară în epocă, și salvează poezia de schematismul proletcultist.

Prin opera echinoxștilor Adrian Popescu, Ion Mircea, Dinu Flămînd, dar și a lui Anatol Codru, în Basarabia – autori ce promovează un neoexpresionism de descendență blagiană –, se produce intelectualizarea structurilor lirice și sporește interesul pentru prețiozitate, manierism, decorativism. Viziunea poetică de ordin estetic, împlinită prin bijuteriile lexicale, migălos șlefuite și potrivite, comunică, la poeții respectivi, cu viziunea de ordin existențial. Printre imaginile compuse cu grijă se insinuează un sentiment ontologic, o idee sensibilă, ceva semnificativ în ordinea viului, a naturalului, transformînd un întreg poem delicat, frumos, impecabil ca o bijuterie într-un tulburător ecou liric al unei tensiuni lăuntrice. Elaborînd prețiozități poetice, acești autori caută iluzia debarasării de sentiment și evită angajarea în pseudo-mesianismul epocii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. L. Ulici, *Literatura română contemporană*. Volumul I: Promoția '70, București, 1995.
2. M. Mincu, *Poeticitate românească postbelică*, Constanța, 2000.
3. A. Cistelecan, *Poezie și livresc*, București, 1987.
4. Gh. Grigurcu, *Poeți români de azi*, București, 1979.
5. Gh. Grigurcu, *Tradiționalismul europeanizat* // *România literară*, nr. 27, 9-15 iulie 1997, p. 5.
6. I. Cocora, *Utopia realului* // *Tribuna*, nr. 41, XXVI/1982, p. 2-3.
7. I. Negoitescu, *Scriitori contemporani*. Ediție îngrijită de D. Damaschin, Cluj-Napoca, 1994.
8. M. Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Ediția a II-a, Chișinău, 1997.
9. M. Dolgan, *Mitul personal – principiu structurător al lirismului lui Anatol Codru* // *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chișinău, 2002.

POLINA TABURCEANU
Universitatea de Stat din Tiraspol
(Chișinău)

**PROFESORUL DE TEOLOGIE
NICHITA TERPSIHOROV¹
SAU PERSONAJUL IPOCRIT**

Ca și alți slujitori ai cultului, profesorul de teologie Nichita Terpsihorov este un personaj lipsit de individualitate, căci „întotdeauna el se temea să spună ceva propriu, chiar dacă ar fi avut ceva de spus, și prefera «să fie de acord cu ideile foarte bine bazate» ale anumiților teologi, îngustându-le și pervertindu-le” [p. 21], iar „în ședințele consiliului Academiei el întotdeauna era de părerea rectorului arhiereu.

– Sunt cu totul solidar cu părerea foarte prețioasă în chestiunea dată, a preasfințitului și preacinstiului rector” [p. 21].

Cu alte cuvinte, mai era și un perfid. Este elocventă, în acest sens, comportarea dezgustătoare a lui Terpsihorov când află că profesorul Garusevici a fost rugat de rector să-și dea demisia sub pretext că acesta propagă în lecțiile sale idei primejdioase și că o parte din profesori vor să adreseze rectorului o petiție:

„– ...eu am venit la Voi, Sfinte Vlădice, cu ocazia unui eveniment extrem de trist. [...] În Academie au fost remarcate de mine fenomene pe cât de nedorite pe atât – îndrăznesc a crede – de intolerabile, – încep a vorbi Terpsihorov cu suspine, privind fața de masă de catifea, cu motive țesute pe ea, și alegând încet cuvintele trebuincioase pentru a povesti totul scurt și într-o continuitate convingătoare. – Dispoziția voastră înțeleaptă, Sfinte Vlădice, relativ la îndepărtarea lui Vladimir Petrovici Garusevici din a noastră alma mater, provoacă o explicare inversată în mințile unor membri ai colegiului profesional... Și-anume, aceștia văd la dispoziția aceasta o lipsă de respect față de misiunea profesorală și doresc să prezinte preasfinției voastre un fel de protest...” [p. 61].

Tot atunci Terpsihorov nu uită să-și dea importanță ca nu cumva rîvna sa să rămînă neobservată: „– Iar eu, din partea mea, – continuă Terpsihorov încet, cu întreruperi, înclinîndu-și capul la o parte și clătînîndu-l – avînd în vedere că un asemenea protest, fiind un chip de a lucra necugetat și dăunător, ar putea să fie cunoscut de studenți, să zdruncine respectul lor față de educatorii lor și să dea prilej unor nedorite zvonuri și turburării minților, – eu, îndemnat de conștiința mea și de iubirea mea față de academia noastră precum și de rîvna față de demnitatea misiunii noastre de profesori, m-am hotărît să aduc la cunoștința preasfinției voastre, ca să puteți înlătura pentru viitor urmările triste” [p. 62].

Nu numai fapta, dar și gesturile, și cuvintele pe care le alege vorbesc despre firea lui Terpsihorov.

Cel puțin, el avusese curajul să refuze, de față cu alți profesori, să semneze petiția. „Terpsihorov ridică mîinile și-și mișcă palmele, întorcîndu-și fața de la Liuțidarschi.

– Pe mine să mă lăsați în pace! Eu nu iscălesc nimic!

¹ Personajul va fi analizat în baza nuvelei *Profesorul de teologie* // Vezi volumul *Floare amară* de Leon Donici, București: „Cartea Românească”, 1952.

– Dar de ce n-ați iscăli și D-voastră?

– Nu pot, știți, dumneavoastră faceți ce vreți, eu – așa zicînd – mă abțin din principiu.” [p. 56]

Îl va refuza chiar și pe Garusevici atunci cînd acesta va veni personal să-i ceară indulgența. Terpsihorov îl va refuza nu pentru că nu-i împărtășește privirile, ci pentru că se teme de mai marii săi.

De altfel, Terpsihorov credea sincer că procedase corect, căci „întorcîndu-se prin grădina academică, el simțea că acum făcuse o faptă bună, care avea succes, un lucru de care își simți sufletul încîntat” [p. 64].

Nichita Terpsihorov este zugrăvit în două ipostaze: la Academie, adică la locul de muncă, și în familie.

„În cercurile savante el era considerat ca un cunoscător mare și adînc al teologiei morale. Iar rectorul vorbea neschimbat despre el:

– Nichita Ivanîci este, așa zicînd, stîlpul neînvins al științei, este, ca să zic așa, lumina luminilor” [p. 21-22].

Ce-i drept, această părere era dictată de felul de a se comporta al lui Nichita Terpsihorov cu mai marii și de a se linguși pe lîngă ei, căci „profesorii tineri nu-i plăceau, nu întreținea cunoștință cu ei și adesea se plîngea de mișcarea bunelor și slavnicele, onorabilele tradițiuni academice printre educatorii contemporani ai tineretului” [p. 22].

Tot el era acela care în fiecare toamnă propunea consiliului academic „mijloacele sale pentru ridicarea și îmbunătățirea calităților morale ale studenților” și „înainte de toate, propunea să fie îmbrăcați în anteriori preoțești. Iar cînd vreunul din tinerii profesori făcea obiecțiuni, el, prefăcîndu-se speriat, dădea din amîndouă mîinile.

– Nu cumva, întîmplător, sunteți dintre cei de sînga? De pildă dintre tovarășii eliberatori, păzi V’ar Dumnezeu!” [p. 21]

Nichita Terpsihorov mai era și orgolios, căci despre sine el avea o părere cum nu se mai poate de bună: „Cine dintre noi, – gîndea el, – a ajuns să aibă în viață o situație însemnată? Nimeni!» Dar imediat după acest gînd, venea un alt gînd: «Tu, numai tu! Și numai datorită faptelor, meritelor, calităților tale, nu pe nemerite, nu degeaba! Tu ești un învățat cunoscut, meritosul profesor ordinar, tu ești respectat de toți, iubit și luat în considerare de autoritatea cea mai înaltă». Zîmbind cu condescendență, Terpsihorov reținea mîngîios și mai multă vreme acest gînd, își freca mîinile și suspina cu părere de bine” [p. 22-23].

Și de la studenți cerea să fie respectat, iar „studentul care la examen îl saluta cu un mai profund respect, căpăta întotdeauna o notă mai mare” [p. 21].

Leon Donici folosește cele mai variate mijloace pentru a-și caracteriza personajul. O modalitate interesantă este chiar ocupația sa. În cazul de față e vorba despre cursul de Teologie morală, „un curs încurcat, greoiu, plin de împrumuturi din scriitori moralști ruși și străini” [p. 21] pe care îl preda Nichita Terpsihorov. „În cursul său el clocotea de ură față de concepțiile contrarii concepțiilor lui, le respingea cu un limbajiu brutal și-i plăceau citatele lungi din opere străine” [p. 21].

Terpsihorov intra atît de bine în rolul de profesor pe care îl juca zi de zi, încît și în sînul familiei el continua să se comporte la fel. Fiul său, obosit de „prelegerile” zilnice ale tatălui său izbucni: „– Tată! – îl întrerupse Alexandru, ciocănind cu degetele subțiri pe fața de masă și privind posomorît în jos: – Scutește-ne, pentru Dumnezeu, măcar de data asta de lecțiile dumitale de teologie morală!” [p. 30]

Lipsit de personalitate, Terpsihorov apare ba în ipostaza unui Tartuffe, căci se plimba în fiecare zi „pentru îmbunătățirea digestiei și pentru o regulată circulație a sîngelui” [p. 73], ba în ipostaza unui Harpagon: „– Bun, bun de tot, – zise, trăgându-și vocea, Terpsihorov. Așa, bine! Bun de tot! – Apoi scoase bani, îi numără încetșor, șoptind din buze și-i dete bucătăresei. Iată bani de piață.

– Cam puțin, boerule, pare că nu ajung!

– Ce nu ajung! vezi să ajungă... Mergi cu Domnul!...” [p. 27]

Sau un alt moment: „Gîndind că va pleca din oraș, el își aminti că împreună cu el va pleca la vila lui și amanta sa; un zîmbet vesel trecu pe o clipă sub mustățile atîrnate, și buzele lui pline se întredeschiseră. Dar imediat îi veni în gînd că va trebui să cheltuiască bani de prisos și îi pieri veselia” [p. 28].

De altfel, din fragmentul citat se mai întrezărește o caracteristică definitorie a profesorului: fățarnicia. El, care nu-i putea ierta nevestei sale că „zece ani în urmă, întorcîndu-se acasă de la o ședință a consiliului Academiei ca să ia din sertarul mesei de scris niște documente ce le uitase aici, Terpsihorov surprinsese pe soția sa cu docentul Prozorovski” [p. 35], însuși avea o amantă.

Mai mult decît atît. Terpsihorov nu pregeta să o facă pe soția sa „să simtă toată gravitatea faptei sale” și tot o „împroșca” cu citate din Biblie: „Femeile asemănătoare vouă, – îi spunea el, – poartă o numire cunoscută, caracterizînd, așa zicînd, purtarea lor și într-un anumit fel firea lor, și anume numirea de desfrînate. Ele se găsesc într-o stare disprețuită de toată lumea. Știi dumneata ce spunea în Antichitate prorocul Moise? În cartea Leviților el a spus astfel: cine va preacurvi cu o femeie măritată, cine va preacurvi cu femeia aproapelui său să fie dați morții și ea și el! Înțelegeți dumneata? Te bucuri de stima tuturor. Pentru ce? Oare vina dumitale e întrucîtva mai mică? Deloc! Nu e mai mică deloc! Și de ce oare? Exclusiv fiindcă eu, condus de sentimente foarte ușor de înțeles, de mila și îndurarea creștină, am acoperit rușinea voastră, păstrînd prin aceasta numele vostru cel bun în societate precum și stima tuturor celor ce vă cunosc. Făcînd aceasta, nu caut de loc mulțumirea voastră sau celelalte, ci numai pentru corijarea voastră și pentru împlinirea poruncii evanghelice. Numai singur Dumnezeu atotmilostivul va prețui tot ce am făcut eu pentru voi” [p. 37-38]. Sau, într-un alt episod, Terpsihorov îi dă o altă lecție de morală teologică soției sale: „...dumneata e bine să ai în vedere [...] cuvintele apostolului Pavel. Acest mare proroc al neamurilor a spus că cei desfrînați nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu, dar... dumneata roagă-te lui Dumnezeu, pocăiește-te și e posibil ca Domnul nostru cel atît de bun și atît de milostiv își va apleca urechea Sa spre dumneata și te va milui în viața ce va să vină” [p. 40].

De fapt, Terpsihorov n-a întreprins „nimic din ceea ce fac de obicei soții înșelați, cînd surprind pe femeile lor cu amanții împreună”, adică „nu chemă pe Prozorovski la duel, nu-l repezi în jos pe scară”, nu pentru că era „om religios, moral și temător de Dumnezeu” [p. 35], ci pentru că era laș sau se simțea și el cu musca pe căciulă.

Fariseismul, fățarnicia sunt stări obișnuite pentru Terpsihorov. Să ne amintim episodul cînd Garusevici, dat afară din lucru, vine să-i ceară ajutorul, iar Terpsihorov care tocmai ce fusese cu pîra la rector, îl întîlnește de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic: „Îmi pare bine să vă văd, prea bunule Vladimir Petrovici, îmi pare foarte bine că vă văd! – zise îmbucurat Terpsihorov, ridicîndu-se din jilț și cu zîmbetul pe buze întinzînd

cînd o mînă, cînd pe cealaltă. – Vă rog foarte amabil să luați loc... uite aici, în jilțisorul acesta, aproape de masă... aici e mai comod... nu bate soarele atît de tare... Vă rog din tot sufletul!” [p. 66].

Posac și ipocrit, Nichita Terpsihorov era un tiran în familie. În afară de faptul că o adusesse pe soție-sa pînă la demență, atitudinea inumană față de copiii săi îl face pe feciorul Alexandru să spună despre el: „Mai înainte îmi era frică de el. Acum mi-e scîrbă. Mi-e scîrbă și-mi vine să rîd cînd mă gîndesc la el... Știi, cînd eram mici, eu și cu sora-mea, tata ne interzisesse să zîmbim miercurea și vinerea fiindcă e păcat să ne înveselim în zi de post” [p. 44]. Iar în altă parte: „Ne temeam nu numai de vocea, dar și de privirea tatălui nostru” [p. 48].

De notat că anume miercurea (sau vinerea), cînd copiilor le era interzis chiar să zîmbească, însuși Terpsihorov își vizita amanta: „Astăzi e Miercuri, – se gîndi el. – Ce bine ar fi să mă duc astăzi!

Amintindu-și de Olga, el se opri; în memorie răsăriră dintr-odată amănuntele înfîlnirilor lor, neștiute de nimeni și din pricina aceasta inexprimabil de atrăgătoare; ca un val viu și parfumat se legăna în amintirea lui părul ei lung și moale, strălucirea ochilor ei limpezi și întunecoși” [p. 73].

Un adevărat Tartuffe, care își ascunde interesele venale în dosul falsei pietăți: „Nu strică puțină dragoste... vorba aia... – își șoptea el cucerit de gînduri pofticioase și de dorințe. Ochii i se bulbucaseră prostește, buza de jos se răsfrînsese nestăpînită în afară și în colțurile gurii lui începură să albească bale, – ia vino la mine, puișorule – să te înghit întreg...

Și tot drumul pînă la casa amantei sale, înăbușit de poftă, el repeta:

– Ia vino la mine, puișorule dulce... ham! și să te înghit!...” [p. 73-74].

Însuși autorul constată: „Vorbînd cu indignare despre desfrîu, despre căderea moravurilor și despre mînjirea păcătoasă a culcușului conjugal, el (Terpsihorov – *n. n.*) totuși nu considera drept desfrîu legătura cu amanta sa” [p. 84].

Ipocrit, Terpsihorov trata pînă și Biblia (atunci cînd era nevoie) după bunul său plac: „E desfrînat acela – gîndea el adesea, – care comite împreunarea numai din înclinarea păcătoasă, iar nu din trebuință. Într-o nevoie extremă chiar Biblia ne povestește de fetele lui Lot, care au avut copii cu tatăl lor. Un caz de incest” [p. 84].

După întîmplarea cu Drozdov și amanta sa, Terpsihorov începu să se îngrijească de reputația sa: „Ferească Dumnezeu să fi ajuns la urechea preasfințitului rector, ar fi suferit bunul meu nume, și limbile rele ar fi început să vorbească verzi și uscate! Ferit-a Domnul!” [p. 98-99], dar nici nu vroia să se lepede de amantă: „Voiu începe să mă duc la ea nu vinerea, ci în alte diferite zile, ca întotdeauna să fie de pază și să nu mai invite pe altcineva” [p. 99].

Nici răzbunarea nu îi era străină: „Deoarece Drozdov trebuia să-și țină licența în scris la teologie morală, și – apoi împrejurarea că se apropiiau examenele, – Terpsihorov găsi dintr-odată două mijloace să se răzbune pe rivalul său tînăr și fericit. El zîmbi liniștit” [p. 99].

În familie Terpsihorov era crud. Încerca să controleze viața tuturor membrilor familiei sale. De exemplu, cînd fiul său a vrut să intre la Universitate, la Facultatea de științe, tată-său nu i-a permis, forțîndu-l să intre în Academia Teologică.

Atitudinea inumană a tatălui față de fiul său, îl face pe acesta să conchidă într-o discuție cu unchiul Ivan: „Am gîndit mult... și tot la tatăl meu. El, de pildă, profesor de

morală teologică și nu știu de mai ce, dar mi se pare că e ceva în el extraordinar de imoral, de impertinent, de cinic. Se acoperă numai cu credința și cu tot felul de citate din Sfânta Scriptură...” [p. 49].

Anume felul de a fi al tatălui, atitudinea acestuia față de maică-sa, l-a făcut pe Alexandru să-și piardă pînă la urmă credința: „A cerut lumea și mai cere, plînge, cere, dar ce folos?... Parcă El aude!... Parcă pe El îl mișcă rugămințile și lacrimile?... Lumea aceasta e părăsită, toți suntem părăsiți și cu toții trăim în nefericiri și jale... Rugați-vă!... Cu mare dreptate!... Dar dacă acolo, unde este El în toată slava Sa, – Alexandru întinse mîna-n sus și fața lui se desfigură chinuitor, – e pustiu? Dacă acolo nu există nimeni? Atunci pe cine să chemăm, atunci de la cine să cerem?” [p. 80-81]

În aceeași cheie este caracterizat Nichita Terpsihorov și de către fratele său Ivan: „Tatăl tău, că de el e vorba... Rînjește și rînjește, tot mereu rînjește, dar de ce rînjește nimeni pe lume nu știe. Ce dracu o mai fi vrînd și el? Face morală la toată lumea, se leagă de tot ce-i văd ochii! Piază-rea, nu om!... Omul adevărat trebuie să fie știi cum? Bînd ca balsamul! Și să mai fie și vesel! Și cu vorba ca săgeata!” [p. 44-45].

Însă, în cele din urmă, aflăm de unde vine această inumanitate față de propriii copii. De la tatăl său, care, după spusele lui Ivan Terpsihorov, le „lua de pildă capul între genunchi, își desfăcea cureaua, – purta o curea roșcovană – ne trăgea pantalonii în jos, și unde începea să ne ardă pe,... locul acela expresiv și dă-i cu textele din sfînta Scriptură... Arde, și încă o dată și arde din nou!... Cum să nu simți moralitatea lui! Iar după aceea, bătut fiind pînă în pînzele albe, trebuia să-ți faci fața veselă și să-i săruți mîna cu smerenie: asta se cheamă că ai înțeles, că ai simțit și că te-ai îndreptat... Am avut un tată crud, fie-i țărîna ușoară!” [p. 49-50]

Ce-i drept, Nichita Terpsihorov nu-și bătea copiii, dar îi lovea cu vorba, iar aceasta, după cum se știe, doare uneori mai tare decît o palmă.

Pînă la urmă, Alexandru îi va spune în față tatălui său tot ce crede despre el: „...Ai adus-o pe mama pînă la boală și groază!... Știi asta... Tu ești vinovat că ea va fi închisă acolo. Unde trăiesc oameni ce și-au pierdut mintea!... Tu i-ai stricat, i-ai zdrobit viața și sufletul, și acum privești la lucrul acesta ca și cum nu este opera mîinilor tale!...

– Alexandre! – zise Terpsihorov suspinînd supărat, cum vorbești cu mine?! Uîți că ți-s tată?

– E-e-e, la dracu! – strigă Alexandru și izbi cu pumnul pe grămada de cărți. – La dracu tonul tău de fariseu! Păstrează-l pentru academie! Auzi? Tu ai zdrobit viața mamei, și nu numai viața ei... tu m-ai zdrobit și pe mine! Auzi? M-ai zdrobit pentru totdeauna! Sau poate tu nu-ți dai seama de asta?” [p. 91-92]

Și în același dialog monologat ceva mai departe: „Adu-ți aminte de copilăria mea! Te rog adu-ți aminte de ea!... N-am avut nici bucurii de copil, nici zbenquiri... De mic ai băgat spaima în mine... Am ajuns să mă tem de orice... Totul îmi era interzis, totul era înăbușit în mine... iar tu... tu ai înțeles măcar, ce făceai cînd ne insufalai bogăția, și cînd vorbind de dragoste, erai rău, ca...” [p. 92-93]. Iar, în cele din urmă conchide: „Tu mi-ai stricat viața, tu m-ai făcut beteag!... Tu ești inamicul meu de moarte! Iezuit blestemat!...” [p. 94]

Așadar, personajul lui Leon Donici este caracterizat prin portretul schițat de către autor, prin cuvintele altor personaje, se mai și autocaracterizează: prin comportament și limbaj.

Încă o modalitate specifică a scriitorului Leon Donici de a-și caracteriza personajele este situarea acestora într-un anumit anturaj pe care îl descrie; or, uneori lucrurile care înconjoară personajul vorbesc mult mai mult despre el decât însuși personajul. Astfel, biroul tatălui său îi păru lui Alexandru „atît de sinistru și urît, încît el strînse capul în mîini și gemu printre dinții strînși. Și ieși repede fără să privească împrejur” [p. 83]. În felul acesta autorul a vrut să traseze o paralelă între sufletul urît și negru al personajului principal și camera sa întunecoasă și sinistă.

Pe parcursul întregii nuvele, profesorul Terpsihorov se prezintă ca o persoană care vrea să pară altfel, mai bun decît este în realitate. Dar realitatea e crudă: soția sa e dusă la spitalul de boli nervoase, fiul său pleacă din casa părinților, iar „în dosul peretelui se auzi, înăbușit, plîns de femeie, ca un geamăt prelung, îndepărtat, amarnic.

Terpsihorov ascultă o clipă, cu mîna la urechea dreaptă și strîmbă supărat din buze: plîngea Catia” [p. 100]. Și pe fică-sa o așteaptă o soartă asemenea celei a mamei sau a fratelui său. Dar asta nu-l deranja pe Terpsihorov care „încetul cu încetul pătrundea în Grutzmacher, făcîndu-și însemnările necesare. După ce sfîrși de citit, se rezemă de speteaza jilțului, își scoase ochelarii și zîbind, începu să-și amintească de succesul lui de ieri în ședința Alianței poporului rus, de mulțumirile guvernatorului și invitația la un prietenesc pahar de ciaiou...” [p. 100].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. L. Donici, *Floare amară*, București: „Cartea Românească”, 1952.

SERGIU COGUT
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**DIALOGUL SOCRATIC AL LUI PLATON
ȘI POLIFONIA BAHTINIANĂ**

Gânditorul care a inițiat un adevărat cult al dialogului ca metodă de a ajunge la adevăr a fost Socrate. Fiu al unei moașe, el se considera investit cu această misiune, care în cazul lui se manifestă prin contribuția adusă la nașterea adevărului. Metoda sa de a dialoga cu interlocutorii, de el numită maieutică sau, după cum menționează M. Bahtin în monografia sa dedicată poeziei lui Dostoievski, „de obstetrică” [1, p. 152], îi permite savantului rus să susțină: „...Socrate nu s-a proclamat nicicând posesor individual al unui adevăr gata format.” [1, p. 152]. Analizând ceea ce tradiția genurilor din domeniu serios-ilarului a numit „dialog socratic”, marele teoretician literar al secolului trecut accentuează câteva caracteristici ale acestuia: 1) „Subliniem că reprezentările socratice despre natura dialogală a adevărului, deși stăteau la baza carnavalescă populară a genului «dialogului socratic» și îi determinau forma, erau departe de a-și găsi întotdeauna expresia în conținutul diverselor dialoguri. Conținutul dobânda adesea un caracter monologic, în contradicție cu ideea formativă a genului.” [1, p. 152]; 2) „Cele două metode fundamentale în «dialogul socratic» erau sincriza și anacriza. Prin sincriză se înțelegea confruntarea diferitor puncte de vedere asupra unui anume obiect. (...) Prin anacriză se înțelegeau metodele de incitare, de provocare la cuvânt a interlocutorului, procedeele de a-l forța să-și exprime părerea și s-o exprime până la capăt. Socrate era un mare maestru al anacrizei: el avea darul de a-i face pe oameni să vorbească, să îmbrace în cuvinte părerile lor obscure, dar preconceptuate și tenace, de a le explica prin cuvinte și de a demasca astfel falsitatea și inconsistența lor” [1, p. 152-153]; 3) Acest gen a fost cel care pentru prima dată în istoria literaturii a ales să utilizeze în postură de eroi oameni care pot fi apreciați drept ideologi. Astfel, M. Bahtin menționează: „Ideolog este în primul rând Socrate însuși, ideologi sunt și toți interlocutorii săi – discipolii săi, sofistii, oameni simpli pe care-i atrage în dialog și face din ei «ideologi fără voie», iar evenimentul care se petrece în «dialogul socratic» (sau mai exact apare reprodus în el) este un eveniment pur ideologic de căutare și de încercare a adevărului” [1, p. 153]. Așa după cum s-a precizat deja, Socrate avea destui discipoli care să îl venereze și să facă din el figură dominantă în scrierile lor, unii dintre ei devenind la fel gânditori de renume și fondatori ai unor celebre școli filosofice. Însă nu trebuie trecut cu vederea amănuntul că Socrate însuși a avut dascăli, iar cea care e recunoscută drept profesoara lui de retorică se numea Aspasia, hetaira ilustrului om politic atenian Pericle și care, de fapt, a trăit aproape 20 de ani alături de el ca soție.

Dintre discipolii lui Socrate, desigur, cel mai remarcabil a fost filosoful Platon, care mai târziu a fondat și a condus prestigioasa școală din Atena numită Academia, deoarece a fost întemeiată acolo unde era venerat mormântul eroului mitic Academos. Activitatea acestei școli va dura aproape un mileniu, atrăgând tineri din toată Grecia, chiar și din Roma, iar cel care a succedat lui Platon la conducerea ei a fost nepotul și discipolul acestuia, Speusip. Însă cel mai celebru discipol pe care l-a avut marele filosof a fost

Aristotel, adevărată minte enciclopedică a lumii antice, dar care ulterior s-a îndepărtat de maestrul său, fondând prestigiosul Lykeion, cunoscut și ca școala peripatetică ce avea să rivalizeze mai târziu cu Academia platonice.

Anume Platon este cel care a scris dialogurile socratice analizate de M. Bahtin. Caracterizând aceste scrieri platonice în celebra sa carte *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, Diogenes Laertios ne informează că: „...Socrate, auzindu-l pe Platon citind dialogul *Lysis*, exclamă: «Pe Heracle, câte plăsmuiri îmi atribuie tânărul acesta mie!». Într-adevăr, Platon scrisese în dialog nu puține lucruri pe care Socrate nu le spusese niciodată” [2, p. 135].

Autorul antic își începe descrierea propriu-zisă a lucrărilor platonice, definind paralel dialogul și dialectica după cum urmează: „Un dialog este un discurs format din întrebări și răspunsuri asupra unor chestiuni filosofice sau politice, cu respectarea caracterului persoanelor care vorbesc și felului lor de a vorbi. Dialectica este arta de a vorbi, prin care combatem sau susținem o temă cu ajutorul întrebărilor și răspunsurilor celor care discută.” [2, p. 138]. În continuare, antologatorul grec ne propune această clasificare a scrierilor marelui filosof: „Dialogul platonice are două caractere generale: unul destinat pentru a învăța, altul pentru a cerceta. Cel dintâi se împarte și el în două categorii: teoretic și practic; la rândul lor, teoreticul se subîmparte în fizic și logic, iar practicul în etic și politic. Dialogul de cercetare se împarte, mai întâi, în două diviziuni principale: exercitarea minții, iar cealaltă – victoria în controversă. Partea care urmărește exercitarea minții are și ea două subdiviziuni, una înrudită cu arta moașei și alta care pune la probă; cea care urmărește controversa este, de asemenea, alcătuită dintr-o parte care aduce critică și alta care distruge tezele” [2, p. 138]. Această grupare a dialogurilor este însoțită și de alte clasificări pe care le reproduce Diogenes Laertios. Dintre acestea, una se prezintă astfel: „Unele dialoguri sunt numite dramatice, altele narative, iar altele mixte” [2, p. 138], dar, susține autorul antic, „acest mod de a clasifica dialogurile este mai potrivit pentru dramă decât pentru filosofie” [2, p. 138]. Urmează o clasificare operată ținându-se cont de domeniul problemelor abordate de către Platon în dialogurile sale. Așadar, „*Timaios*, spre exemplu, tratează despre natură; *Politicul*, *Cratylus*, *Parmenide* și *Sofistul* aparțin genului logic; *Apologia*, *Criton*, *Phaidon*, *Phaidros* și *Banchetul*, ca și *Menexenos*, *Cleitophon*, *Epistolele*, *Philebos*, *Hipparchos* și *Rivalii*, genului etic; în fine, *Republica*, *Legile*, *Minos*, *Epinomis* și *Atlantidul* tratează despre politică. Categoriei maieutice îi aparțin cei doi *Alcibiade*, *Theages*, *Lysis* și *Laches*, pe când *Euthyphron*, *Menon*, *Ion*, *Charmides* și *Theaitetos* ilustrează metoda care pune la probă. *Protagoras* aparține genului critic, iar genului distrugător de teze – *Euthydemus*, *Gorgias* și cele două dialoguri cu titlul *Hippias*” [2, p. 138]. Apoi, citându-l pe un oarecare Thrasyllus, antologatorul ne furnizează următoarele informații, din care aflăm că există o clasificare a dialogurilor lui Platon ce depășește 9 tetralogii, dar trebuie să se ia în considerare următoarea remarcă: „...*Republica* e luată ca o singură lucrare și *Legile* la fel. Prima lui tetralogie are un subiect comun, căci vrea să prezinte în ce fel își duce viața filosoful. Fiecărei lucrări, Thrasyllus îi dă două titluri: unul luat de la numele interlocutorului, celălalt din subiect. Această primă tetralogie deci, începe cu un dialog probatoriu, *Euthyphron*, sau *Despre pietate*; în al doilea rând vine un dialog etic *Apologia lui Socrate*; în al treilea, *Criton*, sau *Despre ceea ce trebuie făcut*, dialog etic, și în al patrulea, *Phaidon*, sau *Despre suflet*, tot un dialog etic. A doua tetralogie începe cu *Cratylus*, sau *Despre justețea numelor*, dialog logic, urmat de *Theaitetos*, sau *Despre știință*, dialog probatoriu, apoi *Sofistul*, sau *Despre real*, dialog

logic, și la urmă *Politicul*, sau *Despre regalitate*, tot un dialog logic. A treia tetralogie începe cu dialogul logic *Parmenide*, sau *Despre idei*; apoi *Philebos*, sau *Despre plăcere*, un dialog etic; pe urmă *Banchetul*, sau *Despre bine*, dialog etic, și *Phaidros*, sau *Despre iubire*, tot dialog etic. A patra tetralogie începe cu *Alcibiade* sau *Despre natura omului*, dialog maieutic, urmat de un al doilea *Alcibiade*, sau *Despre rugăciune*, tot maieutic, pe urmă vine *Hipparchos* sau *Lacomul de câștig*, dialog etic, și *Rivalii*, sau *Despre filozofie*, tot etic. A cincea tetralogie cuprinde mai întâi un dialog maieutic, *Theages*, sau *Despre filozofie*; pe urmă unul probatoriu, *Charmides*, sau *Despre cumpătate*; apoi *Laches*, sau *Despre bărbăție*, dialog maieutic, și *Lysis*, sau *Despre prietenie*, tot maieutic. A șasea tetralogie începe cu *Euthydemos*, sau *Eristicul*, dialog distructiv, urmat de *Protagoras*, sau *Sofiștii*, dialog polemic, apoi *Gorgias*, sau *Despre retorică*, dialog distructiv, și *Menon*, sau *Despre virtute*, dialog probatoriu. A șaptea tetralogie conține mai întâi două dialoguri distructive, cu titlul comun *Hippias*, primul *Despre frumos*, al doilea *Despre minciună*; pe urmă un dialog probatoriu *Ion*, sau *Despre Iliada*, și *Menexenos*, sau *Discursul funebru*, dialog etic. Tetralogia a opta începe cu *Cleitophon*, sau *Exhortația*, dialog etic, urmat de *Republica*, sau *Despre justiție*, dialog politic, *Timaios*, sau *Despre natură*, un dialog fizic, și *Critias*, sau *Atlanticul*, care este un dialog etic. A noua tetralogie începe cu *Minos*, sau *Despre legi*, un dialog politic, urmat de *Legile*, sau *Despre legislație*, tot politic, *Epinomis*, sau *Adunarea nocturnă*, sau *Filosoful*, politic, și, în sfârșit, *Epistolele*, în număr de treisprezece, etice” [2, p. 139-140]. Iar ultima grupare a dialogurilor pe care o menționează autorul grec este cea pe trilogii. Astfel, câțiva, printre ei numărându-se și Aristophanes gramaticianul, propun această clasificare: „Pun în prima trilogie *Republica*, *Timaios* și *Critias*, în a doua *Sofistul*, *Politicul* și *Cratylus*, în a treia *Legile*, *Minos* și *Epinomis*, în a patra *Theaitetos*, *Eutyphron* și *Apologia*, în a cincea *Criton*, *Phaidon* și *Epistolele*. Celelalte dialoguri urmează unul câte unul, fără o ordine anumită. Unii filologi, după cum am arătat mai sus, încep cu *Republica*, pe când alții încep cu *Alcibiade II*, care e mai lung, sau alții cu *Theages*; unii încep cu *Eutyphron*, iar alții cu *Cleitophon*, câțiva cu *Timaios*, alții cu *Phaidros*; alții cu *Theaitetos*, în timp ce mulți încep cu *Apologia*. Sunt recunoscute ca false dialogurile următoare: *Midon*, sau *Crescătorul de cai*, *Eryxias*, sau *Erasistratos*, *Alcyon*, *Acephalii*, sau *Sisyphos*, *Axiochos*, *Feaceni*, *Demodocos*, *Chelidon*, *Hebdomada* și *Epimenide*” [2, p. 140].

Într-un articol dedicat genialului filosof din cartea sa *Enciclopedia Antichității*, Horia C. Matei susține următoarele: „Grupate artificial de *Trasyllus* în 9 tetralogii, dialogurile lui Platon au fost clasificate de critica de specialitate de mai târziu în 4 categorii. Dialogurile de tinerețe sau socratice – *Apologia Sokratous* (*Apărarea lui Socrate*), *Criton*, *Ion*, *Hippias meizon* (*Hippias Maior*), *Hippias elatton* (*Hippias Minor*), *Alkibiades I* (*Alcibiade*), *Laches*, *Charmides*, *Statul* (*partea I*), *Eutyphron*, *Lysis*, în care Platon reînvie figura lui Socrate sau îi apără memoria, au un caracter aporetic, relevând înclinația lui Platon spre problemele de morală și de educație. Urmează așa-numitele dialoguri intermediare sau de tranziție, ce poartă amprenta pitagoreismului și care, prin conținutul și calitățile lor literare, anunță marile dialoguri: *Protagoras*, *Cratylus*, *Gorgias*, *Eutydemos*, *Menexenos*, *Menon*. Din categoria operelor de maturitate (numite și marile dialoguri) fac parte: *Symposion* (*Banchetul*), *Phaidon* (*Fedon*), *Politeia* (*Republica*), *Phaidros* (*Fedru*), *Statul* (*cărțile II-X*). Platon dezvoltă aici doctrina ideilor, pe care o va aplica în cele mai diverse domenii: metafizică, politică, etică și estetică. În dialogurile târzii, redactate în ultimii ani de viață – *Teaitetos*, *Parmenides Sophistes* (*Sofistul*), *Politikos* (*Politicul*), *Timaios*,

Nomoi (Legile) – figura lui Socrate se estompează, Platon aducând modificări importante doctrinei ideilor. Autenticitatea dialogului *Epinomis* nu este unanim admisă. (...) Una din constantele sistemului platonician este autodezbaterea, filosoful aflându-se într-un neîntrerupt dialog cu sine însuși” [3, p. 255].

În literatura de specialitate sunt pe larg analizate ceea ce exegeții numesc mituri platonice. Astfel, Paul Cornea amintește de unul dintre aceste mituri: „Într-un faimos dialog, *Phaidros*, Platon evocă mitul inventării literelor de către zeul egiptean Theuth. Lăudându-și născocirea în fața regelui Thamus («știința aceasta îi va face pe egipteni mai înțelepți și mai cu ținere de minte»), Theuth este întâmpinat cu o critică severă. Lucrurile se vor întâmpla tocmai pe dos, îi replică regele: «Scrisul va aduce uitarea în sufletele celor care-l vor deprinde, lenevindu-le ținerea de minte; punându-și credința în scris, oamenii își vor aminti din afară, cu ajutorul unor icoane străine, și nu dinlăuntru, prin caznă proprie». Mai departe, dându-i de astă dată cuvântul nemijlocit lui Socrate, textul ridică o nouă obiecție fundamentală. Pe lângă slăbirea memoriei, mai există și un alt dezavantaj: dacă te adresezi cuvintelor scrise cu o întrebare, «ele se învăluie într-o foarte solemnă tăcere», «nu îți răspund decât un singur lucru, mereu același»” [4, p. 372]. Examinând dialogul, filologul român face următoarea observație: „Remarc în treacăt, ceea ce de fapt e omis de evocarea curentă a mitului lui Theuth, că prin condamnarea sa, Platon are în vedere un anumit tip de scriere, cel în care autorul «se îndeletnicește cu cuvintele însăși», nefiind atent decât în răsunetul retoric al vorbelor pe care le înșiră. Scapă de învinuire și sunt validate, în schimb, scrierile de tip filozofic, al căror conținut este întemeiat pe «relațiile drepte, frumoase și bune». Căci ele constituie doar o transcriere autentică a vorbirii cu miez și întemeiere rațională, uzând de dialectică, așa cum o înfățișează chiar dialogurile lui Platon” [4, p. 373].

În Atena, Socrate nu s-a bucurat de apreciere unanimă, după cum ne-o demonstrează și celebrul proces de judecată care l-a condamnat la moarte. Astfel, unii care au scris despre el nu l-au agreat, l-au criticat, uneori chiar destul de aspru. Spre deosebire de atitudinea lui Platon și a celor ce se considerau discipolii marelui înțelept față de personalitatea acestuia, reputatul comedigraf grec Aristofan care, ca și Socrate și alți conlocutori ai acestuia, face parte din galeria personajelor din dialogurile platoniciene, a fost vădit ostil față de geniul socratic. Faptul este argumentat în celebrele sale comedii *Norii*, *Păsările* și *Broaștele*, în prima și în a doua Socrate figurând chiar ca personaj vorbitor. După cum ne informează Debra Nails în dicționarul dedicat tuturor oamenilor care constituie lumea dialogurilor lui Platon, acesta din urmă chiar protestează împotriva lui Aristofan și a portretului pe care celebrul dramaturg îl face lui Socrate în *Norii*. În viziunea lui, „este o caricatură credibilă a unui naturalist și sofist care promovează zei noi. Pe scenă, Socrate apare atârnat de platforma zeilor, într-un coș, și explică de ce se află acolo: «N-aș fi putut observa cum se cuvine fenomenele cerești dacă nu mi-aș fi atârnat mintea și nu mi-aș fi amestecat gândirea cea ușoară cu aerul cu care se înrudește. Iar dacă aș fi rămas jos, pe pământ, și aș fi privit de-acolo, n-aș fi descoperit nimic. Căci, cum să spun, pământul atrage la sine, fără greș, umezeala din gânduri»” [5, p. 307]. După care, „batjocura lui Aristofan continuă cu *Păsările*, în 414 (...), incluzând verbul proaspăt inventat «a socratiza», *sokratein*) și cu *Broaștele*, în 405 (...). În *Păsările*, un crainic elogiază utopicul oraș al păsărilor, cel venerat în rândul pământenilor: «Păi, înainte să construiești acest oraș, toți oamenii erau înnebuniți de spartani: își lăsau lațele să crească, răbdau de foame, nu se spălau niciodată, se purtau ca Socrate, fluturau bastoanele în sus și-n jos (...). Și strofa corală care începe

cu versul 1553 este plină de imputări. Într-o mlaștină subpământeană, «Socrate cel jegos cheamă spiritele»; sarcasmul este foarte ascuțit, mai ales dacă ne gândim la interpretarea dată pe atunci dialecticii lui Socrate văzută ca *phychagogia* (lit. călăuzire a sufletului)” [5, p. 307-308].

În cea de a treia piesă, corul cântă: „Vezi doar, nu dă bine să stai/ De vorbă cu Socrate,/ Zvârlind deoparte artele...” [5, p. 308].

Cultura Greciei antice, în primul rând prin Socrate, Platon și Aristotel, a avut un ecou foarte puternic pe teritoriul Imperiului Roman și o influență decisivă asupra culturii Romei antice. Astfel, cel care a întemeiat neoplatonismul, Ammonius Saccas l-a avut ca discipol pe Plotin care s-a stabilit la Roma unde a deschis propria școală filosofică. Iar celebrul autor de comedii Plaut, considerat unul dintre corifeii teatrului antic, a creat unul dintre cele mai memorabile personaje literare ale timpului care a dat chiar titlu uneia dintre piesele sale, *Pseudolus*. Despre acesta, cunoscutul clasicist E. Cizek afirmă în monografia sa dedicată literaturii latine că poate fi numit regele sclavilor plautini, fiind un „Falstaff al antichității, mag comic al literaturii latine și totodată autentic alter-ego al lui Plaut, care prin intermediul lui, persiflează fără încetare și concomitent se autopersiflează. Pseudolus este un adevărat vrăjitor al combinațiilor cele mai neașteptate. Chiar Simo, stăpânul cel bătrân, îl compară cu Socrate.” [6, p. 73-74].

La rândul lui, Cicero se considera un discipol de a lui Platon, al iluștrilor gânditori Arcesilaos din Pitane și Carneades, primul este considerat fondator al celei de-a doua Academii, iar celuilalt îi datorăm întemeierea celei de-a treia Academii. Analizând dialogul agonistic ciceronian, E. Cizek menționează că acesta „îi îngăduie să evite dogmatismul, expunerea de tipul manualelor, deoarece, cum am arătat, Cicero consideră că certitudinea dogmatică nu poate fi niciodată dobândită. Cum am relevat mai sus, dialogul implică tocmai dezbaterea unor teze contrarii. Totuși pot fi decelate, în utilizarea tehnicii acestor dezbateri, trei tipuri de «dialog», *dialogus*: cel platonician și aristotelician (demonstrație prin intervenții relativ scurte și stringente ale participanților, care conduce la obținerea unei adeziuni măcar parțiale a conlocuitorilor pentru o anumită teză, expusă de unul dintre ei; lipsește vivacitatea dialogului platonician autentic și comportă o anumită monotonie, dar și adecvarea la caracterele istoricește atestate ale personajelor), stoic (polemică a principalului vorbitor cu un interlocutor imaginar, care pune întrebări sau formulează obiecții rapide; această tehnică, provenită din diatriba cinico-stoică, este utilizată în *Tusculanae disputationes*: cei doi interlocutori apar caracterizați prin siglele *M* și *A*, adică «magistrul», *magister* ori *Marcus Cicero*, și «auditoriul» sau «tânărul», *auditor* sau *adulescens*), specific ciceronian (controversă între personaje care fac expuneri relativ lungi, fără a ajunge la concluzii clare sau mai degrabă lăsând deschise toate opțiunile; descinde tot din tradițiile platoniciene și peripateticiene)” [6, p. 197].

După cum am menționat la începutul articolului, în monografia sa consacrată lui Dostoievski și romanului polifonic al acestuia, Bahtin a analizat pe larg dialogul socratic ce i-l datorăm lui Platon. Această opțiune a savantului rus e pe deplin explicabilă prin faptul că dialogurile scrise de ilustrul filosof antic constituie unele din primele documente literare în care poate fi sesizată polifonia ce a fost remarcabil valorificată mai târziu de romanele dostoievskiene. În această ordine de idei, descriind în al său *Cuvânt înainte* la prospografia elaborată de Debra Nails curentul contemporan care se autodefiniște drept *neo-Plato scholarship* (noua cercetare platoniciană) și pe care îl ilustrează prin lucrările sale chiar autoarea dicționarului în cauză, cunoscutul istoric și publicist Zoe Petre

afirmă următoarele: „«Noii platonicieni» consideră că riscul de a transforma dialogurile în (false) tratate de filozofie deghizate ca scenete crește exponențial dacă nu ascultăm cu atenție multiplicitatea vocilor care răsună în text, dacă nu rezistăm ispitei de a privilegia pe una anume în detrimentul polifoniei – singura care lasă dialogul în întregul lui să ne vorbească” [5, p. IX].

Exegeza bahtiniană a dialogurilor socratice scrise de Platon a fost supusă unor nuanțări de către unii specialiști care au studiat opera genialului filosof prin prisma conceptelor elaborate de ilustrul savant rus. Astfel, în cartea sa intitulată sugestiv *The Rebirth of Dialogue: Bakhtin, Socrates, and the Rhetorical Tradition (Renașterea dialogului: Bahtin, Socrate și tradiția retorică)*, James P. Zappen afirmă următoarele: „În *Problemele poeziei lui Dostoievski*, Bahtin descrie tipul de bivocitate pe care îl găsește în dialogurile platonice timpurii: testarea și contestarea, și crearea ideilor ce au loc nu ca rezultat al cuvântării unui singur vorbitor, ci doar ca rezultat al unui schimb reciproc de subiecți vorbitori – scoaterea la lumină și juxtapunerea vocilor, și coliziunea vocilor prin care ideile vechi sunt tăgăduite și se nasc idei noi. Bahtin exagerează probabil distincția sa între dialogurile timpurii și târzii, după cum sugerează R. Allen Harris și Paul Kameen în interpretările lor bahtiniene a târziului *Phaidros*. Astfel, interpretarea lui Bahtin a dialogurilor timpurii ar putea fi extinsă și asupra unora dintre dialogurile târzii” [7, p. 2-3].

În concluzie, este cazul să menționăm că dialogurile socratice ale lui Platon și figura emblematică a lui Socrate continuă și după mii de ani ce s-au scurs de la scrierea lor să prezinte un interes inepuizabil pentru cei ce doresc să înțeleagă în esența ei această etapă de început și, într-adevăr, de căpătâi din istoria filosofiei dialogului ce va cunoaște peste veacuri un suflu nou odată cu publicarea operelor principale ale marilor cugetători ai secolului trecut care au încercat să clarifice unele dintre misterele dialogului desfășurat atât în cadrul societății, cât și în cel al operelor literare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Mihail Bahtin, *Problemele poeziei lui Dostoievski*, Editura Univers, București, 1970.
2. Laertios Diogenes, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, Editura Polirom, Iași, 1997.
3. Horia C. Matei, *Enciclopedia Antichității*, Editura Meteora Press, București, 2000.
4. Paul Cornea, *Interpretare și raționalitate*, Editura Polirom, Iași, 2006.
5. Debra Nails, *Oamenii lui Platon*, Editura Humanitas, București, 2008.
6. Eugen Cizek, *Istoria literaturii latine*, vol. I, Editura Corint, București, 2003.
7. James P. Zappen, *The Rebirth of Dialogue: Bakhtin, Socrates, and the Rhetorical Tradition*, State University of New York Press, Albany, 2004.

CLAUDIA MATEI
 Institutul de Filologie
 (Chișinău)

GEORGE CĂLINESCU ȘI ESTETICA ITALIANĂ

Discuțiile cu privire la statutul de estetician al lui George Călinescu au început încă în 1939, odată cu apariția volumului *Principii de estetică*. Pe de o parte, Tudor Vianu așeza numele lui G. Călinescu într-o înșiruire a celor ce fac o tradiție românească a esteticii, pe de alta, lipsa unui sistem estetic explicit, evident, în opera marelui critic și istoric literar, i-a făcut pe cei mai mulți exegeți ai operei călinesciene să nu-l considere estetician pe autorul *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent*. Al. Piru, rezumând atitudinea celor ce au primit cu nedumeriri volumul *Principii de estetică*, neștiind dacă să-l situeze în domeniul filosofiei ori în acela al esteticii, bulversați și de unele afirmații paradoxale ale criticului, ce negau existența unei științe a esteticii, afirma, poate prea tranșant, în *Introducerea*¹ la volumul amintit mai sus că G. Călinescu nu este estetician, considerația lui fiind însă în contradicție cu afirmațiile autorului însuși: „Noi am intitulat la început cartea mult mai modest (*Curs de poezie*), dar apoi considerații practice din câmpul tipografiei au cerut titlul mai simplu, de *Estetica*. Nu este însă nepotrivit. Căci vorbind în particular despre poezie, noi am răspuns la problemele fundamentale ale Esteticii (obiectul, esența artei, receptarea fenomenului artistic)”². Vom porni, la realizarea acestui studiu, tocmai de la citatul de mai sus, stăruind, în cele ce urmează, asupra teoriilor estetice ale lui G. Călinescu raportate la cele ale esteticii italiene, așezându-le în același timp în contextul esteticii române. Ceea ce am dori să punem în evidență este modul în care estetica croceană a avut o influență hotărâtoare în evoluția istoricului, a criticului literar și a esteticianului G. Călinescu, în creionarea profilului original, pe teren românesc, al acestuia.

Vom prezenta, pe de o parte, locul pe care l-au avut teoriile estetice ale lui Benedetto Croce în gândirea estetică românească și, pe de altă parte, poziția particulară a lui G. Călinescu în ansamblul acesteia din urmă. Desigur, nu vom ignora și rolul celorlalți esteticieni italieni, însă situarea lui B. Croce pe o poziție principală ne-a fost impusă de studiul operelor estetice românești ce acordă acestuia o importanță mai mare.

În general, esteticienii români s-au orientat mai ales spre modele germane, ceea ce a impus o atitudine rezervată față de scrierile croceene; aceasta nu înseamnă însă că unele idei ale lui B. Croce nu au fost luate în considerare și apreciate de unii dintre ei, cum vom arăta în continuare.

Tudor Vianu a creat primul sistem estetic românesc în *Estetica*³, manifestându-și simpatia pentru modele germane, optând pentru rigoarea, direcția metodică

¹ Al. Piru, *Introducere* la G. Călinescu, *Principii de estetică*, ediție îngrijită și prefațată de Al. Piru, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1974, p. VI.

² G. Călinescu, *Curs de poezie*, în *Op.cit.*, p. 2.

³ Tudor Vianu, *Estetica*, studiu de Ion Ianoși, București, Editura pentru Literatură, 1968. Volumul reproduce ediția a treia din 1945, operând corectări după ediția a doua din 1939. Prima ediție apăruse în 1935.

a acestora și încadrându-se în curentul *esteticii și științei artei* (*Aestetik und allgemeine Kunstwissenschaft*)¹, dar situându-se și într-o tradiție românească, inițiată de Titu Maiorescu și continuată de Mihail Dragomirescu, Eugen Lovinescu, Garabet Ibrăileanu, P. P. Negulescu, Vasile Pârvan, Lucian Blaga, Mihai Ralea, George Călinescu, fără ca toți aceștia să răspundă la fel de sistematic problemelor presupuse de știința esteticii.

Neokantian prin formație, Tudor Vianu considera că obiectul esteticii îl constituie: 1. definirea *valorii estetice* ca echivalent al *frumosului artistic*, uzând de mijloacele filosofiei artei; 2. *opera de artă* ca atare și descrierea momentelor ce o realizează, făcând astfel fenomenologia structurilor artistice; 3. *creația* și 4. *receptarea*, ambele subordonate psihologiei. (Această structurare argumentează, parcă, afirmația lui G. Călinescu din *Curs de poezie*, că estetica nu are o metodologie proprie). Folosind trei noțiuni de bază – *bunuri, valori, opere* – privite din punct de vedere *axiologic*, *Estetica* lui Tudor Vianu se așează firesc în modul de gândire ce domină perioada interbelică, atitudinea estetică devenind o formă de interpretare a realității. Autorul oscilase între o estetică a frumosului și una a artei, marginalizând categoriile estetice, considerându-le improprii acesteia, deoarece fuseseră mai întâi „*însușiri ale naturii*” înainte de a deveni atribute ale operelor de artă, astfel încât „*stau [...] în afară de sfera estetică a artei*”². Rezolvarea dilemei apare odată cu definirea obiectului de artă ca produs unitar cu dublă origine: *natura* și *tehnica* (în fond, distincția vechilor poetici între *inspiratio* sau *inventio* și *ars*, între *mania* și *techne*); opera de artă este „*produsul finalist și înzestrat cu valoare al unui creator moral care, întrebuițând un material și integrând o multiplicitate, a introdus în realitate un obiect calitativ nou, [...] imutabil original și ilimitat simbolic*”³ sau, într-o formulare concentrată, „*operele de artă propriu-zise*” sunt „*acele obiecte în privința cărora actul creației coincide cu actul contemplației*”⁴, definiție ce se apropie foarte mult de teoria croceană a perceptisticii și a reactualizării operei de artă. Ceea ce autorul însuși repropunează operei sale, în prefața la ediția a doua, este absența discutării problemelor legate de fiecare artă în parte, dorind să se ocupe în special de „*cazul poeziei*”.

Vom urmări, în cele ce urmează, felul în care Tudor Vianu a utilizat teoriile lui B. Croce în *Estetica* sa. Numele lui Croce este citat mai întâi în relație cu definirea artei, a creației și a sentimentului artistic, și anume în ceea ce privește poziția esteticianului italian care situa procesul artistic în sfera ontologicului; el considera *sinceritatea* ca o condiție a realizării operei, care devine expresie a intuiției creatorului, între *intuiție* și *expresie* existând o identitate perfectă⁵. În paralel cu acest exemplu, Tudor Vianu evocă și identitatea *geniului* cu *gustul* citând din nou pe Croce, care enunțase încă din prima ediție a *Esteticii*⁶ (1902) necesitatea de a ne ridica la înălțimea operei (cu referire la Dante) pentru a o putea judeca. Altfel spus, enunța teoria receptării ca re-creare a operei. În sfârșit, Croce este citat în capitolul despre valoarea normelor în estetică și tipurile acestor norme, considerându-se că una dintre acestea, cea a originalității, este indispensabilă,

¹ Cf. *Idei trăite*, în „Viața Românească”, nr. 4, 1958, p. 94.

² *Estetica*, ed. cit., p. 365.

³ *Studii de filosofie și estetică*, București, Editura Casa Școalelor, 1939, p. 173.

⁴ *Estetica*, ed. cit., p. 69.

⁵ *Idem*, p. 17.

⁶ Benedetto Croce, *Estetica privită ca știință a expresiei și lingvistică generală*. Teorie și istorie, traducere de Dumitru Trancă, Studiu introductiv Nina Façon, București, Editura Univers, 1971.

făcându-se trimitere la una dintre primele traduceri în limba română ale autorului italian, aceea făcută de H. Blazian și prefațată de T. Vianu însuși¹.

Dacă în acest volum, Tudor Vianu are o atitudine mai mult concesivă față de teoriile lui B. Croce, în ansamblul celorlalte scrieri de estetică, reunite în volumul al șaptelea al *Operele*² sale, esteticianul italian este așezat alături de H. Bergson și C. Fiedler (alăturare ce se menține de-a lungul studiilor lui Vianu), în legătură cu importanța individului și a sentimentului eului în „*contemplarea*” „*obiectelor reprezentate artistic*”, fiind prezentată contribuția esteticienilor moderni la dezvoltarea ideii că „*noțiunea «contemplației» este mult mai largă și că ea desemnează un tip pe seama sa*”³.

În privința problemei eternității artei, Tudor Vianu nega concepția universalistă a lui Croce asupra artei incluse în sistemul unitar al realității și îndeamnă la „*prudență*” în ce privește acceptarea argumentului invocat de esteticianul italian, argument bazat pe existența „*spiritului universal*” ce fusese „*îngropat împreună cu Hegel*” și optează pentru vremelnicia relativă a artei, care aspiră la eternitate⁴. Referitor la momentul când se poate vorbi de nașterea esteticii, Tudor Vianu contrazicea din nou punctul de vedere crocean, căci nu admitea considerația acestuia potrivit căreia estetica este produsul târziu al culturii moderne pentru că, datorită faptului că anticii nu ajunseseră la „*cea mai justă vedere asupra funcțiunii și naturii artei*”, Antichitatea nu ar fi cunoscut estetica. Această poziție este considerată greșită, susținându-se că estetica s-a născut „*în clipa când inteligența a formulat termenii unei noi probleme, în fața căreia speculația filosofică nu se mai oprise înainte*”⁵. De altfel, majoritatea esteticienilor români nu sunt de acord cu această opinie. Dar „*greșeala*” nu poate fi amendată prea aspru, de vreme ce B. Croce prezenta pe larg și analiza în termenii esteticii „*speculațiile filosofice*” ale anticilor⁶, făcând nu de puține ori trimiteri la operele lui Platon și ale lui Aristotel și argumentându-și teoriile cu citate extrase din scrierile celor doi anticii greci.

Când studia curente esteticii moderne din perspectivă filosofică, Tudor Vianu descria formarea esteticii croceene în circumstanțele „*frecventării specialiste a artei*”⁷ și ale reacțiilor negative față de psihologism și naturalism, asemeni lui Conrad Fiedler, la sfârșitul secolului al XIX-lea, și apropiind-o de poziția lui Henri Bergson, față de care am putut observa, studiind scrierile croceene, existența unor puncte de divergență. Totuși, ceea ce îi unește pe cei doi este, preciza Tudor Vianu, conceperea artei ca intenție, conștiință a individualității lucrurilor, astfel că arta devenea formă de cunoaștere subordonată filosofiei. Descrierea esteticii lui Croce continua prin așezarea acesteia în prelungirea teoriei aristotelice a catharsisului⁸, de vreme ce intuiția-expresie devine, în concepția lui Croce, mijloc de eliberare, dar, observăm noi, nu prin frică și milă, ci prin „*încântare*”. Giovanni Gentile, nota mai departe Tudor Vianu, va prelua și continua estetica maestrului

¹ Tudor Vianu, *Estetica*, ed. cit., p. 39.

² *Opere 7. Studii de estetică*, ediție și note de Gelu Ionescu și George Gană, Postfață de George Gană, București, Editura Minerva, 1978.

³ *Dualismul artei pe baze psihologic-diferențiale*, în *Op. cit.*, p. 233.

⁴ Cf. *Eternitatea și vremelnicia artei*, *Ibidem*, p. 270.

⁵ *Semnificația filozofică a artei*, *Ibidem*, p. 559.

⁶ Benedetto Croce, *Op. cit.*, partea a doua, care tratează istoria esteticii.

⁷ G. Călinescu va descrie și el în *Curs de poezie* „originea” esteticii italiene, însă în termeni mult mai radicali.

⁸ Putem considera acest fapt ca argument al celor notate de noi mai sus în privința atitudinii practice a lui Benedetto Croce față de estetica antichității.

său, cei doi negând posibilitatea existenței unei istorii propriu-zise a artei, având un punct de vedere particular, pe care Croce și-l manifestă în celebrele monografii consacrate lui Dante, Ariosto, Corneille, Shakespeare, Goethe¹. Dar esteticianul român nu are o poziție critică în privința opiniei estetice croceene; el face numai o taxinomie, așezându-l pe gânditorul italian alături de Fiedler și Bergson, ca adepți ai ideii că arta înseamnă *cunoaștere*, în opoziție cu Volkelt, Lipps și Groos, continuatori ai ideilor lui Nietzsche, care susțineau că „valorile artei (și ale frumosului) sunt niște valori ale sentimentului” (s. n.)².

Punându-și întrebările dacă arta poate concura natura și, prin urmare, dacă arta poate fi perfectă, Vianu așeza în seria celor care dau răspuns negativ acestor interogații pe Voltaire, pe ironicul Horațiu și pe modernul Croce, cu a sa „teorie estetică fragmentaristă”, și care „scoate în evidență că în orice creație există puncte mate, fără răsunset, nerealizate, alături de altele cu sunetul plin, realizate, bogate în perspective”³. Tudor Vianu nu pare a avea nicio atitudine față de valabilitatea teoriei lui Croce, în această privință învâluindu-se, stilistic, într-o succesiune de interogații retorice. Dar aflăm care este atitudinea lui Tudor Vianu din chiar *Estetica* sa, care este una a capodoperei⁴, susținând, în practică, concepția croceană.

Dintre italieni, Tudor Vianu mai citează pe Giambattista Vico, pe Leon Battista Alberti și, sporadic, pe Pietro Bembo, Giovanni Gentile, pe Marco Girolamo Vida ș. a. Încercând o primă concluzie, putem spune că locul pe care îl ocupă estetica lui Croce în opera lui Tudor Vianu este acela al unui exeget modern printre alți autori moderni, ale cărui păreri sunt importante, dar, în același timp, trebuie privite cu prudență și chiar amendate (avem în vedere cele două cazuri enunțate mai sus, dar mai ales pe acela referitor la imposibilitatea existenței unei istorii genetice a artei, idee pe care și G. Călinescu o va critica pe larg în studiile sale despre *Tehnica criticii și a istoriei literare* și *Istoria literară ca știință inefabilă și sinteză epică*, în termeni mult mai aspri, acuzându-l la un moment dat de „erezie”...). Tudor Vianu a preferat întotdeauna aurita cale de mijloc, „a ocolit orice soluție prea categorică”, „stabilind cu grijă o rețea deasă de corelații, construcția înaintând prudent și metodic, formula revoluționară fiind din principiu evitată”⁵. Liviu Rusu, „alături de Tudor Vianu, unul din foarte puținii autori de sisteme din estetica noastră”⁶, se apropie de domeniul esteticii dinspre psihologie și afirmă în prima dintre lucrările sale cu acest specific⁷ că *frumosul* este obiectul esențial al esteticii, luată ca disciplină filosofică; modelul era Max Dessoir cu lucrarea sa *Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft*. Liviu Rusu trece de la o estetică a contemplației la una a actului creativ, de la operă la eul creator. În demersul său, esteticianul român face apel la teoriile despre creație ale lui J. Fr. Blumenbach și Goethe, cu al său *nisus formativus*, uzează de mijloacele psihologiei,

¹ Cf. Tudor Vianu, *Kant și curentele esteticii moderne*, în *Op. cit.*, p. 609.

² *Idem*, p. 610.

³ *Problemele filozofice ale esteticii. A. Raționalitate și iraționalitate*, *Ibidem*, p. 677.

⁴ G. Călinescu notează chiar că Tudor Vianu face și el, alături de Mihail Dragomirescu, dar cu un aparat mai erudit, *teoria capodoperei*. Cf. G. Călinescu, *Curs de poezie*, în *Op. cit.*, p. 9.

⁵ George Gană, *Postfață la Tudor Vianu, Opere 7*, ed. cit., p. 777.

⁶ Marian Papahagi, în studiu introductiv la Liviu Rusu, *Eseu despre creația artistică*. Contribuție la o estetică dinamică, studiu introductiv Marian Papahagi, traducere din limba franceză: Cristina Rusu, București, Editura Științifică și enciclopedică, 1989, p. 5.

⁷ *Essai sur la creation artistique*, 1935, ed. II 1972; *Estetica poeziei lirice*, 1937, ed. II 1944; *Logica frumosului*, 1946, ed. II 1968.

dar nu ale psihanalizei freudiene, ci de cele ale lui Pierre Janet (socotit superior lui S. Freud) care teoretiza despre „*tensiunea*” interioară și impulsurile practice ori artistice determinate de aceasta. Utili îi sunt și Th. Ribot (impulsurile lăuntrice) și Maine de Brian (cu a sa psihologie „*personalistă*”). Importanți pentru estetica lui Liviu Rusu sunt și Roman Ingarden (estetica fenomenologică) și Henri Focillon (vocația materială a inspirației). Estetica lui Liviu Rusu nu rămâne unilaterală. Alături de eul creator (analizat altfel decât de biografismul tip Sainte-Beuve ori de psihanaliza freudiană), în atenția esteticianului clujean stă și estetica formei, aflată la egală distanță de estetica contemplativă și de analiza formalistă.

Spre deosebire de poziția pozitivist-sociologică față de geneza operei de artă a lui M. Ralea ori a lui P. P. Negulescu, cea a lui Liviu Rusu este una psihologistă: arta nu se naște dintr-o activitate practică, ci ca reacție la un dezechilibru pe care are tendința să-l ordoneze; altfel spus, opera de artă funcționează ca un logos ce cosmicizează haosul dezechilibrului individual. Urmărind opozițiile „*profund/superficial*” și „*static/dinamic*”, în lucrarea sa L. Rusu fixează patru faze ale actului creativ: „1. *Faza pregătitoare, inconștientă*; 2. *Faza inspirației*; 3. *Faza elaborării*; 4. *Faza execuției*”¹. Opera care se naște este o „*formă vie*”. (Opinia este prezentă și în studiile călinesciene.)

În privința clasificării operelor artistice, Liviu Rusu consideră, asemeni lui Croce, că deosebirile dintre arte există numai în mijloacele exterioare de exprimare. Distanța nu se poate face după „*tipurile*” de inspirație. Dar *inspirația* va sta la baza, la originea celebrei tipologii a creatorilor. Există posibile apropieri de Croce, dar numai atâta vreme cât opera este descrisă ca fenomen lăuntric; mai departe, divergențele se înmulțesc. Liviu Rusu refuză să considere că exteriorizarea procesului creativ interior este doar o manifestare (aplicare) în plan fizic (cum crede Croce); pentru esteticianul clujean „*procesul creator se desăvârșește dinamic numai o dată cu forma realizată*” și „*elaborarea mentală conține deja impulsuri ale materialității*”². Înclinația lui Liviu Rusu spre paradox e evidentă, „*dinamismul*” esteticii sale reducându-se în fond la sublinierea dependenței operei de creatorul său, dar și a relației inverse în care creatorul devine dependent de propria operă, adică se lasă creat de aceasta, teoria ducându-ne cu gândul la ideea heideggeriană a locuirii în limbaj a poetului (care vorbește și se lasă vorbit de limbă). Aproximarea de B. Croce am făcut-o noi; de-a lungul eseului nu există nicio trimitere explicită, directă, la opera estetică a acestuia. Aceasta nu înseamnă că lucrările îi erau necunoscute autorului român; la bibliografie fiind notate două lucrări, în traducere: *Ariosto, Shakespeare, Corneille*, trad. Allem. Par Julius Schlosser. Almathea-Bücherei, Band 26 și *Esthétique comme science de l'expression et linguistique générale*, trad. par Henri Bigot, Paris, 1904. Pe de altă parte, în încercarea sa de realizare a unei filosofii a culturii, P.P. Negulescu³ credea că originea manifestărilor culturale ale oamenilor poate fi aflată în „*nevoia organică de cunoaștere*” care provine dintr-o curiozitate „*naivă și nativă*”, gradele de intensitate a nevoii organice de cunoaștere diferențiind oamenii comuni de cei care posedă un talent înnăscut, accident în evoluția genetică, cu diverse forme (științific, filosofic, artistic), fiecare cu varietățile ei. Capacitatea de creație ar fi dată de adăugarea unor puteri sufletești care sunt determinate de „*adâncimile biologiei*”⁴. Negulescu nu ignoră nici influența temperamentului în alegerea

¹ Liviu Rusu, *Eseu despre creația artistică*, ed. cit., p. 88-89.

² *Idem*, p. 102.

³ P. P. Negulescu, *Geneza formelor culturii*. Priviri critice asupra factorilor ei determinanți, ediție și studiu introductiv de Z. Ornea, București, Editura Eminescu, 1984.

⁴ *Idem*, p. 208-211.

unei anumite forme de creativitate. În această opinie putem afla similitudini cu eșafodajul teoretic propus de Liviu Rusu în *Estetica poeziei lirice*¹. El reușește ceea ce și propusese Tudor Vianu, adică realizarea unui studiu dedicat uneia dintre arte, și anume poeziei. Deși nu lipsită de unele exagerații apreciative, cum este cea referitoare la *Oda* în metru antic a lui Mihai Eminescu, ori o oarecare rigiditate în folosirea unor mijloace aparținând, poate, mai mult psihologiei în legătură cu teoria eurilor ca generatoare ale fenomenelor estetice și cu clasificarea acestor euri, *Estetica poeziei lirice* se înscrie în sistemul construit de autor și propune un punct nou de vedere în literatura română privitoare la problemele esteticii. Similitudini există și cu viziunea lui Mihail Dragomirescu. Acesta din urmă își structurează și el *Poetica*² (în fond o crestomație de literatură română și universală, însoțită de comentarii literare, prozodice și retorice) în cinci părți, cuprinzând poezia lirică, poezia epică, poezia dramatică, la care se adaugă poezia didactică și cea pastorală, înțelegând și el prin *poezie* întreaga creație artistică literară a omenirii. *Cursul de Estetică și literatură română* de mai târziu va fi împărțit numai în trei părți: I. Mihai Eminescu. Poezia lirică; II. Ion Budai-Deleanu. Poezia epică; III. Caragiale. Poezia dramatică.³

Poziția lui Liviu Rusu față de esteticianul italian este mult mai direct afirmată, ceva mai târziu. Dacă Tudor Vianu este un eclectic, lucrarea lui fiind mai ales una de sinteză, Liviu Rusu este un original în modul de formulare a teoriilor sale, tranșând fără dubii: „*Frumosul este pur și simplu fenomenul estetic de bază, el formează obiectul esteticii*”⁴ (definiție reluată din eseul despre creația artistică prezentat mai sus). Diferite categorii estetice, marginalizate de Tudor Vianu, sunt „*aspecte parțiale ale frumosului*” care „*se impun cu necesitate logică în baza jocului dialectic al unor norme*”⁵. Se apropie însă de poziția lui Tudor Vianu când afirmă că „*frumosul este o valoare*”⁶ în sensul gândirii estetice germane, poziție menținută până spre finalul lucrării sale despre *Logica frumosului*, când afirmă că „*din punct de vedere estetic, rămâne valabilă spusa lui Goethe, «Der Dichtung Schleier aus der Hand der Wahrheit» – vălul poeziei din mâna adevărului*”⁷. În lucrarea sa, Liviu Rusu îl citează pe B. Croce într-o singură privință, aceea a *intuiției*. El face distincție între gândirea intuitivă, specifică artei, și aceea discursivă, aparținând științei; una uzează de *viziunea nemijlocită* a sensurilor, cealaltă are la îndemână *conceptele*. De fapt, Liviu Rusu reia aici, fără să observe aceasta, teoria lui Adriano Tilgher, după care, spre deosebire de gândire, poezia folosește concepte intuitive. În opoziție cu B. Croce, Liviu Rusu susține „*legătura strânsă dintre intuiție și intelect*”⁸ și declară net că teza lui Croce care afirmase că „*intuiția n-are nevoie de [concepte], adică n-are nicio urmă de relație intelectuală*” este o greșeală⁹. Preferințele lui Liviu Rusu se îndreaptă spre Aristotel, Kant, N. Hartmann, Moritz Gaiger, Wilhelm Worringer ș.a. Putem spune deci că

¹ Liviu Rusu, *Estetica poeziei lirice*, ediția a II-a, revăzută și completată, București, Editura Casa Școalelor, 1944.

² Mihail Dragomirescu și Gheorghe Adamescu, *Poetica*, edițiunea IV, București, 1906.

³ Mihail Dragomirescu, *Vade mecum* la cursul de estetică literară și literatură română, ediția a II-a, București, Editura Institutului de Literatură, 1927.

⁴ Liviu Rusu, *Logica frumosului*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1968. Volumul reproduce ediția din 1946.

⁵ *Idem*, p. 8.

⁶ *Ibidem*, p. 15.

⁷ *Ibidem*, p. 175.

⁸ *Ibidem*, p. 87.

⁹ *Ibidem*, p. 86.

B. Croce ocupă o poziție marginală în viziunea estetică a lui Liviu Rusu, care își manifestă evident preferința pentru estetica germană.

Dacă Liviu Rusu ne propunea o „*estetică dinamică*”, Mihail Dragomirescu este creatorul unei „*estetici integrale*”. În cea mai importantă dintre lucrările sale de estetică, *Știința literaturii*¹, M. Dragomirescu dezvoltă teorii enunțate mai înainte în *Metoda istorică și metoda estetică în literatură* (1897) și în *Critica „științifică” și Eminescu* (1894); el este antiistorist și antibiografist, socotind că metodologia și critica literară sunt părți ale esteticii literare și că scopul științei literaturii este clasificarea literară, care se face în afară de timpul, spațiul și causalitatea istorică. Artă nu e nici „*omul adăugat naturii*”, nici imitația naturii: ea este crearea unei noi existențe a ființelor psihofizice cu baza afectivă, căci pentru M. Dragomirescu opera de artă (prin care el înțelege numai capodopera) este de natură psiho-fizică, iar estetica lui este una a frumosului artistic, înțeleasă ca parte a *filosofiei integrale*. Această filosofie este constituită, clasic, pe adevăr, frumos, bine, înțelese în felul următor: „*fundamentul acestei filozofii este teoria adevărului care consistă în a recunoaște în conștiința omenească trei serii de ființe psihofizice permanente și invariabile, una în legătură cu inteligența, adevărurile analitice sau științifice (adevărul propriu-zis), a doua în legătură cu sensibilitatea, adevărurile sintetice sau artistice (frumosul), a treia în legătură cu voința, adevărurile concrete sau pragmatice (binele)*”². Aceste adevăruri se întemeiază pe principiul identității (știința), al unității (estetica), al ordinii (etica) și „*adevărata filosofie, filosofie integrală, năzuiește să unifice cătetrele aceste filosofii*” al cugetării prin inteligență, sensibilitate și voință³. De aceea, „*frumosul este înfățișarea în conștiința noastră a unei ființe psihofizice, creată de genialitatea artistică și numită operă de artă, în a cărei constituțiune intră intelect, sensibilitate și voință, unificate prin preponderența sensibilității și reprezentând o sinteză organică de spirit și natură*” pentru că adevărurile artistice, garantate de principiile de mai sus, „*reprezintă concretele sentimentale permanente ale lumii psihice, ființele de sine stătătoare pe care le-am caracterizat și din a căror contemplare radiază frumusețea cu efectul ei, emoțiunea estetică*”⁴. Această concepție asupra artei literaturii îl face pe Mihail Dragomirescu să devină adept al echilibrului clasic, socotind că opera clasică „*rămâne în patrimoniul culturii umane*”⁵, clasicismul fiind echivalat cu universalul, capodopera. Deși nu e scutit de exagerări cum sunt cele din receptarea poeziei moderne⁶, M. Dragomirescu rămâne original în viziunea sa asupra esteticii.

Vom urmări în continuare relațiile dintre estetica lui Dragomirescu și aceea a lui B. Croce pe care, de altfel, l-a cunoscut în 1931, la primul Congres de Istorie Literară de la Budapesta, unde profesorul român prezentase o lucrare declarat antiistoristă care l-a interesat mult pe Croce. În 1937 începe un schimb de scrisori între cei doi; din acestea

¹ Mihail Dragomirescu, *Știința literaturii*, I (1927), în *Scrieri critice și estetice*, ediție îngrijită, cu note și comentarii de Z. Ornea și Gh. Stroia, studiu introductiv și tablou cronologic de Z. Ornea, București, Editura pentru Literatură, 1969. În ediția franceză, studiul cuprinde patru volume, ultimul apărând în 1938.

² *Idem*, p. 485.

³ *Ibidem*, p. 487.

⁴ *Ibidem*, p. 488.

⁵ *Critice*, II, București, 1928, p. 258.

⁶ Cum sunt afirmațiile despre G. Bacovia și Lucian Blaga: „Bacovia e un talent literar indiscutabil. Nu e un poet...” (*Buletinul Institutului de Literatură*, 1922, fasc. 3, p. 228); poezia lui L. Blaga este o „*cezemă literară*” (*Ibidem*, fasc. 2, p. 200).

aflăm că esteticianul italian consideră lipsit de valoare și legitimitate conceptul psihofizic al lui Dragomirescu, ceea ce va duce la critica pe care i-o va face în *La Poesia* (1936). Două elemente îi apropie pe cei doi: 1. Amândoi consideră opera literară numai din punct de vedere estetic, antiistoric. Istoria literară are valoare numai prin operațiile preliminare (pe care și Călinescu le evocă în același sens în *Istoria literară ca știință inefabilă și sinteză epică*): stabilirea textului, bibliografie, documentare, explicitarea sensului notat al unor expresii dintr-o operă, fapte relevând condiția de viață a artistului. Ceea ce urmează nu mai este de domeniul istoriei literare ci ține de analiza estetică a operei, privite ca un tot unitar, închis, autonom și distinct. 2. Amândoi cred în autonomia esteticului și că există poezie, literatură și ideologie, dar prima le este superioară celorlalte două.

Ceea ce îi desparte este: 1. Faptul că B. Croce nu acceptă teoria capodoperei. 2. Nu aprobă transformarea esteticii într-o știință, asemeni celorlalte discipline ale științelor naturii. 3. Condamnă efortul comparatist al lui Dragomirescu, susținând că fiecare lucrare artistică este un microcosmos închis¹. 4. În fine, Croce nu acceptă ideea lui Dragomirescu, după care scopul esteticii este clasificarea. Purtat de dorința de a-și susține logica teoriilor sale, Croce trece peste nuanțările pe care textul lui Dragomirescu le îngăduie și de aceea, critica esteticii acestuia din urmă trebuie privită cu relativizarea necesară: „*Dragomirescu nu-și dă seama că, dacă sistematica zoologiei servește la ceva, o sistematică a capodoperelor, ca aceea propusă de el, nu ar servi la nimic, pentru că în cazul animalelor ajunge să le cunoști în general conformațiile și însușirile exterioare pentru a le folosi în scopurile noastre sau a te păzi de ele. Dar critica literară are drept scop unic evocarea și înțelegerea operelor poetice individuale; și a ști dacă o odă de Pindar sau o odă de Victor Hugo sunt de același gen și de aceeași materie și au aceeași formă exterioară și din această cauză sunt puse de clasificator sau de bibliotecar pe același raft nu ne ajută să înțelegem nicio odă de Pindar, nicio odă de Victor Hugo. Pot fi însă câteodată folositoare unele apropieri, prin asemănare sau deosebire, între operele unor scriitori sau ale unor popoare diferite și depărtate între ele, și aceasta pentru a pune mai bine în evidență caracterul propriu fiecăruia: deci ca metodă didactică și pedagogică*”². Pentru Croce istoria și critica literară se subsumează esteticii, impresia estetică însemnând „capacitatea de a reface procesul de creație”³, iar „istoria poeziei [trebuind] văzută ca judecată a poeziei înseși”⁴, ca „judecată estetică”⁵. Criticul numește lucrurile, le califică, le caracterizează, dar nu trebuie să le și clasifice.

Dintre esteticienii prezentați până aici, Mihail Dragomirescu este cel care cunoaște cel mai bine estetica lui Croce, dar există între cei doi, pe lângă punctele de apropiere, destule elemente de disensiune. Oricum, modelul crocean funcționează, iar negarea modelului face parte din procesul de creație al oricărui autor.

Pe Mihai Ralea, autor al unei esteticii „*eclectice*”, îl interesează, ca și pe M. Dragomirescu, Tudor Vianu și, cum vom putea vedea, pe G. Călinescu, numai

¹ Cf. Z. Ornea, studiu introductiv la Mihail Dragomirescu, *Scrieri critice și estetice*, ed. cit., p. LVI.

² Benedetto Croce, *Poesia*. Introducere în critica și istoria poeziei și literaturii, traducere și prefață: Șerban Stati, București, Editura Univers, 1972 (Volumul reproduce ediția din 1963; prima ediție apăruse în 1936.), p. 348-349.

³ *Idem*, p. 84.

⁴ *Ibidem*, p. 138.

⁵ *Ibidem*, p. 134.

frumosul artistic. Foarte sistematic, Ralea își structurează cursul de estetică ținut la Iași în anul universitar 1927-1928 în două părți: estetica generală și estetica specială, împărțire menținută și în mai importantul curs ținut la București, în perioada 1941-1943¹. Prima definiție pe care o dă esteticii generale este o enumerare: „*Fenomenul estetic, modificările sale, stilul, valoarea, gustul estetic și artistic, iată estetica generală*”², iar argumentele pentru împărțirea făcută sunt aduse printr-o comparație, situând estetica alături de etică și de sociologie, toate trei așezate, într-un fel, în subordinea filosofiei, în Introducerea la cursul de *Estetică generală* (1941-1942) completând definiția materiei de studiu ca fiind o „*filosofie a esteticii*”³. După ce conturează obiectul esteticii și metodologia de studiere a acestuia (sunt enumerate șapte metode: impresionistă, subiectivă, obiectivă, sociologică, experimentală, fenomenologică și normativă), M. Ralea definește estetica drept „*știința faptelor și valorilor estetice, având un rol explicativ și unul normativ*” și enunță metoda aleasă: „*Metoda pe care o vom întrebuința [...] va fi cea eclectică [preluând tot ce este bun de la celelalte metode], ferindu-ne de dogmatism*” (s. n.)⁴.

Simpatia lui M. Ralea nu se îndreaptă spre estetica italiană, deși *Estetica* lui Croce în traducere franceză este recomandată spre lectură. În fapt, numele lui B. Croce apare doar de două ori în prelegerile lui Ralea. O dată ca să critice binecunoscuta contestare a doctrinelor estetice în antichitate⁵ și, a doua oară, în privința categoriilor estetice, anume a urâtului, teoretizat („*pentru prima oară*”, se precizează) de Croce „*care consideră drept urât ceea ce este nereușit din punct de vedere estetic*” opinie care, nedezvoltată de profesorul român, poate părea destul de ridicolă⁶.

Modelele lui Mihai Ralea rămân în aria franceză. Dintre scrierile românești recomandă insistent pe cele ale lui Tudor Vianu. Nu-i este necunoscut *Eseul despre creația artistică* al lui Liviu Rusu, pe care îl citează în capitolul despre *Structura artistului*. G. Călinescu recunoaște modelul metodologic al lui Tilgher în *Prefața la Principii de estetică*: „*Prin deducție, cititorul va putea determina atitudinea noastră în tot ce are vreo atingere cu arta. Am procedat ca Tilgher, rezolvând de-a dreptul problemele, fără a prezenta materia enciclopedic ca d. Tudor Vianu, la a cărui Estetica trimitem în scopul informației și al documentării asupra felului cum esteticienii științifici înțeleg chestiunea*”⁷. Alături de Tilgher (și *Estetica* sa din 1935) stă Benedetto Croce, cu două lucrări citate la Bibliografie: *La Poesia, introduzione alla critica e storia della poesia e della letteratura* (ed. a II-a, 1937) și *Poesia e non Poesia* (1935). Lăsând la o parte abia ghicita ironie la adresa „*esteticienilor științifici*”, vom încerca, în cele ce urmează, să „*deducem*” atitudinea lui G. Călinescu în privința esteticii, pe de o parte, precum și importanța lui Tilgher și a lui Croce, pe de altă parte.

Interesant este că G. Călinescu își deschide *Cursul de poezie* cu o încercare de definire a *esteticii* ca știință și a obiectului acesteia, încercare ratată, de vreme ce autorul nu găsește criterii „*obiective*” de stabilire a genului proximal și a diferenței specifice, pornind din start de la stabilirea unor cauze subiective ale apariției acestui „*program de preocupări*”.

¹ Mihai Ralea, *Prelegeri de estetică*, textul ediției stabilit și îngrijit de Ion Pascadi, autorul studiului introductiv și al notelor, București, Editura Științifică, f. a. [1970].

² *Idem*, p. 39.

³ *Ibidem*, p. 137.

⁴ *Ibidem*, p. 149.

⁵ *Ibidem*, p. 141.

⁶ *Ibidem*, p. 241.

⁷ G. Călinescu, *Principii de estetică*, ed. cit., p. 2.

În acest fel Călinescu polemizează indirect cu teoriile lui Mihail Dragomirescu și ale lui M. Ralea care, amândoi, aduc argumente diverse pentru susținerea esteticii ca știință. Astfel, după G. Călinescu, estetica s-ar fi născut din „lipsa de bucurie artistică” și, mai departe, urmează o afirmație cu aparență stupefiantă, dacă o extragem din eșafodajul propozițiilor logice construite de autor: „Națiile care cultivă Estetica sunt și acelea mai lipsite de simț artistic”, urmând a fi arătate care sunt acelea: „Germania are esteticieni, Franța are critici. Italia are și ea mai mult esteticieni, dar aceasta e o urmare a unei confuzii ieșite din excesiva experiență artistică ajunsă la sațiu [cu referire implicită la B. Croce – n. n.]. Chiar Franța începe să piardă criticii și să capete esteticieni”¹. Ideea îi putea veni lui Călinescu dinspre critica lui Francesco de Sanctis, care discuta inconvenientele delimitării formei de conținut și sugera exagerările celor ce preamăresc forma, cu o ironie nedisimulată la adresa esteticii care „apare atunci când apare forma, în care lumea aceea [lumea anterioară a artei – n. n.] este înghițită, topită, uitată și pierdută” și nimic nu este mai dăunător decât „acel neconținut pălăvrăgit în legătură cu frumosul, ca manifestare, ca expresie, ca lumină, ca vâl al adevărului ori al ideii”². Neputând găsi un obiect al esteticii care să poată fi definit cu mijloacele științifice și afirmând imposibilitatea stabilirii unor norme care să contureze trăsăturile acestui obiect, urmează, într-o logică socratică, una din propozițiile „eretice”: „Într-un chip sau altul, Estetica este o știință care nu există”³. S-a exagerat, credem, atunci când afirmațiile de acest tip din cursul de poezie au fost preluate *ad litteram*, fără a se ține seama de structura stilistică sau, mai bine spus, *oratorică* a *Cursului*. Fiindcă, această primă parte sau prelegere trebuie echivalată cu prima parte a unui discurs, ce include *expositio* (expunerea subiectului) și *refutatio* (expunerea argumentației care neagă subiectul, adică expunerea punctelor sensibile, susceptibile a fi criticate, pentru a preveni posibila replică a oratorului adversar) căci, în chip modern, Călinescu răstoarnă ordinea quintiliană; în al doilea rând, formula negativă de începere a unui curs și enunțarea unor paradoxuri incitante nu este altceva decât o modalitate de *captatio benevolentiae*, de provocare a receptorului, de bulversare a orizontului său de așteptare pentru a-i trezi interesul. Pompiliu Constantinescu observa un paradox în atitudinea lui G. Călinescu față de estetică: „situația dlui Călinescu este paradoxală, căci pe de o parte neagă gândirea estetică, neagă disciplina sau cunoașterea de acest fel, iar pe de alta o practică, voind să ajungă la adevăruri, la principii” și descoperă utilitatea studiului în faptul că reușește să descrie poezia, creând o *ars poetica* modernă: „Carte agreabilă și utilă, ea se pare scrisă după formula bătrânului Horațiu; numai că Arta poetică a dlui Călinescu nu mai organizează câteva reguli clasice despre poezie, ci limpezește și trece-n revistă câteva reguli moderne. Meritul ei de substanță aci este; fără să uluiască tradiția universitară, d. Călinescu îi face o dulce violență, aducând la catedră idei și dezbateri pe care publicistica noastră extra-universitară a îndrăznit să le pună-n circulație mai demult”⁴.

Spre finalul acestei prime prelegeri, G. Călinescu se apropie de obiectul de studiu al cursului său – poezia – care devine totodată și obiect al esteticii înțelesă ca *retorică*

¹ *Idem*, p. 9.

² Francesco de Sanctis, *Critica lui Petrarca*, în *Studii critice*, traducere, cuvânt înainte și note de Ștefan Crudu, București, Editura Univers, 1982, p. 279.

³ G. Călinescu, *Op.cit.*, p. 11.

⁴ Pompiliu Constantinescu, *Scrieri*, 2, ediție îngrijită de Constanța Constantinescu, cu o prefață de Aurel Felea, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 220-221.

a poeziei. Autorul nu aduce însă niciun argument în sprijinul existenței indubitabile numai a poeziei; el o afirmă numai, ignorând deliberat celelalte forme ale artei, ca posibile obiecte de studiu ale controversatei științe: „De bună seamă că poezia, adică sentimentul nostru de poezie există. Asupra acestui punct nu mai e nici o îndoială”¹. Urmează un scurt istoric al teoriilor estetice (sunt rezumate, esențializate, teoriile lui Platon, Schopenhauer, Schelling și Hegel, ale lui Croce și Tilgher dintre moderni), ajungându-se la o concluzie ce a funcționat ca una din premise: poezia nu poate fi definită ci numai descrisă. Cu toate acestea se acceptă contradicția. Mai înainte autorul afirmase că un obiect care nu poate fi definit nu există. De data aceasta – deși „nu se poate defini” – „că poezia există nimeni nu se îndoiește”². Estetica devine retorică a poeziei, iar din descrierea acesteia se pot stabili totuși o serie de „pseudonorme” „prin anchetarea spiritelor celor mai alese ale umanității”³. Iată cum G. Călinescu, care criticase estetica românească, deoarece ea nu ar fi fost decât o *teorie a capodoperei* (referindu-se explicit la Mihail Dragomirescu și Tudor Vianu, dar cu aplicare, așa cum am observat, și la Liviu Rusu sau M. Ralea), invocă „spiritele cele mai alese ale umanității”, făcând apel la „sentimentul de valoare al acestor spirite” – și prin aceasta subordonându-se și el unei axiologii. Mai mult, aceste spirite constituie „un grup arbitrar, lipsit de elementul masei și al contemporaneității”, altfel spus o elită spirituală a umanității, din care genialitatea nu poate lipsi. Prima parte se încheie spectaculos și simetric cu începutul, ca răspuns la enunțul cu privire la cauzele care au dus la apariția esteticii: „Urmează deci să aflăm nu ce este poezia, ci cum este poezia, să surprindem în studiul practic al poemelor ilustre acea mecanică prin care să ne sporim conștiința artistică. În chipul acesta sterila Estetică face loc unei Școale de poezie”⁴.

Relația pe care o putem stabili între G. Călinescu și estetica italiană care, evident, îi era bine cunoscută, este aceea dintre discipolul revoltat (tinzând el însuși la statutul de magistru) și maestru. Croce este citat o singură dată în *Curs*, dar elemente ale teoriei croceene, acceptate sau, mai adesea, combătute, descoperim de-a lungul studiilor teoretice. (Degajarea lui G. Călinescu în selecția lexicală vine și din structura personalității, dar poate și din existența unui precedent în scrierile lui Croce⁵.) Citarea lui B. Croce, ca și a lui A. Tilgher de altfel, se face în relație cu încercările nereușite ale esteticienilor de a defini poezia: „Croce vede în artă o activitate teoretică specială. Viața noastră practică, adică sentimentul, devine cu ajutorul imaginii obiect de cunoaștere. Arta este doar o expresie, o descărcare, deci catharsis, a sentimentului”⁶. Călinescu pare să încline mai mult spre opinia lui Tilgher, după care „arta nu e lipsită de un element intelectual care să deschidă ferestre spre universal. Deosebirea dintre gândire și poezie este că poezia folosește concepte intuitive”⁷. Totuși, spre deosebire de alți esteticieni ori chiar față de poezii înșiși „care nu știu ce este poezia”, definițiile celor doi italieni „sunt mai proprii, prin observarea actului însuși de creație”⁸.

¹ G. Călinescu, *Idem*, p. 11-12.

² *Ibidem*, p. 14.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Avem în vedere unele din subtitlurile capitolelor din *Poezia*, ed. cit. (*Poezie pură și impotență, Împotriva întregii poezii care a apărut în lume, Poezia ca idioție* ș.a.)

⁶ G. Călinescu, *Ibidem*, p. 13.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

Ne vom opri în continuare la noțiunea de poezie pură, așa cum este ea definită și receptată de G. Călinescu și la apropierea ce le putem face de concepția lui B. Croce. Călinescu explică noțiunea prin concepția mistică asupra creației poetice și prin absența anecdoticului, concluzionând: „*Purificarea intenționată de conținut a poeziei este fără urmări estetice, deoarece în mod normal, conștiința sau inconștiința, noi avem un conținut. Sterilizarea duce în chip fatal la absurditate*”(s.a.)¹. Ideea este reluată într-o prelegere de mai târziu despre M. Eminescu poet universal, unde Călinescu își declară deschis refuzul față de valabilitatea conceptului: „*A demonstra unui străin valoarea și universalitatea operei lui Mihai Eminescu este, oarecum, o sarcină dificilă și delicată, mai ales dacă avem înaintea noastră dintre aceia care după Mallarmé și Paul Valléry cultivă poezia «pură», în sensul de poezie hermetică și gratuită, care a furat bunul său muzicii. [...] Există o bază estetică pe care o putem lua ca punct de plecare comun și anume: o poezie fără idei poetice, umane, fără conținut, e neantul, puritatea constând în traducerea acestui conținut. Mulți, gândind lingvistic, socotesc că muzica limbajului ridică conținutul la valoarea poeziei, ceea ce mi se pare nerezonabil, pentru că proza rămâne proză în cea mai perfectă prozodie. Și ideile au gramatica lor muzicală*”². B. Croce nu făcea altceva atunci când critica „arta pentru artă” și „poezia pură”, echivalând-o pe aceasta din urmă cu „impotența” creativă și vădind, în întreaga sa estetică și critică literară, opțiunea clasicistă, așezând poezia, arta în general, sub legea moralei³. Aspirația spre echilibrul clasic a lui G. Călinescu este, de asemenea, cunoscută.

În finalul *Cursului* său, G. Călinescu se întoarce la *Estetica* lui Tilgher, în legătură cu ideea creației ca joc: Tilgher „pare a-și da seama de caracterul intelectual al poeziei, dar formula lui e prea subtilă. În tot cazul el are intuiția că ceea ce dă organizațiune unei poezii este factorul intelectual, ideea în înțelesul ei cel mai pur, pornirea de a comunica”⁴. Dar ceea ce este cu adevărat interesant este nota făcută de Călinescu, în care autorul își enunță explicit poziția: „Cu toate acestea, pozițiunea lui Tilgher este profund îndepărtată de a noastră. Voind să se elibereze de intuiționismul concret al lui Croce, Tilgher cade în idealismul lui Schopenhauer, refăcând astăzi în Italia estetica lui Titu Maiorescu, pentru care arta era reprezentarea ideii sensibile, încorporate. Doar atât că «universalul» lui Tilgher nu pare a fi Ideea platonice, ci «logica internă» a operei. Noi respingem orice conceptualism”⁵. În acest fel, Călinescu se disociază și de P. P. Negulescu, care, în lucrarea sa *Geneza formelor culturii* sugerează că unul dintre factorii care a dus la apariția artei este „jocul imaginației”⁶, considerând că manifestările artistice au fost rezultat al diferitelor forme de joc, pentru ca ulterior să capete „funcțiuni utile”, teorie pe larg dezvoltată de J. Huizinga în *Homo ludens*. Încheierea *Cursului* este de fapt o definiție a poeziei, după ce, inițial, posibilitatea acestui fapt fusese negată: „Noi am spus așa: poezia este un mod ceremonial, ineficient de a comunica iraționalul, este forma goală a activității intelectuale. Ca să se facă înțeleși, poezii se joacă, făcând ca și nebunii gestul comunicării fără să comunice în fond nimic decât nevoia fundamentală a sufletului uman de a prinde

¹ *Ibidem*, p. 45.

² *M. Eminescu poet universal*, în *Studii și comunicări*, culegere, cuvânt înainte și note de Al. Piru, București, Editura Tineretului [1966], p. 172.

³ Cf. B. Croce, *Poezia*, ed. cit., p. 40-52.

⁴ G. Călinescu, *Ibidem*, p. 75.

⁵ *Ibidem*, p. 76.

⁶ Cf. P. P. Negulescu, *Op. cit.*, p. 221 și urm.

sensul lumii” (s.a.)¹. Altfel spus, cu toată atitudinea rebelă, Călinescu ajunge, în fond, la cunoscuta teorie a artei ca expresie, ca una din formele fundamentale de existență a spiritului uman în efortul său de cunoaștere a universului², fără însă a o subsuma explicit filosofiei, cum făceau Tudor Vianu și Mihail Dragomirescu.

G. Călinescu face pe larg, în prima și a doua parte a studiului *Tehnica criticii și istoriei literare*³, critica teoriilor croceene referitoare la istoria literară. Demersul lui Călinescu se înscrie în etapele considerate de el necesare în realizarea unui studiu: stabilirea existenței obiectului, descrierea acestuia, concluziile care se impun în urma acestei descrieri și care constituie definiția. Urmărind această critică, vom putea observa punctele în care G. Călinescu depășește modelul crocean.

Astfel, el observă o contradicție în manifestările lui Croce cu privire la istoria literară. După ce acesta din urmă negase propriu-zis existența istoriei literare, deoarece nu poate exista progres în artă, va „face mare caz de istoria literară, el însuși profesând-o cu pasiune, și este capul unei întregi direcții literare”. Pe de altă parte, autorul român îi dă dreptate lui Croce în privința faptului că „foarte adesea o operă literară se distinge din cauza depărtării momentului istoric în care a luat naștere”, dar consideră eronat punctul de vedere al acestuia, „estetician pur”, potrivit căruia „nu există scară de valori în artă”, căci pentru Croce „nu există valori de conținut”⁴. Călinescu descoperă soluția dilemei, stabilind un prim element al definiției: „Punctul de plecare al criticului și istoricului literar este opera ca realitate artistică. Însă când o operă există, ea începe a-și afirma un conținut care nu este materia din care a ieșit, ci viața fictivă pe care o începe”⁵, altfel spus, universul operei⁶. După ce a stabilit că o istorie literară există, că ea trebuie pusă laolaltă cu critica literară și că acestea două au ca obiect „opera ca realitate artistică”, Călinescu stabilește că există două istorii: „istoria fenomenelor reale și istoria fenomenelor fictive sau artistice”, singura deosebire dintre ele fiind aceea că realitatea artistică a faptelor fictive trebuie demonstrată. Și continuă, contrazicându-l pe Croce, prin a spune că se poate vorbi de *progres* și în istoria literară, afirmând chiar că „succesiunea în istoria literară este, ca și în istoria politică, empirică și neprevăzută”⁷ și subordonează istoria literară istoriei de valori (ale spiritului).

După ce apreciază că una din cele mai limpezi formulări ale condițiilor istoriei aparține lui A. D. Xenopol, Călinescu pune, nu fără ironie, problema posibilității existenței obiectivității „științifice” în istorie, în general, și în istoria literară, în particular, ajungând la concluzia că „În afară de autenticitate și onestitate, noțiunea obiectivității n-are niciun sens. Orice interpretare istorică este în chip necesar s u b i e c t i v ă” (s.a.)⁸ și arătând mai departe că, faptele artistice trebuie înțelese gestaltist ca *structură*, pe de o parte, și, pe de altă parte, că istoria nu este a unor grupuri de fapte artistice și a punctelor de vedere asupra acestora. De aici, nuanțările continuă, din nou fiind dezavuat studiul *științific*, așa cum

¹ *Ibidem*.

² Cf. și B. Croce, *Estetica*, ed. cit., p. 288.

³ Titlu parafrizat după cel al lui Gustave Rudler, *Les techniques de la critique et de l'histoire littéraire*, cf. G. Călinescu, *Tehnica criticii și istoriei literare*, III, în *Principii de estetică*, ed. cit., p. 192.

⁴ G. Călinescu, *Op. cit.*, p. 136.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Această teorie va fi pusă în practică în vastul studiu asupra operei lui Mihai Eminescu.

⁷ *Ibidem*, p. 138.

⁸ *Ibidem*, p. 139.

îl înțelegea Croce, deoarece unghiul de vedere al expresivității nu este general aplicabil și fiecare autor își impune propria structură, care trebuie descoperită, adică inventată de istoricul literar, de aici decurgând și dificultatea metodologică¹.

În partea a doua a studiului, Călinescu afirmă, alături de Croce, necesitatea ca un istoric literar să fie mai întâi un critic, iar a fi critic presupune „vocațiune” vizând poezia, romanul și celelalte arte². Este o variantă a teoriei călinesciene potrivit căreia criticul trebuie să rateze cât mai multe genuri, în acest punct depășindu-l pe Croce, căci neputându-se stabili o normă a gustului (a „simțului critic”, în termenii lui M. Dragomirescu), adică a genialității, criticul nu poate avea o „atitudine normativă”. După Călinescu, „simțul critic e actul creator eşuat”, *id est* „forma propriei noastre facultăți creatoare”³. Prin urmare, încheie Călinescu, nu există istorie literară ci istorici literari, el însuși numărându-se printre ei și aplicându-și cu consecvență teoriile în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, dar și în monografiile referitoare la autorii români și în studiile consacrate scriitorilor străini. De aceea, volumul *Principii de estetică*, așa cum a apărut el în 1939, reprezintă „o sinteză a concepției critice a autorului, acuzat în repetate rânduri de subiectivism și lipsă de metodă, reprezentând în același timp un preambul teoretic la *Istoria literaturii...* la care aștepta o receptare adecvată din partea publicului și a criticii”⁴.

În partea a doua a studiului *Istoria literară ca știință inefabilă și sinteză epică*⁵, G. Călinescu reia prezentarea și analiza teoriilor croceene, dar și a celor aparținând „adversarului”⁶ aceluia, Giovanni Gentile. De astă dată Călinescu urmărește evoluția concepției lui B. Croce despre istoria literară și raporturile acesteia cu arta și filosofia. Astfel, notează Călinescu, Croce, înrudit în păreri cu actualiștii diltheyeni la data scrierii studiului călinescian (1939), avusese inițial o opinie „foarte discutabilă” când introducea istoria sub conceptul general de artă și afirma că ceea ce le deosebește este numai faptul că istoria narează „*il realmente accaduto*” ignorând subiectivismul naratorului și, ca ideea să poată fi susținută, negând faptul că istoria este desfășurare, pentru că ea narează doar faptele procesului. „Iată o erezie” conchide Călinescu⁷. După câteva pagini, el va relua problema pentru a elimina confuziile ce apar între „faptele” și „documentele” istorice și pentru a demonstra că, bazată pe documente, „care în sine nu sunt narabile”, istoria este o *narațiune* în care istoricul, subiectiv, expune faptele așa cum rezultă ele din studierea documentelor, a „scenariilor”. De aceea, reia Călinescu ideea din studiul anterior, istoria este de fapt creațiunea istoricilor, ea „există numai prin istorici”⁸. De aici până la a presupune posibilitatea unei istorii literare, „cu școli, texte, inventate pe de-a-ntregul” nu mai e decât un pas. Și Călinescu îl face amuzându-se.

Mai târziu, remarcă G. Călinescu, Croce își schimbă părerea, apropiindu-se de punctul de vedere inițial al lui Rickert și devenind „subiectivist”⁹, ceea ce-l determină să

¹ *Ibidem*, p. 141-142.

² *Ibidem*, p. 144.

³ *Ibidem*, p. 145-146.

⁴ Liviu Leonte, *Un curs „minuscul” de poezie*, în *Scriitori, cărți, reviste*, Iași, Editura Cronica, 1998, p. 167.

⁵ *Istoria literară ca știință inefabilă și sinteză epică*, în *Op. cit.*, p. 153-191.

⁶ Tudor Vianu îl considera discipol și continuator al lui Croce.

⁷ *Idem*, p. 176.

⁸ *Ibidem*, p. 187.

⁹ *Ibidem*, p. 177.

accepte că istoria nu este decât o însumare a formelor particulare („*forma particolare*”) ale universalului, identificând de astă dată istoria nu cu arta ci cu filosofia¹. Ultima poziție a „fluctuantului” Croce, „intimidat de mișcarea gândirii germane”, se apropie mult de aceea a lui Giovanni Gentile, care, observă Călinescu, ajunge la concluzii asemănătoare, dar pe alte căi.

Gentile reeditează subiectivismul lui Fichte, cu elemente din Hegel și din Bergson, pornind, în stratul de profunzime, de la Kant. Prin opinia conform căreia „trecutul nu constituie istoria adevărată decât convertit în actual”, pentru că „un obiect nu devine viață decât prin actualizare în subiect”, G. Gentile se apropie și el foarte mult de „diltheyanul *Erleben*” și astfel coincide în teorie, chiar și parțial, cu B. Croce, cum ne lasă Călinescu să presupunem. Referiri la Croce ori la studii încadrabile esteticii italiene mai sunt, dar ele nu aduc nimic nou în stabilirea viziunii călinesciene asupra acestui domeniu². Nu vom încheia însă înainte de a urmări felul în care judecă G. Călinescu locul pe care îl ocupă B. Croce în literatura italiană, așa cum apare el într-un material ce nu a fost gândit și scris pentru a face parte în mod programatic dintr-o estetică. Este vorba de un discurs pe care l-a susținut G. Călinescu în 1945, al cărui text, sub altă formă firește, fusese scris încă din 1931, *Ce înseamnă literatura italiană pentru noi*, publicat fragmentar în „Lumea” din 13 ianuarie 1946, sub titlul *Discriminații* (titlul face aluzie la discriminațiile rasiale, mult dezbătute în epocă). Textul este de fapt un studiu de mentalitate națională comparată. Începe *ex abrupto*, cu o afirmație pe care urma s-o demonstreze: „Este în afară de orice discuție că noi suntem un popor înrudit cu cel italian, de «*latin sangue gentile*» cum zice, Petrarca, și că avem în linii foarte generale un suflet comun, care ne vine (spre a evita explicația rasială față de care există în momentul de față o susceptibilitate, după mine neîndreptățită) din faptul că vorbim fiecare un dialect al limbii latine, ceea ce determină logicește și psihologiceste o constituție spirituală asemănătoare.”³ Atitudinea culturală a celor două țări – Italia și România – față de modelul german și de cel francez îl face pe Călinescu să pună un semn de echivalență între B. Croce și Titu Maiorescu, operând o apropiere de fond între cei doi, mai profundă decât comparația pe care o făcuse între Maiorescu și Tilgher altă dată: „[...] înseamnă că și italienii și românii constituie o lume în care claritatea și adâncimea nu reprezintă însușiri ostile, ci note necesare spiritului complet. Un Benedetto Croce este un gânditor care face sinteza acestor două presupuse contrarii. Informația lui, punctele de plecare, tradiția filosofică napoletană sunt de natură germanică, spiritul lui pozitiv și istoric e latin. Titu Maiorescu, la noi, deși parcimonios în opera scrisă are o viziune a vieții (vorbind larg) croceană, în chip de-a face elegante și solare speculațiile gotice, fără a le răpi severitatea”⁴.

În concluzie putem spune că G. Călinescu se dovedește un cunoscător în profunzime al teoriilor estetice în general și al celor italiene în special, că B. Croce poate fi considerat doar unul dintre modelele principiilor estetice călinesciene, model criticat și depășit în multe privințe, putându-se observa însă și existența unor „urme”, în

¹ *Ibidem*, p. 177-178.

² Cf. *Notă despre așa-zisa „subiectivitate”*, în „Vremea”, XVI, nr. 742, 26 martie 1944 și *Clasicism, romantism, baroc*, în „Vremea”, XVI, nr. 740, 12 martie 1944; nr. 741, 19 martie 1944; nr. 742, 26 martie 1944, în care bibliografia italiană are o pondere importantă.

³ *Discriminații*, în *Aproape de Elada*. Repere pentru o posibilă axiologie, selecție și comentarii de Geo Șerban, în „Revista de istorie și teorie literară”, Supliment anual, nr. 2, 1985, p. 49.

⁴ *Idem*, p. 50.

termeni mai moderni a unor intertexte implicite, din scrierile esteticianului italian, alături de altele aparținând unui Tilgher ori Gentile. Dar G. Călinescu menține mai tot timpul o distanță critică, gata oricând de analogii și riposte, specifice stilului său. El nu cade în capcana încercării de a construi un sistem teoretic, oricând susceptibil de rigiditate ori incompletitudine, pe care să-l contrazică în practică, ci, fiindu-și consecvent sieși, ridică edificii teoretice numai pe baza experienței practice proprii, astfel încât toate studiile teoretice sunt, de fapt, autoportrete, mai mult sau mai puțin ideale.

Față de ceilalți esteticieni români, care resping ori acceptă opiniile esteticienilor italieni, ale căror opere sunt utilizate ca material bibliografic necesar în vederea susținerii propriilor opinii ori ca elemente integrabile într-o istorie a științei, relația lui George Călinescu cu operele esteticienilor din Italia este una vie, constituindu-se într-un adevărat dialog, în dispute cu argumente pro și contra, din care are de câștigat plăcerea deopotrivă a celui ce scrie și a celui ce receptează textele teoretice călinesciene.

ONOMASTICĂ

ANATOL EREMIA
Institutul de Filologie
(Chișinău)

AREALUL TOPONIMIC SÂNGEREI. GLOSARUL NUMELOR TOPICE

Toponimele, numele de locuri și localități, reprezintă o clasă de cuvinte cu trăsături specifice în lexicul comun al limbii. Fiecare nume topic are un început, o istorie, un destin. Asemenea cuvintelor comune, toponimele comportă un anumit conținut semantic, ne comunică o anumită informație. Nume, denumiri fără conținut, fără o funcție comunicativă în limbă nu există. Originea toponimelor, proveniența lor istorică și lingvistică prezintă interes cognitiv și instructiv și are o deosebită importanță științifică și aplicativ-practică.

Toponimia este o disciplină lingvistică, o ramură a onomasticii, aceasta înrudită cu istoria limbii, lexicologia, etimologia, dialectologia, dar, în același timp, foarte apropiată și nemijlocit legată de istorie, etnologie, sociologie, geografie. Aceasta pentru că numele topice au apărut în anumite perioade istorice, într-un anumit mediu social și geografico-natural, în strânsă legătură cu modul de viață și întreaga activitate a oamenilor în cele mai diferite domenii și sfere de manifestare social-umană.

Toponimia e istoria nescrisă a țării, e graiul viu de secole și milenii al poporului. Numele de locuri și localități reflectă principalele momente din viața materială și spirituală a oamenilor: tradițiile, obiceiurile, ocupațiile, credința. Unele denumiri evocă evenimente, fapte și întâmplări demult petrecute, altele exprimă starea socială, fiscală sau juridică a locuitorilor. Numeroase sunt numele topice care denotă particularități fizico-geografice și naturale ale terenului. Adesea denumirile geografice reprezintă cuvinte și forme rar folosite în limba curentă sau demult ieșite din uz, date uitării, dispărute.

Arealul toponimic Sângerei se înscrie pe deplin în nomenclatura topică basarabeană și se încadrează sub toate aspectele în sistemul toponimic general românesc. Stratigrafic, el cuprinde unități onimice de diferită vechime, începând cu Evul Mediu și până în prezent. Toponimia arealului Sângerei este în majoritatea sa de proveniență românească, fiind creată, în fond, de români, cu ajutorul mijloacelor lexicale și procedeele derivaționale ale limbii române. Preluate din limbile altor populații sunt câteva hidronime (*Ciuluc*, *Cula*, *Iligacea*, *Soloneț*) și unele oiconime, mai cu seamă cele de dată relativ recentă (*Antonovca*, *Evghenievca*, *Mihailovca*, *Vladimirovca*).

Prezentăm în continuare glosarul analitic-descriptiv al numelor topice din cadrul arealului toponimic Sângerei. Nomenclatura topică din zonă a fost colectată de autor direct pe teren, cu ajutorul unui chestionar toponimic special, în anii 1980-1990, fiind apoi completat și precizat cu ocazia realizării Proiectului de grant „Sângerei. Localități, oameni, destine”, prevăzut de planurile de cercetări științifice ale Institutului de Filologie pe anii 2008-2010.

Adâncă¹, cu var. *Valea Adâncă*, vale, ramificație de dreapta văii satului Dumbrăvița, la est de s. Valea lui Vlad. Lungimea: 3 km. Direcția: de la SV spre NE. Toponim descriptiv, referindu-se la o particularitate de suprafață a albiei văii – „vale adâncă, cu albie adâncită”.

Adâncă², cu var. *Valea Adâncă*, vâlcea, ramificație de stânga văii râului Ciulucul Mare, la sud-est de Copăceni. Lungimea: 3 km. Direcția: de la N spre S. Oronim descriptiv. Vezi și *Adâncă*¹. **Alacai**, vale, ramificație de stânga văii râului Ciulucul Mare, la vest de Prepelești. Lungimea: 8 km. Direcția: de la NV spre SE. Etimon necunoscut. Pe această vale, în partea sa de sus, a existat și un sat *Alacai*. **Arama**, vale, ramificație de dreapta văii râului Ciulucul de Mijloc, în dreptul satului Ciuciuieni. Lungimea: 3 km. Direcția: de la S spre N. Probabil, din antrop. *Aramă*, prin toponimizare.

Bahna¹, vale, ramificație de stânga văii râulețului Iligacea, la vest de Romanovca. Lungimea: 4,5 km. Direcția: de la N spre S. Din antroponimul *bahnă* „baltă cu apă stătută”, „loc mlăștinos, mocirlos”. **Bahna**², vale, ramificație de stânga văii Solonețului, la nord și nord-est de Mărinești. Lungimea: 4 km. Direcția: de la NV spre SE. Mai este denumită și *Valea Băhniei*. Toponim descriptiv – „valea cu băltoace și mlaștini” (*bahnă* „baltă cu apă stătută”, „loc mlăștinos, mocirlos”, „șes umed, băltoș”). Vezi și *Bahna*¹. **Bahna**³, loc pe valea râului Ciulucul Mare, la sud-est de Copăceni. Toponim descriptiv. Vezi și *Bahna*¹ și *Bahna*. **Baștanî**, cu var. rom. *Bostănăria*, parte de teren agricol la sud-vest de Grigorauca. Din rus. *баштан* (pl. *баштаны*) „pepenărie (harbuzărie)”, „bostănărie”. **Bărganul**, teren agricol la sud de Pepeni, pe partea stângă a drumului spre satul Prepelești. Din antrop. *Bărgan*, probabil, numele unui proprietar de pământ din partea locului. **Bârsana**, vale, ramificație de stânga văii Solonețului. Începe la est de Heciul Vechi (Sângerei) și se deschide în valea Solonețului la satul Sârbești (Florești). Lungimea: 18 km. Direcția: de la V spre E. Cotele dealurilor din preajmă: 200-280 m pe tot parcursul văii. Pe valea râului se află satul Mihailovca (Florești) și câteva iazuri mari. Hidronim de origine antroponimică (*Bârsan*, *Bârsanu*). **Berdosul**, deal înalt la sud de Bobletici. Altitudinea: 245, 2 m. Probabil, dintr-un antrop. *Berdos* (*Berdosu*). **Bogătoaia**, cu var. *Băgătoaia*, parte de moșie la sud-est de Chișcăreni. Toponim antroponimic: *Bogătoaia* < *Bogatu* + suf. *-oaia*, eponimul vizând proprietara părții de moșii respective. **Bogheanul**, deal înalt la sud-vest de Heciul Nou. Altitudinea: 240 m. Toponim de origine antroponimică, *Boghean* fiind numele unui proprietar de pământ din partea locului. De aici și denumirea de circulație locală *Dealul lui Boghean*. **Bordeiele**, cu var. *La Bordeie*, loc pe teritoriul satului Pepeni, unde se crede că a existat un sat vechi. **Brada**¹, vale, ramificație de stânga văii râului Ciulucul Mic, la est de Slobozia-Măgura. Lungimea: 4 km. Direcția: de la NV spre SE. Din (1) apel. *brad* „arbore din familia pinaceelor” sau (2) din antrop. *Bradul*, în ambele cazuri cu formantul *-a*. **Brada**², vâlcea, ramificație de dreapta Văii Tăurilor, la est de Tăura Veche. Lungimea: 1,5 km. Direcția: de la S spre N. Etim. v. *Brada*¹. **Briceagul**, deal înalt la sud de Petropavlovca. Altitudinea: 165,5 m. La originea oronimului este de presupus un entop. *briceag* „vârf de deal ascuțit”, „culme de deal îngustă, ascuțită”. **Budăiul**¹, vâlcea, ramificație de stânga Văii Norocului, la sud-est de s. Valea Norocului. Lungimea: 2,5 km. Direcția: de la N spre S. Din entop. *budăi* „izvor captat”, „fântâniță cu apă în față”, „vâlcea cu multe izvoare”. **Budăiul**², vale, ramificație de stânga văii Răutului, la Elizaveta (mun. Bălți). Valea își are începuturile la est de Dobrogea Veche (Sângerei), urmează direcția de la NV spre SE până la deschiderea sa în valea Răutului. Etim. v. *Budăiul*¹. **Budăiul**³, vâlcea cu multe izvoare, ramificație de stânga văii Sarabeicul, la nord-est de Flămânzeni. Etim. v. *Budăiul*¹. **Buhnăriile**, loc pe dealul Rădiul Mare, la sud-vest de Prepelești, toponim ce indică habitatul *buhnelor* (*buhnă* „pasăre răpitoare de noapte; buhă, bufniță”). **Bulgariul**, hârtop cu deschidere în valea Ciulucului de Mijloc,

din dreapta, la est de Chișcăreni. Din antrop. *Bulgaru* sau din etnon. *bulgaru*, devenit supranume. **Bulhacul**¹, lac în lunca Răutului, pe partea dreaptă a râului, între Țiplești la est și Țiplețești la vest. Suprafața: 2-3 km². Toponim descriptiv, reproduce termenul entopic *bulhac* „lac mic, heleșteu”, „băltoacă”. **Bulhacul**², mică depresiune de teren pe podișul colinar de la sud-vest de Pepeni. Din entop. *bulhac* „adâncitură de teren unde se strânge apa din ploi; băltoacă”, „lac mic, heleșteu”.

Capul Dealului, partea de început a unui deal de la est de Cotiujeii Mici. Toponim descriptiv: entop. *cap* „început de deal”. **Călărășeni**, parte de moșie la nord-vest și vest de Rădoaia. Toponim antroponimic: *Călărășeni* < num. grup. *călărășeni* „comunitatea de oameni care se trag dintr-o familie *Călărășu* sau care poartă un nume comun *Călărășu*”. **Călimănelul**, deal înalt la sud-est de Bilicenii Noi. Altitudinea: 267,2 m. Toponim-emblemă, simbolizează masivul muntos din nord-vestul Carpaților Orientali, situat între cursul superior al Mureșului la sud și depresiunea Dornelor la nord – Munții Călimani (alt. max. 2.100 m, vf. Pietrosu). Dealul a fost denumit, probabil, în anii reformei agrare din 1918-1924, prin comparație, fiind unul dintre cele mai mari înălțimi în această parte a zonei. **Cânicșiștea**, vâlcea, ramificație de dreapta văii Ciulucului de Mijloc, la est de Chișcăreni. Lungimea: 2,5 km. Din entop. *cânepiște* (reg. *cânicșiște*) „teren cultivat cu cânepă”, „loc unde se cultiva pe vremuri cânepa”. **Cânicșiștile**, teren agricol pe valea râulețului Iligacea, la vest de Romanovca. Aici, după spusele localnicilor, se cultiva, de obicei, cânepa și inul. Vezi supra *Cânicșiștea*. **Câșlea**, cu var. *Câșla*, porțiune de teren sub dealul Oituz, la nord-est de Bălășești. Toponim cu posibilă etimologie multiplă: (1) antrop. *Câșlea*; (2) entop. *câșlă* „adăpost pentru animale în câmp; stână, târlă”, „construcție pentru adăpostul lucrătorilor în câmp”, „așezare agricolă, pastorală”, „sat mic; cătun”. **Ceatra**, deal înalt la sud de Țiplești. Altitudinea: 279 m. Pe movila de pe vârful acestui deal se afla un stâlp de piatră ca semn de hotar al moșiei satului. Vezi și *Dealul Stâlpului* (s. Heciul Vechi). **Chetrăriile**, loc la sud-est de Pepeni, toponimul referindu-se la un teren cu sol pietros, cu multe pietre sau cu cariere de piatră. **Chetrișul**, cu varianta *Dealul Chetrișului*, deal înalt la sud de Slobozia-Măgura. Altitudinea: 272 m. Toponim descriptiv, referindu-se la principala caracteristică a solului și a locului desemnat – „loc pietros”, „deal pietros”, „dealul pietrării”. **Chetroasa**, vâlcea, ramificație de dreapta Văii Tăurilor, în cuprinsul satului Tăura Veche. Lungimea: 2 km. Direcția: de la S spre N. Toponim descriptiv, referindu-se la o particularitate a solului – „vale cu sol pietros, cu multe pietre, cu cariere de piatră”. **Chetroiul**, deal înalt la nord-est de Iezăreni și la sud-est de Vrancești. Altitudinea: 205,5 m. Dealul avea în vârful său o movilă cu un stâlp de piatră în mijlocul ei, acesta servind pe vremuri ca semn de hotar între moșiile satelor învecinate. **Chiscul Dealului**, deal înalt izolat la sud-est de Heciul Nou. Altitudinea: 247 m. Toponim descriptiv, referindu-se la partea cea mai înaltă a dealului (*chisc*, lit. *pisc* „vârf ascuțit de deal sau munte”). **Chișiorul**, deal înalt la nord-vest de Tăura Veche. Altitudinea: 253,2 m. Din entop. *picior* (reg. *chicior*, *chișior*) „deal (munte) cu prelungire în scădere”, „partea prelungită a unui deal sau munte”, „deal sau munte înalt, făcând parte dintr-un masiv colinar sau muntos”. **Chiua**, râuleț, afluent pe dreapta al Răutului, la satul Brânzenii Vechi (Telenești). Izvorăște de pe mai multe văi și vâlcele din apropierea comunei Cotiujeii Mici (Sângerei), curge spre est, apoi spre sud-est până la vărsarea sa în Răut. Are lungimea de aproximativ 19 km. Coordonate geografice la vărsare: 47°40'27" lat. N, 28°29'40" long. E. Suprafața bazinului: 40 km². Cotele albiei Răutului la confluența cu Chiua: 18 m. Colinele din preajma văii au

înălțimile cuprinse între 300 m la izvoare și 100-150 m la vărsare. Chiua cumulează apele mai multor pâraie și pâraie: pe stânga – Valea Cotiujenilor, Ciocănița (Șiocănița), Valea Pleșcăi, Huțanul, Seliștea (cu Țiganca și Hârtopul cel Mare); pe dreapta – Valea Alexeucii, Valea Bălășeștilor, Chiulița, Șapte Șirte. Satele situate pe Valea Chiua și în preajma ei: Alexeuca, Cotiujenii Mici, Gura-Oituz, Pistruienii Noi. Hidronimul e notat pe hărțile topografice și administrative din sec. XIX-XX. Are la bază apel. rom. dial. *chiuă* (lit. *piuă*, pl. *pive*) „instalație pentru împâslirea țesăturilor de lână”. Conform relatării informatorilor Ilie Cîrimpei (n. 1918) și Simeon Ungureanu (n. 1930) din Cotiujenii Mici, pe valea acestui râuleț se aflau pe vremuri câteva fabrici rudimentare de împâslire a postavurilor de lână. **Cioara**, cu var. ucr. *Ciora*, vale, ramificație de dreapta văii Ciulucului Mare, în partea de nord-vest a satului Grigorăuca. Lungimea: 3 km. Direcția: de la S spre N. Toponim, probabil, de origine zoonimică. **Ciocănița**, vâlcea, ramificație de stânga văii râulețului Chiua, la est de Cotiujenii Mici. Lungimea: 3 km. Direcția: de la N spre S. Etim.: (1) antrop. *Ciocanu* sau (2) top. *Ciocana*, în ambele cazuri cu suf. dim. *-iță*. **Ciortanul**, hârtop de dreapta Văii Căinii, la sud de Copăceni. Oronim de origine antroponimică (< num. fam. *Ciortan*).

Ciulucul Mare, râu, afluent pe dreapta al Răutului, la Sărătenii Vechi (Telenești). Își are izvoarele în partea de nord a Podișului Moldovei Centrale. Izvorăște din preajma comunei Beleuți (Fălești), străbate zona colinară Dealurile Ciulucurilor și, după ce primește din dreapta râulețul Ciulucul Mic, cu afluentul său Ciulucul de Mijloc, se varsă în Răut la sud-vest de comuna Sărătenii Vechi. Are o lungime de peste 60 km, cu o suprafață a bazinului său de 425 km². Valea râului este relativ largă, cu versanți domoli, culmile din preajmă având altitudinile de 200-210 m la izvoarele râului și 100-150 m la vărsare. Cotele albiei râului: 75 m la Biliceni Vechi (Sângerei), 70 m la Sângerei și 40 m la Sărătenii Vechi (Telenești). Ciulucul Mare acumulează apele Ciulucului Mic, cu afluenții și coafuenții acestuia, precum și apele pâraielor Râioasa, Valea Grădinilor, Valea Odăii, Lunga, Matca. Pe valea acestui râu sunt așezate localitățile: Beleuți, Pampa, Biliceni Vechi, Sângerei, Grigorăuca, Copăceni, Mihailovca, Prepețița, Bănești, Ratuș, Zăicani. Prima mențiune documentară a hidronimului Ciulucul Mare datează din 20 aprilie 1518. Printr-un act domnesc de la această dată Ștefan cel Tânăr voievod întărește lui Ion Morozanul un loc de pustiu între Ciulucuri, în hotarul căruia sunt amintite mai multe locuri: Fântâna Rădiului, Valea Răului, Ciulucul cel Mare ș.a. [DIR-M, veac. XVI, vol. I, p. 123-124]. La 1546 pe Ciulucul Mare este amintită o seliște Șerbanca, iar la 1569 – satul Cubecianu, Copăcenii de astăzi [DIR-A, vol. I, p. 448; 7, vol. II, p. 210]. La 1646, august 5, Vasile Lupu întărește stăpânirea lui Andrei, căpitanul de curteni, asupra unor părți de ocină din Biliceni, cu locuri de mori pe Ciuluc [22, p. 86]. Denumirea *Ciuluc* nu-și găsește explicație în limba română. Este, probabil, un hidronim de origine veche turcică, preluat de la cumani sau pecenegi. Aceștia au conviețuit cu strămoșii noștri, în spațiul pruto-nistean, timp de câteva secole. În structura denumirii se disting două componente: apelat. *ciul* și formantul posesiei sau al calificării *-luk*. Termenul *ciul* (*ciol*, *ceal*) își găsește corespondențe în limbile turano-mongolice: mong. *çul* „piatră”, „stâncă”, ciur. *çul* „piatră”, protobulg. *çal* „piatră”, *çaly* „pietros”, tc. *çal* „deal pietros”, „costișă”, „cumpăna apelor”. Deci formația *çulluk* ar fi însemnat la origine „loc cu pietre”, „loc pietros”, „pietrărie”, iar onimicul *çulluk* „vale cu sol pietros”, „pietroasa”. Limbile turcice însă cunosc și un alt cuvânt *çulluk*, al cărui sens este „becață” (*becațină* „pasăre migratoare care trăiește în locuri

mlăștinoase”). Unele popoare turcice, tătarii nogaici, caracalpacii ș.a., aveau pe vremuri triburi cu numele *çulluk* (*şulluk*), acestea denumite după tamgaua-pecete, reprezentată prin imaginea păsării respective. Numele triburilor de altă dată le păstrează, după cum se știe, nu numai denumirile vechilor așezări tribale (câșle, aule), ci și locurile de pășune, șesurile, văile râurilor, pe unde nomazii își purtau cirezile de vite și hergheliile de cai. **Ciulucul de Mijloc**, râu, afluent pe dreapta al Ciulucului Mic, la Mândrești (Telenești). Izvorăște de lângă satul Ciuluc (Fălești) și curge spre sud-est până la vărsarea sa în Ciulucul Mic, la est de Mândrești. Lungimea râului: 45 km. Suprafața bazinului – 302 km². Afluenți: Arama, Lăsătura, Năgâțaria, Scurteasca, Spanciocani. Pe valea râului sunt situate satele: Ciuluc, Glingeni, Slobozia-Chișcăreni, Iezărenii Vechi, Ciuciuieni, Zgârdești. Pentru etimologia hidronimului a se vedea *Ciulucul Mare*. **Ciulucul Mic**, râu, afluent pe dreapta al Ciulucului Mare, la Zăicani (Telenești). Izvorăște la nord-vest de comuna Bursuceni (Sângerei), în apropierea muncicelului Măgura, și curge spre est până la vărsarea sa în Răut. Are lungimea de aproximativ 58 km. Suprafața bazinului – 1060 km². Valea râului este împrejmuțată de dealuri înalte cu altitudinile: 387 m (Dealul Măgura), 350 m (Dealul Rediului), 300-320 m (Colinelor Ciulucului). Afluenții râului: Ciulucul de Mijloc, Țarna, Valea Pitarului, Brândușa. Pe valea râului sunt situate localitățile: Bursuceni, Coșcodeni, Valea lui Vlad, Câșla, Mândrești, Mihălașa, Telenești, Inești, Verejeni, Zăicani. Ciulucul Mic este menționat documentar, împreună cu Ciulucul Mare, într-un hrisov din 20 aprilie 1518, în care se vorbește de „un loc de pustie între Ciuluce” (Ciulucuri) [DIR-R, veac. XVI, vol. I, p. 123-124]. Atestările de mai târziu sunt frecvente. Pentru etimologia hidronimului a se vedea supra *Ciulucul Mare*. **Coasta Iazului**, cu var. *Coasta Dealului*, teren agricol la vest de Pepeni, situat pe versanții dealului de dreapta văii râulețului Iligacea. Toponim descriptiv: entop. *coastă* „pantă, povârniș” și entop. *iaz*, devenit toponim în momentul creării numelui topic discutat. **Comerzanul**, vâlcea în cuprinsul unei părți de moșie cu același nume la vest de Pepeni Noi. Toponim antroponimic: num. fam. *Comerzan*, un fost proprietar de pământ din partea locului. **Comorile**, parte de moșie la nord-vest de Dumbrăvița. Din entop. *comoară* (pl. *comori*) „locul unei străvechi așezări omenești”, „loc unde se crede că sunt ascunse obiecte de preț și bani”. Aici sunt urme de sat vechi, dispărut, rămășițe de construcții, lut ars, ceramică. **Conacul Elenei Luzghin**, toponim istoric, referindu-se la o proprietate mobilă a Elenei Lazu (Luzaghin după a doua căsătorie), mama lui Serghei Lazo. **Cotlovanul**, vâlcea de dreapta Văii Norocului, la sud-est de s. Valea Norocului. Lungimea: 2 km. Direcția: de la S spre N. Din entop. *cotlovan* „depresiune de teren; adâncitură”, „hârtop”, „văgăună” (< rus. *котлован* „groapă”, „vâlcea, înfundătură”, „hârtop”).

Cubolta, râu, afluent pe stânga al Răutului, la Putinești (Florești), în fața Țipleștilor (Sângerei). Izvorăște din apropierea orașului Ocnița, de prin niște vâlcele și hârtoape de lângă satele Lipnic și Bârnova, curge spre sud-est până la Chetrosu (Drochia), apoi spre sud până la Hăsnășeni (Drochia) și de aici iarăși spre sud-est până la vărsarea sa în Răut. Străbate teritoriile raioanelor Ocnița, Dondușeni, Drochia și parțial Sângerei și Florești. Are lungimea de aproximativ 100 km. Coordonatele geografice la vărsare: 47°49'48" lat. N, 28°08'20" long. E. Valea Cuboltei este relativ lată și puțin adâncă, cu șesuri bogate în locuri de fâneață și pășunat, adăpostind în albia sa vreo 15 iazuri și heleșteie, unele acoperite de stufării și păpuriș. Culmile colinare, care însoțesc valea pe tot parcursul ei, sunt dominate de înălțimi cu altitudini destul de mari: 260-285 m la izvoarele râului,

220-250 m pe cursul lui mediu și 180-200 m la vărsare. Cotele albiei râului: 171 m la Moșana (Dondușeni), 110 m la Șuri (Drochia) și 85 m la Putinești (Florești). Cubolta acumulează apele mai multor râulețe și pâraie, afluenți și confluenți: pe dreapta Valea Corbului (cu Sărăturile, Colacul, Hărapoica), Mătăseni (cu Marcotețu, Valea Ioanei), Valea Crucii, Cioara (cu Baroncea); pe stânga – Valea Curecheriei, Bularga, Valea Horodiștei, Speia, Colonița, Frumoasa, Valea Bănarului. Pe valea Răutului și în preajma sa sunt situate satele Lipnic, Bârnova, Gârbova (Ocnița), Moșana, Elizavetovca, Plop (Dondușeni), Maramonovca, Mândâc, Drochia, Șuri, Chetrosu, Baroncea, Gribova, Dominteni, Petreni, Hăsnășeni, Moara de Piatră (Drochia), Cubolta, Mărășești (Sângerei), Putineștii (Florești). Primele documente care amintesc de râul Cubolta (Cobâlta) datează din sec. al XVI-lea. Astfel, printr-un hrisov din 16 februarie 1570, Bogdan Lăpușneanu voievod întărește lui Petrea Albotă logofăt două locuri de pustie, unul la gura Văii Speiei (Speaiei) pe Cubolta și altul pe Căinari, denumit apoi satul Alboteni [DIR-A, veac. XVI, vol. II, p. 218-219]. După aproape trei sferturi de veac, printr-un act domnesc din 14 mai 1638, Vasile Lupu voievod întărește lui Gheorghe Moțoc, vornic, și fratelui său Vasile satul „anume Mândâcul, pe pârăul Cubolții, ce este în ținutul Sorociei” [DRH-A, veac. XVII, vol. XXIV, p. 346]. Frecvente sunt mențiunile documentare de mai târziu (sec. XVIII-XIX). Deci acest hidronim este destul de vechi, ceea ce ne face să credem că și proveniența sa lingvistică este, de asemenea, veche. Dăinuirea sa peste secole și milenii a cauzat serioase modificări fonetice și de structură, aceasta complicând mult interpretările de ordin etimologic. De aceea discuțiile în ce privește originea hidronimului s-au oprit la stadiul presupunerilor: (1) iranic, sceto-sarmatic, fără identificarea etimonului [Raevschi. Toponime, p. 56]; (2) o formație hidroonimică cu suf. *-ta* (*ota*, *-olta*), de rând cu *Bocota*, *Colota*, *Golta*, *Jelta*, *Suhota* [Trubaciov, NRU, p. 165]; (3) rom. *cobolt-*, moștenit din substratul daco-getic [Dron, SC, p. 294-295] ș.a. Eventualele noi investigații toponomastice care să elucideze problema sunt de așteptat.

Cula, râu, afluent pe dreapta al Răutului, la satul Breanova (Orhei). Izvorăște în preajma satului Izvorenii (până în 1965 denumit Fundul Cului, Ungheni), curge spre est, apoi spre sud-est până la vărsarea sa în Răut la sud de Breanova. Are lungimea de peste 60 km. Pe cursul său superior marchează hotarul dintre raioanele Sângerei și Orhei. Acumulează apele mai multor afluenți: pe dreapta – Hulboca, Odaia, Ursoaia, Toloaca, Dârnovățul, Vrăbia, Dolina, Dișcova, Morozeni; pe stânga – Măgurele, Murgul, Ternucelul, Culișoara, Împuțita, Suduroaia, Odăița, Prihodiștea, Cumpăna, Țarna, Bahul. Masivul colinar dintre râurile Ciulucul Mic și Cula, care formează cumpăna apelor dintre cele două râuri, este culminat de câteva dealuri cu înălțimi de peste 200 și 300 m deasupra nivelului mării: Dealul Crucii (214 m), Ponorul (253 m), Dealul Galben (296 m), Buhnăriile (248 m), Holmul cel Mare (299 m), Crăvățul (306 m), Măgura (387 m). Pe valea Culei și în preajma ei sunt situate satele: Izvoare (la obârșia văii), Mircești, Boghenii Noi, Sinești, Condrătești (Ungheni), Rădeni, Hirova, Hoginești, Meleşeni, Țibirica, Bravicea, Săseni (Călărași), Ghetlova, Puținței, Viprova, Dișcova, Morozeni (Orhei). Culmile și versanții dealurilor sunt împăduriți, întreaga zonă făcând parte din regiunea străvechilor și vestițiilor codri ai Orheiului. Denumirea râului nu poate fi explicată printr-un cuvânt din limba română. Termenul *culă*, care ar putea fi presupus ca etimon, din cauza semnificațiilor sale – „turn circular”, „cupolă, boltă”, nu poate fi atribuit ca nume unui curs de apă. Hidronimul pare să fie de origine turcică, la bază având apelativul topic *koll/kul* „vale”.

„curs de apă; râu”. Acest cuvânt exista în turcica comună și e cunoscut în aproape toate idiomurile turcice actuale. Să se compare: v. turcic *gol/quol/kul* „loc de așezătură; șes”, „depresiune”, „vale”, „râu”, „braț de râu”; tăt. *kul* „râpă”, „albie de râu”, „ramificație, braț de râu”, „râu”, turc. *koll/kul* „ramificație”, „afluent”, k-kalp. *kol* „arâc mic”, „braț de râu”, „afluent”, găg. *kol* „braț de râu”, „afluent”. Se cuvine a lua în seamă și mong. *gol* „râu”, kalm. *hol* „râu”, tadj. *kul* „defileu, trecătoare”, „vale adâncă”, oset. *kul* „lac”, „curs de apă”, considerat ca lexem împrumutat din limbile turcice. Semnificația „lac” o are și mong. *gol*. Această noțiune presupune o legătură etimologică între mong. *gol* „râu”, „lac”, pe de o parte, și v. turcic *gol/koll/kul* „râu”, „pârâu”, „afluent”, precum și v. turcic *goll/kol* „lac”, pe de altă parte. Mai mult, se iscă întrebarea dacă nu cumva inițial termenul ar fi avut un înțeles mult mai general – „apă”. Cu turcicul *gol/koll/kul* par să fie înrudite etimologic turc. și găg. *kulak* „vale, vâlcea”, „râpă”. Numeroase nume de ape (râuri, lacuri), formate cu elementul component *gol/koll/kul*, au fost înregistrate în limbile popoarelor turcice: *Sangan-Gol* „râul galben” (Bureatia), *Karakol* „râul negru” (de fapt „râu izvorât din pământ, din izvoare”, deci „râu cu apă limpede”), *Narânkol* „râu îngust” (Kârgâzstan), *Sarâkul* „râul galben” (Kazahstan), *Bairkula* „valea dintre munți; defileu” (Turkmenistan). Să se compare și microtoponimele găgăuze din cuprinsul fostelor raioane din Republica Moldova (Ceadâr-Lunga, Comrat): *Cula-Bai* „valea viilor”, *Ingea-Culac* „valea (râpa) îngustă, strâmtă”, *Chetenichi-Cula* „valea cânepăriei”, *Câr-Cula* „valea câmpului”. Hidronimul discutat *Cula* poate fi o formație onimică de limbă veche turcică, cumană sau peceneg-cumană, dat fiind că dispune de atestări documentare foarte vechi (1435, 1546 ș.a.). **Culișoara**, râuleț, afluent de stânga al Cului, la Condrătești (Ungheni). Izvorăște de pe mai multe vâlcele din preajma satului Măgurele (Ungheni), curge spre est până la Bobletici (Sângerei), apoi spre sud-est până la vărsarea sa în Cula. Are lungimea de aproximativ 15 km. Coordonatele geografice la vărsare: 47°26' lat. N, 28°16' long. E. Valea râulețului este în partea sa superioară îngustă și adâncă, lărgindu-se întru câțva spre vărsare, adăpostind aici și un iaz nu prea mare. Culmile colinare de dreapta și de stânga văii sunt dominate de înălțimi care ating cotele cele mai înalte în această zonă: Măgura (387 m), Dealul Rădiului (314 m), Movila Crucii (305 m), Țiglăul (304 m), Chetrosul (273 m), Strigoii (267 m), Berdosul (246 m) ș.a. Dealurile cele mai înalte sunt în mare parte golașe sau acoperite de mici pâlcuri de tufari. Costișele mai domoale sunt plantate cu vii, acestea rânduindu-se pe alocuri cu terenuri arabile și de pășunat. Pe valea Culișoarei sunt așezate doar două sate: Măgurele (Ungheni) și Bobletici (Sângerei). Denumirea râulețului reprezintă diminutivul hidronimului *Cula*, format cu elementul derivativ *-ișoara*, acesta caracteristic și unui nume de afluent al Botnei – *Botnișoara*. Cu denumirea Culișoara râulețul apare notat pe hărțile topografice din sec. XIX-XX și este înregistrat de *Dicționarul geografic al Basarabiei* din 1904. Numele râului *Cula* e menționat în documente începând cu sec. al XV-lea. Astfel, printr-o carte domnească din 17 iulie 1436, Ilie și Ștefan voievozi dăruiesc unui oarecare Hodco „două locuri din pustie pe Cula” ca să-și întemeieze două sate [DRH-M, veac. XIV-XV, vol. I, p. 216-217]. Sunt frecvente mențiunile din secolele XVI și XVII (1546, 1547, 1631, 1646 ș.a.). **Culmea Dealului**, culme colinară la sud de Coșcodeni. Din entop. *culme* „partea cea mai înaltă a dealului, prelungită pe orizontală” și entop. *deal*.

Dealul Angheloaiei, deal înalt la sud de Cotiușeni Mici. Altitudinea: 278,5 m. Din entop. *deal* și antrop. *Angheloaie*, cu formă casuală de genitiv. **Dealul cel Mare**¹,

deal la nord-vest de Coșcodeni. Altitudinea: 192,3 m. Toponim descriptiv, referindu-se la o colină care domină împrejurimile în zona dată. **Dealul cel Mare**², deal la sud-vest de Pepeni. Altitudinea: 306 m. Este unul dintre cele mai înalte dealuri din preajma satului. **Dealul Crucii**, deal la nord-vest de Slăveanca. Altitudinea: 200 m. Toponim descriptiv, cu referire la un stâlp de piatră în formă de cruce situat pe acest deal. **Dealul din Pădurea Rădoaiei**, deal la nord de Rădoaia, cu cea mai mare altitudine în zonă (340 m). Toponim descriptiv, având ca punct de plecare în procesul nominației particularitățile geomorfologice și vegetale ale terenului. **Dealul Galben**, deal la sud-est de Dumbrăvița. Altitudinea: 295 m. Toponim descriptiv, referindu-se prin termenul secund la o particularitate a solului – „deal cu sol argilos (lutos)”. **Dealul Humei**, deal la sud-vest de Mărășești. Toponim descriptiv: entop. *deal* + apel. *humă* „argilă (adesea de culoare albă)”. **Dealul-Iepureni**, deal înalt la sud-vest de Biliceni Vechi. Altitudinea: 236,5 m. Din entop. *deal* și num. grup *iepureni*, devenit toponim (din antrop. *Iepure*). **Dealul la Trei Chetre**, notat pe hărți și *Piatra*, deal înalt la nord-est de Rădoaia. Altitudinea: 284 m. În vârful acestui deal este o movilă mare, de vreo 2 m înălțime, pe care odinioară se aflau trei cruci de piatră, acestea servind drept semn de hotar pe moșia satului. **Dealul Lung**, deal la nord de Copăceni. Altitudini: 147,7 m, 150,4 m. Oronim descriptiv, referindu-se la aspectul întins (prelungit, târăgănat) al dealului. **Dealul Mare**, cu var. ucr. *Mare Deal*, deal la nord-vest de Grigorăuca. Altitudinea: 200 m. Toponim descriptiv, de origine oronimică. **Dealul Nant**, deal la nord-vest de Pepenii Noi. Altitudinea: 270 m. Oronim descriptiv, cu referire la dimensiunea de altitudine a obiectului topografic. **Dealul Negurii**, deal înalt la sud de Tăura Nouă. Altitudinea: 230,8 m. Localnicii susțin că vârful dealului, din cauza mării altitudini, este mereu acoperit de nori, de ceață. **Dealul Pădurețului**, deal la sud-est de Țiplești. Altitudinea: 229,2 m. Toponim descriptiv, compus din entopicele *deal* și *pădureț* „loc împădurit”. **Dealul Ponoarelor**, deal la nord-vest de Rădoaia. Altitudinea: 288,5 m. Toponim descriptiv, redă o particularitate a locului – deal cu teren accidentat, cu râpi, ponoare. **Dealul Rădiului**, deal înalt la sud-est de Heciul Nou, de dreapta drumului spre Trifănești. Altitudinea: 271 m. Toponim compus descriptiv, referindu-se la un deal acoperit cândva de o pădurice (*rădi*, lit. *rediu* „pădure rară”, dar și „pădurice tânără și deasă”). **Dealul Stâlpului**, deal înalt la sud-vest de Heciul Vechi. Altitudinea: 254 m. Avea pe vremuri în vârful său un stâlp de piatră de vreo 2 m înălțime, servind ca semn de hotar pe moșia satului. **Dealul Turcului**, deal înalt la nord-est de Tăura Nouă. Altitudinea: 214,7 m. Se zice că de pe acest deal, prin aprinderea rugurilor, se dădea *șvara în țară*, adică se vestea că turcii și tătarii dădeau năvală la hotare. Vezi și *Movila Turcului*. **Dealul Vechi**, cu varianta ucr. *Starii Deal*, aceasta fiind cunoscută în localitățile cu populație rusă și ucraineană din vecinătate, unul dintre cele mai înalte dealuri în zonă, situat la sud-vest de Drăgănești. Altitudinea: 312,8 m. Oronimul nu se referă la vechimea obiectului topografic, ci, mai degrabă, redă o particularitate a lui, aspectul golaș al culmei dealului, versanții cărui sunt acoperiți de plantații de livezi și vii, de mici pâlcuri de pădure. Componentul secund, în alt caz, ar putea viza vechimea unei părți de moșie moștenită sau a unui teren agricol improprietărit. **Delnița**¹, teren agricol la nord de Flămânzeni. Din entop. *delniță* „hotar de moșie”, „parcelă de pământ din proprietatea obștească”. **Delnița**², parte de teren agricol la nord-est de Prepețița. Pentru etimologie a se vedea *Delnița*¹. **Dolina**, cu var. rom. *Pe Vale*, loc pe valea râului Ciulucul Mare, la vest de Grigorăuca. Din rus. *долина* „vale, vâlcea”. **Dulgheriul**, partea de moșie la sud-est de Copăceni. Toponim de origine

antroponimică (< *Dulgheriu, Dulgheru*). **Dumanul**, deal înalt, la sud-est de Cotiușeni Mici. Altitudinea: 280 m. Din antrop. *Duman (Dumanu)*, prin fenomenul toponimizării numelor de persoane.

Fantalul¹, fântână pe Valea Hârtoapelor, la sud-est de Heciul Vechi. Din entop. *fantal* „fântână mare, largă și adâncă”. Termenul a fost înregistrat pe alocuri și cu sensurile „izvor mare, captat, amenajat; cișmea”, „bazin de apă”. **Fantalul**², izvor pe teritoriul satului Brejeni. Vezi și *Fantalul*¹. **Fața Satului**, partea de moșie situată de dreapta văii Ciulucului Mare, în dreptul satului Prepeșița. Toponim descriptiv, prin componentul entop. *față*, având sensul „coasta dealului orientată spre sat”, „panta de deal situată spre soare”. **Fălcile**, parte de teren agricol la nord-est de Ciuciuieni. Pe vremuri pământurile din această parte de moșie erau măsurate cu *falcea* „veche unitate de măsură pentru suprafețele agricole, egală cu 1,43 ha”, „parcelă de pământ de această mărime” (< lat. *falix, -cis*). **Fânețele**, loc șes pe valea Ciulucului de Mijloc, la sud-est de Ciuciuieni, folosit în trecut pentru recoltarea fânului. Din entop. *fâneță (fânaț)* „loc pe care crește iarba pentru fân” (< lat. **fenacium*). **Fundacul**, mahala, partea de est a satului Pepeni. Din entop. *fundac* „terminația de sus a unei văi”, „partea mai îndepărtată a unui sat, a unei străzi” (< *fund* + suf. *-ac*). **Fundoaia**¹, terminația superioară a Văii Surului, la nord-vest de Ciuciuieni. Din entop. *fundoaie* „loc unde se afundă o vale; fundătură”. **Fundoaia**², partea superioară a văii satului Alexeuca, dinspre sud. Din entop. *fundoaie* „extremitatea superioară a unei văi”, „locul unde se înfundă o vale”. **Găvănosul**, cu var. *Gavanosul*, hârtop în cuprinsul moșiei satului Tăura Nouă. Din adj. *găunos* „(loc) cu gropi, cu râpi; gropuros, râpos”, prin substantivizare. **Grădina Verii**, loc la sud-est de Chișcăreni, odinioară cu pomi fructiferi, cu pajiști pe costișe pitorești. Toponim descriptiv, făcând parte din categoria flonimelor. **Grădinile**, teren plantat cu livadă la sud-vest de Pepeni. Din entop. *grădină* „livadă”, în cazul dat, spre deosebire de *grădină* „teren cultivat cu legume”. **Grădinile Noi**, parte de moșie la sud-vest de Chișcăreni, toponimul denumind un teren plantat relativ nu demult cu pomi fructiferi. **Grădinile Vechi**, teren agricol la sud de Chișcăreni. Toponim descriptiv, referindu-se la o veche livadă a satului.

Halacai, parte de moșie la sud-vest de Pepeni, denumirea fiind o variantă a toponimului *Alacai*, acesta desemnând o vale din vecinătate. **Hârtopul**, vâlcea de dreapta văii râului Ciulucul de Mijloc, la sud de Ciuciuieni. Din entop. *hârtop* „vâlcea scurtă și adâncă, de formă rotunjită, cu pante repezi și înierbate”, „adâncitură de teren în semicerc, fără ramificații” (cuvânt de origine veche slavă însemnând „groapă”, „văgăună”). **Hârtopul cel Mare**, vâlcea, ramificație de dreapta văii Ciulucului Mare, la sud de Prepeșița. Toponim descriptiv, referindu-se la o particularitate fizico-geografică a terenului. **Hârtopul cel Pustiu**, vâlcea, ramificație de dreapta Văii Jieritei, la nord de Rădoaia. Lungimea: 1,5 km. Direcția: de la S spre N. Componentul *pustiu* al numelui topic ne sugerează ideea că locurile de pe această vâlcea nu se lucrau pe vremuri, fiind puternic accidentate. **Hârtopul Mânzărilor**, vâlcea la est de Cubolta. Aici, după spusele localnicilor, s-ar fi aflat stâna mânzărilor, a oilor cu lapte. **Hodoroaba**, vale cu pârâu, ramificație de dreapta a văii Solonețului, la s. Sacarovca. Vale largă și întinsă, dar străjuită de o parte și de alta de dealuri destul de înalte, cu altitudini între 200 și 260 m. Lungimea: 10 km. Direcția: de la V spre E. Pare să fie un nume topic de origine antroponimică (*Hodoroabă* – poreclă devenită nume de familie, apoi toponim). **Huhurezul**, cu varianta *Hurezul*, deal înalt la sud de Iezărenii Vechi. Altitudinea: 258,7 m. Din apel. *huhurez*

(*hurez*) „pasăre răpitoare de noapte, din familia bufnițelor (*Syrnium aluco*), toponimul fiind o creație metaforică sau redând o particularitate a locului – „habitatul huhurezilor”.

Iazul Comunal, iaz pe teritoriul satului Romanovca, toponimul indicând apartenența iazului la întreaga comunitate a localității. **Ieruga**, vâlcea, ramificație de dreapta văii râulețului Chiua, la est de satul Gura-Oituz. Toponimul reproduce un vechi și foarte rar în această zonă entopic: *ierugă* (pl. *ierugi*) „vale scurtă și îngustă; vâlcea” (< rus. *epyza*). **Ierugile**, mai multe vâlcele care se deschid de stânga în Valea Tăurilor, la vest de Chișcăreni. Toponim descriptiv. Pentru etimologie vezi supra *Ieruga*. **Iezurcanele**, locuri cu mai multe heleșteie și iazuri pe vâlcelele de obârșie a văii Zăvideanca, la nord-vest de Cotovca. Din *iezercan* (var. *iezurcan*, pl. *iezurcane*), diminutiv al lui *iezer* „lac natural”, „heleșteu”. **Iligacea**, râu, afluent pe dreapta al Răutului, la Brânzenii Vechi (Telenești). Izvorăște de pe mai multe vâlcele și hârtoape de la nord-vest de Pepeni (Sângerei), curge spre sud, apoi spre est până la vărsarea sa în Răut. Are lungimea de aproximativ 20 km. Coordonatele geografice la vărsare: 47°39'02" lat. N, 28°29'20" long. E. Suprafața bazinului: circa 60 km². La confluență albia Răutului are înălțimea de 46 m deasupra nivelului mării. Este împrejmuțată de culmi colinare și dealuri de mari înălțimi: 312 m la izvoarele râului, 306 m pe cursul său mediu și 120-150 m la vărsare. Acumulează apele pâraielor și pâraiașelor: Fundoaia, Cânechiștile, Sărata, Hârtopul Boilor, Comerzanul, Izvorul Roșu, Valea Bălășeștilor, Valea Slovencii, Răiul, Prisaca, Hârtopul. Pe de o parte și de alta a râului, în cuprinsul văii și pe vâlcele alăturate, sunt situate satele: Romanovca, Pepenii Noi, Pepeni, Răzălăi, Bălășești, Sloveanca. Primele mențiuni documentare ale hidronimului datează de la începutul sec. al XVI-lea. Într-un hrisov din 1 martie 1507, emis de cancelaria domnească a lui Bogdan al III-lea, se arată: „Cu mila lui Dumnezeu, noi Bogdan voievod, domn al Țării Moldovei, facem cunoscut prin această carte a noastră tuturor celor care o vor vedea ori o vor auzi citindu-se, că slugile noastre credincioase Nicoară și Cârceiu diaci ne-au slujit nouă cu dreptate și cu credință, și noi, văzând dreapta și credincioasa lor slujbă către noi, i-am miluit pe ei..., cu mila noastră, le-am dat și le-am întărit de la noi, în pământul nostru al Moldovei, un loc de pustie, ce este pe Răut, însă de cea parte a Răutului, în dreptul gurii Iligacei, pentru ca să-și așeze sat și să le fie de la noi danie..., neștrămutat niciodată în veci” [MEF, vol. I, p. 24-25]. Printr-un alt hrisov din 9 martie 1535, Petru Rareș voievod întărește lui Toader mare logofăt, două seliști, cumpărătură cu 50 de zloți tătarești de la Anușca, Marușca și Anea, nepoatele lui Ion Stângaciu, „una pe Răut, pe această parte a Răutului, mai jos de Vadul de Piatră, la gura pârăului Iligacei, la Fântâna Rece, iar cealaltă seliște pe pârăul Iligacilor, la Fântânile Tătărești, mai sus de Hrinea” [DIR-A, veac. XVI, vol. I, p. 372]. Documentar hidronimul apare notat și cu forma *Iligaciul*. Acest nume topic pare să fie de origine veche turcică (cumano-pecenegă), la fel ca și denumirile altor râuri din partea de nord a interfluviului pruto-nistrean: *Căinar*, *Ciuhur* (*Șihor*), *Ciuluc*, *Cogâlnic*, *Sagala*. **Imașul Boilor**, teren agricol la vest de Pepeni, situat pe partea dreaptă a văii râului Iligacea, pe segmentul superior al văii. Toponim compus, denumește la origine un loc de pășunat: *imaș* „teren necultivat, folosit ca pășune”. **Iosubul**, vale, ramificație de stânga văii râului Ciulucul Mare, în marginea de sud-est a satului Copăceni. Lungimea: 8 km. Direcția: de la NV spre SE. Toponim antroponic, *Iosub* (var. a lui *Iosif*) fiind numele de familie al unui locuitor din sat sau al unui proprietar de pământ din partea locului. **Isaiul**, cu varianta *Isaia*, parte de teren agricol la vest de Drăgănești.

Toponim antroponimic, evocă numele unui locuitor din sat care stăpâna un lot de pământ în acest loc. **Izvorul Roșu**, loc pe teritoriul satului Răzălăi. Toponimul denumea la origine un izvor cu apă ruginie, astăzi, în fond, dispărut. Culoarea apei s-ar datora solului de argilă brună sau rocilor de subsol cu conținut de fier. **Împuțitul**, vale cu pârâu, ramificație de stânga văii Ciulucului de Mijloc, la nord și nord-est de Slobozia-Chișcăreni. Lungimea: 13 km. Toponimul redă o particularitate a apei pârâului și băltoacelor de pe această vale. Din adj. *împuțit* „care miroase urât”, „stătut; bâhlit”. **Jelăboaia (Joloboaia)**, vale, începe la nord de Biliceni Noi, trece prin mijlocul acestei localități și se deschide în Valea Grădinilor la nord de Biliceni Vechi. Lungimea: 4 km. Direcția: de la N spre S. Din entop. *jelob (jălob)*, „vâlcea îngustă”, cuvânt de origine rusă (*жѣлоб* „jgheab, uluc”, „vâlcea”), cu formantul *-oaia*.

Lanul, teren agricol la est de Prepeșița. Din entop. *lan* „parcelă de pământ semănată cu cereale”, „teren agricol”. **Larga**, vâlcea, ramificație de stânga Văii Vladimirovcii, la sud de Grigorievca. Lungimea: 2 km. Direcția: de la N spre S. Oronim descriptiv, referindu-se la o particularitate a văii (dimensiunea latitudinală). **Lăzoaia**, parte de moșie la nord-est de Chișcăreni și Iezăreni, aparținând în trecut proprietarilor dinastiei Lazu (Lazo). Însuși satul Chișcăreni a fost denumit de oficialitățile sovietice *Lazo* (din 1955 până în 1992), aceasta în memoria activistului revoluționar Serghei Lazo, descendent al familiei locale Lazu. **Loturile**¹, teren agricol la sud de Sacarovca. Din entop. *lot* (pl. *loturi*) „porțiune de teren cu care au fost împrăștiți țărani în timpul reformei agrare din anii 1918-1924”. **Loturile**², parte de teren agricol la nord de Iezărenii Noi. Nume topic din categoria toponimelor agrare. Vezi și *Loturile*¹. **Loturile**³, porțiune de teren agricol la nord-est de Romanovca. Toponim agrar, datează din perioada reformei agrare din anii 1918-1924, când țărani din satele învecinate au fost împrăștiți cu loturi de pământ. A se vedea și *Loturile*¹, *Loturile*². **Lozia**, vale, ramificație de dreapta văii Solonețului, la Sacarovca. Lungimea: 2,5 km. Direcția: de la S spre N. Hidronim floronimic (fitonimic), referindu-se la o particularitate vegetală a terenului – valea cu lozii (*lozie* „o specie de salcie”). **Lunga**, vale, ramificație de stânga văii Ciulucului Mic, la sud de Bocancea-Schit. Lungimea: 8 km. Direcția: de la NV spre SE. Toponim descriptiv, referindu-se la dimensiunea liniară (lungimea) obiectului hidrografic. **Lutul Galben**, cu variantele *Galbena* și *Galbenul*, loc la est de Prepeșița, având sol argilos, galben. Aici se aflau lutăriile satului, de unde se extrăgea lutul folosit la construcția caselor.

Magazia Roșie, parte de teren agricol la nord-vest de Romanovca. Pe vremuri aici se afla un mare depozit de cereale a moșierului Novîțchi. Era construit din cărămidă roșie și acoperit cu șindrila. Dealul din preajma acestui depozit, cu altitudinea 245,5 m, e notat pe hărțile topografice cu același nume – dealul *Magazia Roșie*. **Măciuca**, parte de moșie dincolo de Pădurea Rădoaiei, la nord de s. Rădoaia. Toponim explicat de localnici în controversă: (1) din antrop. *Măciucă* și (2) din entop. *măciucă* „vârf de deal, de formă rotunjită”. Această formă ar avea-o un vârf de deal din zona colinară împădurită de la nord de satul Rădoaia. **Măgura**, deal izolat la vest de satul Dumbrăvița. Altitudinea: 222 m. Din entop. *măgură* „deal înalt, adesea izolat”, „munticel”, „vârf de deal, pisc”. **Mătăseni**, deal și parte de moșie la nord de Dumbrăvița. Altitudinea: 177,2 m. Din num. grup. *mătășini*, derivat cu form. *-eni* al antrop. *Mătășă (Mătase)*. Aici, conform tradițiilor locale, ar fi existat un sat, urmele căruia se mai văd și astăzi. **Mânzălăria**, teren agricol la sud de Heciul Nou, în capătul de sus al văii satului. Toponim descriptiv, denumește locul unde

pășunau pe vremuri mânăjii gospodarilor din sat. Din apel. *mânz* „cal tânăr, de până la un an” + suf. -(*ăl*)*ărie*. **Molnicul**, parte de moșie la sud de Prepeșița. Din antrop. *Molnic*, prin toponimizare. **Movila**, cu varianta *Movila Bocancei*, movilă pe un deal înalt de la sud-est de Ciuciuieni. Altitudinea: 240,4 m. Oronimul denumește un deal cu movilă dinspre satul Bocancea-Schit. **Movila Chetrăriei**, deal cu o movilă în vârf (altitudinea: 129,4 m), sub care se află o carieră de piatră. Este situat la nord-est de Țiplești, pe malul drept al Răutului. Toponim compus descriptiv. **Movila din Livezi**, movilă pe un deal din partea de sud-est a satului Țiplești, având altitudinea 232,5 m. Toponim descriptiv, indică la origine prezența în acest loc a unei movili pe un deal plantat cu livezi. **Movila lui Calmuțchi**, movilă pe un deal înalt de la sud-vest de Rădoaia, având altitudinea 222,3 m. Toponimul evocă numele unui mare latifundiar din jud. Bălți (*Calmuțchi*). **Movila Roșie**, movilă pe un deal înalt de la sud-vest de Alexeuca. Altitudinea: 245,5 m. Toponim descriptiv, redă o particularitate a solului unde se află această movilă, componentul secund referindu-se la culoarea roșie pe care o are pământul lutos din acest loc. **Movila Turcului**, movilă pe un deal situat la est de s. Valea Norocului (Sângerei) și la nord-vest de s. Nicolaevca (Florești), având altitudinea 254 m. Numele topic păstrează amintirea vremurilor de pe când băștinașii, apărându-și țara, purtau războaie cu turcii. De pe movilele aflate pe cele mai înalte dealuri, prin aprinderea rugurilor, se vestea năvălirea dușmanilor în țară. **Muchia Zimbroyaiei**, culme colinară în zona Zimbroyaia, situată între satele Coșcodeni și Chișcăreni. Altitudinea: 200-250 m. Din entop. *muchie* „culme de deal ascuțită și alungită” și top. *Zimbroyaia*.

Nadelurile, teren agricol la nord-est de Heciul Vechi, de stânga drumului spre Țiplești. Din entop. *nadel* „lot de împrumut în perioada țaristă (în anii 1864-1868)”, „porțiune de pământ aparținând unui proprietar”. **Nisipăriile**, locuri în hotarul satului Heciul Vechi de unde localnicii extrag nisip pentru treburile gospodărești (construcție, reparația drumurilor etc.).

Obșteasca, parte de moșie la sud de Iezăreni. Din sintagma *moșie obștească*, prin elipsa componentului determinat, formația onimică referindu-se la partea de moșie aflată în proprietatea întregului sat. **Oituzul**, cu varianta *Dealul Oituz*, deal înalt la sud-est de Cotiușeni Mici. Altitudinea: 288,5 m. Din oicon. *Oituz azi Gura-Oituz*, nume topic comemorativ, care evocă importante evenimente din Primul Război Mondial, cele trei bătălii din zona pasului Oituz din Carpații Orientali, unde armatele române au înfrânt ofensiva trupelor germane și austro-ungare în septembrie-noiembrie 1916 și iulie-august 1917. Satul Oituz (Gura-Oituz) a luat ființă în anii de după reforma agrară din 1918-1924. **Oreșnic**, pădurice la sud-vest de Grigorăuca. Din rus. *орешиник* „tufă de aluni”, „alunar”. **Oușorul**, deal înalt la nord-est de Iezăreni, în vârf având o movilă de formă ovală. Altitudinea: 258,8 km. Din entop. *oușor* „movilă de formă rotunjită”, „deal izolat de formă ovală”. Etimologia *oaș* „curătură” și *oașă* „teren unde este oprit pășunatul” (< mgh. *ovás* „apărare”, „loc apărat”) nu poate fi acceptată în cazul dat, drept dovadă fiind, în primul rând, configurația obiectului topografic și, în al doilea rând, lipsa etimonului în terminologia entopică basarabeană.

Pătârniciul, vale, ramificație de stânga văii Sarabeiul, la nord-est de Flămânzeni. Probabil, de origine antroponimică, din num. fam. sau porecla *Pătârniciaru*, cu varianta *Potârniciaru* („persoană care vânează potârnici”; *potârnice* „pasăre de câmpie, de mărimea unui porumbel”). Nu este exclusă și versiunea: *pătârnici* (*potârnici*) „loc (câmp) cu multe potârnici”. **Planul**, parte de teren agricol la nord-est de Prepeșița.

Din entop. *plan* „bucată de pământ primită la împrăștiere”. După spusele localnicilor, aici s-a aflat planul școlii, precum și al bisericii care le-au revenit instituțiilor satești în urma reformei agrare din 1918-1924. **Plăcinta**, vale, ramificație de stânga văii râului Ciulucul Mare, la vest de Copăceni. Lungimea: 7 km. Direcția: de la NV spre SE. Toponim de origine antroponimică, *Plăcintă* fiind numele de familie sau porecla unui locuitor al satului, eventual proprietar de pământ. **Podișelul**, teren plan deasupra dealului de la sud de Prepeșița. Altitudinea: 246,2 m. Din entop. *podîșel* „podîș mic”, diminutiv al lui *podîș*, cu suf. *-el*. **Podișul**¹, culme colinară la sud de Slobozia-Măgura, având altitudinea medie de 270 m. Din entop. *podîș* „formă de relief de mare întindere, de regulă plană, situată la o anumită înălțime”. **Podișul**², teren agricol (pământ arabil, livadă) la nord de Alexeuca. Din entop. *podîș* „formă de relief plană situată la o anumită înălțime”. Vezi și *Podișul*¹. **Podișul**³, teren plan deasupra dealului cuprins între valea Ciulucului de Mijloc și Valea Tăurilor, la vest de Chișcăreni și Slobozia-Chișcăreni. Altitudinea: 170-253 m. Vezi *Podișul*¹, *Podișul*². **Podișul**⁴, culme colinară plană la sud-est de Pepeni. Altitudinea: 320,5 m. Pentru explicații etimologice a se vedea supra *Podișul*¹, *Podișul*², *Podișul*³. **Podișul**⁵, teren arabil pe culmea dealului de la nord-vest de Prepeșița. Altitudinea: 258,5 m. Vezi supra denumirile *Podișul*. **Podul de la Alacai**, pod peste pârâul de pe Valea Alacai, pe șoseaua Orhei-Bălți, la vest de Prepeșița. Toponim descriptiv, compus din entop. *pod* și top. *Alacai*, cu prepozițiile *de* și *la* ce realizează raportul gramatical dintre componentele de bază respective, sintagma onimică arătând poziția geografică a obiectului desemnat. **Pohonții**, partea de sud-est a satului Pepeni. Numele topic ar putea fi explicat prin: (1) antrop. *Pohonțu* sau (2) etimonul acestuia, apel. *pohonț* „soldat în armata țaristă” (< rus. *пехотинец* „soldat pedestru; infanterist”). **Ponoarele**¹, locuri accidentate la est de Chișcăreni. Din entop. *ponor* (pl. *ponoare*) „teren accidentat prin alunecarea straturilor superioare de pământ”, „loc cu sol răvășit prin alunecări de teren”. **Ponoarele**², teren accidentat la sud-est de Ciuciuieni, pe partea dreaptă a văii râului Ciulucul de Mijloc. Pentru etimologie a se vedea *Ponoarele*¹. **Prisaca**¹, cu var. *Valea Prisăcii*, vale la vest de Pervomaiscoe și la nord-vest de Slobozia-Chișcăreni, ramificație de obârșie a văii Împușita (Împușitu). Din apel. *prisacă* „loc unde se cresc albinele; stupărie”. **Prisaca**², cu var. *Pârâul Prisăcii*, vale, ramificație de stânga văii râulețului Iligacea, la est de Slăveanca. Lungimea: 6 km. Direcția: de la NV spre SE, apoi spre S. localnicii își amintesc că pe această vale se aflau mai toate stupăriile satului și ale foștilor proprietari de pământ mai înstăriți de altă dată. **Prohonul**, drum local, la sud-est de Sacarovca, cu direcția de la nord-vest spre sud-est, până la Dealul Vechi. Din entop. *prohon* (var. *prihon*) „drum larg pe care se scot vitele din sat spre locurile de pășunat”. **Prosia**, porțiune de pământ arabil la sud-vest de Heciul Vechi, de dreapta drumului spre Trifănești. Din entop. *prosie* „ogor arat și semănat pentru prima dată după deștelenire”, „pământ semănat după ce a rămas necultivat câțiva ani”.

Răcăria, vale, una din ramificațiile de obârșie a văii Ciulucului Mare, la nord-vest de Biliceni Vechi. Lungimea: 5 km. Direcția: de la NV spre SE. Conform relatării localnicilor, văii i s-a dat această denumire datorită faptului că pe această vale erau multe iezurcane bogate în raci. **Răchiștile**, loc pe Valea Iezărenilor Noi, la nord de satul Iezăreni. Toponim floranim, la origine denumind un teren crescut cu răchită, o varietate de salcie cu frunze înguste și lunguiețe, cu ramuri subțiri, folosite ca material de împletit (*Salix fragilis*). **Rădiul**¹, deal înalt într-o pădurice de la sud de Chișcăreni. Altitudinea: 349,8 m. Din entop. *rădi* (*rediu*) „pădure mică, adesea și tânără”. **Rădiul**², pădurice la

sud-est de Copăceni. Toponim flonim. Vezi și *Rădiul*¹. **Rădiul Mare**, deal la sud de Prepelița, având altitudinea de 295,5 m. Pentru componentul *rădi* (lit. *rediu*) a se vedea explicațiile de la *Rădiul*¹. **Rădiul Mic**, deal la sud de Prepelița, în vecinătatea Rădiului Mare. Altitudinea: 251 m. Vezi *Rădiul Mare*. **Răduțul**, parte de teren agricol la vest de Pepeni. Toponim antroponimic: *Răduțu*, diminutivul num. fam. *Radu*, cu suf. *-uț*.

Răut, râu, afluent principal pe dreapta al Nistrului, la satul Ustia (Dubăsari). Izvorăște de pe mai multe văi și vâlcele din preajma satului Rediul Mare (Dondușeni), străbate teritoriile raioanelor Dondușeni, Drochia, Râșcani, Sângerei, Florești, Telenești, Orhei, Criuleni și se varsă în Nistru la Ustia, în fața orașului Dubăsari. Are lungimea de aproximativ 280 km. Formează în partea de mijloc a spațiului pruto-nistrean de nord un bazin hidrografic cu particularități geomorfologice și naturale specifice. Acumulează apele a peste 250 de râuri, râulețe și pâraie. Principalii afluenți și coafuenți ai Răutului: pe dreapta – Frasina, Poparnița, Copăceanca, Răuțel, Soloneț, Chiua, Iligacea, Ciulucul Mare (cu Ciulucul Mic, Ciulucul de Mijloc, Arama, Nagățaria, Răioasa, Odaia, Lunga, Matca), Molovatețul (cu Valea Florilor, Lipcana, Valea Bozului), Cula (cu Hulboaca, Ursoaia, Dârnovățul, Ternauca, Culișoara, Împuțita), Suduroaia, Țarna, Bahul, Vaticiul, Ivanca, Râposul, Săbana, Chetroșița, Budăiul; pe stânga – Cubolta (cu Valea Corbului, Hărăpoaica, Marcotețul, Valea Crucii, Bularga), Hârtopul (cu Ponoara, Speia, Colonița, Frumoasa), Căinarul (cu Dumbrava, Zgura, Rădoaia, Căinăruțul, Căldarea, Bolata), Camenca, Valea Rădiului, Țâra, Ciorna, Bahna, Șipotul, Bostanul, Lata, Dobrușa (cu Flutura, Valea Teiului, Chetroasa), Sagala, Crivoaia, Cogâlnic (cu Găinușa, Valea Oii, Coarna, Budăiul), Ivanosul, Bolohanul, Serbinica, Drăghiniciul (cu Valea Teiului, Salcia, Valea Plopului), Țiganca ș.a. Valea Răutului este în general largă, cu șesuri întinse, bogate în locuri de fâneată și pășunat. Pe alocuri, la gurile afluenților mai mari, se formează lacuri și mlaștini, acoperite cu stufării și păpuriș. Culmile colinare și dealurile din preajma văii sunt destul de înalte, mai cu seamă pe porțiunile sale superioare și mediale: 270-285 m (lângă Rediu Mare și Dondușeni), 200-220 m (lângă Bălți), 180-200 m (lângă Orhei) și 100-120 m (lângă Ustia). Cotele albiei râului: 150 m la Scăieni (Dondușeni), 100 m la Bălți, 79 m la Florești, 25 m la Orhei și 15 m la Ustia. Coordonatele geografice la vărsare: 47°15' lat. N, 29°09' long. E. Pe valea Răutului sunt situate 3 orașe mari (Bălți, Florești, Orhei), 3 orașele (Biruința, rn. Sângerei; Mărculești și Ghindești, rn. Florești) și aproximativ 70 de localități rurale, dintre care cele mai mari sunt: Scăieni (Dondușeni), Pelinia (Drochia), Corlăteni, Singureni (Râșcani), Elizaveta (mun. Bălți), Alexandreni, Grigorești, Țiplești, Heciul Nou, Heciul Vechi (Sângerei), Putinești, Prajila, Gura Căinarului, Vărvăreuca, Gura Camencii, Domulgeni, Ștefănești (Florești), Brânzeni, Căzănești, Negureni, Chițcanii Vechi, Sărăteni (Telenești), Ciocâlteni, Clișova, Mălăiești, Bravicea, Cișmea, Furceni (Orhei), Mașcăuți, Jevreni, Răculești (Criuleni), Ustia (Dubăsari). *Răutul* este unul dintre cele mai vechi hidronime din spațiul geografic pruto-nistrean. Primele mențiuni documentare datează încă din prima jumătate a sec. al XV-lea. Astfel, printr-un hrisov din 17 iulie 1436 Ilie și Ștefan voievozi întărește lui Oancea logofăt satele pe Răut: Procopinți, Macicăuți, Cozarăuți și Fântâna Albă [DRH-M, vol. I, p. 218-219]. Aceiași voievozi, la 20 decembrie 1437, confirmă lui Mihail de la Dorohoi mai multe sate pe Răut: unde este Vadul Pietrei, la capătul Stâncii la Moiatinul de Jos ș.a. [Idem, p. 246-247]. Mai multe sate pe Răut sunt menționate la 1439, 1445, 1453, 1455, precum și în diferite perioade ale sec. XVI-XVIII. Vechile atestări documentare ne trimit la o foarte veche

proveniență lingvistică, asupra căreia s-au făcut până în prezent doar niște presupuneri. Aceasta pentru că toponimele vechi și-au modificat adesea și în cel mai serios mod formele lor de origine. Referitor la denumirea Răutului s-au propus etimologiile: (1) slav. *pevom* (< *pevemь* „a urla”); (2) ? arm. *raut* „râu”; (3) est-indoeur. *raut* „râu” ș.a. [Fasmer, ESRI, vol. III, p. 476; Trubaciov, NRU, p. 220; Dron, SC, p. 289]. Cercetările etimologice de viitor vor putea face lumină întru câtva în această problemă. **Răzeșiile**, cu var. *Valea Răzeșiilor*, vale, ramificație de stânga văii râului Ciulucul Mic, la nord de satul Dumbăvița. Din entop. *răzeșie* „parte de moșie moștenită din strămoși”. **Răzlogul**, loc în partea de nord-vest a satului Slobozia-Chișcăreni. Toponim cu etimologie multiplă: (1) antrop. *Răzlog*, (2) entop. *răzlog* „loc unde se ramifică o vale (un drum etc.)”, (3) apel. *răzlog* „despicătură din trunchiul unui copac”, „bârnă”, „trunchi de copac despicat (prin rupere, de trăsnet)”. **Râioasa**, pârâu, afluent pe stânga al Ciulucului Mare, la Biliceni Vechi. Izvorăște la sud-vest de Mândreștii Noi și se varsă în Ciulucul Mare, la nord de Biliceni Vechi. Lungimea: 7,5 km. Direcția: de la NV spre SE. Toponim descriptiv, redând la origine o particularitate a apelor din heleșteie și din însuși pârâul de pe această vale (*Râioasa* – „vale (pârâu) cu apă stătută și murdară”). **Râpa Izvorului**, vâlcea, ramificație de stânga văii Ciulucului Mic, la hotarul dintre Coșcodeni și Flămânzeni. Lungimea: 2 km. Direcția: de la N spre S. Toponim descriptiv, având ca elemente componente entopicele *râpa* și *izvor*.

Sarabeiul, vale, ramificație de stânga văii Ciulucului Mic, la est de Flămânzeni. Lungimea: 8 km. Direcția: de la NV spre SE. Toponim antroponimic: num. fam. *Sarabei*, de origine turcică. **Sajina**, parte de teren agricol la nord-est de Slobozia-Chișcăreni. Toponim antroponimic: num. fam. *Sajin* + form. *-a*, prin analogie cu *Bălceana*, *Bolocana*, *Crihana*, *Tăuta*. **Sărata**¹, vale cu pârâu, ramificație de stânga văii Răutului, la Alexândreni. Lungimea: 8 km. Direcția: de la NV spre SE. Toponim descriptiv, referindu-se la o particularitate a solului – „vale cu sol sărătuos”. **Sărata**², vale, ramificație de stânga văii râulețului Iligacea, la est de Romanovca. Lungimea: 4 km. Direcția: de la N spre S. Pentru explicații etimologice a se vedea *Sărata*¹. **Sărăturile**, vâlcea, ramificație de stânga Văii Bărganului, la est de Prepeșița. Lungimea: 2,5 km. Direcția: de la NE spre SV. Din entop. *sărătură* „teren bogat în săruri minerale solubile”, „pământ sărătuos”, „pășune pe un teren sărătuos”. **Schinoasa**, vale și mahala, partea de sud-est a satului Dumbăvița. Toponim descriptiv: „valea cu pâlcuri de spini, cu mulți porumbari”. **Socii**, cu var. *Valea Socilor*, vâlcea, ramificație de stânga Văii Tăurilor, la satul Tăura Veche. Lungimea: 2 km. Direcția: de la N spre S. Nume topic descriptiv, făcând parte din categoria toponimelor flonimice: „valea cu mulți arbuști de soc (*Sobucus nigra*)”. **Soloneț**, râu, afluent pe dreapta al Răutului, la Roșietici (rn. Florești). Izvorăște de pe mai multe vâlcele la nord de comuna Sângerei Noi (rn. Sângerei), curge de la vest spre est, apoi, de la Drăgănești, își schimbă direcția spre nord-est, urmând acest curs până la vărsarea sa în Răut. Cele mai mari dealuri din preajma văii râului au înălțimile: 250-260 m la izvoare, 254 m (*Movila Turcului*) la nord-vest de Nicolaevca (Florești), 215 m (*Dealul Albeștilor*) la nord de Sârbești (Florești) și 80-100 m la vărsare. Lungimea râului – 40 km. Coordonate geografice la vărsare – 47°49'06" lat. N, 28°24'35" long. E. Afluenți: pe dreapta – Hodoroaba, Lozia, Valea Hrițcului, Râpa Ungurului; pe stânga – Trei Iazuri, Cârliceni, Valea Puștii, Coasa Iazului, Valea Norocului, Cătinile, Bârsana, Valea Carpați, Valea Albeștilor, Valea Grădinii. Pe valea Solonețului sunt așezate satele: Mândreștii Noi, Mărinești, Sângerei Noi, Rădoia, Drăgănești, Nicolaevca, Sârbești,

Roșietici (la confluența Solonețului cu Răutul). Hidronimul reproduce termenul entopic rom. *soloneț* „teren cu soluri ce conțin săruri solubile, având o fertilitate naturală foarte scăzută”, acest cuvânt fiind un împrumut lexical din limba rusă (*солонец*, pl. *солонцы*), cunoscut cu același înțeles. În română îi corespund variantele *soluneț*, *solonț* și sinonimele *sărătură*, *solonceac*. Sensul onimic inițial a fost deci „valea cu sărături; sărăturoasa”. Denumirea râului apare frecvent notată pe hărțile din sec. XVIII-XX, prima mențiune documentară datând de la începutul sec. al XVII [DIR-A, veac. XVII, vol. IV, p. 36, 145]. **Stâlpul Soldatului**, movilă pe teritoriul satului Țambula, care avea instalat în vârful ei un stâlp, acesta, după spusele localnicilor, amintind de un ostaș căzut aici în timpul primului război mondial. **Strigoii Mare**, deal înalt la sud-vest de Dumbrăvița. Altitudinea: 266,3 m. Toponim de creație metaforică, datorită imaginii fantomatice pe care o produce această înălțime (singuratică și izolată) în conștiința oamenilor. **Strigoii Mic**, deal situat la vest de satul Dumbrăvița, având altitudinea 222,3 m. Etim. *Vezi Strigoii Mare*. **Șesul**, parte de teren agricol pe valea râulețului Iligacea, la est de Răzălăi. Din entop. *șes* „teren plan, întins și deschis”, „loc înierbat, bun de pășunat sau de fânaț, pe valea unui râu (pârâu)”.

Tăietura, parte din păduricea denumită *Rădiul*, situată la sud de Chișcăreni. Din entop. *tăietură* „parte de pădure defrișată prin tăierea copacilor”. **Tătarca**, vâlcea, ramificație de stânga văii satului Bocancea-Schit, cu deschidere în perimetrul acestui sat. Din (1) antrop. *Tătaru* sau din (2) entnon. *tătar*, având în acest caz semnificație simbolică. **Târnușa**, vâlcea, ramificație de stânga văii râulețului Culișoara, la sud-est de Bobletici. Toponim diminutival, cu form. *-ușa*, din apel. *târn* (*târn/tern* < rus. *мёрн*) „porumbar”, „mărăcină”. **Toloaca**, teren agricol la vest de Chișcăreni. Din entop. *toloacă* „loc necultivat, folosit ca pășune”, „teren neîngrădit, liber, fără case și construcții gospodărești”. **Trei Dealuri**, trei dealuri învecinate situate la nord-est de Iezăreni, cu altitudini între 150 și 250 m. Toponim descriptiv, făcând parte din categoria oronimicelor. **Trei Șirte**, cu varianta *Șirtele*, teren agricol la sud de Ciuciuieni. Toponim descriptiv, referindu-se inițial la o parte de moșie unde pământurile erau măsurate în trecut cu *șirta* (lit. *firtă*) „unitate de măsură pentru suprafețele de teren agricol, egală cu un sfert de pogon, un pogon având 0,5 ha (*firtă* < germ. *Vierter* „sfert”)”. **Turbata**, vale râpoasă, ramificație de dreapta văii râului Ciulucul de Mijloc, în perimetrul satului Chișcăreni. Din adj. *turbat* „fioros, violent”, prin substantivizare, toponimul referindu-se la caracterul violent al apelor pârâului de pe această vale.

Țarina, parte de moșie la nord de Chișcăreni. Din entop. *țarină* „pământul arabil din hotarul unui sat”, „totalitatea ogoarelor ce aparțin unei localități”. **Țarna**, parte de moșie la sud de Iezărenii Vechi. Din entop. *țarnă*, variantă a lui *țarină* „pământul arabil din hotarul unui sat”, „totalitatea ogoarelor ce aparțin unei localități”. *Vezi și Țarina*. **Țiglăul**, deal înalt la sud de Țiplești, având altitudinea 200 m. Din entop. *țiglău* „deal înalt, adesea izolat, cu vârf ascuțit”. În alte zone termenul a fost înregistrat și cu sensurile: „vârf de deal sau de munte”, „deal sau munte în formă de con”, „stâncă înaltă și ascuțită”. **Țurcanul**, cu varianta *Dealul Țurcanu*, deal înalt la sud-est de Copăceni. Altitudinea: 270 m. Toponim antroponimic, rezultat prin toponimizarea numelui de familie *Țurcanu*. O versiune ar fi: entop. *țurcan* (*țurcană* < *țurcă* + suf. *-an*, fem. *-ană*) „dealul înalt, ascuțit”. **Uceștile**, cu var. *Oceștile*, teren agricol la est de Slobozia-Chișcăreni. Din entop. *ucească* (pl. *ucești*), împrumut lexical din limba rusă (rus. *участок* „porțiune de teren; parcelă”, „lot”; pl. *участку*).

Valea Bărganului, vale, ramificație de stânga văii râului Ciulucul Mare, la sud-est de Prepeleța. Lungimea: 5 km. Direcția: de la NV spre SE, apoi spre S. Valea a fost denumită după partea de moșie *Bărganul* (de origine antroponimică). A se vedea supra *Bărganul*. **Valea Berdosului**, vâlcea, ramificație de dreapta a văii râulețului Culișoara, la sud de Bobletici. Lungimea: 2,5 km. Direcția: de la V spre E. Compus toponimic din entop. *vale* și oron. *Berdosul*. **Valea Bulhacului**, vale, ramificație de dreapta a văii Răutului, la sud-vest de Țiplești. Lungimea: 8 km. Direcția: de la SE spre NV. Toponim descriptiv, indică poziția văii față de un lac de pe valea Răutului, pe partea dreaptă a Răutului, situat între Țiplești la est și Țiplețești la vest. Vezi *Bulhacul* (s. Țiplești). **Valea Bursucilor**, cu var. *Valea Bursucului*, vale, ramificație de stânga văii Răutului, la vest de Elizaveta (mun. Bălți). Își are începuturile pe moșia satului Dobrogea Nouă (Sângerei), urmează direcția spre sud-est până la deschiderea sa în valea Răutului. Toponim faunonimic, cu semnificația originară „valea cu bursuci” sau, eventual, „valea unul oarecare Bursuc”. **Valea Căinii**, vale, ramificație de dreapta văii râului Ciulucul Mare, cu deschidere în marginea de sud a satului Copăceni. Lungimea: 3 km. Direcția: de la S spre N. Localnicii o mai numesc *Valea Căcâinii* și *Căcaina*; cf. entop. *căcaină* „pârâu cu apă turbure, murdară”. **Valea Cănicăii (Cănepei)**, vâlcea pe teritoriul satului Dumbrăvița. Toponim descriptiv, arătând că pe această vale în trecut se cultiva adesea cânepă. **Valea Ciobanilor**, vale, ramificație de obârșie a Văii Căinii, la sud de Copăceni. Pe această vale ciobanii își așezau stănele de oi. **Valea Ciubucului**, vale, ramificație de stânga văii Iosubul la satul Petrovca. Lungimea: 5 km. Direcția: de la N spre S. Probabil, toponim de origine antroponimică (< *Ciubuc*). **Valea de pe Șirte**, cu var. *Valea Șirtelor*, *Valea la Cinci Șirte*, vale, ramificație de stânga văii Ciulucului de Mijloc, în marginea de est a satului Ciuciuieni. Lungimea: 2,5 km. Direcția: de la N spre S. Din entop. *vale* și apel. reg. *șirtă* (lit. *firtă*) „uniute de măsură pentru suprafețele de teren agricol, egală cu un sfert de pogon (1 pogon = 0,5 ha)”, „porțiuni de teren agricol egală cu această măsură” (*firtă*, pl. *firte* < germ. *Viertel* „sfert”). **Valea Feteștilor**, vale, ramificație de stânga a văii Solonețului, în partea de vest a Drăgăneștilor. Lungimea: 4,5 km. Direcția: de la NV spre SE. Din entop. *vale* și num. grup. *fetești* (< antrop. *Fetesca*). **Valea Grădinilor**, vale cu pârâu la est și sud-est de Biliceni Noi. Începe la sud-est de Măndreștii Noi și se deschide în valea Ciulucului Mare, la sud de Biliceni Vechi. Lungimea: 8 km. Direcția: de la N spre S, apoi spre SE. Toponim descriptiv, referindu-se inițial la o vale cu grădini de zarzavat.

Valea Iazurilor, vale, ramificație de stânga Văii Șesului, la nord-vest de Iezăreni. Lungimea: 4 km. Direcția: de la N spre S. Pe această vale hărțile topografice consemnează două iazuri cu suprafețe relativ reduse. **Valea Iezărenilor**, vale, ramificație de stânga văii Ciulucului de Mijloc, la vest de Ciuciuieni. Lungimea: 2,5 km. Direcția: de la N spre S. Din entop. *vale* și oicon. *Iezăreni*, obiectul aflându-se pe moșia satului Iezăreni. **Valea Iezărenilor Noi**, vâlcea, ramificație de stânga Văii Șesului, la nord de Iezăreni. Toponim descriptiv, componentul său secund referindu-se la satul Iezărenii Noi, situat în preajma acestei văi. **Valea Izvorului**, vale, ramificație de dreapta văii râului Ciulucul de Mijloc, în dreptul satului Ciuciuieni. Lungimea: 2,5 km. Direcția: de la S spre N. Pe această vale se află mai multe izvoare, dintre care unul foarte vechi și cu un mare debit de apă. **Valea Izvoarelor**, vale, ramificație de stânga văii Solonețului, la nord-est de Drăgănești. Lungimea: 3 km. Direcția: de la NV spre SE. Ca punct de plecare în momentul desemnării obiectului au servit, bineînțeles, izvoarele de pe această vale. **Valea Jieriței**, denumirea

părții superioare a Văii Norocului, la nord de Rădoaia. Lungimea: 3,5 km. Direcția: de la V spre S. Toponim descriptiv, *Jerița* fiind supranumele unei foste proprietare de pământ din partea locului. **Valea la Trei Iazuri**, vale cu pârâu, ramificație de stânga văii Solonețului, la est de Sângerei Noi. Lungimea: 5 km. Direcția: de la NV spre SE. Toponim descriptiv, pe această vale, într-adevăr, sunt trei iazuri mari, pe lângă alte mai noi și mai mici. **Valea lui Vlad**, vâlcea, ramificație de dreapta văii satului Dumbrăvița, la est de această localitate. Din entop. *vale* și antrop. *Vlad*, acesta cu formă casuală de genitiv. **Valea Mălaiului**, vâlcea, ramificație de dreapta văii Ciulucului Mic, la est de Slobozia-Măgura. Lungimea: 2 km. Direcția: de la SE spre NV. Toponim descriptiv, denumește obiectul topografic (vale) și planta furajeră cultivată cândva pe această vale (meiul, denumit popular *mălai*). **Valea Norocului**, vale cu pârâu, ramificație de stânga văii Solonețului, la s. Nicolaevca (Florești). Lungimea: 10 km. Direcția: de la NV spre SE. Toponimul reproduce denumirea satului Valea Norocului, situat pe această vale, denumire emblematică dată de autorități la întemeierea acestei localități, prin anii 1924-1927, la început colonie germană. **Valea Pelinului**, vale cu pârâu, ramificație de stânga a văii Răutului, la Grigorăști. Lungimea: 9 km. Direcția: de la NV spre SE. Toponim descriptiv, referindu-se la o particularitate de vegetație – „valea cu pelini (împânzită de pelini)”. **Valea Puștii**, vale, ramificație de stânga a văii Solonețului, la est de Rădoaia. Lungimea: 4,5 km. Direcția: de la NV spre SE. *Pușcă*, susțin localnicii, trebuie să fi fost numele de familie sau supranumele unui gospodar din sat, care își avea ogorul pe această vale. **Valea Sângereilor**, vâlcea, ramificație de dreapta văii Împutita, la nord de Slobozia-Chișcăreni. Din entop. *vale* și apel. *sângerel*, diminutiv al lui *sânger* „arbust cu ramuri purpurii toamna și iarna, cu flori albe și fructe negre”, toponimul redând o particularitate a vegetației din partea locului. **Valea Socilor**, vale, ramificație de stânga văii Ciulucului Mic, la E de Slobozia-Măgura. Lungimea: 3 km. Direcția: de la NV spre SE. Toponim descriptiv, denumește obiectul topografic (vale) și o particularitate a vegetației terenului (*soc*, pl. *soci* „o specie de plante lemnoase, cu flori albe și fructe negre (*Sambucus nigra*)”). **Valea Stâniei**, vale, ramificație de stânga văii Ciulucului Mic, la vest de Coșcodeni. Lungimea: 2,5 km. Direcția: de la N spre S. Toponim descriptiv, având ca punct de plecare entopicele componente (*vale* și *stână*). **Valea Surului**, vale, ramificație de stânga văii râului Ciulucul de Mijloc, în marginea de vest a satului Ciuciuieni. Lungimea: 2 km. Direcția: de la N spre S. Din entop. *vale* și antrop. *Suru*, numele de familie sau porecla unui locuitor al satului. **Valea Șestacilor**, vale, ramificație de stânga văii Alacai, la nord de Clișcăuți. Lungimea: 2,5 km. Direcția: de la N spre S. A fost denumită astfel după satul Șestaci, situat pe această vale. **Valea Șesului**, vale, ramificație de stânga văii Ciulucului de Mijloc, la est de Iezăreni. Lungimea: 7 km. Direcția: de la NV spre SE. Toponim compus descriptiv. **Valea Tăurilor**, vale cu pârâu și lacuri, ramificație de dreapta a văii râului Ciulucul de Mijloc, pe vale fiind situate satele Tăura Veche și Tăura Nouă. Lungimea: 12 km. Direcția: de la NV spre SE, apoi spre NE. Din entop. *vale* și *tău* (pl. *tăuri*) „lac noroios”, „baltă mlăștinoasă”, „mlăștină”. **Valea Țambulei**, vale, una dintre ramificațiile de obârșie a văii Ciulucului Mare. Și-a luat numele după satul Țambula, situat în partea superioară a acestei văi. Lungimea: 7 km. Direcția: de la NV spre SE. **Valea Vladimireucii**, vale, ramificație de stânga văii Iosubul, la sud de satul Vladimireuca. Lungimea: 2,5 km. Direcția: de la N spre S. Oronim provenit din oiconimul *Vladimirovca* (*Vladimireuca*). **Vatra Iazului**, loc unde până odinioară a existat un iaz, pe valea satului Alexeuca, ramificație de obârșie

a văii râulețului Chiua. Compus toponimic din entop. *vatră* „suprafață de teren pe care se află (sau s-a aflat) un obiect topografic (sat, lac, iaz etc.)” + entop. *iaz* „lac artificial”. **Vălicica**, vâlcea, ramificație de stânga văii râulețului Iligacea, la est de Slăveanca. Lungimea: 2 km. Direcția: de la N spre S. Din entop. *vălicică*, diminutiv al lui *vale*. **Vălicica Măgurii**, vâlcea, ramificație de dreapta văii Ciulucului Mic, la nord-vest de Dumbrăvița. Lungimea: 1,5 km. Direcția: de la S spre N. Toponim descriptiv, compus din entop. *vălicică* și oron. *Măgura*. **Vulcanu**, movilă formată prin revărsarea apei dintr-un izvor noroios. Este situată într-o vâlcea de la sud-est de Rădoaia. Din entop. *vulcan*, în cazul dat având semnificația „vulcan noroios”.

Zăvideancă, vale cu pârâu, ramificație de stânga văii Răutului, la Alexandreni. Lungimea: 14 km. Direcția: de la NV spre SE. Toponimul evocă denumirea unui vechi domeniu domnesc, cu sate și seliști menționate documentar încă din sec. al XVI-lea (1552, 1586; DIR-A, veac. XVI, vol. II, p. 34, vol. III, p. 308), unde a existat și o scutărie domnească (*scutărie*, *scotărie* „crescătorie de vite”). **Zimbroaia**, zonă colinară, acoperită de păduri și plantații de livezi, situată între satele Coșcodeni și Chișcăreni. Toponimul pare să ne amintească de o rară specie de animale sălbatice – zimbrii, care, odinioară, viețuiau nu numai în regiunile de munte, ci și în zonele de câmpie.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE. ABREVIERI

DIR-A – *Documente privind istoria României. A. Moldova*, București, veac. XIV-XV, vol. I, 1954; veac. XV, vol. II, 1954; veac. XVI, vol. I-III, 1953-1955; veac. XVII, vol. IV-V, 1956-1957.

DRH-A – *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, București, vol. I, 1975; vol. II, 1976; vol. III, 1980, vol. XIX, 1968; vol. XXI, 1971; vol. XXIV, 1998.

Dron, SC – Ion Dron, *Studii și cercetări*, Chișinău, 2001.

Fasmer, ESRI – М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Moscova, vol. I-IV, 1964-1973.

MEF – *Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, vol. I-XVIII, 1961-2005.

Raevschi. Toponime – N. Raevschi, *Toponime de origine iranică și turcică* // LLM, nr. 1, 1964.

Sava, DO – Aurel Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944.

Trubaciov, NRU – О. Н. Трубачев, *Названия рек правобережной Украины*, Moscova, 1968.

ETIMOLOGIE

MARCU GABINSCHI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

CONFRUNTĂRI INTRA- ȘI EXTRABALCANICE (Frazeologie, paremiologie, semantică, sintaxă)

Prezenta lucrare poate fi privită ca o continuare a uneia congeneră precedente [1]. Ca și atunci, când lucrarea nu fusese concepută ca o demonstrare a vreunei teze, și acum, în cei 17 ani ce s-au scurs, autorul, citind texte în diferite limbi, a întâlnit multe locuțiuni și construcții ce prezintă interes pentru lingviști, dar pe cât știm, încă nu au fost obiectul unor confruntări. Ca și în cazul precedent, e vorba de niște contribuții factografice, sarcina noastră fiind, în prezent, constatarea existenței de paralele aloglote (balcanice, dar nu numai) ale unor fapte ale limbii române, dar câteodată și ale altor limbi din Balcani. Stabilirea de surse ale fenomenelor de acest fel (surse deseori practic imposibil de identificat univoc, v. despre aceasta de ex. [2]), nu face parte din sarcinile obligatorii ale prezentului articol, care e prin excelență constatativ.

Acesta, ca și [1] se înscrie într-o serie de lucrări, destul de lungă, începând cel puțin cu cea a lui P. Papahagi din 1908 (vezi bibliografia din [1, p. 86-87]), lucrări consacrate comunității frazeologice și paremiologice ale limbilor din Balcani. Acum, de un mare ajutor ne-a fost recenta lucrare a dlui Gr. Brâncuș din 1999 [3], cercetările proprii ale autorului ei ținând cont și de bogata literatură precedentă din domeniu. Această lucrare ne-a scutit, printre altele, de colaționarea materialului nostru cu mai multe lucrări anterioare, spre a evita repetările altor autori (ceea ce am avut nevoie să facem în 1992). Se înțelege, ținem cont și de tot ce a făcut însuși Gr. Brâncuș, deci nu repetăm datele lui, ci recomandăm cartea lui cititorilor ca să obțină din lucrările noastre un tablou cât mai complet posibil în prezent al sferei în discuție.

Ca și predecesorii noștri, nu putem nici noi să fim absolut siguri, dând paralele interglotice ca balcanisme, că ele nu au analogii în afara limbilor balcanice. Experiența din domeniul acesta e destul de instructivă. Astfel, Gr. Brâncuș ne amintește că printre cele 451 de paralele frazeologice balcanice prezente în cartea clasică a lui P. Papahagi din 1908, Al. Philippide a găsit 85 de unități care au paralele extrabalcanice [3, p. 9]. Dar nici acum nimeni nu e garantat că nu se va confrunta cu o situație analoagă, chiar dacă va fi vorba de convergențe ale evoluției independente. Am mai vorbit de cazul lui „în sus în jos”, însemnând în limbi cu totul nelegate între ele „aproximativ, circa” [1, p. 80]: e vorba de limbile turcă și bască, fără verigi intermediare, căci acestea nu le putem vedea în vecinele limbii turcești, bulgara (cf. *горе долу*) și macedoneană (cf. *горедолу*). La acestea putem adăuga acum ebraicul *ma'ala mata* cu același sens literal și figurat. Iar la confruntarea rom. *unul și unul* cu alb. *një e një* ca „(oameni) aleși” [3, p. 11] putem adăuga nu numai rus. *один к одному*, ci și ebr. *'echad 'echad* (cf. cântecul *anachnu bachurim 'echad 'echad* „sîntem băieți aleși pe sprînceană”). Pentru explicații, în plan lingvistic general, ale convergențelor frazeologice iarăși trimitem pe cititori la lucrarea lui I. P. Solodub [4]. Printre altele, contribuim ca, în prezent sau după încheierea confruntărilor,

să se poată stabili care din frazeologismele descrise pot fi considerate balcanisme, adică fenomene specifice pentru două sau mai multe limbi balcanice, fără a se datora înrudirii acestora sau poligenezei.

De pe aceste poziții facem confruntările de mai jos. Documentăm faptele atunci când de aceasta este nevoie și când putem s-o facem citind sursele. De multe ori însă e vorba de expresii auzite în vorbă sau întâlnite în cărți, fără să fie documentate. În astfel de cazuri, cei ce se îndoiesc de realitatea lor pot să găsească confirmările necesare în dicționare. Dăm expresiile în ordinea alfabetică a acelor cuvinte la care ele ar putea fi căutate acolo.

a apuca: a-l apuca pe Dumnezeu de un picior (sau **de picioare**). N-am găsit în vreo altă limbă din Balcani o paralelă chiar exactă a acestui frazeologism, totuși o anumită asemănare cu alb. *kap qiellin me dorë* „apuc cerul cu mâna” nu poate fi negată: Cf. *kujton se ka kapur qiellin me dorë* (D. Bubani, Zarfi i hapur, Tiranë, 1976, f. 113, textual „crede că a apucat cerul cu mâna”) sau *i dukej sikur kishte kapur qiellin me dorë* (P. Arbnori, Shtëpia e mbetur përgjysëm, Tiranë, 1997, f. 92, textual „îi părea parcă apucase cerul cu mâna”). Am mai întâlnit și varianta cu verbul *zë* „iau”: *Ai e ndieu veten atë ditë sikur kish zënë qiellin me dorë* (Puna. Fragmente të zgjedhura, Tiranë, 1960, f. 36, din Sh. Musaraj) „s-a simțit în acea zi așa de parcă apucase (textual „luase”) cerul cu mâna”. E. Coșeriu are o lucrare specială despre expresia franceză veche *tenir Dieu par les pieds* ca presupusul prototip al rom. *a-l apuca pe Dumnezeu de un picior* [5], lucrare în care aduce, după A. Leotti și alb. *ka zënë Perëndinë me dorë* „l-a luat pe Dumnezeu cu mâna”, și expresii mai mult sau mai puțin asemănătoare din spaniolă și catalană [p. 37], dar și posibilul precedent al lor latin din *Hoc facto putabat se coleum Iouis tenere* (din Petroniu, p. 39). Pentru acesta am auzit în vorbă o paralelă, tot obscenă, aproape exactă, rusă, doar cu „Iupiter” substituit prin „Dumnezeu”, iar singularul prin plural. Deci relațiile dintre frazeologismele în discuție sînt destul de complicate.

a asculta: Ca o paralelă exactă a rom. **Ascultă aici!** Putem aduce alb. *Degjo këtu!* (așa stă, de exemplu, în R. Jakova, Halil e Hajrija, Tiranë, 1976, f. 43). Nu o dată am auzit la Odesa *Слушай сюда!*, expresie ce n-am întâlnit-o altundeva în rusește. Să fie oare asta o simplă convergență sau o urmă a vorbirii balcanofonilor altă dată numeroși la Odesa?

barbă: Statu-Palmă-Barbă-Cot a mai figurat și în [1, p. 83] cu câteva variante ale paralelei macedonene, iar în [3, p. 31] apar ca alb. *Shtatë-plantë-mjekër-e-tri-plantë-shtat* „Șapte-palme-barbă-și-trei-palme-stat”. Între personajele folclorului albanez este și o altă variantă: *Shtatë pëllembë mjekër e shtatë pëllembë shtat* [6, p. 82].

a bea: să-l bei într-o lingură de apă! (variantă a lui *a sorbi pe cineva într-o lingură de apă*), de ex., *părea un băietan vrăjmaș, drept ca un brad și frumos, să-l bei într-o lingură de apă* (*La izvoare*, Chișinău, 1991, p. 97), ceea ce amintește de expresia curentă albaneză *Ama femër për ta pirë në kupë*, textual „Ia femeie, s-o bei într-un pahar!” (spus de cei ce „se uită la ea ca la o cireașă coaptă”). Cf. și expresia greacă (e vorba de niște fete): *va tis piweis sto potiri* (Σ. Μυριβήλη, *Η Παναγία η Γοργόνα*, Αθήνα, 1958, σ. 393), textual „să le bei într-un pahar”.

bogat: putred de bogat. În [3, p. 147] e adus alb. *i kalbur në para* „putrezit în bani”. Noi însă am întâlnit varianta cu un sinonim al lui *i kalbur*: *Ka ardhur i kimbur me para!* (M. Zaloshnja, Nën hijen e Tomorit, Tiranë, 1961, f. 124), textual „A venit putred de bani!”. E greu de spus ce fel de legături există între aceste expresii și sp. *podrido de dinero*, textual „putred de bani”.

buric: *buric* (al unei localități). Ca în *buricul dealului*, sau, de ex., ca în *mai departe de buricul împărăției* [7, p. 187], iar *buricul pământului* demult are sens idiomatic ca îmbinare de cuvinte. Cf. și arom. *Tu burichu a păduril'ei* (expresie stabilă), dar și, de ex., *u arucă pînă tu burichu di cireap* („a aruncat-o în fundul cuptorului”) [8, p. 298]. În albaneză îi corespunde *kërthizë*, „buric” cu sensul figurat, atît local (cf. stabilul *në kërthizë të pyllit*, exact ca în aromână, cf. și *në kërthizë të Shqipërisë* „în inima Albaniei”) [9, p. 825]), cît și temporal (cf. *në kërthizë të dimrit* „în toiu iernii”).

cal: *trei lucruri nu se împrumută: calul, nevasta și pușca* [10, p. 67] (vezi tot acolo criteriile dnei G. Schubert privitor la identificarea specificului balcanic al proverbelor). O paralelă mai modernă a acestor zicale am auzit la Odesa: un băiat, fiind rugat de altul să-i dea bicicleta lui să se plimbe cîteva minute, i-a răspuns: *Жену, машину и часы никому не дают* (amîndoi fiind elevi, nu putea fi vorba de crearea proverbului pe baza propriei experiențe, ci doar de ceva auzit mai înainte ca fapt de limbă).

cap: *a-i trece cuiva prin cap*. Nu o dată am auzit în vorbirea spaniolă *pasarle (a uno) por la cabeza*, exact în același sens. Ca o verigă intermediară între română și spaniolă am putea numi deocamdată doar it. *passargli per la testa* (întîlnit de noi mai rar decît cele două expresii precedente).

capăt: *a o scoate la capăt*. Ca un analog parțial putem aduce maced. *да излезам на крај* textual „să ies la capăt” (cu ceva), de ex., *несигурни дека би можел султанот да излезе на крај со овие народни јунаци* (K. Симитчиев, Марко Крале в македонската народна епика (во споредби со српски и бугарски мотиви), Скопје, 1981, с. 71) „nefiind siguri că sultanul ar putea s-o scoată la capăt cu acești eroi din popor”.

căciulă: *a fi cu musca pe căciulă*. În [1, p. 83] am adus alb. *e kam mizën nën kësulë* „am musca sub căciulă”. Acum putem prezenta o paralelă mai apropiată a expresiei românești ca în *Pse, mos e ke mizën në shapkë?* (H. Minarolli, Shënomëni dhe mua!, Tiranë, 1977, f. 11) „Nu cumva ești cu musca pe căciulă? Vezi și [3, p. 122-123]. O paralelă exactă găsim și în macedoneană: cf. *Koj cu ja ima мувата на капата...* („Нова Македонија”, 4.3.95, с. 14) „Cine e cu musca pe căciulă”...

ce: din expresii ca *...ce ești, ce este* și asem. (cf. cunoscutul *Dimon spurcat ce ești!*). Cf. alb. *... që është* „Ce este”, *që ishte* „ce era”, de ex., *Princ Gjon Kastrioti si malësor që është, di të kuptojë ëndërrat* (N. Jorgaqi, Antologji e mendimit estetik shqiptar, 1504-1944, Tiranë, 1979, f. 462, din K. Tutulani) „Prințul Ghion Kastrioti, ca muntean ce este, știe să înțeleagă visurile”.

ceas: *Nu aduce anul ce aduce ceasul*. Vezi în [1, p. 80] paralela exactă (deși în ordine inversă) grecească. Dar acum prezentăm variantele albaneze *Ç'bjen sahati, s'e bjen moti* (11, f. 40) aceeași cu sinonimul *sjell* al lui *bie* („aduce”) [9, f. 1172, 1727], *Ç'sjell minuta, s'e sjell ora* [9, f. 1307] „Ce aduce minuta nu aduce ceasul”, dar și *Ç'pjell nata, s'e pjell moti* (P. Tako, Shanin Kolonja, Tiranë, 1994, f. 197) „Ce naște noaptea, n-o naște anul”, iar în arbăreșă găsim *Sa siell ora, nëng siell viti* [12, p. 335] „Cît aduce ceasul, nu aduce anul”.

cu: 1) *cu tot cu...* sau invers, ca în *cu familie cu tot* sau *cu tot cu familie* (vezi [3, p. 65] alături de *me gjithë familjen*). Dar cf. și o paralelă mai apropiată a construcției românești, cea în care *me* „cu” introduce substantivul fără articol: *Ta vrasim Bacën me gjithë vajzë!* (F. Kraja, Drama, Tiranë, 1980, f. 47) „Să-l ucidem pe B. cu tot cu fată!”. Cf. și din macedoneană: *ги расчерчувале и ги јаделе свежи*,

presni, so sé krv („Nova Maqedonija”, 17.9.92, c. 12) „Îi tăiau în bucăți și-i mâncau proaspeți, cruți cu tot cu sînge” (e vorba de pește).

2) **a se face cu...** în sensul de „o obține” și asem. are o paralelă exactă în alb. *bëhem me...* De ex., *isha njeriu më i lumtur në botë, sepse u bëra me djalë* (G. Miçinoti, Njerëzit që shpejtojnë vitet, Tiranë, 1975, f. 79) „eram omul cel mai fericit din lume că mă făcusem cu un băiat” și mai jos *U bëre me djalë, urime!* (f. 81) „Te-ai făcut cu un băiat, felicitări!” (tot acolo).

cum: 1) Despre tipul **n-am cum să fac ceva** vezi [1, p. 80-81] (cf. *n-am încotro*). Mai obișnuite sînt în limbile lor maced. *нема како*, bulg. *няма как* în sensul „nu se poate, nu-i chip”.

Cf. și alb. *nuk ka si*, ca în *nuk mundej, nuk kishte se si* (V. Koreshi, Mars, Tiranë, 1975, f. 160) „nu putea, nu avea chip”. De notat că în găgăuză construcțiile de tipul *var nasil yapayım* „am cum să fac” și *yok nasil yapayım* „n-am cum să fac” a înlocuit practic formele de tip turcic băștinaș *yapabilerim* și *yapamam*.

cum: 2) (**nu**)... **cum se...** Vorba e de reflectarea ideii „(nu) face cum trebuie” prin tipul „(nu) face cum se face”, de ex., *nu coase cum se coase*. Acest tip există și în albaneză: de ex., *Rri si rrihet e ha si hahet, se thuprën pas dere e kam* (P. Arbnori, *op. cit.*, p. 34) „Șezi cum se șede și mănîncă cum se mănîncă, căci nuiaua o am după ușă” și *Ai në vend që të flasë si flitet, ul zërin* (tot acolo, p. 146) „El, în loc să vorbească cum se vorbește, coboară vocea”. Același model îl fixăm și în macedoneană: de ex., *A не паг'ам како што се паг'а, велам, туку онака, простум, како мачката што паг'а* (П. Андреевски „Пиреј”, Скопје, 1980, c. 201) „Da nu cad eu cum se cade, zic, ci așa, drept ca o mîță care cade”.

cuțit: La cele spuse în [1, p. 81] despre rom. **a ajuns cuțitul la os** și paralelele lui balcanice adăugăm și varianta albaneză *Thika arriti në palcë* (Halim Xhelo, militant e ideolog i shquar revolucionar, Tiranë, 1975, f. 88) „Cuțitul a ajuns la măduvă”.

a da: ca „a lovi”. Pentru rom. **a da cu piciorul în noroc** putem propune paralela nu chiar textuală, dar care păstrează același caracter figurativ (literalmente „a lovi binele cu blende”, adică: „a da binelui blende”): *i bie së mirës me shqelme*, de ex., *Ja një njeri që i bie së mirës me shqelme* (Puna, f. 28, din Sh. Musaraj) „Iaca un om care dă cu piciorul în noroc” sau *Mos i bjer së mirës me shqelme* (tot acolo, p. 31) „Nu da cu piciorul în noroc”.

drac: Pentru **a face pe dracul în patru** n-am găsit paralele în limbile din Balcani demult confruntate între ele (inclusiv în [3]). Cu atît mai surprinzătoare este existența paralelei exacte a acestei expresii în sefardă: cf. *fazer el diavlo en kwatro* [13, p. 141]. Întrucît coincidența întîmplătoare este aici cu totul improbabilă, sursa comună ar trebui să fie turca, dar n-am găsit nimic asemănător nici în dicționarele cele mai mari accesibile ale ei. Deci cazul rămîne deocamdată o enigmă.

Dunăre: Pentru rom. **a se face Dunăre de mînie** se prea poate că există analogii în limbile țărilor dunărene, dar deocamdată n-am întîlnit așa ceva. De aceea e neașteptată existența acestei expresii în greacă: cf. *Το αίμα των προδομένων θα χουχλάκιζε, Δούναβης θα γινόταν να μας πνίξει* (Σ. Μυριβήλη, *op. cit.*, c. 44). „Sîngele celor trădați ar fierbe, s-ar face Dunăre să ne înece”.

frunte: **cu stea în frunte** a mai fost confruntat cu alb. *me yll në ballë* [1, p. 84; 3, p. 90] și cu bulg. *със звезда на челото* [1, p. 84]. Acum ceea ce este curios,

îi putem găsi o paralelă sefardă, însă nu din Balcani, ci tocmai din Maroc (din dialectul de acum ca și dispărut hakitía): *El niño era muy guapo y le trajeron con una estrella en la frente* (A. De Larrea Palacín; Cuentos populares judíos del norte de Marruecos, Tetuán, 1952, p. 153) „băiatul era foarte frumos și l-au adus cu o stea în frunte”. Deși aici nu e exclusă poligeneza, fenomenul poate să fie și de origine orientală, adică pătruns probabil din arabă, în sefardă (sau încă în spaniolă) direct, iar în română prin turcă (deși acolo n-am găsit încă ceva analog).

hang: *a ține hangul* cuiva. Și în albaneză, analogul *mbaj iso* se întrebuițează atît în sens direct (de ex., *Kur babai këndonte, xhaxhai mbante iso* – N. Lera, Të jetosh kohën, Prishtinë, 1989, f. 64, „Cînd tata cînta, unchiul ținea hangul”), cît și în cel figurat, dat în dicționare.

inimă 1) În românește cuvîntul are și sensul, rar acum „miez”, „toi”, „mijloc”, ca în *inima iernii* [7, p. 614]. Mai obișnuit e acest sens al lui „inimă” în aromână, de ex., *tu inimă de iarnă* „în toiul iernii”, *tu inima a căloaril'ei* „în toiul căldurii” [8, p. 678]. În albaneză „inimă” în acest sens e curent și se aplică la diferite perioade de timp, cf. *në zemër të ditës* „ziua în amiaza mare”, *në zemër të natës* „la miezul nopții”, *në zemër të dimrit* „în toiul iernii”, *në zemër të javës* „în mijlocul săptămîinii”.

încet: *încet-încet*. În forma asta dublă adverbul „încet” se întrebuițează și în albaneză (*ngadalë ngadalë*), și în greacă (*σιγά σιγά*), reproducîndu-l pe tur. *yavaş yavaş*. La acestea se cere adăugat sef. *avagar avagar*. Adverbul *avagar* are cuvinte omorizice în portugheză (cf. *devagar* „încet”), însă tocmai *avagar* în întregime e greu de găsit acolo, iar dublarea lui este o evidentă calchiere a limbii turcești sau/și a altei limbi balcanice în care se reproduce aceeași dublare din turcă.

jumătate: *...și jumătate*, denotînd gradul înalt al unei însușiri a cuiva sau a ceva, atît pozitivă, cît și negativă. În [3, p. 99] se aduc exemple pentru alb. *...e gjysmë* în același sens și trimeri la P. Papahagi pentru analogiile din neogreacă și bulgară. Cf. și maced. *Фраер и пол! И музикален, извонредно музикален, миличок!* („Нова Македонија” 26.09.1991, c. 23). „Un meșter și jumătate! Și muzical, extraordinar de muzical, maladeț ce este! și mai jos *инаку женичка и пол* „de altfel o femeie și jumătate”.

limbă: *limba oase n-are, da oase rupe*. Cf. exact așa în alb. *gjuha kocka s'ka e kocka thyen* (H. Minarolli, *op. cit.*, f. 72). Comentarii la aceste expresii din diferite limbi vezi în [10, p. 63].

a linge: *linge unde a scuiapat* are un analog structural în alb. *Lëpin atë që* (sau *aty ku*) *pështyn* [9, p. 984] „Linge ceea ce (sau „acolo unde”) scuiapă”, deși cu o ușoară deosebire de sens: „a se dezice de propriile cuvinte; a-și recunoaște vina”.

mînă: 1) (cu valoare calitativă) ca *de mîna întîi* sau *de ultima mînă*, au paralele albaneze [3, p. 113]. La aceste expresii fixate de Gr. Brîncuș e logic să adăugăm și „de mîna a doua”, de ex., *duke lëne me një anë pikat e dorës së dytë* (N. Jorgaqi, *op. cit.*, p. 344, E. Çabej) „lăsînd la o parte punctele puțin importante”.

2) *una la mînă* (ca începutul enumerării), cf. alb. *një në dorë*, de ex., *Po ndërtojme për juve alamet pallati që ta gëzoni jet e mot. Një në dorë...* (Puna, f. 55, din S. Xhai) „Taman construim pentru voi o minune de palat, să vă bucurați de el cît veți trăi. Una la mînă”...

ochi: 1) *a face ochi dulci*. Cf. exact așa în gr. *του κάνω γλυκά μάτια* (auzit).

2) **a nu vedea cu ochi buni**. Cf. gr. (la singular) *Οι ψαράδες δεν τάβλεπαν με καλό μάτι* (Σ. Μυριβήλη, *op. cit.*, p. 46) „Pescarii n-o vedeau cu ochi buni” (textual „cu ochi bun”). Paralele albaneze vezi în [3, p. 129].

3) **de ochii lumii**. Echivalentul albanez se deosebește simțitor ca structură: *sa për sy e faqe*, textual „cît pentru ochi și față”. În schimb există un analog exact în sefardă: *por ožos del mundo* (sau *a ožos del mundo*) [13, p. 374].

4) Cît despre rom. **cu coada ochiului** și alb. *me bisht të syrit* (vezi, de ex., [3, p. 129]), dată fiind existența it. *con la coda* (sau *colla*) *dell'occhio*, sp. *con el rabillo del ojo*, port. *com o rabo do olho* și asem., e probabilă originea lor latino-romanică.

paște: la paștele cailor. La Chișinău poți să auzi spunându-se rusește *на конскую пасху*, ceea ce nu e de mirare, dar vorba este că tot așa am auzit nu o dată și la Odesa. În rusa literară se întrebuițează echivalentul de structură analoagă *на турецкую пасху*, însă *на конскую пасху* nu l-am găsit în nici un dicționar rusesc.

pat: cît ți-i patul, afița te întinde. Paralela albaneză, nu chiar exactă ca formă, sună: *Shtrij këmbët aq sa ke jorganin* (F. Kraja, *op. cit.*, p. 221) „Întinde-ți picioarele afița cît ți-i plapoma”.

pățit: tot pățitul priceput. Pentru albaneză vezi *Kush pëson mëson* „Cine pățește învață” și *I pësuarri i mësuari* textual „Pățitul – priceputul” [3, p. 99]. Am mai adăuga varianta *Më shumë di i vuari se(sa) i mësuari* „Mai mult știe pățitul decît învățatul”, dar și sef. *No vayas al doktor, sino al ke lo pasó* [14, p. 414] „Nu te du la medic, ci la cel ce a pățit-o”.

picior: 1) Vezi mai sus la **a apuca**.

2) **a da cu piciorul în noroc**. Cf. alb. *i bie së mirës me shqelm* „îi dă binelui o lovitură de picior”, de ex., *i thoshte të mos i binte së mirës me shqelm* (P. Arbnori, *op. cit.*, p. 220) „îi spunea să nu dea cu piciorul în noroc”.

pîine: bun ca pîinea (cea) caldă. Cf. sef. *bueno komo el buen pan*, textual „bun ca pîinea bună” [15, p. 231]. Corespondența nu e exactă, dar e vorba de folosirea ideii de pîine ca simbol al bunătații. Cf. și it. *buono come il pane* „bun ca pîinea”. Originea romanică a comparației e probabilă.

potcoavă: a umbla după potcoave de cai morți. E curios că, necunoscînd (încă) pentru această expresie vreo paralelă balcanică, putem cita ceva asemănător din limba idiș: cf. *fun gepeygerte ferd podkoves* „potcoave de cai morți” în sensul „dracul știe ce” sau „visuri goale” și asem., auzit de la o femeie, originară din centrul Ucrainei, care nu știa nici românește, nici altă limbă balcanică.

praf: a face praf și pulbere își găsește paralele în expresiile curente alb. *běj hi e pluhur*, textual „fac scrum și pulbere”, corespondență parțială cu româna, care însă corespunde întocmai macedonenei *правам прав и пепел*.

soare: La cele spuse în [1, p. 84] (*djell me dhëmbë* ș.a.) putem adăuga maced. *сонце со забу*, de ex., *Не се плаши од сонцето „со забу”* („Нова Македонија”, 15.5.92) „nu se sparie de soarele cu dinți”.

a tăia: nu mă taie capul. La cele spuse în [1, p. 85] putem adăuga gr. *κόβει το μυαλό*, de ex., *Έκοψε το μυαλό της* (Σ. Μυριβήλη, *op. cit.*, p. 45) „a tăiat-o capul”.

tărîță: cine se bagă (sau se amestecă) în tărîțe, îl mănîncă porcii. La paralelele balcanice ale acestui proverb propuse de Н. И. Икономов, citat în [1, p. 85], putem adăuga sef. *Kyen se faze salvado, se lo komen los patos* [13, p. 494] „Cine se face tărîță, îl mănîncă gîștele”.

tingire: La rom. *și-a aflat tingirea capacul și și-a găsit sacul peticul* putem să adăugăm alb. *e gjeti kusija kapakun* (H. Xhelo, *op. cit.*, p. 69).

tutun: a bea tutun. La paralelele balcanice din [3, p. 36] putem adăuga sef. *bever ġigaro*, textual „a bea țigară”, adică „a fuma”.

una ca „lovitură”. La cele spuse în [1, p. 85] se mai adaugă varianta grecească: *αναφέρω μιά*.

usturoi: nici usturoi n-am mâncat, nici gura nu-mi pute. Cf. alb. *Po nuk hengre hudhër nuk bie erë*, de ex., *Po s'hëngre hudhra, nuk qelbesh, o Jani* (S. Minarolli, *op. cit.*, p. 72) „Dacă n-ai mâncat usturoi, nu puți, Iani”. Cf. și ucr. *Як не їла душа часнику, то не смердить* „Dacă n-a mâncat omul usturoi, nu pute”.

vînt: să te duci ca vîntul ori ca gîndul. Acest loc comun din poveștile românești își găsește o paralelă, deși formulată mai altfel, tocmai în hakitia (sefarda din Maroc): cf. *En la cuadro hay dos caballos: uno es del pensamiento y otro del viento* (A. de Larrea Palacín, *op. cit.*, p. 146) „În grajd stau doi cai: unul e al gândului și altul al vîntului”. Se prea poate că imaginea a venit din Orient, transmițându-se românei prin turcă, iar hakitiei (sau încă spaniolei) din arabă direct, însă această versiune necesită confirmări ulterioare.

zi: Pentru rom. *ziua bună se cunoaște de dimineață* Gr. Brâncuș aduce *Dita e mirë njihet (duket, shihet) që në mëngjes* (vezi [3, p. 181], ceea ce poate fi completat prin varianta cu *e bukur* „frumoasă”, cf. *Dita e bukur duket që në mëngiez, u thoshte, Pjetri shoqëvë* (Puna, f. 137, din Dh. Xhuvani), textual „Ziua frumoasă se cunoaște de dimineață, le spunea Petru tovarășilor”.

Din corespondențele interglotice de tipul celor examinate mai sus, dar absente (pe cât am putut stabili) din dacoromână, e cazul să aducem următoarele:

„dată”. În grecește „o dată” cu conotație poetică se exprimă prin ritmicul *μια φορά κι' έναν καιρό*, „o dată și un timp” (ceea ce nu e identic cu sensul tautologiei rom. *odată și odată*). Paralela albaneză nu este poetică și se întâlnește mai rar, totuși o găsim într-un roman cel puțin de patru ori, de exemplu, *një herë e një kohë i kishte shkruar një letër* (M. Kraja, Muri i mjegullës, Tiranë, 1998, f. 140) „odată îi scrisese o scrisoare”.

„frunză”. Arom. *frîndzã* ca „interiorul, adîncul (a ceva)” face parte din frazeologismele *dît frîndzãle di inimã* „din baierile inimii” și *pîñã tu frîndzãle di inimã* „pîñã în adîncul inimii”, confruntate cu expresiile omoseme grecești de aceeași structură (vezi [8, p. 564]), unde însă lipsește paralela albaneză *në fletët e zemrës*; cf., de ex., *Kjo ndjenje e „mallkuar” ish futur me kohë, fshehurazi, në fletët e zemrës së Marthës* (Puna, f. 144, din S. Kufo) „Acest sentiment «blestemat» pătrunsese odată pe ascuns în adîncul inimii Martei”.

„inimă”. Expresia curentă albaneză *me zemër në dorë* își găsește o paralelă în sp. *con el corazón en la mano*, amîndouă însemnînd exact „cu inima în mînã”, la figurat „sincer” (adverb). În Balcani am găsit paralela inversă în gr. *με το χέρι στην καρδιά* (aceiași sens), dar mai multe paralele găsim în limbile romanice, cf. galegul *co corazón na man*, it. *col cuore in mano* (cf. și catalanul *tenir el cor a la mà*). Deci expresia pare a fi de origine latino-romanică. Despre conexiunile rom. *inimã* vezi mai sus.

„voinic”. Pentru noțiunea de „voinic”, „erou” și asem. în albaneză e curent epitetul tautologic *trim mbi trima*, textual „voinic peste voinici”, ceea ce își găsește o paralelă exactă în maced. *јунак над јунаци*.

„zi”. În folclorul sefard din Maroc (vezi A. de Larrea Palaún, *op. cit.*, passim) pentru ideea de „odată” sau „înainte vreme” e curentă expresia *un día de los días*, textual „(într)-o zi din zile”. Exact așa o expresie întâlnim în albaneză, dar nu numai în povești ca (cf. *Një ditë prej ditësh një Pashë na duel me shëtitë jashtë qytetit* [Libër leximi letrar. Antologji, Tiranë, 1959, f. 60] „într-o zi un pasă a ieșit la plimbare în afara orașului”), ci și în altă literatură, de ex., *Një ditë prej ditësh, bie në fjalë me oficerë të Sërbisë* (Z. Rrahmani, Romani për Kosovën, Prishtinë, 2000, f. 98) „Odată se înțelege cu ofițerii sërbi”. E curios însă că în sefarda balcanică această expresie n-am întâlnit-o nici în marele dicționar al lui J. Nehama la cuvântul *día* „zi”. Cazul este deci, într-o măsură enigmatic, o posibilă soluție putând fi găsită pe căile indicate pentru *vînt*.

* * *

Dintre tipurile de construcții pentru care nu e specific un anumit cuvînt, adică din faptele de derivare și de gramatică, relevăm următoarele concordanțe:

răs- ca mijloc de accentuare a unui cuvînt (de obicei a unui verb), de ex., *Ți-am spus și răspsus...* își găsește paralela în alb. *stër-*, unit atît cu verbele (ca în *E thoni dhe e stërthoni* – H. Minarolli, *op. cit.*, p. 48), cît și cu numele (ca în *Mundime e stërmundine* – G. Miçinoti, *op. cit.*, p. 22 „Eforturi și iar eforturi”). Un formant analog se găsește și în sefardă: cf. *Tuwerto i bistuwerto* [13, p. 570] „Făcut aiurea, rău făcut”.

Substantivele devenite predicative (rus. „слова категории состояния”) în românește pot să se unească cu adverbele, ca în *e foarte frig, e tare năduf* ș.a., ceea ce iar își găsește paralela în albaneză, de ex., *Ishte shumë terr dhe s’ dallohej gjë* (L. Kadare, Gjakfohtësia, Tiranë, 1980, f. 73) „Era întuneric beznă și nu se vedea nimic”.

De tipul tautologic de imprecății ca rom. *mînca-l-ar ciurma să-l mănînce* și alb. *ta hajë dreqi, ta hajë* „mînca-l-ar dracu să-l mănînce” am mai vorbit nu o dată (vezi, de ex., [16, p. 694]). Cf. și exemplul *Ta marrë dreqi, ta marrë, desha të të shkruaja shumë sot* (Puna, f. 85, din S. Xhai) „Lua-o-ar dracu s-o ia, am vrut să-ți scriu mult astăzi”. La asta se adaugă existența tautologiilor de tip asemănător și în enunțurile emoționale neimprecative (dar nu la conjunctiv, ci la indicativ, de ex., *E mo, se e ngatërrova, e bëra çorap, e bëra* (Th. Jorgji, *Ëndrrat treten në mëngjes*; Tiranë, 1997, f. 136) „Of, m-am încurcat, măi, am pus-o de mămăligă!”. În macedoneană, dorințele de tipul celor exprimate mai sus, atît rele cît și bune, se pot sfîrși cu purul echivalent al rom. *să*, alb. *të*, fără repetarea temei și a flexiunii postpuse a verbului, de ex., *Молчи да би онемел, да бу!* (M. K. Цепенков, *Македонски народни умотворби*, VIII, Скопје, 1972, c. 292) „Taci, să amuțești, măi!” sau *aj da би чума не те удрило, да бу* (tot acolo) „of, să nu te mănînce ciurma, măi!”.

Sensul „cîțiva”, „cîteva” (fiind vorba de cantități mici) se redă în românește prin *un...*

-doi..., *o...* -*două*. O paralelă găsim în macedoneană: de ex., *да каже збор-два за положбата* („Нова Македонија”, 4.12.85, c. 5) „Să spună un cuvînt-două despre situație”, dar și în sefardă, de ex., *tomó una brasada i así se asiguró para un día-dos* [17, p. 113] „a luat un maldăr și așa s-a asigurat pe o zi-două”.

Ceva enigmatic deocamdată este și în geografia frazeologismelor adjectivale de tipul rom. *sănătos tun* sau *frumoasă foc*, tip cunoscut și sefardei

balcanice, dar și celei din Maroc (care practic nu contactează între ele, de când s-au despărțit de spaniolă cu peste cinci sute de ani în urmă), dar nu e cunoscut în asemenea realizări în spaniolă (cazurile de tipul *cinta verde limón*, „panglică verde ca lămâia” fiind paralele destul de îndepărtate ale celor în chestiune). Dar cf. dimpotrivă unele realizări concrete ale modelului examinat, comune celor două varietăți ale sefardei, ca *dulce myel* „dulce ca mierea”. E greu de spus cum a apărut fenomenul în sefardă, care în Balcani a fost influențată doar de alte limbi, nu de albaneză și (în afara României) nu de română, nemaivorbind de Maroc. Pentru română însă e prea probabil ca sursa să fie una comună cu albaneza. Modelul nefiind productiv, are rost să fie fixată orice realizare a lui. Astfel, în ultimele texte albaneze citite am întâlnit *i bardhë borë* „alb ca zăpada”, de ex., *Posi re e bardhë borë* (P. Kuqi, Blatimi, Tiranë, 2001, f. 92) „Parcă un nor alb ca zăpada” sau *arka me qershî të kuqe gjak* (P. Arbnori, op. cit., p. 68) „lada cu cireșe roșii ca sângele”.

Despre alte concordanțe dintre română și sefarda marocană, adică deocamdată enigmatice (vezi [18]).

Acestea sînt, așadar, unele confruntări pe care am găsit de cuviință să le facem. Nu pretindem să fi cuprins toate conexiunile balcanice și, cu atît mai mult, extrabalcanice ale fiecărui fenomen descris, și nu putem garanta că nici una dintre analogiile de mai sus n-a fost relevată deja de cineva, dar sperăm că prin cele prezentate în acest articol am precizat întrucîtva unele date balcanologice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. M. Gabinschi, *Conexiunile balcanice ale unor frazeologisme românești (contribuții factografice)* // „Revistă de lingvistică și știință literară”, 1992, nr. 4.
2. K. Steinke, A. Vraciu, *Ein phraseologischer Balkanismus* // Revue roumaine de linguistique, 1975, nr. 5.
3. Gr. Brîncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, București, 1999.
4. Ю. А. Солодуб, *К вопросу о совпадении фразеологических оборотов в различных языках* // Вопросы языкознания, 1982, № 2.
5. E. Coseriu, *Tenir Dieu par les pieds* // Mélanges d'études romanes offerts à Leiv Flygal. Revue Romane, numéro special 18, 1979, Copenhague, 1979.
6. Historia e letërsisë shqipe, I, 1959.
7. I. A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Editura „Cartea Românească”, București, 1931.
8. T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, 1974.
9. Fjalor i gjuhës së sotme shqipe, Tiranë, 1980.
10. G. Schubert, *Zur „Balkanität” in den Sprichwörtern der Balkanvölker* // Zeitschrift für Balkanologie, 1991, Heft 1.
11. M. Domi, *Gramatika e gjuhës shqipe. Pjesa e dytë. Sintaksa³*, Tiranë, 1957.
12. E. Giordano, *Fjalor i Arbëreshvet t'Italisë. Dizionario degli Albanesi d'Italia*, Bari, 1963.
13. J. Nehama, *Dictionnaire du judéo-espagnol, par Joseph Nehama avec la collaboration de Jesús Cantera*, Madrid, 1977.

14. M. A. Luria, *A study of the Monastir dialect of Judeo-Spanish based on oral material collected in Monastir, Yougoslavia* // *Revue hispanique*, LXXIX (1930).

15. И. Москона, *Из миналото на българските евреи. За фразеология в езика джудезмо* // *Годишник (ОКПОЕ)*, XIX, София, 1984.

16. M. Gabinschi, *Further data regarding the Latin-autochthonous glottic interaction in the Balkan Area* // *The Thracian world at the crossroads of civilizations. II*, Bucharest, 1998.

17. И. Москона, *Моменти от далечното минало на българските евреи* // *Годишник (ОКПОЕ)*, XVI, София, 1981.

18. М. А. Габинский, *К вопросу о балканизмах в сефардском языке и их значимости (свидетельство магрэбского наречия)* // *Актуальные проблемы иберо-романистики*, Санкт-Петербург, 1996.

OLGA CAZAN
Universitatea Babeș-Bolyai
(Cluj-Napoca, România)

TERMINOLOGIA – UN TERMEN
POLISEMANTIC

Introducere

Întrebuițarea unei singure forme lingvistice, **terminologia**, pentru a denumi mai multe realități/concepte poate crea uneori confuzii pentru un începător și chiar pentru un specialist în domeniu. Iată de ce am hotărât să explicăm fiecare dintre sensurile termenului **terminologie**, care vor fi utilizate pe parcursul studiului nostru.

1. Terminologia ca ansamblu de termeni proprii unui domeniu

Lingvistul francez Alain Rey afirmă că termenul **terminologie** apare, pentru prima dată, în secolul al XIX-lea și semnifica, la început, doar **totalitatea termenilor aparținând unui domeniu**. Prima definiție a **terminologiei** este propusă de cercetătorul englez William Whewell¹ în lucrarea sa „History of the Inductive Sciences”² [1837], în care **terminologia** are valoare de **ansamblu de termeni dintr-un anumit domeniu**: „*systeme des termes employés dans la description des objets de l’histoire naturelle*” [William Whewell citat de Alain Rey 1979:7].

În franceză, cuvântul **terminologie** este definit, pentru prima dată, în dicționarul lui Bouillet „Dictionnaire des sciences, des lettres et des arts” [1864, 7-a ediție] și semnifică, de asemenea, un ansamblu de termeni dintr-un domeniu: „*ensemble des termes techniques d’une science ou d’un art et des idées qu’ils représentent*” [Rey 1979:7].

În următoarele rânduri, ne propunem să analizăm definițiile terminologiei propuse de lingviștii români și francezi:

„*Prin termeni tehnici sau științifici înțelegem cuvintele sau combinațiile de cuvinte care denumesc noțiuni dintr-un anumit domeniu de specialitate. Termenii dintr-o ramură a științei sau a tehnicii formează la un loc terminologia domeniului respectiv.*” [Canarache, Maneca 1955:16];

„*Totalitatea termenilor care denumesc noțiuni din știință și tehnică în general; aici intră prin urmare toate cuvintele specifice vocabularului special al agricultorilor, al păstorilor, al meseriașilor de tot felul și al oamenilor de știință. În felul acesta, putem vorbi în egală măsură de termeni tehnici de cizmărie, de stupărit, de termeni tehnici în teoria literaturii, în fizică, în științele naturii etc. În general, fiecare ramură de activitate omenească, fiecare disciplină își are terminologia ei specială.*” [Maneca 1959:33];

„*Terminologia științifică este un ansamblu lexical care denumește noțiunile speciale din domeniul științei și al tehnicii.*” [Marcu 1974:393];

„*Prin terminologie înțelegem totalitatea de cuvinte speciale de care se servesc științele, arta, cercetarea și profesiunile, în general, dar și un cercetător sau un grup de cercetători.*” [Coteanu 1990b:95];

---

¹ Matematician și filosof englez (1794-1866).

² Traducere: *Istoria științelor inductive*.

„*Ensemble des termes propres à un domaine, à un groupe de personne ou à un individu*” [Boutin-Quesnel 1990:17];

„*Terminologia este un ansamblu de termeni corelat cu o sferă de activitate profesională, termenii fiind legați unul de altul la nivel noțional, lexico-semantic, gramatical și al formării cuvintelor.*” [Guțu 1992:33];

„*Ansamblu de desemnări aparținând unei limbi de specialitate*” [ISO 1087/2000].

Observăm că autorii încearcă să formuleze definiții cât mai exhaustive. Cu toate acestea, considerăm că nici una dintre ele nu este suficientă. În schimb, putem afirma că fiecare definiție se completează una pe alta. După opinia noastră, definiția propusă de ISO este cea mai reușită și, în același timp, cea mai simplă. Ideea pe care o putem extrage din toate aceste definiții este următoarea: nu există terminologie fără domeniu și nici domeniu fără terminologie. Este interesant de menționat că **terminologia** poate desemna, de asemenea, un ansamblu de termeni întrebuințați de un specialist sau un grup de specialiști.

Ansamblurile de termeni dintr-un anumit domeniu pot să se prezinte în diferite forme în funcție de suport, scopul propus, destinatarul vizați, numărul termenilor, domeniul și limbile tratate:

Dicționar: „*Listă alfabetică de termeni (cu explicațiile necesare) aparținând unei științe, arte etc.*” [DN 1986];

Dicționar monolingv: „*(Despre dicționare) Într-o singură limbă; unilingv*” [DN 1986];

Dicționar bilingv „*Care este făcut în două limbi*” [NODEX 2002];

Dicționar poliglot: „*Care este scris în mai multe limbi sau care cuprinde mai multe limbi*” [NODEX 2002];

Enciclopedie: „*Tip de lucrare lexicografică de proporții diferite care tratează sistematic termeni de bază (nume comune și proprii), noțiuni din toate domeniile sau dintr-un anumit domeniu de cunoștințe, fie în ordine alfabetică, fie pe probleme sau pe ramuri.*” [DEX 1998];

Microenciclopedie: „*Enciclopedie cu volum restrâns de informații; (rar) minienciclopedie.*” [DEX 1998];

Glosar: „*Glosar care înregistrează vocabularul specific unui domeniu foarte restrâns*” [DEX 1998];

Microglosar: „*Glosar cu un număr redus de cuvinte și cu explicații sumare*” [MDN 2000];

Lexic: „*Totalitatea cuvintelor caracteristice limbii unei epoci, unei regiuni, unui scriitor etc.*” [DEX 98];

Lexicon: „*Dicționar tehnic sau enciclopedic, de obicei în mai multe volume, cuprinzând cunoștințe de orientare din anumite domenii; enciclopedie (a unui domeniu).*” [DN 1986];

Nomenclatură: *Totalitatea termenilor întrebuințați într-o anumită specialitate sau într-un anumit domeniu de activitate, de obicei organizați metodic.* [DEX 1998];

Vocabular: *Totalitate a cuvintelor specifice unui anumit domeniu de activitate (știință, artă, tehnică etc.)* [NODEX 2002]; *Dicționar, de obicei de proporții mici; lexic, glosar.* [DEX 1998];

Terminologie de firmă: *Terminologie proprie unei întreprinderi, unui organism, oricărui grup profesional bine delimitat* [Busuioc, Cucu 2001];

Bază de date/Bancă de date: *Repertoriu terminologic informatizat format dintr-un ansamblu organizat de informații terminologice* [Busuioc, Cucu 2001].

2. Terminologia ca activitate

Prin extensie, cuvântul terminologie desemnează, de asemenea, o activitate sau o practică: „*Activité qui consiste en la systématisation et la dénomination des notions de même qu'en la présentation des terminologies selon des principes et des méthodes établis*” [Boutin-Quesnel 1990:17]. Cercetătorul canadian Guy Rondeau [1981:21] precizează că terminologia cuprinde „*ce à quoi se résument les activités professionnelles du terminologues, c'est-à-dire la collecte, le repérage, le traitement et l'analyse, la synthèse, la critique et les recommandations touchant les données terminologiques*”. Prin urmare, terminologia poate însemna activitatea de colectare, de constituire, de gestionare și de difuzare a datelor terminologice prin metode specifice. În acest caz, cuvântul **terminologia** este sinonim cu **terminografia**, termen care ar trebui să fie întrebuițat în realitate când se face referință la acest sens al terminologiei, deși, pentru lingvistul belgian Marc Van Campenhoudt [2001:2], terminografia nu este decât o „*lexicografie specializată multilingvă*”.

După părerea terminologului canadian Robert Dubuc [1992:14], ceea ce distinge cel mai bine **terminografia** de **lexicografie** sunt întrebările pe care și le pune terminograful: *Cum se numește obiectul care...? Cum desemnăm operația care constă în...? și nu Ce semnifică acest termen?* Această ultimă întrebare este, mai degrabă, caracteristică lexicografului. Astfel, în opinia autorului citat mai sus, lexicografia permite decodarea mesajului, bazându-se pe demersul semasiologic, terminologia – codarea lui, bazându-se pe demersul onomasiologic, care este orientat dinspre concept spre denumire, ceea ce presupune o permanentă raportare la sistemul noțional al domeniului de referință.

De obicei, se disting două tipuri de activitate terminologică: **terminologia punctuală** și **terminologia tematică** (numită și **terminologia sistemică**). Scopul terminologiei punctuale este găsirea soluției la o problemă precisă pe care nu o putem rezolva cu elementele pe care le avem la dispoziție (dicționare generale, fișiere terminologice deja constituite etc.). Acest tip de activitate este caracteristică, de obicei, traducătorului. Obiectivul terminologiei sistematice/tematice constituie elaborarea și eventuala difuzare de produse terminologice (dicționare, glosare, vocabulare, baze de date etc.).

Un tip aparte de activitate terminologică este **terminotica**, care desemnează totalitatea de operații de creare, de stocare, de gestionare și de consultare a datelor terminologice cu ajutorul tehnologiilor informaționale. Persoana care efectuează această activitate se numește **terminolog** sau, mai bine zis, **terminograf** (căci **terminologul** este cercetătorul care definește obiectul de studiu al disciplinei **terminologia**, analizează relațiile între termeni, principiile de formare și de dezvoltare ale terminologiilor și, nu în ultimul rând, intervine prin intermediul standardizării).

Omul tot timpul a avut nevoie să numească realitatea care îl înconjoară și să clasifice elementele care o compun. În evoluția societății umane, preocupări pentru activitatea terminologică sunt atestate încă din Antichitate. Prima clasificare a făcut-o Aristotel care grupa organismele cunoscute în plante și animale. Începând cu secolul al XV-lea, se pun bazele definirii conceptelor pentru diverse domenii și materii (inginerie – Leonardo da Vinci, matematică – Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibniz, chimie – Jöns Jakob Berzelius, Antoine Laurent de Lavoisier). În secolul al XVIII-lea, sunt desfășurate activități terminologice într-un mod mai organizat. Carl von Linné (naturalist suedez), părintele

botanicii sistematice, a stabilit nomenclatura binară (binominală) pentru clasificarea organismelor – conform căreia fiecărei specii i se atribuie un nume latin format din două cuvinte: primul genul și al doilea specia. În secolele al XIX-lea și XX, dezvoltarea științei și tehnicii era atât de rapidă, încât a condus la o abundență de concepte și termeni, care au necesitat să fie sistematizate pentru a nu genera confuzii.

3. Terminologia ca știință

Prin analogie cu psihologie, filologie etc., termenul **terminologie** semnifică **știința care studiază termenii (vocabularul, nomenclatura) unui domeniu specializat**. Cu alte cuvinte, este vorba de **disciplina care studiază denumirea realităților specifice unui domeniu**.

Această accepție a **terminologiei** apare, pentru prima dată, în a doua jumătate a secolului XX, în ediția din 1978 a dicționarului „Le Petit Robert”: „*Etude systématique des termes [...] servant à dénommer classes d'objets et concepts...; principes généraux qui président à cette étude*”.

Însă, doar începând cu anii '90, cercetătorii încep să se întrebe despre statutul terminologiei ca știință. Este ea o ramură a lingvisticii sau, pur și simplu, un compartiment al lexicologiei? Este ea o adevărată știință autonomă cu obiectul său de studiu specific (termenul), o știință interdisciplinară sau, pur și simplu, un ansamblu de principii și metode de studiu? Iată câteva întrebări care sunt puse de când terminologia interesează tot mai mult lingviștii și specialiștii din diverse domenii.

Ca pentru orice concept relativ nou, opiniile variază în funcție de teoreticienii și specialiștii care o practică. Contradicțiile între terminologi apar, în special, în momentul în care se încearcă o definiție a ceea ce este terminologia ca știință.

Robert Dubuc [1992:14], șeful Serviciului de lingvistică și de traducere din cadrul Societății Radio-Canada, argumentează că terminologia, în etapa actuală din evoluția sa, apare mai mult ca o artă, ca o practică decât ca o știință: „*l'art de repérer, d'analyser et, au besoin, de créer le vocabulaire pour une technique donnée, dans une situation concrète de fonctionnement de façon à répondre aux besoins d'expression de l'utilisateur*.” După părerea lui, deși ea oferă un obiect de studiu bine definit, metodele sale sunt încă empirice și lipsite de rigoare. Pentru moment, autorul consideră că ar fi abuziv să fie considerată drept știință, dar e posibil ca într-o zi terminologia să fie promovată la rangul științelor derivate din lingvistică.

În „Vocabulaire systématique de la terminologie” [1990:17], lingviștii din cadrul **Oficiului Limbii Franceze** din Quebec, definesc terminologia drept „*Étude systématique de la dénomination des notions appartenant à des domaines spécialisés de l'expérience humaine et considérées dans leur fonctionnement social*.” Astfel, terminologia este concepută, în Canada, doar ca un studiu sistematic al termenilor.

Daniel Gouadec [1990:19], lector la Universitatea Haute-Bretagne, propune o definiție inedită: „*La terminologie est la discipline ou science qui étudie les termes, leur formation, leurs emplois, leurs significations, leur évolution, leurs rapports à l'univers perçu ou conçu*.” Observăm că lingviștii francezi sunt mult mai curajoși atunci când abordează terminologia ca știință.

Pe aceeași linie merg și lingviștii români, Ileana Busuioc și Mădălina Cucu [2001], care sunt de părere că terminologia este „*disciplina sau știința care studiază termenii din punctul de vedere al formării, al semnificației, al întrebuirii, al evoluției lor*.” Altfel spus, terminologia analizează relația dintre termeni și elementele desemnate, principiile care

stau la baza formării și evoluției terminologiilor, studiază corelațiile ce se stabilesc între diverse terminologii, intervine în activitatea de normalizare și armonizare terminologică, fixează normele pe baza cărora se desfășoară activitatea terminografică.” Cu toate acestea, în studiile românești, terminologia este insuficient conștientizată ca disciplină a lingvisticii aplicate și, de aceea, se află, de aproape o jumătate de secol, în proces de „acreditare”. În opinia noastră, terminologia ca știință are toate premisele pentru a evolua și în lingvistica românească.

Analizând definițiile de mai sus, ajungem la următoarele concluzii. O parte din autori consideră terminologia doar un ansamblu de reguli și metode care sunt utilizate în activitatea terminologică și o serie de principii folosite în studierea termenilor. O altă parte din autori afirmă că terminologia este o adevărată știință interdisciplinară, aflându-se la confluența științelor ce țin de comunicare (lingvistica, traducerea, logica, ontologia, psihologia, informatica, tratarea automatizată a limbajului), de la care a împrumutat un număr considerabil de fundamente, dar care este, totuși, autonomă, fiind capabilă să formuleze o serie de principii proprii într-un câmp de activitate propriu. Majoritatea terminologilor și lingviștilor recunosc totuși că ea are propriile sale principii de bază și o finalitate aplicativă (elaborarea de dicționare, glosare, vocabulare de specialitate, bănci de date etc.).

În ultimul timp, din ce în ce mai mulți terminologi susțin caracterul autonom al terminologiei: „*Cette revendication d'autonomie que je défends, avec d'autres, s'appuie sur des fondements théoriques et méthodologiques conduites sur le terrain et qui témoignent que ce secteur d'activités langagières a droit au titre de science ou de domaine de la connaissance.*” [Boulangier, L'Homme 1991:23]. În opinia noastră, caracterul autonom al terminologiei ca disciplină este, în prezent, un subiect controversat.

După părerea noastră, adevărul se află undeva la mijloc. Considerăm că bazele teoriei sale nu sunt originale, ci numai metodele, ca în orice disciplină interdisciplinară. Prin urmare, terminologia constituie o disciplină care face parte din lingvistica aplicată.

4. Semnificațiile terminologiei la diferiți autori

În consecință, putem afirma că **terminologia** este un termen polisemantic. În funcție de perspectiva din care este analizată, unii cercetători ai limbii disting trei, alții chiar patru sensuri ale **terminologiei**.

În definierea **terminologiei**, lingvistul și profesorul francez Helmut Felber [1987:1] afirmă că lexemul **terminologie** cuprinde trei noțiuni, și anume:

– *ansamblul termenilor care reprezintă sistemul de noțiuni aparținând unui domeniu de cunoștințe;*

– *publicația în care sistemul de noțiuni aparținând unui domeniu de cunoștințe este reprezentat de termeni;*

– *știința terminologiei, adică domeniul de cunoștințe interdisciplinar și transdisciplinar care se ocupă de noțiuni și de reprezentarea lor (termeni, simboluri etc.).*

Autorul citat mai sus face diferență între totalitatea termenilor dintr-un domeniu și publicația în care apar. În schimb, nu recunoaște terminologia drept o activitate.

Lingvistica catalană Teresa Cabré [1998:68] consideră că prin **terminologie** se pot înțelege cel puțin trei concepte diferite:

– *totalitatea termenilor unui anumit domeniu de specialitate;*

– ansamblul regulilor și directivelor care se utilizează în activitatea terminologică;

– totalitatea principiilor și a fundamentelor conceptuale care reglementează studiul termenilor.

Prima accepție se referă la ansamblul de termeni specifici unei tematici, a doua la regulile activității terminologice, a treia desemnează principiile de studiu. La fel ca Helmut Felber, Teresa Cabré nu distinge noțiunea de activitate propriu-zisă. Este interesant de menționat că autoarea percepe două tipuri de legi: regulile utilizate în activitatea terminologică și principiile care reglementează studiul termenilor.

La fel ca și Teresa Cabré, lingvista română Mariana Ploae-Hanganu [1995:530] ajunge la concluzia că terminologia are trei sensuri, însă autoarea română consideră terminologia nu doar un ansamblu de principii, ci o știință pluridisciplinară:

– mulțimea termenilor unui domeniu de cunoaștere sau ai unei discipline;

– totalitatea metodelor de inventariere și clasificare a termenilor, de creare pe cale neologică, de normalizare, răspândire și difuzare a acestor termeni;

– știință al cărei obiect este de natură lingvistică, dar în mod fundamental este pluridisciplinară.

Lingvista Georgeta Ciobanu [1998:11] distinge tocmai patru sensuri ale cuvântului terminologie:

– gruparea de termeni care reprezintă sistemul de concepte dintr-un anumit domeniu de specialitate (ex. construcții, arhitectură etc.);

– publicația în care sistemul de concepte dintr-un domeniu de specialitate este reprezentat prin termeni;

– domeniul de activitate care se ocupă cu excerptarea, descrierea, procesarea și prezentarea termenilor, respectiv, metodele și procedeele folosite în aceste scopuri;

– teoria, respectiv, totalitatea premiselor, argumentelor și concluziilor necesare pentru a explica relațiile dintre concepte și termeni, reprezentând un obiectiv fundamental pentru desfășurarea unei activități coerente într-un domeniu dat.

Autoarea distinge cele trei sensuri clasice (ansamblu de termeni, activitate și știință) și menționează, în plus, sensul de publicație, specificat și de Helmut Felber.

În ceea ce privește sensurile **terminologiei** în dicționare, situația este diferită în limba franceză și română. În dicționarul „Le Petit Robert” [2001], întâlnim următoarele accepții:

– *Vocabulaire particulier utilisé dans un domaine de la connaissance ou un domaine professionnel; ensemble structuré de termes;*

– *Étude systématique des „termes” ou mots et syntagmes spéciaux servant à dénommer classes d’objets et concepts; principes généraux qui président à cette étude.*

Astfel, analizând definițiile de mai sus, distingem patru accepții ale **terminologiei**:

1. vocabular specific unui domeniu de activitate;

2. nomenclatură;

3. studiu terminologic;

4. principii utilizate în studiul terminologic.

În limba română, situația este puțin diferită. În „Dicționarul explicativ al limbii române”, este menționat doar sensul său primar: „Totalitatea termenilor de specialitate folosiți într-o disciplină sau într-o ramură de activitate.” [DEX 1998]. În „Noul dicționar explicativ al limbii române” [2002], pe lângă sensul primar al terminologiei,

este înregistrată următoarea accepție: „*Compartiment al lexicologiei care se ocupă cu studiul termenilor*”. Prin urmare, autorii dicționarului consideră terminologia o ramură a lexicologiei și nu o disciplină sau o știință interdisciplinară având propriile principii, diferite de cele ale lexicologiei. Sensul terminologiei ca știință este menționat, în română, doar în „Dicționarul de științe ale limbii” [2005]: „**3**) *terminologia mai este utilizată cu sensul unei științe interdisciplinare preocupată de problemele generale ale terminologiei, care analizează logica cunoștințelor, ierarhia conceptelor, codajul lingvistic și non-lingvistic, precum și problemele creației de cuvinte necesare științelor/tehnicii*.” Este interesant de subliniat că, în ultimul dicționar, autorii pun semnul egalității între limbajul specializat și terminologie: „**1**) *Limbă (limbaj) specializat(ă) sau un subsistem lingvistic care utilizează o terminologie și alte mijloace lingvistice sau nelingvistice, pentru a realiza o comunicare de specialitate non-ambiguă, cu funcția majoră de a transmite cunoștințe într-un domeniu particular de activitate profesională*”. Nu suntem de acord cu ultima definiție, deoarece considerăm că terminologia nu constituie o limbă de specialitate, ci un ansamblu de termeni care aparține unui limbaj specializat.

Concluzii

Din studiul realizat mai sus, putem afirma că terminologia este un termen polisemantic. Majoritatea lingviștilor îi atribuie, de regulă, trei accepții: 1) ansamblu de termeni proprii unui domeniu de specialitate; 2) activitate terminologică, 3) metodologie de studiu. Alături de sensul primar, unii autori menționează, de asemenea, produsul activității terminologice (de ex.: terminologia juridică cu sensul de dicționar juridic).

A treia semnificație constituie un subiect controversat. Absolut toți lingviștii și terminologii recunosc existența unei metode de studiu a termenilor, adică o serie de principii și fundamente care reglementează studiul terminologiilor (primul sens). Însă, foarte puțini autori se avântă să afirme că terminologia este o ramură a lingvisticii sau, chiar mai mult, o știință interdisciplinară, având propriul obiect de studiu (termenul) și o serie de principii proprii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Jean-Claude Boulanger, Marie-Claude L’Homme, 1991, *Les technolectes dans la pratique dictionnaire générale: quelques fragments d’une culture // Meta: Journal des traducteurs*, vol. 36, nr. 1, p. 23-40, <http://id.erudit.org/iderudit/002113ar>
2. Rachel Boutin-Quesnel, Nycole Bélanger, Nada Kerpan, Louis-Jean Rousseau, 1990, *Vocabulaire systématique de la terminologie*, Quebec, Les Publications du Québec.
3. Ileana Busuioc, Mădălina Cucu, 2001, *Introducere în terminologie*, București, Editura Credis, <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/terminologie/index.htm>
4. Maria Teresa Cabré, 1998, *La terminologie. Théorie, méthode et applications*, Tradusă din catalană, adaptată și actualizată de Monique C. Cormier și John Humbley, Ottawa, Les Presses de l’Universitaires d’Ottawa.
5. Marc Van Campenhoudt, 2001, *Pour une approche sémantique du terme et de ses équivalents // International Journal of Lexicography*, nr. 3, septembre, p. 1-26.

6. Ana Canarache, Constant Maneca, 1955, *În jurul problemei vocabularului științific și tehnic // Limba Română*, București, nr. 6, p. 16-24.
7. Georgeta Ciobanu, 1998, *Elemente de terminologie*, Timișoara, Editura Mirton.
8. Ion Coteanu, 1990b, *Terminologia tehnico-științifică. Aspecte, probleme // Limba Română*, București, nr. 2, p. 95-100.
9. Robert Dubuc, 1992, *Manuel pratique de terminologie*, Quebec, Editura Linguattech.
10. Helmut Felber, 1987, *Manuel pratique de terminologie*, Paris, Editura Unesco.
11. Daniel Gouadec, 1990, *Terminologie. Constitution des données*, Paris, Editura La Maison du dictionnaire, col. Afnor Gestion, [http://www.gouadec.net/publications / TerminologieConstitutionDonnees.pdf](http://www.gouadec.net/publications/TerminologieConstitutionDonnees.pdf)
12. Slavian Guțu, 1992, *Considerații cu privire la principiile terminologiei tehnico-științifice // Revistă de lingvistică și știință literară*, Chișinău, nr. 1, p. 31-37.
13. Constant Maneca, 1959, *Terminologia științifică și tehnică în Dicționarul general al limbii române // Limba Română*, București, nr. 1, p. 33-44.
14. Florin Marcu, 1974, *Bazele elaborării și însușirii terminologiei științifice // Limba Română*, București, nr. 5, p. 393-402.
15. Mariana Ploaie-Hanganu, 1995, *Specificul terminologiei ca știință în raport cu celelalte științe ale limbajului // Limba română*, București, nr. 9-12, p. 529-532.
16. Alain Rey, 1979, *La terminologie: noms et notions*, Paris, Presses Universitaires de France, col. Que sais-je?
17. Guy Rondeau, 1981, *Introduction à la terminologie*, Montreal, Editura Gaëtan Morin.

DICȚIONARE

LPR	***, 1978, 2001, <i>Le Petit Robert</i> , Franța, Editura Robert.
DEX	***, 1998, <i>Dicționarul explicativ al limbii române</i> , ediția a II-a, București, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic.
NODEX	***, 2002, <i>Noul dicționar explicativ al limbii române</i> , București, Editura Litera Internațional.
DSL	Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxădoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, 2005, <i>Dicționar de științe ale limbii</i> , ed. a II-a, București, Editura Nemira.
MDN	Florin Marcu, 2000, <i>Marele dicționar de neologisme</i> , București, Editura Saeculum.
DN	Florin Marcu, Constant Maneca, 1986, <i>Dicționar de neologisme</i> , București, Editura Academiei.

PETRU DERESCU
 Institutul de Filologie
 (Chișinău)

**PRECIZĂRI LA SEMANTIZAREA
 TERMENILOR ÎN ȘCOALĂ (NUVELA)**

Semantizarea lexicului este realizată în școala de toate gradele prin mai multe strategii didactice, precum ar fi explicarea, sinonimizarea/antonimizarea, contextualizarea etc.

Un caz aparte îl prezintă semantizarea lexicului terminologic, adică a noțiunilor categoriale din cadrul disciplinelor de studiu. În acest caz, primează, precum se știe, explicarea definițiilor. S-au semnalat de mai multe ori deficiențele logice ale mai multora dintre definițiile propuse în manuale (vorba lui Ionel, un personaj din drama *Doina* de I. Druță: „Să ne ferească Dumnezeu de mintea manualelor moldovenești! Pe noi și pe copiii noștri!”). Ținem, în cele de mai jos, să ne oprim asupra termenului „nuvelă”, propunând unele considerații care ar duce la îmbunătățirea procesului de înțelegere a acestei noțiuni de către elevi și studenți.

Noțiunea respectivă se întâlnește de mai multe ori în cadrul studiului sistematic al limbii și literaturii române în ciclul școlar. Pentru început o avem în clasa a V-VII-a, unde are loc o primă familiarizare a elevilor, după care – în clasele liceale, la lecțiile de generalizare și sistematizare a cunoștințelor și competențelor verbale.

În manualul pentru clasa a VII-a¹, noțiunea de nuvelă este prezentată la p. 150-165; pentru exemplificare se propune textul *Delfinul* de G. Meniuc. În continuare manualul propune mai multe activități didactice structurate consecutiv în următoarele compartimente: „Intrare în temă” (p. 162), „Lectură interogativă” (p. 163-165), „Aplicare și creație” (p. 165).

La compartimentul „Intrare în temă” al manualului atestăm, printre alte activități instructive, următoarele exerciții referitoare nemijlocit la ceea ce ne interesează:

„Nr. 4. Alcătuiți planul povestirii după schema dată:

Momentul desfășurării	Acțiuni	Meditații, opinii, discuții	Comentarii ale naratorului

Ținem să menționăm, în această privință, că indicarea noțiunii de „nuvelă” înainte de formularea definiției acesteia (p. 165) nu constituie o carență de ordin metodic, cum s-ar părea la prima vedere, întrucât profesorul, în virtutea principiului anticipativ al învățării, le-a vorbit elevilor despre această noțiune înainte de a da citire textului lucrării

¹ T. Cartaleanu, M. Ciobanu, O. Cosovan, în *Limba și literatura română*, manual pentru clasa a VII-a, Lumina.

corespunzătoare. În cadrul aceluiași compartiment, vom atesta și alte câteva exerciții în legătură cu tema care ne interesează.

De exemplu, exercițiul nr. 7 propune elevilor următoarele:

„Comparați fragmentele în care naratorul povestește, descrie sau folosește dialogul. Comentați sub acest aspect prezența naratorului în nuvelă”, iar exercițiul nr. 9 – cele ce urmează: „Depistați pasajele în care, după părerea voastră, «vocea naratorului» coincide ori se confundă cu vocea (gândurile, impresiile, sentimentele) personajului” (p. 163).

După aceste activități, profesorul poate aplica și indicațiile metodice judicioase de la exercițiul cu nr. 14:

„În ultimele alineate citim, în diferite contexte:

«Delfinul ține ochii deschiși...»

«– Care este funcția acestei repetiții?

– Care este funcția și semnificația acestei formule în fiecare caz aparte?

– Cum se modifică mesajul nuvelei în legătură cu accentele din ultimele pasaje?»

precum și al celui cu nr. 15:

„Citiți semnificația pe care o comportă delfinul în «Dicționarul de simboluri» de Ivan Evseev. În ce măsură se reflectă, în opinia voastră, acest simbol în nuvela lui G. Meniuc.” (p. 165).

(Se are în vedere următorul pasaj din lucrarea recomandată: *Delfinul*. În simbolistica și ornamentica antică delfinul, prin asociere cu Arion, fiul lui Poseidon și al Demetrei, este simbolul inocenței; este legat, de asemenea, de nădejde, renaștere, salvare. Creștinismul a preluat valorile pozitive ale delfinului, făcând din el unul dintre simbolurile lui Isus Hristos și al învățăturilor creștine. În mitologia populară românească, Dulful mării este un personaj fabulos, un fel de duh al Mării Negre, pomenit și în colinde.)

După aceste activități pregătitoare, autorii manualului propun următoarea definiție a nuvelei:

„Nuvela este o specie narativă în proză mai desfășurată decât în schiță și mai restrânsă decât în roman. Se bazează pe un singur fir epic și un conflict care implică un număr redus de personaje. Spre deosebire de povestire (care este subiectivă prin implicarea naratorului), nuvela este obiectivă. Există mai multe tipuri de nuvelă: istorică, romantică, psihologică, filosofică, fantastică etc.”¹

Fără îndoială, definiția respectivă conține particularități relevante ale fenomenului abordat; profesorul de limba și literatură română ar putea, eventual, algoritmiza această definiție în felul următor:

1. Nuvela – specie a genului epic;
2. Are o acțiune mai desfășurată decât schița și mai restrânsă decât romanul;
3. Prezintă un singur fir epic;
4. Are un număr redus de personaje.

Am dori să menționăm că tipologia exercițiilor ca atare, prezentată în cadrul compartimentului la care ne referim, este elaborată judicios, în deplină conformitate cu rigorile unui instrumentariu metodic modern. În consecință, profesorul dispune de posibilitatea de a alege și folosi cele mai diverse activități instructive propuse la tema respectivă, aplicându-le pe acestea în funcție de obiective, contingentul de elevi etc.

¹ Idem, p. 165.

Astfel se prezintă atât exercițiile de până la definiție, cât și cele de după formularea acesteia, precum:

„Nr. 18. Raportați nuvela lui G. Meniuc la una dintre categoriile menționate mai sus.”

Formarea abilităților verbale comunicative scrise și cele orale constituie obiectul exercițiilor înserate în compartimentul *Aplicare și creație* care preconizează următoarele:

„Nr. 1. Propuneți un alt titlu pentru această nuvelă și argumentați-vă opțiunea.

Nr. 2. Extrageți formulele narative cu care începe fiecare alineat al nuvelei. Redactați o povestire, folosind cadrul narativ și structura personajelor lui Meniuc, dar în care ar figura oameni.

Nr. 3. Amintiți-vă plimbarea personajelor „pe cărarea lunii” și realizați, succesiv, următoarele:

– completați atmosfera cu alte detalii;

– transferați această scenă în altă lume (într-un parc, pădure, grădină publică, pe altă planetă, cu alte personaje, cu alt subiect etc.).

– Redactați un eseu din perspectivele personajelor nuvelei „Ce credem noi, delfinii, despre oameni (ființe terestre fără aripi etc.)”.

Nr. 5. Discutați cu colegii: „Ce știu (ce cred) eu despre delfini”.

Nr. 6. Selectați material pentru portofoliu la una dintre temele:

– „Marea (Omul și marea/ de remarcat că prin această temă sugerăm posibilități de interpretare intertextuale cu «Marea Neagră» sau «Bătrânul și marea» – P. D./);

– „Delfinii (Omul și delfinii)”.

Obiectivele operaționale ale lecțiilor tematice corespunzătoare sunt urmărite și de activitățile propuse la compartimentul „Deschideri”; dintre acestea le vom actualiza aici pe cele ce urmează:

„Nr. 1. Alcătuiți o listă bibliografică pentru un referat la tema «Universul mării»:

– Autori și texte din literatura universală și română;

– Dicționare, enciclopedii, reviste;

– Literatura critică, eseuri.

Nr. 2. Citiți, la alegere, 3-4 texte din proza scurtă a lui G. Meniuc. Notați-vă impresiile de lectură și trageți câteva concluzii asupra următoarelor aspecte:

– Subiecte, teme și probleme abordate;

– Limbă și stilul autorului.

Nr. 3. Selectați, citiți și redactați sub impresia lecturilor un eseu de 2-3 pagini cu titlul «Real și fabulos în nuvelele prozatorilor români». Autori recomandați: Mircea Eliade, Vasile Voiculescu, Fănuș Neagu, Mircea Nedelciu, George Meniuc” (p. 165).

În baza celor expuse menționăm faptul că aparatul metodic al manualului este unul bogat și variat, adecvat obiectivelor educaționale și stimulator al imaginației elevilor. În acest sens, ținem să remarcăm folosirea cu discernământ valoric de către autori a unor tablouri reprezentative, cum ar fi, de exemplu, cele ale lui Rene Magritte – „Insula cu comoară”, „Oglindă falsă” sau cel al lui Igor Vieru – „Câte ceva despre oameni și cai”, inserate în paginile 158-165 ale manualului. În plan de sugestie am propune să fie folosite și alte lucrări ale pictorului nostru, precum „Câte ceva despre ape și cai”, „Pasăre în alertă”, sugestive prin semnificația artistică a lor și stimulative în procesul de formare a competențelor verbale ale instruirii în etapa respectivă.

Revenind la definiție, vom semnala faptul că dintre cele 4 caracteristici ale nuvelei, ce reies din aceasta, mai puțin clare și, deci, la fel de operante în procesul de studiu sunt, în opinia noastră, cele cu nr. 2 și 4. Într-adevăr, acestea constituie niște afirmații relative și convenționale și, ca atare, nu prezintă niște criterii delimitative exacte. De altfel, cum am putea aprecia cât de „desfășurată” este acțiunea unei lucrări pentru a o raporta pe aceasta la schiță, nuvelă ori roman? La fel, cum i-am învăța pe elevi să determine cât de „redus” este numărul de personaje și care e gradația la care începe nuvela ?”

În consecință, putem citi în răspunsurile elevilor afirmații de tipul: „Nuvela este o opera epica de întindere *relativ redusă* cu un număr *relativ redus* de personaje în care este redată o întâmplare din viața unuia sau a mai multor personaje. Este o opera epică, pentru că autorul își exprimă indirect gândurile, sentimentele, ideile, concepțiile prin intermediul personajelor și al acțiunii.

- Întâlnim narator, personaje, acțiune.
- Modul de expunere predominant este narațiunea.
- Narațiunea se desfășoară liniar cronologic, prin înlănțuirea secvențelor narative.
- Se observă tendința de obiectivizare – naratorul se detașează de personajele sale.
- Întâmplările relatate sunt obiective.
- Acțiune mai dezvoltată ca a schiței.
- Acțiunea săvârșită de personaje ale căror caracteristici se desprind dintr-un puternic conflict.
- Timpul și spațiul sunt clar delimitate conferind verosimilitate textului.
- Se acordă importanță deosebită caracterizării personajului în raport cu acțiunea.
- Are o construcție epică riguroasă.
- Mai mare decât schița, mai mică decât romanul.”

După cum se poate observa, textul de mai sus abundă în verbalism, dar nu prezintă delimitări clare ale fenomenului.

Pe de altă parte, confuzia de concepere duce la opacitatea argumentării ca atare. De pildă, pasajul de mai jos este conceput drept un raționament referitor la apartenența de gen și specie a unui text:

„*D-I Goe...* Schița Introdusere I. L. Caragiale, autor de opere dramatice și nuvele, s-a impus în literatura română și prin schițele sale; Definiția schiței (operă epică de mică întindere, cu o acțiune simplă, în care autorul înfățișează un moment semnificativ din viața unuia sau mai multor personaje). Cuprins Opera literară *D-I Goe...* este o operă epică (autorul își exprimă în mod indirect sentimentele de dispreț față de personajul principal, prin intermediul acțiunii și al personajelor);

Principalul mod de expunere este narațiunea, care se îmbină cu descrierea și dialogul; Este o operă de mică întindere, prezentând un singur moment semnificativ din viața lui Goe, și anume călătoria lui la București împreună cu cele trei însoțitoare ale sale; Acțiunea este simplă și lineară, existând un singur fir narativ, care începe cu expozițiunea; Relatarea se face la persoana a treia; Există mai puține personaje decât într-un roman (personaj principal: Goe; personaje secundare: mama, mam' mare și tanti Mița; personaje episodice: controlorul, urâtul).

Încheiere

Datorită trăsăturilor demonstrate mai sus, opera literară *D-I Goe...* este o schiță.”¹

¹ <http://www.limba-romana.net/lectie>

Textul de mai sus nu conține argumente concludente în privința faptului că lucrarea *D-I Goe* este o schiță; la o analiză atentă vom observa că toate aceste particularități se referă în egală măsură și la nuvelă.

De fapt, de aici și fluctuațiile interpretărilor mai multor lucrări artistice, precum ar fi, să zicem, *Frunze de dor*, interpretată, după cum se știe, și ca roman, și ca povestire, și ca nuvelă.

Acest fapt creează anumite dificultăți la planificarea și realizarea unui proces educațional clar și bine determinat finalmente. Vom semnala că definiția de mai sus figurează în majoritatea manualelor de limba și literatura română, care reproduce conceperea fenomenului respectiv din dicționare: „specie literară a genului epic, mai amplă și mai complexă decât schița, mai scurtă și mai simplă decât romanul, care înfățișează un episod semnificativ din viața unuia sau mai multor personaje”¹. După cum se poate observa, și aici sunt aceleași nebulozități în explicarea termenului respectiv, care se materializează printr-o concepere obscură de către profesori și, în consecință, cu o imagine neclară, în mentalitatea elevilor și studenților, a nuvelei.

Chiar și sursele electronice conțin aceleași particularități definitorii. Wikipedia, de exemplu, propune următoarea definiție:

„**Nuvela se referă** la o lucrare de ficțiune care este de obicei scrisă în proză, în mod obișnuit sub formă de narațiune. Termenul de **nuvelă** vine din francezescul *nouvelle* și înseamnă *noutate, nuvelă*. Nuvela este specia genului epic în proză, cu un singur fir narativ, urmărind un conflict unic, concentrat; personajele nu sunt numeroase, fiind caracterizate succint, în funcție de contribuția lor la desfășurarea acțiunii. Nuvela prezintă fapte într-un singur conflict, cu o intrigă riguros construită, accentul fiind pus mai mult pe definirea personajului decât pe acțiune.

O nuvelă este o narațiune în proză, mai scurtă decât un roman și mai lungă decât o povestire. Conține de obicei puține personaje care sunt însă construite pe câteva linii principale. Ea are o narațiune ceva mai concentrată, personaje mai puține, trama mai puțin complicată decât în roman”².

Iar o altă sursă de același tip propune următoarea definiție:

„Specie a genului epic, în proză, de dimensiuni relativ reduse (se situează între schiță și roman), cu un fir narativ central și o construcție epică riguroasă, cu un conflict concentrat, care implică un număr redus de personaje. Deosebiri nuvelă – povestire: Nuvelă – tendința spre obiectivare a nuvelei (narațiunea la persoana a III-a) – autorul nuvelei își construiește personajul prin mai multe detalii – raportul cu realitatea: nuvela urmărește realizarea verosimilității Povestire – caracterul subiectiv, prin situația de transmitător al naratorului (narațiunea la persoana I) – autorul povestirii este mai interesat de situația epică în care se află personajul – povestirea poate porni de la date mai îndepărtate ale realului (întâmplări senzaționale sau insolite), dar perspectiva narativă susține iluzia autenticității”³.

În procesul de predare a temei respective vom urmări să formăm elevilor deprinderea de a analiza în mod adecvat fenomenele respective, de a le forma certe competențe interpretative referitoare la textele literare studiate. Cu alte cuvinte, aceasta

¹ Dicționarul explicativ al limbii române universal enciclopedic, ed. a 2-a, Buc., 1998, p. 345.

² <http://ro.wikipedia.org/wiki/Nuvel%C4%83>

³ <http://www.limba-romana.net>

înseamnă să le formăm deprinderii de identificare a elementelor nuvelistice și în basmele noastre, și în povestirile din diferite perioade istorice. Pe de altă parte, în procesul de studiu vom căuta a le forma cunoștințe despre nuvelă ca specie literară distinctă, care se caracterizează prin parametri referențiali, printre care am enumera firul epic unitar și finalul neașteptat al textului.

În concluzie putem afirma următoarele: nuvela ca specie literară prezintă similitudini structural-compoziționale cu alte tipuri de texte studiate în școală; în același timp nu trebuie să uităm că nuvela dispune de un ansamblu de parametri specifici, precum ar fi caracterul ne-linear al nuvelei, spre deosebire de cel linear al povestirii sau romanului, obiectivitatea narațiunii.

Am menționa în acest sens că, în opinia noastră, consecvența conceperii ar trebui să se reflecte în faptul că nuvela conține un element inedit, un element nou față de elementul previzibil al povestirii sau romanului. Precum am notat în cazul recenzării manualului pentru clasa a X-a¹, acest element nou este, în *Sania* de Ion Druță, tocmai finalul neașteptat al lucrării: „Să știi că nu era sanie... Atunci căruța trebuie să fi fost”. În lipsa acestui final avem o povestire. Prin urmare, în procesul de predare o deosebită importanță o are procesul de formare la elevi și studenți a competențelor de transformare a povestirii în nuvelă și viceversa în raport cu alte texte literare studiate.

---

¹ Petru Derescu, *Antrenant imbold de simțire și cunoaștere // Limba Română*, 2002, nr. 1-3, p. 131-135.

ESEU

NICOLAE BILEȚCHI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

CASA

Ideea de a scrie un eseu despre casă o port de mulți ani în suflet. Prea multe amintiri frumoase mă leagă de ea, la prea multe fapte luminoase m-a îndemnat ca sufletul meu să nu le prețuiască cumva și, prețuindu-le, să nu-i aducă mulțumirile de rigoare. Tocmai de aceea, deși am părăsit-o de mai bine de jumătate de secol, imaginea ei îmi stăruie mereu în inimă ca ceva sfânt și mă îndeamnă insistent s-o exprim în cuvinte.

Într-un timp mi s-a părut că această imagine începe ușor-ușor să se șteargă din memorie, mai ales după ce sora și cumnatul meu mi-au scris că au dărmat casa părintească și pe locul ei au construit una nouă. E în firea lucrurilor, mi-am zis, încercând să-mi calmez emoțiile: am și eu un lăcaș, sunt de mult părinte, copilul meu poate spune, ca și mine, că are casă părintească, deci, totul s-a rezolvat de la sine.

Liniștit, în concediu, am plecat acasă. De acasă – acasă. M-a întâmpinat o casă într-adevăr modernă. În ea – totul nou. Dar, ciudat lucru, nimic nu-mi părea necunoscut. Mobila îmi deschidea părintește ușile spre a-mi primi lucrurile. Ungherele îmi zâmbeau la fel de părintește ca și înainte. Masa nouă m-a primit cu ospitalitatea părintească de altă dată. Părinții, deși trecuți în lumea umbrelor, îi simțeam alături vorbindu-mi, ca să mă liniștească, de o rânduială dintotdeauna a pământului... Doamne, atâta înnoire și sufletul meu să nu înțeleagă nimic!?

Ideea de a scrie un eseu despre casă, care mi se părea că amuțise, a zvâcnit iarăși. Acum cu o putere care mi s-a părut de nestăvilit. De data aceasta m-am hotărât.

* * *

Omul și casa sunt două noțiuni inseparabile. O casă fără om în ea e o casă sărmană care nu interesează pe nimeni. Despre un om sărac în popor se spune că n-are nici casă, nici masă. Și, dimpotrivă, atunci când e vorba de un om bogat din punct de vedere material și moral, adică împlinit sub toate aspectele, poporul a zis că la el casa-i casă și masa-i masă și te-i mira să mai poți adăuga ceva. De ea, de casă, omul și-a legat noțiunile sale existențiale de bază: căsnicia fericită – a face casă bună cu cineva; ospitalitatea – a ține casa deschisă; pierderea rădăcinilor spirituale – a se înstrăina de casă; vrednicia – a se simți că acum vii de acasă; cultura sub toate aspectele ei – a avea șapte ani de acasă.

Simbol deosebit de încăpător, casa nu a putut să nu atragă atenția scriitorilor noștri. Ea e cântată, poetizată, ridicată la rang de motiv etern de meditații și emoții. De la prima închipuire de colibă și până la casa modernă de azi mintea omenească, iar, la timpul ei, și cea scriitoricească, au tot elaborat și au aruncat la coș proiecte.

În unele proiecte casa se vroia mai caldă, mai luminoasă, mai spațioasă, mai durabilă, adică așa cum a evoluat ea pe parcursul timpului. Evident, e vorba de *casa* – *lăcaș de trai* a omului. Nu întâmplător în poemul *Casă în Bugeac* Pavel Boțu o identifică chiar cu istoria. Primul capitol al poemului ne duce cu gândul într-o Moldovă, care e abia

la începuturile sale. Și acest început nu putea fi altul decât casa. O dată înălțată, asupra ei vin vânturile sorții. Toate vitregiile o zguduie și o clatină, dar ea, casa, rămâne în picioare. Ca un simbol al demnității omului, ca o mărturie a rezistenței neamului. Ultimul capitol din poem ne cheamă în casa de azi a Moldovei, asociată cu o corabie. Asupra corăbiei se pot năpusti vânturile și valurile. Dar și acum, ca și pe întregul parcurs al istoriei, totul depinde de corăbier care trebuie să aibă grijă de demnitatea casei, aceasta semnificând societatea noastră.

În alte proiecte, asupra cărora ziceam că a lucrat pe parcursul istoriei omenirea, casa e asemuită cu însuși sufletul omului, cu destinul spiritului lui. E clar de la sine că e vorba de *casa – cămin al sufletului*. Ciutoreanul, zice I. Druță în *Povara bunătații noastre*, „nici nu-și face casă cum se obișnuiește prin alte părți – ciutoreanul o smulge din miezul firii sale, dându-i suflarea lui, bucurie din bucuriile lui. Poate anume de asta, cum nimerești în sat, dacă e vremea lui și lumea e la câmp, te poți așeza cu casele la sfat și ai să afli cam tot atâta cât ai putut afla de la oameni. Ba se poate întâmpla ca o căsuță să fie mult mai sfătoasă, mai limpede la vorbă decât stăpânul ei, căci pe cât de tăcuți și zgârșiți la vorbă sânt ciuturenii, pe atât de vorbărețe apar casele zidite de dânșii”.

Casa – lăcaș de trai și casa – cămin al sufletului... Noțiunile sunt pe cât de înrudite, pe atât și de diferite... Studiindu-le, cărei dintre ele urmează să-i dai întâietate? Care ar fi acel măsurariu ce ne-ar permite să determinăm cu maximă precizie noțiunile în cauză? Dacă gândurile lui Protagoras, rostite cu aproape cinci secole înainte de era noastră cum că „omul este măsura tuturor lucrurilor” [1, p. 174], sunt adevărate, ceea ce, evident, nu punem la îndoială, atunci suntem cu răspunsul în față.

Vom porni așadar, discutând despre ambele, de la om, a cărui cultură începe, cum bine se știe, de la cei șapte ani de acasă, adică de la noțiunea pusă de noi în discuție.

La naștere, sufletul copilului e curat ca foaia albă de hârtie. „Într-adevăr, spune savantul în medicină N. M. Amosov, copilul se naște «fără nici o programă»: el nu știe nimic, dar trebuie să le însușească pe toate. La animale situația e mai bună – modelele acțiunilor de mișcare sunt încă la naștere situate în scoarță ori, se prea poate, în subsolurile ei” [2, p. 180]. Imediat după naștere încep programările acțiunilor și calităților morale ale copilului. Înfășurarea înseamnă supunerea mâinilor și picioarelor la o evoluare dreaptă. La alăptare mama, deși încă suferind de dureri, instinctiv simte necesitatea să-i îngâne cu dragoste micuțului un cântec. Explicația ei e simplă: dacă florile cresc frumos într-un mediu muzical, de ce nu ar crește tot așa și un copil! Procedura scăldatului e făcută cu flori lecuitoare și cu descântece întremătoare. Un organism sănătos pregătește, cum se știe, o minte sănătoasă și deprinderi de conduită frumoase. Când micuțul, după o masă copioasă, se alintă, mușcând sânul, mama îi atinge cu dragoste o pălmuță la partea moale, spunându-i: așa-mi mulțumești tu, purcelușule. Aplicată de câteva ori, necesitatea pedepsei dispare de la sine, căci – să vedeți! – gluma nu se mai repetă. Astfel, la nivel de instinct, apar noțiunile de bine și de rău, de frumos și de urât, de posibilitate și imposibilitate, de cinste și rușine... Și ele vin spre copil, cum vedem, din casa părintească.

O adevărată revoluție se produce în casă și – prin ea – și în sufletul copilului în momentul apariției vorbirii. Sugerarea prin instinct a comportării copilului, cu toate noțiunile ei de etică și morală amintite, din acest moment merge întrucâtva în scădere. Lucrurile și calitățile își capătă acum numiri concrete. Cuvintele șlefuiesc instinctele, le redau mai concret și mai precis, aceasta însemnând posibilități nelimitate de perfecționare a educației. Dionysos din Halicarnas afirma încă spre sfârșitul secolului I înainte de era noastră că „cuvintele sunt oglinda sufletului” [3, p. 344]. Acel *ma-ma*, rostit, de regulă,

prima dată, înseamnă la modul precis cuvântul legat *mama*. Și el, acest cuvânt, schimbă mult relațiile dintre oameni. A-l numi purceluș pe un bebeluș, acum, când știi la sigur că cuvântul e oglinda sufletului, înseamnă a-l obijdui pentru că el a depășit, cum am văzut, instinctul de pedeapsă cândva meritată, iar mama, mândra și fericita mamă, atentă ca nimeni altul la nuanțe, vrei-nu vrei, va simți necesitatea să se întrebe: cui îi vine ea mamă?

Cultivarea noțiunilor de bine – rău, frumos – urât, cuviincios – obraznic, rușine – nerușinare, obraz – neobrazare, finețe – grosolanie, uman – inuman etc., ce țin, psihologic, de formarea omului integru și, generativ, de cei șapte ani de acasă, având la bază un instrument atât de subtil cum e cuvântul, va decurge normal numai dacă principiile de aplicare a lui se vor respecta riguros. În acest sens, bancul privind cuvintele ce ar exprima vârsta potrivită pentru ca un părinte să înceapă educația copilului, e mai mult serios decât comic. Bancul zice că un tânăr părinte îl întreabă pe un pedagog de când să înceapă educația copilului. Acesta îi răspunde cu o altă întrebare: cum doarme copilul? – de-a lungul sau de-a latul patului? La răspunsul că copilul doarme de-a lungul patului, tatăl primește replica: ai întârziat catastrofal. Cuvintele „de-a lungul și de-a latul patului” exprimă, metaforic, noțiunile de vârstă. Fiecare vârstă poate accepta completul de valori etice și morale pe măsura sa. Evident, copiii prematuri și precoci, ca mostre de manifestări excentrice, constituie niște excepții de la legitățile normale de dezvoltare și bineînțeles nu țin de subiectul discuției noastre.

„Vorbirea, zicea filosoful Martin Heidegger, este păstrătorul ființei” [3, p. 345]. Ea ascunde în faldurile sale stări de spirit, nuanțe de etică a comportării, modalități de transformare psihologică, în ultimă instanță – etape importante ale evoluției caracterului copilului. Mi-amintesc, în acest sens, o convorbire obișnuită dintre părinți de pe când eram de 5-6 anișori. Tata hrănește dimineața găinile și le vorbește ceva drăgăstos. Mama, apărută întâmplător în prag, râde cu poftă: ce bodogănești, tu, acolo? Tata îi arată cu degetul cocoșul stând de o parte și urmărind, fără să se atingă de mâncare, cum găinile ciugulesc lacom. Aluzia gestului e clară: ai văzut, adică, ce înseamnă să fii bărbat, să te porți ca un adevărat cavalier. Atinsă în demnitate, mama îi face replica de rigoare: dar, când ele fug și sunt ajunse din urmă, ai văzut cum el le ciupește cu clanțul până la sânge. D-apoi, ripostează tata, de ce fug, că el, întotdeauna se avântă spre ele cu cele mai gingașe intenții. Convorbirea, după cum îmi dau seama azi, a intrat într-o zonă intimă periculoasă pentru urechile unui copil și mama, făcându-i tatei semnificativ din deget, se retrage, diplomatic, în bucătărie unde o așteptau treburile.

Doamne, ce început frumos al unei zile obișnuite de muncă! Ce lecție de pedagogie, de limbă, de literatură, de muzică, de etică a comportării mi-a fost dat să ascult! Întreaga convorbire mizează pe un scop pedagogic bine definit. Din ea am aflat ce înseamnă cuvântul ca unitate lingvistică și cuvântul cu valență literară, adică transfigurat artistic, care e rostit cu un timbru aparte și un tact deosebit, termeni muzicali ce-și trag, probabil, originea încă de la acel *Nani-nani* de pe când eram la sânul mamei. Iluzia și aluzia, atât de resimțite în povestire, modelează, cum nu se poate mai bine, semnificațiile etice ale ființei. Totul cultivă sentimentele, prin toate se formează și se manifestă caracterul, se plăsmuiește Omul din om.

Ar fi imposibil într-un mic eseu să urmărești în detalii acest proces complicat de formare a omului și, pe de asupra, ar solicita și o conlucrare foarte largă a mai multor specialiști. Cine vrea în acest sens să se informeze – are la dispoziție o întreagă literatură de specialitate. Pentru examinarea noastră de ordin eseistic importă produsul final, încropit, ca miera, din diverse îmbinări dintre cele mai neașteptate. El, produsul, alcătuiește,

în concepția lui Lucian Blaga, matricea stilistică a neamului. Despre această matrice vestitul filozof spunea că „poporul e legat de ea, se definește prin ea, se afirmă prin ea” [4, p. 388]. Așa stând lucrurile, poporul respectă această matrice, ce exprimă cei șapte ani de acasă, ca pe ceva sfânt. Cine nu o respectă cu sfințenie, acela e considerat ca lipsit de omenie, adică dezumanizat.

Îmi amintesc în această ordine de idei de două cazuri, care, întâmplându-se în satul meu natal, îmi dau certitudinea adevărului. Fiind, mai de mult, în vacanța studentescă, discut cu tata. Din una, din alta, aduc vorba despre tinerii din satul vecin. La auzul vorbelor mele, tata îmi aruncă, nemulțumit, fraza: „Ia lasă-i, mă, pe aceștia în pace, că n-au omenie într-ânșii, n-au nici un Dumnezeu”. Ca să nu stric buna atmosferă a discuției, mă prefac a nu da importanță replicii, dar observ că ea îmi tot dă târcoale, scoțând în prim-plan două cuvinte de o importanță deosebită – omenie și Dumnezeu. Contrariat, fac ce fac și aduc, de data aceasta din alt unghi, iarăși vorba despre aceiași tineri din satul vecin. Tata se arată nemulțumit de insistența mea, iar eu, dându-i printr-un gest de înțeles că cu aceasta punem capăt discuției, îi solicit totuși explicațiile cazului. „Păi, zice tata, cum îți place: flăcăii din satul nostru își au, ca toți tinerii, problemele lor, pe care uneori le rezolvă în mod particular, alteori – în public. Ajung, din păcate, câteodată și la pumni, chiar între lume, fiind la joc sau la altă petrecere. Dar, ferit-a sfântul, ai noștri nu se vor bate între ei în alt sat, pe când acei din satul vecin – fac, spre rușinea lor, acest lucru în alte sate. Unde s-a mai văzut așa ceva? N-au nici un Dumnezeu. N-au nici o omenie!”.

Am înțeles – tocmai lecturam pe atunci filozofia lui L. Blaga! – că felul cum urmează tinerii să-și rezolve problemele a fost ridicat de sătenii mei la rang de regulă imuabilă a matricei stilistice a neamului, regulă sfântă în esența ei, că ce e considerat sfânt urmează să fie respectat ca un ritual, care nu se mai discută, cum nu se discută nici o altă regulă consfințită de Dumnezeu. În caz contrar, oamenii n-au omenie și nici Dumnezeu, adică nu mai sunt oameni. E, rezumă tata, un obicei al fiecărei case bune, obicei, care, cu timpul, a ajuns să fie luat ca unitate de măsură de către întregul sat, căci – ce e satul? – dacă nu un colectiv recunoscut ca fiind constituit ca o casă comună.

Celălalt caz e și mai drastic prin severitatea lui sfântă. După primul război mondial în satul meu s-a pripășit un ucrainean. L-a adăpostit cea mai săracă femeie din sat. Câțiva ani a stat ascuns, iar după aceea s-a prezentat la organele de conducere, care i-au permis să trăiască în libertate. În 1940 puterea sovietică îl avansează, ca pe unul mai de al ei, în conducerea primăriei. Aici el începe să-și arate caracterul: în timpul deportărilor îl împușcă pe un sătean pe motiv că ar fi încercat să fugă. La întoarcerea puterii românești în sat el, lucru natural, se refugiază ca după raptul sovietic din 1945 să revină iarăși. De data aceasta, fiind de acum bătrân, puterea sovietică nu-l mai onorează cu nici un post.

Foametea din 1946 îl prinde complet nepregătit și el se vede nevoit să cerșească. Umblând, de acum umflat de foame, din casă în casă, dar primind foarte puțin căci gospodarii erau secătuiți de provizii, el urmează instinctiv zicala lui I. Creangă că goliciunea mai ocolește, iar foamea dă pe de-a dreptul, și ajunge să bată la poarta fiului cetățeanului pe care l-a omorât. Acesta, văzându-l în halul în care era, îi întinde o pâine caldă, căci soția tocmai copsese.

– Ce ai făcut, mă, îi zice soția, nu cumva ai uitat durerea cea mare pe care el ți-a pricinuit-o?!

– Nu, n-am uitat, îi explică el, dar n-am putut să trec peste legea strămoșească a casei, care zice că e foarte mare păcat să nu-i oferi pâine celui care îți întinde mâna în ultimul ceas al vieții, iar el, dușmanul, în acest moment se afla.

- Reiese că, pentru fapta aceea strașnică, tu ca și cum l-ai iertat.
- Nu, eu am procedat cum mi se cade mie, conform datinei sfinte a casei, iar pentru strașnicul omor el va fi judecat de Dumnezeu.

A doua zi clopotele bisericii vesteau moartea cerșetorului.

Soția celui care și-a pierdut tatăl de mâna ucigașului pripășit asculta, numai ochi și urechi, comentariile consătenilor. A fost un pripășit nu numai în sat, ci și în viață, ziceau unii. A fost un mârșav care n-ar trebui să fie primit de acest sfânt pământ, ziceau alții. Câtă putere creștinească trebuie să ai ca să-i întinzi ucigașului tatălui pâinea cerșită, comenta aproape întreg satul.

Adunându-și gândurile și sentimentele răvășite de aceste comentarii, soția și-a sărutat cu o mare durere, dar și cu o tot atât de mare mândrie bărbatul, șoptindu-i: nemuritorul Dumnezeu – cu judecata lui, iar noi, muritorii de rând – cu judecata datinei casei noastre, cu înțelepciunea căminului nostru spiritual, care tot de la el vin. Proverbul „jupâneasa ține casa” s-a mai adevărit o dată. Soțul i-a răspuns jupânesei sale cu același gest – cu un sărut plin de înțelegere și mulțumire.

Cristalizată din filozofia celor șapte ani de acasă, matricea stilistică devine o componentă a sângelui, o parte a ființei celor ce au locuit cândva în casă, dar s-au trecut din viață și a celor care, moștenind-o, îi vor continua mesajul uman, ea pretinzând de la personalitate un respect imuabil. Astfel, casa leagă cerul și pământul, face posibilă perenitatea idealurilor ei din trecut, prezent și viitor. Ideea în cauză e profilată deosebit de limpede de către Grigore Vieru în poezia-cântec *Casa părintească nu se vinde*: „Vom pleca și noi cândva din viață/ Și părinții sus ne-or întreba/ Ce mai face casa lor cea dragă./ Cine are grijă azi de ea?” Din acest motiv mesajul ei, al casei, nu poate fi discutat, cum nu poate fi supusă dezbaterilor o lege irefutabilă, ceea ce îl și determină pe L. Blaga să vină cu precizarea că „nici un popor nu poate avea vreun interes de a-și stinge singur matricea stilistică sau de a se lepăda de ea, cât timp aceasta se găsește încă în stare binecuvântată” [4, p. 388]. Comportarea tinerilor din satul meu natal, amintită mai sus, e un atribut binecuvântat de întreaga comunitate rurală, pe când a celor din satul de alături – o abatere care surpă matricea stilistică a casei, a neamului. Tot astfel trebuie apreciată și concluzia finală a soției din exemplul al doilea în raport cu prima ei reacție la gestul soțului de a-i da cerșetorului-ucigaș bucata de pâine solicitată.

Matricea stilistică a omului și a neamului mizează pe modelul bunului simț al celor șapte ani de acasă, aflat, cum zice L. Blaga, în stare binecuvântată. Totul ce s-a făcut mai târziu în privința educației: codul civil, codul penal, diverse modele de coduri morale sunt nu altceva decât niște completări la această matrice, ca și studiile omului ori experiența lui de viață. Ion Druță ilustrează cu dezinvoltură acest adevăr în drama sa *Casa mare*.

Personajele dramei, Vasiluța și primul ei soț, Andrei, își încep o casă, adică – metaforic – își concep un ideal de fericire. Războiul al doilea mondial, însă, îl ia pe Andrei la front, lipsește casa de perspectiva rotunjirii în doi a acestui ideal. „A ridicat, zice Vasiluța, căsuța asta Andrei al meu... De abia a dovedit să-i ridice pereții, de abia a acoperit-o și a început războiul... S-a dus, m-a lăsat cu un copil în brațe și cu o casă abia începută... Mă sculam pe la miezul nopții, veneam în casa asta și boceam prin întuneric... Tot stând așa și bocindu-mă, ce-mi vine în cap – ia hai s-o gătesc eu... S-a sfârșit războiul, o dată și o dată or începe oamenii iar a trăi... ”

Patru ani mi-am așteptat bărbatul și patru ani am gătit-o după placul meu, după placul lui... Dar s-a mântuit războiul și în loc de stăpân a venit în casa asta o hârtiuță cenușie. Am rămas vădană – și eu, și casa... Nu-mi era atâta de mine, cât îmi era jale de

dânsa. Atât de greu ce s-a înfiripat ea, cu atâta greu și-a dobândit podoabele, atâta vreme l-a așteptat...

Au trecut mulți ani, până ne-am deprins noi a văduvi... Pe urmă nici nu știu cum, nici când, m-am pomenit că aștept alt bărbat. Și numai căsuța asta, gătită pentru Andrei, vroia să rămână veșnic vădană...”

Stăpânul și casa, omul și experiența etică acumulată de veacuri, cristalizată în matrice stilistică – în fața examenului moral: cine ar putea greși? Riscului acestuia e supus omul. În timp ce casa „...vroia să rămână veșnic vădană”, Vasiluța merge la un compromis etic. – se căsătorește cu Păvălache, deposedându-i astfel, pe el și pe Sofica, de adevărata fericire. Casei, ca întruchipare a omeniei și credinței conjugale, îi revine rolul de restabilire a echilibrului etic.

Ziceam mai sus că acest echilibru etic, această judecată a casei trebuie să se bucure de un respect imuabil, să nu lase loc nici unei prejudecăți. Și I. Druță, pentru a demonstra imuabilitatea echilibrului etic al casei, o pune pe Vasiluța să se confrunte cu prejudecățile de care ar putea da dovadă vecina binevoitoare, vecina obiectivă, vecina răuvoitoare, să se verifice prin vocea satului și părerea naturii. Prejudecățile pălesc în fața judecății sănătoase a casei, verificările confirmă cu prisosință adevărul ei, exprimat prin concluzia finală la care ajunge Vasiluța: „Este o rânduială a pământului și de calc eu și rânduiala asta, apoi ce-a mai rămâne din mine?”. Rânduiala pământului, la care se referă Vasiluța, e aceeași matrice spirituală bazată pe bunul simț al celor șapte ani de acasă, dar completată și de diferite coduri și reguli instituite de organele legislației. În cazul în care nu contrazic spiritul matricei, aceste reguli aduc un spor de lumină în elaborarea ideii operei, fapt ilustrat și de structura bine articulată a *Casei mari*. Oricum ar fi ea numită de scriitori, matricea spirituală e receptată de către cititori ca un mit, iar acesta din urmă, afirmă M. Eliade, „... îi garantează omului că ceea ce el se pregătește să facă a mai fost făcut, îl ajută să alunge îndoielile pe care le-ar putea avea în ceea ce privește rezultatul întreprinderii sale” [5, p. 132-133], deci, îi asigură perenitate în timp. E tocmai și motivul pentru care cei șapte ani de acasă sunt considerați ca un dat consubstanțial în destinul omului și al umanității.

Asupra casei, ca reazem moral al omului, ca nucleu etic primar al societății, urmează să medităm, poate mai intens ca oricând, azi, când progresul tehnico-științific pune satul în întregime și fiecare casă în parte la încercări dintre cele mai acute și mai neprevăzute. Problemele acestea sunt discutate cu deosebită acuitate și perspicacitate de către Ion C. Ciobanu în romanul său *Podgoreni*.

„Mă întorsesem de la învățătură, ne mărturisește personajul acestui roman, Toader Frunză, în altă lume. Satele aveau șosele, aveau stații de autobus. Circulau mașinile pe șosele noi... Transformările atât de radicale mă orbiseră...”. Și, totuși, acest aspect înfloritor al satului contemporan, după aprecierea autorului, e „de o frumusețe rece și tristă”.

Impresia de „frumusețe rece și tristă” a satului, evident, de sorginte blagiană, vine de la faptul că din casa țaranului dispar o serie de instrumente și munci, care i-au modelat cândva universul spiritual: „Satul rămânea, totuși, sat. Dar încotro își luase drumul și fâgașul acest sat?... melița și băătorul, vârtelnița și stativele de țesut, spata și suveica, urzitul și neveditul, carâmbii războiului, andrelele și cârligul de împletit – toate mureau sub ochii mei împreună cu femeile bătrâne... Mă uimea ușurința cu care uită satul obârșia de pe vremuri”.

Face oare să tânjim după aceste lucruri, când progresul tehnico-științific le-a înlocuit cu altele mult mai perfecte? Face, căci, perimate ca valoare materială,

ele rămân neperisabile ca valoare morală, ca parte constituantă a matricei stilistice bazate pe valorile celor șapte ani de acasă. Dacă nu suntem obligați să le folosim, avem datoria morală să nu le uităm, căci fac parte din ființa noastră. I. Druță și-a ales drept epigraf pentru povestirea *Horodiște* o inscripție de pe o piatră funerară ce datează din epoca Imperiului Roman, inscripție capabilă să verse lumină asupra felului oamenilor din vechime de a aprecia lucrurile și îndeletnicirile: „Călătorule, vorba nu-mi va fi lungă, oprește, pentru a citi. Aici, sub această piatră, odihnește o mândră femeie. Și-a iubit bărbatul, a avut doi feciori, pe unul l-a luat cu sine, altul a rămas să-i țină locul în lume. A fost frumoasă la umblet, aleasă la vorbă, a știut a toarce. Terminat. Pleacă”. Torsul, cum vedem, e pe cât o îndeletnicire, pe atât și o calitate morală. Așa, probabil, o fi fost la origine toate ocupațiile. Iată de ce, despărțindu-ne de multe din ele, pe lângă sentimentul de admirație față de tehnica avansată ce le înlocuiește, nu putem să nu încercăm și o nostalgie a pierderii a ceva din ființa noastră. De durerea pierderii, de nostalgia dispariției unor lucruri și îndeletniciri ne poate salva doar memoria. Să ne străduim să nu uităm nimic, căci a uita înseamnă a ne știrbi din demnitatea noastră. Scriitorii sunt obligați să ne cultive în scrierile lor această memorie.

Anume acest sentiment oximoronic de admirație-nostalgie față de lucruri și îndeletniciri i-a dat ghes scriitorului rus Vasilii Belov să scrie minunatul său eseu *Іад (Modul de viață)*. De acest sentiment s-au condus A. Lupan, când a publicat schița *Sujalca* și A. Cibotaru când a scris poezia *Râșnița*. Prin intermediul acestor unelte primitive, devenite de mult rarități muzeistice, ei au scos în vileag aspecte interesante privind etica trecutului și realizările prezentului.

A uita lucrurile și datinile ce țin de casă înseamnă a te predispune conștient la o anume sărăcire sufletească. Or, entuziasmați de realizările științei contemporane, noi nu rareori suntem expuși pericolului de a cădea în această extremă. E tocmai cazul lui Alexandru Marian din romanul lui V. Beșleagă *Acasă*. El e unul dintre cei mulți, care, trecând cu traiul de la sat la oraș, își strămută albia sufletească. Fiu de țăran, Alexandru Marian ajunge inginer în problemele de irigare a solurilor, trăiește în capitală și e pe punctual de a fi trimis în străinătate. Dar tocmai în acest punct al evoluției sale vertiginoase el simte acut nu numai ce a câștigat, ci și ce a pierdut: „Răzbind prin hățșurile vieții, luptând ca să învingă, ceda. Și, deși vedea că pierde, în sine accepta să piardă, sperând că-și va întoarce mai apoi. Dar... mai târziu și-a dat seama că s-a înșelat. Că ceea ce ai pierdut din propria ființă: setea de frumos, credința nestrămutată în bunătate, omenie, în idealul făurit în tinerețe, – nu e atât de ușor să reîntorci... Și-a dat seama la un moment dat, că parcă a sărăcit sufletește... Iar mai dăunăzi, dimineață, privind la geam în stradă, auzi ca aievea glasul mamei: „Ai uitat satul, băiete. Ai uitat casa... Ai uitat țărâna, care te-a născut și crescut...”

Chemat de șoapta casei și a mamei, de glasul gliei, de vocea consătenilor și împins de un imbold interior, ce-i spunea că „cine e lipsit de memorie, de conștiința celor ce au fost până la el, nu va ști nicicând să prețuiască timpul în care trăiește și nu va fi pregătit pentru a păși în timpurile ce vin...”, Alexandru Marian revine în sat, unde, restaurând casa părintească, răscolind cu inima și rațiunea propria tinerețe, „când era gata, fără a cugeta la urmări, să înfrunte răul, minciuna, nedreptatea, mârșăvia”, și respirând încă o dată cu înțelepciunea secularei etici țărănești, renaște spiritual, devine om integru.

Problema atacată de V. Beșleagă ne duce cu gândul la una mult mai largă: ce se întâmplă în casa noastră în general la etapa actuală? Casa, care cândva era centrul de gravitate al familiei, acum din ce în ce mai mult își pierde această funcție. Azi aproape

în fiecare casă putem constata absența unuia sau a câtorva membri. Ei sunt absorbiți de uzine, de instituțiile de învățământ, de șantierele de construcție. Dacă mai înainte procesul decurgea lent și oarecum pe neobservate, astăzi ritmurile lui ne pun pe gânduri. Nu în sensul stăvilirii – procesul constituie o realitate obiectivă și ireversibilă, – ci în direcția dirijării lui chibzuite.

Se cuvine, în primul rând, să întrezărim la timp și să susținem noii lăstari etici de perspectivă. Contactul cu clasa muncitoare, cu sănătoasele ei tradiții, cu instituțiile de învățământ și așezămintele de cultură deschide în fața omului, care numai ce și-a părăsit casa cu etica ei constituită de secole, perspective dintre cele mai largi de îmbogățire rațională și înnobilitate morală. În rândul al doilea, are loc o simbioză a două modalități etice de existență. Îmbinarea a tot ce e mai bun din ele poate da naștere la un cod moral deosebită vigoare cetățenească. Despre apariția unui atare om, în sufletul căruia se află acest altoi interesant de etici, ne vorbea încă în 1971 I. Druță. Într-un articol, semnificativ intitulat *Plugarii la Chișinău* (*Комсомольская правда*, 1971, 21 martie), se spunea că nu numai „...orașul și-a lăsat pe fața lor (a plugarilor-migranți – N. B.) amprenta, ci și ei și-au lăsat amprenta pe fața orașului”, că, în consecință, „apare un nou tip de om cu noi trăsături sociale și psihologice”. Această orientare se cuvine susținută.

Dar există, spre regret, și reversul acestor procese. Sociologii au constatat că țăranul ce vine de la țară la oraș, ieșind de sub influența părinților, nu rareori nimerește sub înrâurirea elementelor de o ținută etică discutabilă. Se mai întâmplă uneori că abia de părăsește cineva casa, se căpătuiește la oraș și preia fugitiv, fără a asimila organic, modul de conduită urban. Ca rezultat, un asemenea om se poate deda ușor oricăror influențe de prost gust. Un astfel de tip e mirele din frumoasa povestire *Priveghiul mărginașului* de V. Vasilache. Abia ieri acest tânăr s-a mutat la oraș, dar de acum, venind acasă, își manifestă dezgustul față de obiceiurile și datinile populare, de lăcașul unde a văzut lumina zilei, știe să vorbească cu însuflețire despre revoluția sexuală și alte „probleme” ce țin de o filosofie străină spiritului nostru.

Evident, sufletul omului e impus de viață spre noi tărâmurii etice. Și dacă acestora nu întotdeauna le putem intui la moment sensul, nu ar fi mai cuminte să respectăm ceea ce s-a constituit temeinic de secole chiar în casa noastră? Căci – de ce am ascunde? – sub deviza unei originalități fals înțelese, deseori, în loc să intuim temeinic noul, preferăm să distrugem vechiul, uităm că nu tot ce ține de trecut e perimat. Construind o casă nouă, să nu ne grăbim a o distruge pe cea veche, căci riscăm să rămânem în frig. Iar la frig sufletul se ofilește. În sufletul personajului lui V. Vasilache bate, ba nu – mai corect ar fi – vegetează o atare inimă.

Veacuri de-a rândul omul a visat să-și facă un adăpost despre care ar putea spune că îi e casa casă și masa masă. Însuflețit de acest vis și profitând de materiale de construcție din ce în ce mai moderne, omul zilelor noastre, cum se spune, de unde are, de unde n-are încearcă a-și face casa tot mai frumoasă. E o intenție nobilă, dar – împinsă în extremă! – ea, ca bumerangul, se poate întoarce contra noastră. Printre multe altele, problema aceasta e abordată de V. Beșleagă în romanul *Ignat și Ana*.

Ignat și Ana suferă că n-au copii. Lipsa unui al treilea, care ar cimentea casa și familia, le-ar repune viața pe temelii etice mai sănătoase, e trăită intens, analizată scrupulos. Personajele luptă între ele și cu sine însele, caută să învingă nenorocirea care planează asupra lor, dar până la urmă sunt învinse. Și Ignat, și Ana, și cea de a treia femeie, spre care tinde acest bărbat, deși se consumă, caută căi de apropiere, rămân, în fond, niște străini.

Situația pare a fi voit dramatizată. Sunt în viață doar multe familii, care ne-au demonstrat că aceste cazuri biologice pot să nu evolueze în drame atât de acute. N-a îngroșat oare autorul culorile? Plasând conflictul individual într-un amplu și bine conturat context social, autorul îi ia această ascuțime nedorită.

Ignat și Ana își construiesc casă. Faptul are semnificații simbolice largi. Greul casei cade pe umerii Anei, întrucât Ignat e ocupat la cariera de piatră. Ea muncește din răspuțeri, tinde ca lăcașul să le fie frumos și bogat. Dar, treptat, cititorul observă că în concepția Anei accentul se deplasează de pe noțiunea de frumos (într-o accepție etică sănătoasă) pe cea de bogat (într-un înțeles filistin și practicist). Schimbarea de accent se soldează cu urmări tragice: muncind din răspuțeri, Ana își dereglează sănătatea și își închide pentru totdeauna perspectiva luminoasă de a fi mamă. Tragedia despărțirii de Ignat, pentru care sensul vieții rezidă într-un urmaș ce ar putea să-i ducă mai departe mesajul sufletesc, devine inevitabilă.

Paradoxal, dar adevărat, îmbogățindu-ne din punct de vedere material, nu rareori sărăcim spiritual. Treceți prin satele noastre, intrați în ogrăzile oamenilor și o să observați un fenomen pe cât de nou, pe atât și de curios: în cele mai frumoase gospodării stăpânul, de obicei, nu trăiește în casă, ci undeva alături, într-un adăpost mult mai prost amenajat, numit căsoaie ori chiar sarai. Cum să apreciem acest fapt?

Omul de mult și-a împărțit casa în două. Într-o parte el muncea zi de zi, își odihnea trupul, în alta, numită *casa mare*, – venea doar în clipele solemne să-și odihnească sufletul. Azi toată casa tinde să devină casă mare. E un motiv de bucurie această lărgire a noțiunii? Cred că nu întotdeauna. Pentru că gospodarul, de teamă să nu păteze covoarele de pe jos și de pe pereți, intră aici din ce în ce mai rar. Plăcerea aceasta el și-o permite, de cele mai multe ori, doar când îi vin oaspeți. Atunci casa devine un obiect de admirație, iar masa un indice al belșugului. Frumos și de trebuință acest obicei, numai că ni se pare a fi cu mult mai îngust decât casa mare de odinioară, unde omul venea aproape în fiecare zi să-și restabilească, din dureri și bucurii, sufletul, să-și verifice temeliiile familiei, să mediteze asupra viitorului copiilor.

Fără să vrem, îndepărtăm casa de conținutul ei primar sănătos. S-a întâmplat să fac două vizite, una după alta, în două case. În prima, am văzut o vază de cristal cu valoare de frumos în sine, adică fără flori. Într-a doua am zărit o vază de ceramică, simplă, cu trandafiri frumoși în ea. Nu neg importanța frumosului industrial, dar, mărturisesc, inima mea a tresărit, totuși, la priveliștea gingașelor flori.

Fără să vrem, imprimăm casei un conținut mercantil. Am auzit în troleibuz cum un cetățean îi povestea altuia că își căsătorește fiul, dar nu are de gând s-o înscrie pe viitoarea noră în apartament. Motivul: dacă, eventual, tinerii vor divorța, nora să nu aibă pretenții la o parte de casă. Când i-am povestit unui cunoscut întâmplarea, acesta mi-a spus că și el e predispus să procedeze astfel cu fiul. Te pui, zicea el, cu tineretul de azi?! Ei, una-două, și se despart, iar tu împarte-ți casa pe care a-i așteptat-o ani în șir.

O parte de adevăr în această judecată, desigur, este. Dar numai o parte. Cât e de mare și de periculoasă cealaltă parte – rămâne să judece sociologii și juriștii. De altfel ultimii, prin perfecționarea legislației în vigoare, au și scos din circuit unele probleme ce până nu de mult erau considerate irezolvabile, simplificând astfel procedura căsătoriei și cea a divorțului. Pe mine problema mă preocupă sub alt aspect. Cum vor avea acei tineri înșurăței încredere unul în altul, dacă de la bun început relațiile dintre ei se bazează pe neîncredere? De ce casa, care trebuie să-i unească și să le insuffle certitudine, devine

motiv de disensiuni? Să ne mire acum de ce în republica noastră numărul divorțurilor concurează pentru primul loc cu cel al căsătoriilor?!

Jocul acesta de-a procentajul e de o cruzime uimitoare. Se împart lucruri procurate pentru viață lungă și fericită. Disparate, ele emană singurătate și durere. Se împart copii născuți pentru a complini fericirea părinților și a le duce prin timp mesajul lor sufletesc. Despărțiți, ei reprezintă niște așchii de fericire, care, oricum le-ai îmbina, nu pot alcătui un întreg și nu pot duce prin timp altceva decât durerea izolării. Înțelegerea în mod filistin a problemelor casei, spiritul mercant îl surpă temeliile. Aceste probleme, discutate într-un fel sau altul până acum de scriitorii noștri, ar trebui să ne predisună spre ample meditații, căci nu putem rămâne liniștiți la concluzia finală ce reiese clar din operele lor că, cu scurgerea timpului, casa tradițională, ca lăcaș de trai, devine mai bogată și mai durabilă, iar, ca imagine a căminului sufletului, – mai săracă și mai vulnerabilă.

Citind această frază, cititorul poate rămâne nedumerit: despre ce concluzie finală privind casa poate fi vorba? S-a micșorat oare în urma discuțiilor într-atât numărul problemelor ce țin de casă, încât nu mai avem ce discuta? Nu. Acum, s-a schimbat radical însuși statutul casei, statut ce presupune o abordare cu totul din alt unghi a problemelor ei. Ceea ce au discutat până acum scriitorii noștri ținea de statutul adăpostului despre care omul putea spune că – și aceasta la modul sincer – casa îi e casă, adică întrunește în linii mari caracteristicile noțiunii. În prezent, adică în ultimele două-trei decenii, aceste caracteristici într-atât s-au deteriorat, încât nu mai pot fi încadrate în statutul noțiunii de casă, așa cum era ea înțeleasă odinioară. Azi, când fiecare al patrulea om nu locuiește în casa lui, ci undeva în străinătate, când fiecare al treilea copil nu se bucură, total sau parțial, de grija părinților, aceștia muncind din greu dincolo de hotarele țării, când relațiile conjugale dintre soții despărțiți nu ne inspiră nici un sentiment sfânt, ci ne storc zâmbete pe cât de stinghere, pe atât și de sincere, mai putem oare, referindu-ne la aceștia, vorbi de casă, mai avem dreptul să le punem întrebările tradiționale „cu cine ții casa?” sau „ți-i casa-casă și masa-masă?”. Mai putem oare vorbi azi de acea matrice stilistică a comportării, bazată pe mitul celor șapte ani de acasă, despre care relatam la începutul acestui eseu, despre acea convorbire instructivă dintre soți în timpul hrănirii găinilor, despre modul de comportare a tinerilor în satul natal, spre deosebire de cei din satele vecine, despre felul de tratare a cerșetorului-ucigaș, dictat de Dumnezeu și de etica încropită de secole a casei? Nu mai putem vorbi, căci regulile matricei stilistice a casei tradiționale necesită, cum am văzut, o respectare imuabilă, iar noi, azi, suntem ahțiați, după libertate, care fiind deseori nelimitată de nici o opreliște, trece în libertinaj. Și atunci, căutând să obținem comoditate sufletească, cu ce ne alegem? Ne mai este azi, din punct de vedere moral, casa un lăcaș confortabil? Nu pot crede.

Scriitorii din spațiul basarabean care – cinste și slavă lor! – au tratat problemele cele mai arzătoare ale casei în înțelesul tradițional al noțiunii, acum tac. Nu pentru că ar fi indiferenți, ci fiindcă s-au văzut necompetenți. Odată cu plecarea, din cauza sărăciei, a oamenilor în străinătate, casele românilor din Moldova au rămas orfane, au devenit sărace nu numai material, ci și spiritual, au rămas cu copii aproape lăsați în voia sorții. Problema cea mai strașnică e că nimeni nu cunoaște la modul serios dimensiunile tragediei. Circulă versiunea că am avea 1 milion de migranți. Serviciul de grăniceri numește cifra de 600-650 mii, dar recunoaște că există încă foarte multă lume oficial neînregistrată. Câți sunt de aceștia – nu se știe.

Sărăcia e, desigur, principala cauză a plecării omului în străinătate. Pe acei care au plecat din acest motiv îi înțelegem. Dar cât vor sta acolo? Se vor întoarce ei imediat după

ce vor simți că starea materială li s-a ameliorat? Participanții de mai înainte la migrații anume așa procedau. E cunoscut, bunăoară, faptul că prin anii '30 ai secolului XX mulți bucovineni, mânați de sărăcie, plecau în America și în Canada. Ajunși aici, stăteau 3-4 ani, adunau parale și se întorceau – aproape toți! – acasă, aranjându-și mai bine viața. Acum, după depășirea crizei materiale, emigranții încep în patrie pentru ei și pentru copii câte o casă cu două etaje, apoi au grijă să adune bani pentru mobilare, lungind astfel timpul aflării în străinătate. N-am avea nimic de obiectat, dacă, dincolo de această tendință de înavuțire, nu ar avea de suferit catastrofal celălalt soț și, mai ales, copiii, dacă, după acest maraton de adunare a banilor, omul, îmbătrânit de acum, nu s-ar trezi pe neașteptate cu un sentiment de descurajare legitimă. Ar trebui să facem ceva pentru a-l feri de aceste situații triste, pentru a-i echilibra poftele și gusturile exagerate.

Nu sunt puține cazurile când omul pleacă de acasă în străinătate având în patrie o situație materială ireproșabilă, motivându-și pasul prin o mai bună organizare acolo a muncii, o mai înaltă estimare a prestigiului personal. Această substituție a proverbului nostru sănătos „fie pâinea cât de rea, tot mai bine-n țara mea” prin zicala filistină „unde mi-i bine, acolo mi-i patria” duce la împușinarea sentimentului național, la degradarea personalității, la demolarea societății. Facem ceva ca să stăvilim aceste procese cu adevărat tragice și rușinoase sau ridicăm mâinile în semn de neputință? Deocamdată nu vedem semne încurajatoare.

Ceea ce e mai trist e faptul că cu cât înaintăm în timp, cu atât problemele plecării de acasă în străinătate în loc să se diminueze, își sporesc gravitatea, ajungând să acapareze zone, care s-ar părea a fi de neatins. Se știe, bunăoară, că distanțarea soților atrage după sine dorul unul de altul, intensifică dragostea dintre ei. Semnificativă în această ordine de idei e o scenă din drama lui I. Druță *Păsările tinereții noastre*. Înainte de moarte Pavel Rusu, personajul principal al dramei, își face, sub formă de monolog interior, un examen de conștiință:

Pavel Rusu: ...Nici nu-ți pot spune cât de bine îmi pare că până la urmă totuși am dat de tine. Pe unde mi te-ai rătăcit atâta amar de vreme, dragostea mea de altădată? Ce nu mi-ai ieșit mai înainte în cale? ... Am ibovnicit o singură vară, iar verile au fost ele parcă făcute pentru ibovnicie? Zile întregi unul prășește pe un deal, altul pe celălalt deal, serile ne întâlneam pe furiș, osteniți și colbăiți. De abia ne așezam alături și, gata, de amu e miezul nopții, ieșea mamă-ta din casă să te cheme. Iaca nici nu țin minte că ne-am sărutat, că nu ne-am sărutat...

Fata: De două ori.

Pavel Rusu: Uite, vezi, numai de două ori...

Fata: Și te-a durut?

Pavel Rusu: M-a durut. Pentru că, orice s-ar zice, ai fost și tu un copăcel din tinerețea mea și amu, când mă întorc cu gândul la anii trecuți, nu pot pierde o frunză, darmite un copac întreg! Iar acuma, la spital, în nopțile lungi de chin și durere, când încep a-mi lua rămas bun de la toate câte au fost și câte n-au fost, mi-aduc aminte de tine și mă gândesc – oare chiar n-am s-o mai văd?

Fata (după o lungă frământare): Atunci, demult, tu ai fost cel cu sărutarea... Se poate oare să-ți întorc datoria?...

Pavel Rusu (uluit): Cum?! Să fi păstrat tu dragostea ceea a noastră de atunci și până acum?!

Fata: Altminteri m-ai fi căutat atâta vreme și nu m-ai fi găsit...

Intervalul de când nu s-au văzut personajele, exprimat de Druță prin fraza „atâta amar de vreme”, echivalează, în calcul aproximativ, cam cu 30 de ani. E un timp în care dragostea a fost păstrată cu sfințenie. Cine a păstrat-o? Ea, femeia, care „după atâta amar de vreme”, ține bine minte că a fost sărutată de două ori, ea, femeia, care știe că de puterea sfântă a dragostei ei depinde dacă va fi ea, dragostea, păstrată sau nu și de bărbatul cu care, de altfel, nici nu a fost legată legitim prin căsătorie. Dacă proverbul „jupâneasa ține casa, iar jupânul ține drumul” e adevărat, apoi e tot atât de adevărat că acest jupân, având o atare jupâneasă, va ține și el cu aceeași sfințenie la casă ori în ce direcții l-ar ademeni drumurile. Știu oare acest adevăr verificat de timp jupânii, dar, mai ales, jupâneșele ce au plecat la câștig în străinătate? E greu de spus. Pentru că proverbul citat pare să fie apreciat în societate nu la cota gravității lui sfinte, ci – cu zâmbet pe buze – printr-o frază pretins filozofică, dar în realitate fals conciliatoare: femeia... dă, ca femeia, iar bărbatul... mde, ca bărbatul. Și fiindcă în această problemă până acum nu s-a făcut nici un sondaj sociologic serios care ar putea să ne orienteze spre o concluzie sau alta. Nimic de mirare, căci în această stare incertă se află întregul proces de migrație. E, după cum am spus, și motivul pentru care scriitorii în ultima vreme nu se prea avântă la abordarea acestei problematici.

* * *

Casa – lăcaș de trai și casa – cămin al sufletului... Noțiunile acestea, care veacuri de-a rândul ne-au încălzit – la propriu și la figurat – sufletul, în jurul cărora veacuri de-a rândul – când mai liric, când mai dramatic – am meditat, ne pun azi în fața unor probleme deosebit de grave. Literatura, cu mijloacele sale specifice, în momentele prielnice, a dezbătut pe larg aceste probleme. Totuși, ea ar avea încă multe de spus. Și, suntem convingeți, va spune, dacă sociologii, economiștii, juriștii, etnografi etc., prin studiile lor prospective, la care sperăm odată și odată să se încumete, atât fiecare în parte, cât și în mod conjugat, vor defrișa terenul în așa măsură, încât scriitorii ar avea din nou condiții prielnice pentru abordări artistice la înălțimea cerințelor timpului. Eforturile se cer unite dacă vrem să ne fie casa casă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Tudor Vianu, *Dicționar de maxime comentat*, București, 1962.
2. Н. М. Амосов, *Моделирование мышления и психики*, Киев, 1965.
3. *Reflecții și maxime*. Vol. I. Ediție îngrijită de Constantin Bădescu, București, 1989.
4. Lucian Blaga, *Trilogia Culturii*, București, 1969.
5. Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, 1978.

RECENZII

VASILE BAHNARU *Elemente de semasiologie română*, Chișinău, Știința, 2009, 288 p.

Domeniului semanticii și lexicologiei, în mai multe privințe văduvit de studii speciale în știința românească, îi este consacrată cartea *Elemente de semasiologie română*. Vom menționa faptul că autorul a acordat prioritate termenului *semasiologie*, întrucât acesta, în viziunea lui, pare a exprima în modul cel mai adecvat demersul cercetării efectuate (p. 19). Lucrarea este cu adevărat demnă de remarcat, fiind una de pionierat, temerară, care examinează multilateral tot spectrul de probleme de semantică lexicală referitoare la limba română. Autorul ei, dr. hab. în filologie Vasile Bahnaru, pomenindu-se pe un teren nedestelinit și constatând lipsa unor studii speciale consacrate problemelor concrete de semasiologie, care indiscutabil, este „una din direcțiile de frunte în lingvistică” (p. 7), și-a propus să suplinească această lacună a literaturii din domeniu.

Vom remarca de la început munca asiduă, ritmică și cu rezultate meritorii de la baza acestei lucrări. Interpretările întregului material din lucrare, extrem de dense în demonstrații, au fost „concepute în conformitate cu tradiția încetățenită deja în semasiologia modernă” (p. 8). Autorul a considerat că o circumscriere a ei într-o arie teoretică și informativă aproape exhaustivă va pune în valoare efortul de a scrie despre semasiologia română.

Cuprinsul lucrării se constituie într-un sintetic și explicit rezumat. Astfel găsim încă din primele pagini o scurtă și utilă incursiune în istoria cercetărilor din

acest domeniu, în care se cuprind, o serie de informații cu privire la obiectul cercetării, la stagiul cercetărilor de semasiologie, la transformările suferite de domeniu în decursul vremurilor. Totuși cvasitotalitatea cunoștințelor specifice semasiologiei se concentrează în cele două părți următoare: *Semasiologie sincronică* și *Semasiologie diacronică*, în care autorul dovedește o minuțioasă documentare, competență și rigoare și care, după părerea noastră, reprezintă substanța lucrării. În prima parte cercetarea are un caracter sincron, examinării fiind supuse unitățile de bază ale semasiologiei (definiția cuvântului, definiția sensului cuvântului, definiția semasiologică (semică) a sensului lexical, componentele sensului lexical, invarianta și varianta semantică, tipurile de sememe); categoriile lexico-semantice; categoriile funcțional-stilistice ale lexicului românesc, respectându-se părerile specialiștilor în domeniu, nu înainte ca autorul să-și expună propriile puncte de vedere. Sunt analizate și formulate definiții pentru astfel de noțiuni ca cea a cuvântului, pentru care s-au propus, cum era și firesc, încă din cele mai îndepărtate timpuri, definiții multiple și contradictorii. Autorul vine însă cu propria definiție: *unitate bidimensională de vocabular, dotată cu formă materială (sonoră sau grafică) și cu sens (lexical și/sau gramatical) și cu o anumită disponibilitate de utilizare sintactică*. Aceste afirmații coroborate cu afirmația că unitatea lexicală (cuvântul) este un mesaj

de o factură cu totul specială dovedesc înțelegerea exactă a subtilităților definiției. În continuare autorul ia în dezbatere problema sensului, care este una dintre cele mai dificile, mai complicate și mai confuze ale semasiologiei, întrucât „ea este legată direct de problema de bază a corelației dintre gândire și limbă, dintre noțiune și cuvânt” (p. 26), ajungând la concluzia că *sensul cuvântului* poate fi definit drept *un ansamblu de trăsături distincte ale unui anumit segment din realitatea obiectivă, reflectat în conștiința umană în calitate de imagine tipizată și asociat cu un anumit complex sonor* (p. 30). Se propun, de asemenea definiții pentru categoriile lexicale cum ar fi polisemia, omosemia (sinonimia), antisemia (antonimia), omolexia (omonimia) și paralexia (paronimia) unităților de vocabular, care sunt importante prin valoarea lor stilistică sporită, prin prospețimea lor expresivă și prin efectele stilistice, de multe ori imprezibile ale acestora (p. 77). O remarcă specială merită și interpretarea categoriilor funcțional-stilistice, care derivă din sistemul lexical al limbii. În fine, autorul susține că este necesar să avem în vedere următorul fapt: caracterul finit la un moment sincron al limbii presupune prezența unei reale continuități semantice între sensurile cuvintelor existente. Această prioritate a lexicului este determinată de un fapt comun și trivial: în limbă nu sunt și nu pot fi cuvinte izolate sub raport semantic. Fiecare cuvânt este legat prin zeci și sute de relații cu sensurile altor cuvinte. Prin urmare, aceste relații, pe lângă cele de sinonimie, de paronimie, de antonimie, derivate, de polisemie, includ și cuvintele diferențiate din punctul de vedere al utilizării în timp, în spațiu, în societate și în anumite stiluri ale limbii (p. 114).

În partea a II-a a lucrării se face un studiu diacronic al faptelor de limbă, fiind supuse analizei mutațiile semantice ale unităților lexicale, pentru care în literatura de specialitate s-a folosit o multitudine de termeni și de îmbinări terminologice: *schimbare a sensului*, *schimbare semantică*, *modificare a sensului*, *variere a sensului*, *evoluție a sensului*, *efect al sensului*, *deplasare a sensului* etc. (p. 164) și care se caracterizează prin *mutația sau deplasarea relației dintre semnificant și semnificat* din punct de vedere onomasiologic și prin *modificarea structurii semice a sememului derivant* din punct de vedere semasiologic (p. 165). Se încearcă să se facă o distincție netă între mutațiile semantice și fenomenele de limbă adiacente, precum sunt derivarea lexicală, conversiunea, diferențierea formală și semantică a unităților lexicale etc. și care au o importanță deosebită în procesul de evoluție calitativă a vocabularului.

Bogata bibliografie, atât românească, cât și străină (peste 20 de pagini), utilizată în lucrare, constituie un corpus reprezentativ pentru stadiul actual de cercetări lingvistice în domeniul abordat de autor.

Relevăm capacitatea autorului de a mânui cu ușurință multitudinea de termeni din domeniul semasiologiei, sperăm cristalizați deja în definirea conceptelor.

Scopul bine determinat al lucrării, capacitatea de sinteză și analiză, valabilitatea ideilor originale și competente bine formulate și argumentate, posedarea terminologiei de specialitate, stilul deschis și simplu, lipsit de prețiozități, dar capabil să ne conducă la esența ideii, bogatul material factic și documentar, valorificarea critică, oportună și selectivă

a unei vaste bibliografii din literatura de specialitate, formularea propriilor opinii reușesc să sporească valoarea lucrării, să justifice nivelul științific al lucrării și să demonstreze cât de necesar și complex este studiul semasiologiei în lingvistică.

În concluzie, nu ezităm să apreciem munca asiduă de la baza elaborării acestei lucrări, răsfrântă și în acribia cu care au fost concepute capitolele ei, subliniind că lucrarea dr. hab. Vasile Bahnaru este o contribuție valoroasă în lingvistică, folositoare astăzi pentru cei interesați de limba română și, mai ales, de semasiologie și de lexicologie generală, oferind studenților de la facultățile de litere și de la limbi moderne, precum și profesorilor universitari, informații necesare.

Niște observații se cer totuși: o lucrare de lingvistică, ca și, de altfel, de istorie, geografie etc. nu se poate lipsi de o listă de abrevieri, care uneori sunt folosite de autor din abundență pe unele pagini: Trans., Maram., Ban., Olt. (p. 73); comp., s. art., art. hot., pers., sg., vb., adj., pl., imperf., prez. ind. (p. 83); tc., v. sl., fr. (p. 89); anat., arheol., arhit., art. plast., bis., iht., ind. alim., chir. (p. 154).

Ar fi bine ca atunci când se dă un număr mai mare de exemple, cum e în cazul celor de la p. 146, 147, acestea să se dea în ordine alfabetică.

VIORICA RĂILEANU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Dictionarium valachico-latinum: primul dicționar al limbii române/ Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”; studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Ghivu, București, Editura Academiei Române, 2008, 392 p.

Dicționarul anunțat în titlu, depozitat în fondurile Bibliotecii Universitare din Budapesta și datat în jurul anului 1650, reprezintă cea mai veche lucrare lexicografică scrisă cu litere latine. Despre importanța acestuia pentru vechea noastră cultură vorbește și faptul

că asupra lui s-au aplecat filologi dintre cei mai consacrați¹. Cu toate încercările unor specialiști în domeniu de a supune manuscrisul unei analize detaliate și de a-l tipări integral², necesitatea stringentă a unei ediții critice bazate pe criterii științifice moderne se impunea.

¹ Primul în acest sens este B. P. Hasdeu, care descoperă manuscrisul în biblioteca din Pesta, la 1871. Peste câțiva ani marele filolog revine asupra manuscrisului, editându-l parțial și numindu-l *Anonymus Lugoshiensis*. Mai târziu, lexiconul este analizat succint de Nicolae Densusianu, în 1878, cercetat și, parțial, publicat de Grigore Crețu, în 1898, care îi imprimă un nume nou: *Anonymus Caransebesiensis*. Opinii despre cel mai vechi dicționar românesc au lansat, în anii '30-'40, sec. XX, Nicolae Drăganu, Carlo Tagliavini, Nicolae Cartojan, Sextil Pușcariu, Ladislav Gáldi ș. a. cercetători ai vechilor documente scrise.

² Dintre acestea trebuie menționată, în primul rând, lucrarea lui Mihail Halici-tatăl, *Dictionarium valachico-latinum (Anonymus Caransebesiensis)*. Studiu filologic și indice de cuvinte de Francisc Király [Timișoara, 2003].

Această idee a urmărit-o Gheorghe Chivu, cunoscut filolog și editor al monumentelor scrisului vechi românesc, care, după intense cercetări minuțioase¹, a dat la iveală ediția despre care discutăm. Volumul prezentat aici cuprinde, în ordine, *Cuvânt-înainte* (p. 5), *Studiu filologic* (p. 7-35), *Studiu lingvistic* (p. 36-62), *Notă asupra ediției* (p. 63-67), textul propriu-zis al lexiconului (p. 71-133), *Note* (p. 134-178), *Indice de cuvinte, forme, locuțiuni și sintagme* (p. 179-267), *Glosar* (p. 268-284), *Facsimile* (p. 287-382) și două rezumate: în limba franceză (p. 383-385) și în limba maghiară (p. 387-389).

În secțiunea *Studiu filologic*, conform cu tradiția editării vechilor documente românești, sunt elucidate o serie de aspecte, cum ar fi, de exemplu, **descrierea** manuscrisului (ms. păstrat la Biblioteca Universitară din Budapesta sub cota H.3., în -8°, conținând, în cele 177 de file, un dicționar român-latin, scris de o singură persoană, în alfabet latin și ortografie maghiară), **datarea** lexiconului (punând la bază mărcile hârtiei folosite, Gh. Chivu avansează ideea că cel mai vechi dicționar al limbii române a fost scris „la mijlocul secolului al XVII-lea (la o dată cuprinsă, potrivit sistemului de calcul acceptat în filigranologie, între 1640 și 1660)”) (p. 19), **localizarea** manuscrisului (autorul manuscrisului, un foarte bun cunoscător al limbii române și al limbii latine, este un anonim originar din Caransebeș), **modelul** dicționarului (în redactarea dicționarului autorul anonim, opinează Gh. Chivu, e posibil să se fi raportat la un model latino-maghiar sau

„nu poate fi exclusă consultarea <...> unor texte românești (inclusiv a unor lexicoane) ce proveneau din alte zone culturale, unele dintre acestea fiind scrise foarte probabil chiar cu grafie chirilică” (p. 32).

Studiul lingvistic tratează pe larg mai multe probleme. Astfel, în cadrul **grafiei** sunt analizate detaliat inventarul și valoarea fonetică a grafemelor, precum și semnele diacritice și cele de punctuație, editorul remarcând faptul că „autorul textului și adnotatorii primei redactări au folosit preponderent modelul ortografic maghiar, pe care au încercat să-l adapteze pentru notarea unor sunete specifice limbii române” și „încercarea învățatului bănățean de a crea grafeme specifice pentru scrierea limbii române” (p. 47).

Fonetica dicționarului reflectă, în general, particularități caracteristice în epocă variantei literare în zona Banat-Hunedoara, deși, cum susține Gh. Chivu, „grafia textului, modelată după normele scrisului maghiar, nu permite însă totdeauna, în primul rând din cauza absenței unor grafeme specializate pentru vocalele centrale, distingerea între unele fonetisme regionale, precum durificarea consoanelor, și trăsăturile fonetice de uz general” (p. 47).

În seria trăsăturilor referitoare la **vocalism** sunt trecute, de exemplu, conservarea etimologică a lui [a] protonic neaccentuat (*ladiță, macar, zahar*; cf. însă și *cătaramă*), a lui [ã] medial aton (*păhar, fâmeie, rădic*), a lui [e] (*detor, detorie*; cf. însă [e] > [i]: *berigată, creștin, ficior*, precum și *dinte, minte*), a lui [i] (*sidalmă, sirmă*), a lui [î] (*întru, îmblu*; cf. și *inimă, inel*, dar și [î] > [i]: *vind*,

¹ Vezi Gh. Chivu, *Opinii recente asupra celui mai vechi dicționar românesc*, în „Limba română”, XXXVI, 1987, nr. 3, p. 208-215; Idem, *Din nou despre Anonymus Caransebiensis*. În așteptarea editării textului, în „Limba română”, XXXVIII, 1989, nr. 2, p. 133-140; Idem, *Anonymus Caransebiensis – manuscris românesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, în „Limba și literatură”, I-II, 2003, p. 26-27.

tiner), a lui [o] aton (*cocon, cocoș*; cf. însă [o] > [u]: *îngrupăciune*), a lui [u] (*preut, uspăț*; cf. [u] > [i]: *mincinos* și [u] > [î]: *frâmsețe, porâncă*).

Caracteristic consonantismului este: păstrarea intactă, de regulă, a bilabialelor și a fricativelor (*piept, bine, miel, fiară, vițel*); în cazul dentalelor [t] și [n] formele palatalizate (*povestie, giuniel*) alternează cu formele nepalatalizate (*dinte, giunelaș*); [dz] este, cu mici excepții, general (*budză, dzic*), formele astăzi literare fiind nerecomandabile de către autorul anonim al dicționarului („zeamă vide *dzeamă*”); [r] are timbru fie moale, fie dur (*crep – crăp*); [ș] și [ğ] apar doar în formă etimologică (*deșchid, gios*); [h] este conservat (*prah*) sau trecut la [f] (*pofită*) ori la [v] (*vârv*).

Morfologia, dată fiind structura specifică a textului, oferă mai puține informații. În cazul substantivului se constată: conservarea formei etimologice la unele masculine (*cârnaș, copaci, voievodă*) și feminine (*arama, grindine, lature*); neutre cu forme refăcute (*stâlpar, testemeu*), singulare analogice cu desinența -e (*prapure, țarmure, vifore*) și forme de plural atât în -uri (*lațur<i>*, *ramur<i>*), cât și în -ure (*cuibure*); forme în -iei la genitiv articulat al femininilor („iarba *mâșiei*”, „iarba *Sventei Mariei*”) sau prezența construcției *de* + acuzativ cu valoare de genitiv („dătătură *de har*”, „rugător *de Dumnedzeu*”).

Articolul hotărât enclitic este fluctuant în toponime (*Bocoșniță, Maciovă, dar și Cricova, Suceava*); articolul posesiv (genitival) este variabil (*a cincea, al doile*) sau invariabil (*a tău*).

Pronumele personale atone sunt constant postpuse verbelor, iar, alături de reflexivele *sine, se*, apare și forma etimologică de dativ *șie*; paralel

cu demonstrativele cunoscute astăzi, se întâlnesc și unele forme specifice graiurilor bănățene (*hăl, hăla*); la fel în cazul pronomelor nehotărâte (*voarecare, voarece, acarcine*) și în cel al adjectivelor pronominale feminine (*vrea*); *care* este invariabil, iar dintre pronumele negative se întâlnesc *nime și nimică*.

Verbul înregistrează, cu referire la conjugare, oscilații de tipul *aburedz, sănătoședzu-mă, înfrumusețesc, înșelesc*; forme alternante se constată în exemple de tipul *prând – prândzesc, ur – uredz*; formele iotacizate sunt în minoritate (*credz, poci*) față de cele refăcute (*aud, pot, pun*); ă analogic apare destul de frecvent la verbele de conjugarea I: *dezbrăc, răbd, scăp*; vezi însă și *îmbat, înfaș*.

Adverbul se caracterizează prin întrebuintarea unor forme „mai puțin sau deloc prezente în alte scrieri din epocă: *acar* „măcar”, *astară* „deseară”, *călărește* „călare”, *dai* (și *daite, daitile*) „cel puțin, măcar”, *hici* „deloc”, *iarășite* „iarăși”, *macarunde* „oriunde”, *scopos* „în mod demn”, *tiri* „cum...așa și”, *voare* „oare” (p. 56); *acmu* (și loc. adv. *de acmu înainte, până acmu, pre acmu*) este concurat, doar o dată, de *acuma*.

Dintre celelalte părți de vorbire, sunt consemnate cu sens etimologic prepozițiile *alean* „împotriva”, *spre* „peste” și conjuncțiile *să* „dacă”, *căce* „pentru că”, *cu cât* „deoarece”.

Interjecția dispune de numeroase forme, multe dintre ele fiind atestate în graiul local sub influența limbii maghiare (*aos* „hei”, *iai* „vai”, *nosa* „hai”, *ite-l* și *văi* „vai”; vezi, de asemenea, *abeș*, cuvânt folosit ca afirmație).

Vocabularul lexiconului, caracterizat din punctul de vedere al numărului de cuvinte-titlu înregistrate (5326 de intrări), „este cel mai cuprinzător dintre manuscrisele și tipăritu-

rile alcătuite în primul veac al scrisului în limba română¹ (p. 58). În funcție de origine, Gh. Chivu grupează cuvintele înregistrate în lexicon în: a) termeni moșteniți din latină (astăzi dispăruți sau cunoscuți regional), cum sunt: *ai*, *arm*, *bețiș*, *călari*, *custa*, *ferica*, *frâmbie*, *fugaci*, *fur*, *fuște*, *giude*, *îmbuiestru*, *împuta*, *încări*, *încinde*, *lard*, *mascure*, *nămai*, *număra* „a citi”, *păninc*, *timoare*, *toapsec*, *trepăda*, *vergură*; b) împrumuturi maghiare, ca: *acar* „măcar”, *băsău*, *captă*, *feștic*, *găraș*, *hămuș*, *ișpan*, *lăcșag*, *megheleu*, *năramce*, *părcan*, *ratot*, *saică*, *șpec*, *tânău*, *șipou*, *vălău*; c) împrumuturi sârbe, de felul: *babiță*, *cărabă*, *dică*, *faidă*, *gârclean*, *ialoviță*, *loveș*, *mătrac*, *opreg*, *panțir*, *râză*, *sagnă*, *șaran*, *treasc*, *ureznic*, *vracniță*, *zomoniță*; d) termeni săsești, cum sunt: *buglă*, *ciorogar*, *fliscă*, *galeș* „pânză”, *hep*, *loding* „cartușieră”, *măieran*, *șlog*, *șură*, *targă*, *trinci*, *țagră*, *zământ*; e) împrumuturi turcești, precum: *afiom*, *chisim*, *corbaci*, *iuzbaș*, *levente*, *testemeu*, *zăbet*; f) împrumuturi directe din limbile latină și neogreacă, de ex., *artic*, *lăternă*, *mirac*, *probă*, *stemă*, *tâmbar* sau g) neologisme pătrunse prin filiera limbii maghiare, ca: *bărbir*, *cordovan*, *coștei*, *mișă*, *oșcoală*, *piaț*, *poștă*, *probăului*, *procator*, *teștement*.

Ceea ce particularizează vocabularul dicționarului este și faptul că autorul anonim întrebuițează un număr impresionant de numiri de plante, de arbuști ornamentali, de cereale și legume, de pomi fructiferi, în acest sens lexiconul propunând „cel mai bogat inventar de termeni etnobotanici dintre scrierile românești alcătuite până la mijlocul secolului al XVIII-lea” (p. 60).

Lexicul dicționarului înregistrează și o bogată listă de serii sinonimice (*bărateș* – *prietnic*, *cadă* – *putină*, *îngiur* – *siduiesc*, *haida* – *ni* – *nosa*, *izimesc* – *sec* – *usuc*, *pisc* – *rit* – *tic*, *boaghe* – *grămadă* – *jireadă* – *stog*, *cocon* – *copil* – *făt* – *fecior* – *fiu*, *hară* – *mâncătură* – *pără* – *price* – *prigoană* – *sfadă* – *vreavă*), precum și un număr mare de derivate (*grosame*, *lotrame*, *colțan*, *gropan*, *secăciune*, *slutăciune*, *împăcătură*, *scăpătură*, *mărgenareț*, *ungheț*, *brosoni*, *lotroni*, *mersură*, *zmultură*, *crăiuț*, *păscuț*, *necurat*, *nehărnicie*, *zăuit*, *zăuitatul*).

Nu mai puțin semnificative sunt și familiile de cuvinte, ca: *apăra* – *apărătoare* – *apărător* – *apărătură*, *bun* – *bunețe* – *bunișor* – *bună-tate* – *îmbuna* – *îmbunare* – *îmbunat*, *încălța* – *încălțat* – *încălțământ* – *înculț* – *desculț* – *desculța* – *desculțat*.

Rezumând analiza vocabularului, suntem întru totul de acord cu Gh. Chivu, care trage următoarea concluzie: „Structura lexicului înregistrat în *Dictionarium valachico-latinum* arată că învățatul căruia îi datorăm forma de bază a manuscrisului a dorit, foarte probabil, să ofere o imagine cât mai cuprinzătoare asupra vocabularului utilizat de bănățeni la mijlocul secolului al XVII-lea. Acest vocabular era ilustrativ deopotrivă pentru varianta literară specifică zonei, pentru subdialectul local, marcat de numeroase împrumuturi din maghiară sau din sârbă...” (p. 62).

Textul propriu-zis al lexiconului este precedat de *Notă asupra ediției*, în care Gh. Chivu, anticipând o eventuală nedorire a cititorului privind reeditarea manuscrisului (după totuși publicarea, fie și

¹ Cu referire la statisticile curente, se constată că *Dictionarium valachico-latinum* întrece cu mult, ca număr de unități utilizate, vocabularul înregistrat în *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronițeană*, *Cazania* lui Varlaam și *Cazania a II-a* a lui Coresi (vezi datele statistice exacte la p. 58).

parțială, efectuată de către B. P. Hasdeu, Gr. Crețu și Fr. Király), argumentează necesitatea prezentei ediții prin faptul că ea este o ediție științifică modernă, în care au fost emendate nu puținele interpretări eronate ale unor grafii de către cei trei editori¹.

Pentru o mai bună cunoaștere și utilizare a materialului lingvistic din lexicon, autorul ediției a anexat la transcrierea integrală a dicționarului și la facsimile (din păcate, acestea din urmă fiind date la sfârșitul volumului, ceea ce îngreuiază, într-un fel, consultarea și verificarea transcrierii) o listă impunătoare de note (5326 de explicații), un indice exhaustiv al cuvintelor, locuțiunilor și sintagmelor cuprinse în lexicon și un amplu glosar, conținând 1595 de cuvinte, forme și fonetisme dispărute din româna actuală sau întrebuințate dialectal.

La preocupările mai vechi ale lui Gh. Chivu privind editarea documentelor scrise în limba română cu alfabet chirilic, trebuie adăugat și efortul considerabil depus în vederea scoaterii din anonimat a textelor românești redactate după model latin. În acest sens, lucrarea intitulată *Dictionarium valachico-latinum: primul dicționar al limbii române* i se alătură ediției primei gramatici a limbii române scrisă în limba latină², ambele studii constituind contribuții valoroase în vederea punerii în circuitul științific a vechilor noastre texte, risipite în fonduri de arhivă și biblioteci străine.

GALACTION VEREBCEANU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stânga Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest. Studiu introductiv, selectarea și îngrijirea științifică a textelor: Victor Cirimpei, Chișinău, Editura „Tipografia Centrală”, 2008, 224 p.

Volumul de proze populare comice *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici* [...], elaborat cu un respect aparte pentru umorul popular, este o carte rară în spațiul etnocultural basarabean în sensul calității pieselor folclorice incluse în ea și al tratării

lor teoretice. Autorul cărții, folcloristul V. Cirimpei, a cercetat o problemă extrem de dificilă, după părerea noastră, care rezidă în selectarea, din tezaurul comic popular din afara României, a folclorului autentic, păstrînd, în același

¹ Un exemplu concludent în acest sens este interpretarea lui *mashè*, grafie pentru *majă* „unitate de măsură pentru greutate”, ca *maskè* de către B. P. Hasdeu și Gr. Crețu și *marhă* de către Fr. Király. Aceasta a condus la faptul că dicționarele istorice, pe baza acestei transcrieri greșite, au menționat că „neologismul *mască* este înregistrat pentru prima dată în *Anonymus Caransebesiensis*” (p. 64, nota 10).

² Vezi *Institutiones linguae valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină*. Ediție critică de Gheorghe Chivu. Revizia și traducerea textului latin de Lucia Wald, București, Editura Academiei Române, 2001, 166 p.

timp, naturalețea povestitului oral. Se știe că omul tradiției, înzestrat cu simțul umorului, glumește foarte nuanțat. El poate face o expunere spirituală, plină de haz, destinată publicului larg sau, dimpotrivă, o glumă adresată unui auditoriu restrâns. Creatorul anonim, dotat cu har umoristic, are în arsenalul său și narațiuni comice terifiante, la a căror audiere simți că te trec fiorii. Așadar, comicul folcloric, comicul în genere, este complex, variat, nuanțat sentimental; blajin într-un caz, caustic în altul, bonom sau neîndurător, discret sau împins până la limita decenței.

Autorul, folclorist prin excelență, el însuși un umorist autentic, nu este la prima abordare de acest gen. Unele aspecte teoretice ale comicului de sorginte populară sînt abordate în monografia sa *Realizări ale folclo-risticii timpurii moldovenești* (Chișinău, Știința, 1987, p. 7-8), urmărind apoi acest fenomen estetic în volumele *Snoave și anecdote* (alcătuire, articol introductiv și comentarii, Chișinău, 1979), *Ace pentru cojoace* (carte de glume, anecdote și snoave, cu o instructivă postfață; Chișinău, 1985), *Snoavele, anecdotele, glumele* în cartea *Creația populară (Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria și Bucovina)*, Chișinău, 1991, *Snoave, anecdote, glume, pidosnicii* în volumul *Folclor din Țara Fagilor*, Chișinău, 1993, *Generatorii rîsului folcloric, aspecte ale operei lor* în RLȘL, 2007, nr. 3-4, *Pozne cu alde Păcală. Povestiri și dialoguri din folclorul comic românesc* (selecție, prefață, comentarii), Chișinău, Editura Grafema Libris, 2007 ș.a. În aceste studii introductive, postfețe și capitole, cercetătorul V. Cirimpei vine cu explicații referitoare la speciile folclorului comic, multe la număr, descoperite și formulate ca unități artistice de sine stătătoare.

Referitor la volumul recent apărut, trebuie să apreciem cu *nota bene* sintagma din titlul volumului „pătărani folclorice ale românilor sovietici”, introdusă pentru prima dată în circuit științific de V. Cirimpei. Într-adevăr, narațiuni de folclor comic al românilor aflăm în cele 189 de volume și broșuri, enumerate în bibliografia ediției *Snoava populară românească* de Sabina-Cornelia Stroescu (București, 1984), dar lipsesc narațiunile de folclor comic al românilor „din afara actualei României” (p. 18). Culegerea și publicarea pătăraniilor folclorice ale românilor din nordul Transilvaniei, aflat în spațiul sovietic, reprezintă o valoroasă completare a golului sesizat.

Cartea, pe care o prezentăm publicului larg, demonstrează o dată în plus vitalitatea comicului popular. Dacă în cazul altor specii folclorice constatăm o anumită stare de dezagregare estetică, speciile comice continuă să fie viabile, sînt prezente în repertoriile folclorice, se înnoiesc tematic, cuprind variate sfere ale vieții sociale și politice. Glumele populare au public, sînt ascultate cu zîmbetul pe buze, provoacă rîsul molipsitor, stigmatizează natura individului contemporan lacom, hapsîn, înfumurat, egoist, viclean, încrezut, lipsit de inteligență, adică individul care întruchipează aspecte reprobabile ale societății.

Lucrarea *Pătărani folclorice* [...] oferă publicului contemporan mostre de umor popular de bună calitate. Principiul care a stat la baza alcătuirii antologiei, selectării textelor este cel estetic, pe de o parte. Pe de altă parte, pentru a face volumul cît mai accesibil unui public larg, căci s-a dorit să fie „destinat cititorilor de toate vîrstele”, autorul a redus unele regionalisme, în paralel cu neoașisme și dialectisme explicate cu exactitate

și laconism, indicînd uneori chiar și accentele unor cuvinte. În consecință a reușit să prezinte pagini de comic popular autentic, narațiunile păstrînd specificul graiului popular și statutul de vechime al unor subiecte.

Vom exemplifica printr-un fragment de snoavă, culeasă de la un bătrîn (81 de ani) din Solotvino (Slatina), regiunea Transcarpatică, Ucraina (p. 154):

„O fost un om, tare bun om. Da ra [rea] femeie o avut.

Cînd iné [venea] sara de la lucru, în loc să-i puă [pună] de mîncat, femeia se sfăde cu el.

Nu mai știú omul ce să facă.

Odată, cînd a căpătat plata, s-o dus la doftor.

– Ce ai omule?

– Tare ra femeie am ... Să-mi dai ceva colburi [prafuri medicinale], ca să fie mai bună.

Doftoru ’ o zis:

– Îț dau, da-s tare scumpe.

– Apoi ... să hie [fie] cît de scumpe ...”.

Volumul pe care îl recenzăm are, în viziunea noastră, și valoare de manual pentru tînăra generație. Astăzi nu oricine poate savura umorul popular de la sursă. Mulți îl vor gusta, „descoperindu-l”, tocmai datorită acestei cărți.

Una din preocupările stabile ale lui Victor Cirimpei, după cum am afirmat mai sus, este definirea exactă a narațiunilor comice. Autorul ne convinge că poporul, fără a recurge la uneltele investigației științifice, a avut intuiția clară a specificului fiecărei narațiuni comice. Deși nu a acordat o prea mare atenție terminologiei, naratorul de tip folcloric a avut în față întotdeauna imaginea clară a ceea ce spune: glumă, glumiță, tacla, pidosnicie, snoavă, întîmplare cu haz, răspuns isteț etc. V. Cirimpei consideră, pe bună

dreptate, că vechea definiție a narațiunilor populare comice doar ca snoave sau, cel mult, ca snoave și anecdote este depășită, nu corespunde adevărului „de teren”. Narațiunile comice populare sînt mai diverse decît încorsetarea lor în termenii *snoavă* și *anecdote*; ele se încadrează în mai multe specii ale comicului popular.

Un accent special, de largă semnificație culturală, pune folcloristul V. Cirimpei pe necesitatea conștientizării de către cititori a comunității subiectelor comice și a structurii personajelor acestora la toate popoarele lumii. Limbile popoarelor diferă, însă aspectele și problemele vieții care antrenează abordare comică, sînt aceleași sau mult asemănătoare în cele mai diverse colțuri ale lumii. În studiul introductiv, folcloristul se oprește asupra tipologiei subiectelor de narațiuni comice ale românilor, relevînd, totodată, semnificația numelui personajului comic principal (cazul lui Păcală în narațiunile comice românești), la numeroase popoare de pe globul pămîntesc: cum e la japonezi, coreeni, chinezi, vietnamezi, indonezieni etc.; cum e la armeni, osetini, persani, evrei, etiopieni etc.; cum e la estonieni, letoni, polonezi, nemți, italieni; la indienii Americii de Nord, brazilieni, chileni etc., etc. Și nu numai ca Păcală, care, la români, „în multe situații [...] este împreună cu Tîndală [...]; astfel de perechi sînt în folclorul comic al diferitor popoare” – armeni, coreeni, malgași, niponi, ruși, unguri (p. 7).

Fiecare creație folclorică este precedată, nu urmată (ca în multe alte cărți de acest gen), de o fișă documentară cu datele sursei textului și – ceea ce este mai important – cu numirea speciei de narațiune populară comică, pe care o reprezintă (snoavă, anecdote, glumă, pidosnicie, întrebare cu răspuns isteț).

Autorul afirmă că volumul *Pătăranii* „sugerează cunoașterea: despre ce și cum rîd folcloric românii înstrăinați de vatra națională (cei sovietici – *n. n.*), care este contribuția lor la tezaurul de folclor comic românesc, prin ce se aseamănă și, mai ales, prin ce se deosebesc, din perspectiva rîsului folcloric, de celelalte etnii ale lumii, care e partea lor de originalitate” (p. 19). Am subliniat intenționat acest final de frază pentru a releva faptul că angajamentul cercetătorului nu a fost pe deplin realizat, chiar și la nivel de sugestie („sugerează cunoașterea”), or, este vorba, într-adevăr, despre un obiectiv greu de atins, dar nu și irealizabil. O cercetare profundă și de substanță, întreprinsă de o echipă de cercetători ai creației populare, temeinic documentați în problema dată ar putea elucidă cu succes și acest aspect, destul de dificil, al problemei. În sfîrșit,

trebuie să precizăm faptul că referințele la *asemănările, deosebiriile și „partea de originalitate”* a prozei comice analizate, în raport cu „celelalte etnii ale lumii”, nu se poate face fără precizarea aportului pe care îl aduce întregul folclor comic românesc (nu doar cel al românilor sovietici).

Oricum, autorul cărții recenzate, folcloristul V. Cîrimpei, are meritul de a fi realizat, printre primii, o reușită probă de cercetare a problemei.

Avem convingerea că efortul autorului de a transmite narațiunile populare comice românești cititorilor de diferite vîrste, prin mijlocirea acestei lucrări – studiu, texte, note, glosar – este pe deplin îndreptățit.

ANGELA PASAT
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Языки народов Казахстана (Limbile popoarelor din Kazahstan), Astana, Kazahstan, Editura Arman-PV, 2007, 300 p.

Lectura acestei cărți mi-a fost precedată și, într-un fel, pregătită de o conferință pe care a ținut-o una dintre autoare – profesorul E. D. Suleimenova – în cadrul *Școlii tînărului profesor*, care și-a desfășurat lucrările la Universitatea Lingvistică de Stat din Moscova. Claritatea expunerii, argumentarea fundamentată și implicarea sînt calități deopotrivă comune pentru discursul și prezentarea făcută de reputata lingvistă kazahă și studiul *Limbile popoarelor din Kazahstan*, care a văzut lumina tiparului în 2007 la editura Arman-PV din Astana, Kazahstan.

Titlul *Limbile popoarelor din Kazahstan* nu trimite, cum am fi tentați să credem, la un obișnuit dicționar al limbilor. Studiul dezvăluie cel puțin trei paliere ale lecturii: descrierea limbilor vorbite în Kazahstan; fundamentarea politicii lingvistice din această țară; noțiuni și principii de politică lingvistică, precizări și delimitări terminologice într-un domeniu de actualitate deosebită – sociolingvistica. Interferînd pe parcursul demersului, palierele se identifică și în părți aparte ale studiului: un glosar de termeni sociolingvistici,

un capitol axat pe clasificarea limbilor vorbite în Kazahstan și o parte introductivă în care descrierea situației lingvistice din Kazahstan este penetrată de delimitări și argumentări științifice.

1. Kazahstan reprezintă o diversitate lingvistică deosebită, înscriind în spațiul său 126 de limbi vorbite curent. Și cu toate că polilingvismul și policulturalismul în spațiul unei țări reprezintă, la momentul actual, o normalitate, cifra de 126 de limbi (diferite ca genealogie, structură, tip, distanță de țara titulară etc.) în perimetrul unei singure țări nu poate să nu suscite cel puțin curiozitatea.

Țară în care pînă în anul 1897 etnia majoritară titulară constituia 81,7% din populație, Kazahstan prezintă și o situație unică de descreștere (în 1959, kazahii reprezentau 30,0% din populația țării) și creștere (în 2005, procentul acestora atinge cota de 57,9) a populației autohtone și de transformare, în urma unor procese naturale sau forțate, într-un stat diversificat sub aspect lingvistic și cultural.

Procesele care au generat această situație țin de anexarea Kazahstanului la Rusia (anii 1731-1865); revederea repetată a hotarelor țării; particularitățile perioadelor sovietică, pre-, postsovietică; schimbările cardinale care au marcat întreg sistemul social; modernizarea societății și a economiei statului suveran Kazahstan. În particular, autoarele menționează:

– confiscarea, în perioada reformei stolîpiniste, a 30% din pămînturi, exproprierea kazahilor și împrăștierea țărănilor ruși și ucraineni, care a avut drept rezultat formarea grupelor etnice de slavi în nord-vestul, nordul, estul și sud-estul Kazahstanului;

– catastrofa demografică din 1929-1933, care s-a soldat cu micșorarea de 2,4 ori a numărului de kazahi și transformarea acestora în minoritate națională pînă în anul 1966;

– deportarea masivă a reprezentanților diferitor etnii în Kazahstan;

– migrarea, deportarea etnică și evacuările din perioada războiului și din perioada postbelică;

– prelucrarea țelinei și invitarea specialiștilor străini;

– emigrarea în perioada imediat postsovietică și imigrarea în perioada de suveranitate etc.

În situația unei diversități lingvistice atât de pronunțate, doar o abordare axată pe cele mai moderne realizări ale sociolingvisticii, consideră autoarele, se poate solda cu elaborarea unei politici coerente, echilibrate, dar consecvente, în sfera funcționării limbilor.

Lucrarea reprezintă, în acest sens, la primul nivel cognitiv, o tentativă de definire și reglare a aparatului terminologic al sociolingvisticii, o tentativă de a crea studii sistematice, înscriindu-se în linia cercetărilor de sociolingvistică existente în această țară.

Sub acest aspect, două trăsături ale cercetării științifice se evidențiază cu pregnanță: precizia și obiectivitatea. În sens direct, aceste două trăsături se realizează prin: (1) importante delimitări și precizări terminologice, cum ar fi *limbă etnică* „limba unei etnii (popor, naționalitate) date, limbă de (auto)identificare cu etnosul”, *limbă titulară* „limba națiunii (etniei), prin al cărei nume este numită și țara”, *limbă minoritară* „limba etniei minoritare”, *limba majoritară* „limba etniilor majoritare”, *limba diasporei* „limba unei părți a etniei care locuiește în altă țară decît patria istorică” etc.; (2) reconsiderări ale teoriilor și „miturilor” existente în sociolingvistică.

Aspectul din urmă vizează, mai cu seamă, „miturile” despre vitalitatea și renașterea limbii, care, doar aparent, în opinia autoarelor, sînt probleme referitoare la limbile minoritare și pe cale

de dispariție. „Demitizarea” oferă soluții atât ca aplicare concretă în cazul limbilor vorbite în Kazahstan, cât și ca generalizări valabile și pentru alte spații lingvistice.

(a) Deși termenul *renaștere* corelează mai curînd cu noțiunile *limbă moartă*, *limbă pe cale de dispariție*, *moartea limbii*, *pierderea limbii*, *schimbul de limbi*, procesului renașterii se pretează și limbile *pe cale de dispariție*, *naționale*, *minoritare*, *de stat*, *oficiale*, *polinaționale*, *internaționale*, *universale*, *cu o scriere veche* sau *cu o scriere mai nouă*, *fără scriere*, diferența ține doar de „programul” de renaștere, raportat, rațional, la vitalitatea limbii.

(b) Afirmția că unele limbi, prin natura și starea lor, împiedică eficientizarea procesului de renaștere este susținută de argumente nefondate de felul „limba respectivă nu poate satisface necesitățile comunicative”, „limba respectivă este insuficient dezvoltată”, „e prea tîrziu pentru renașterea acestei limbi” etc. În opinia autoarelor, orice limbă poate renaște.

(c) Renașterea unei limbi nu presupune, cum se crede, de obicei, revenirea la o formă și un stadiu anterior, raportat la necesitățile funcționale anterioare.

(d) Renașterea limbii nu este un proces care poate fi realizat doar prin concursul guvernelor și a unei politici bine orientate a statului. Dimpotrivă, eficiența procesului de renaștere depinde mai mult de bunăvoința și insistența vorbitorilor.

(e) Renașterea limbii nu este un proces, a cărui viteză poate fi reglată doar de subiecții politicii lingvistice.

O planificare lingvistică, în opinia autoarelor, trebuie să se detașeze de miturile renașterii și vitalității limbii, ținîndu-se cont și de alte delimitări și aspecte ale problemelor în cauză:

– renașterea ca proces și renașterea ca rezultat;

– renașterea corpusului și renașterea funcțională (în corespundere cu statutul limbii);

- renașterea limbii trebuie să urmărească scopuri reale în corespundere cu resursele limbii, cu particularitățile cultural-istorice ale dezvoltării societății și cu multitudinea cauzelor determinante ale situației lingviale;

- drepturile lingvistice ale vorbitorilor limbii în renaștere nu trebuie să se intersecteze cu drepturile altor vorbitori;

- procesul de renaștere a unei limbi urmează o schemă ascendentă;

- există o legătură strînsă între renașterea limbii, pe de o parte, și prezența unor indicii, obiectivi și subiectivi ai vitalității limbii, pe de altă parte, care permit să se afirme că renașterea limbii presupune, de fapt, întărirea vitalității ei.

2. La cel de-al doilea palier cognitiv, lucrarea transgresează aspectul teoretic, argumentînd și clarificînd, în urma unor analize detaliate, principiile politicii lingvistice din Kazahstan. Premisa de la care se pornește este una justificată pragmatic: *planificarea lingvistică este o componentă importantă a politicii naționale de stat, care determină, în mare parte, menținerea statalității*. Iar în vederea promovării unei politici coerente, a stabilirii priorităților și direcțiilor planificării lingvistice, este necesară analiza reală a situației lingviale și clarificarea următoarelor aspecte: (a) definirea statutului de iure și de facto al limbilor; (b) determinarea conținutului și a etapelor planificării lingvistice vizavi de statutul și corpusul limbilor; (c) stabilirea identității etnice și lingvistice a persoanelor, grupelor etnice și a populației țării în integritatea sa; (d) studierea conștiinței și autoconștiinței etnice și lingviale; (e) evidențierea posibilităților de prevenire a conflictelor lingviale;

(f) definirea esenței și a tipologiei politicii și planificării lingvistice în Kazahstan; (g) analiza mijloacelor de realizare a politicii lingvistice și a eficienței lor; (h) analiza dinamicii dezvoltării funcționale a limbii de stat; (i) studierea posibilității de renaștere și a vitalității limbii în corelație cu statutul limbii și promovarea ei de către stat etc.

Bazată pe o astfel de analiză complexă și avînd drept postulat „principiul funcțional în formarea cîmpului lingvistic în republică”, politica lingvistică din Kazahstan se orientează spre:

- menținerea strategică a trei direcții ale politicii lingvistice: lărgirea și întărirea funcțiilor social-comunicative ale limbii de stat (1); menținerea funcțiilor culturale ale limbii ruse (2); dezvoltarea altor limbi ale popoarelor din Kazahstan (3);

- crearea unei situații favorabile proceselor de normalizare lingvală și reglarea interacțiunilor funcționale dintre limba de stat – kazahă – și limba rusă;

- direcționarea tuturor eforturilor spre respectarea statutului și asigurarea standardizării limbii kazahe, spre lărgirea funcțiilor ei.

O politică lingvistică, în opinia autoarelor, presupune și identificarea sigură a subiecților politicii lingvistice. Avînd mai mulți subiecți, politica lingvistică din Kazahstan poate fi definită drept polisubiectivă:

- subiectul principal îl reprezintă statul, care asigură susținerea limbii kazahe în corespundere cu interesele strategice ale Kazahstanului;

- elita intelectuală kazahă – scriitori, oameni de cultură și artă, jurnaliști, redactori, lingviști, literați, preocupați nemijlocit de planificarea lingvistică;

- reprezentații „contra-elitei rusești” care tind să mențină pozițiile limbii ruse în perimetrul comunicativ al țării;

- reprezentanții diasporei care au drept scop menținerea și respectarea propriilor limbi.

Aspectele evidențiate converg spre problema fundamentală – posibilitatea renașterii și vitalitatea limbii, și, în primul rînd, posibilitatea renașterii limbii titulare a statului – a limbii kazahe. Acest proces este orientat spre:

- dezvoltarea corpusului acestei limbi;

- lărgirea funcțiilor în conformitate cu statutul ei;

- însușirea ei de către toate grupurile etnice;

- lărgirea sferelor de utilizare.

Aspectele respective sînt corelate cu anumiți indici măsurabili:

- indici naționali-culturali – ocupațiile tradiționale, arta națională, arta cinematografică, religia, literatura;

- indici social-politici – promovarea unei politici clare și consecvente în sensul planificării statutului și a corpusului limbii kazahe, existența unor programe de stat de susținere și dezvoltare, existența unei infrastructuri „lingvistice” (instituții de învățămînt de toate nivelurile, organe de presă, radio, televiziune, editare de cărți);

- indici social-demografici – statistici privind numărul de vorbitori în kazahă în comparație cu alte grupuri de vorbitori, de vorbitori nativi, de bilingvi etc.

- indici social-funcționali – numărul de funcții ale limbii kazahe și intensitatea utilizării limbii în sferele importante ale vieții sociale, în primul rînd, în învățămînt, știință, mass-media, activitate administrativă, sferă juridică etc.

- indici lingvistici – existența standardului literar al limbii kazahe, gradul elaborării și stabilității normei lingvistice, parametrii interni ai structurii limbii, existența dialectelor.

Fiind o parte a politicii statului, politica de renaștere a limbii este fixată în documentele legislative, asigurând pentru limba kazahă dreptul de a fi utilizată în toate sferele vieții. Renașterea limbii kazahe, mijloc de coeziune a națiunii, presupune întărirea vitalității ei și crearea motivațiilor integratorii și a instrumentarului pentru însușirea ei.

3. Depășind numeroase dificultăți (lipsa unei liste complete a etnonimelor și lingvonimelor; necoincidența dintre lingvonime și etnonime; specificul autoidentificării naționale, pus la baza recensământului; dificultățile delimitării limbă/ dialect; definirea vagă a noțiunii de limbă maternă; statutul deosebit al unor popoare; lipsa unor criterii de identificare a limbilor care au ieșit din uz etc.), autoarele realizează și un adevărat dicționar al limbilor.

În două capitole aparte, sînt descrise cu lux de amănunte limbile cu cel mai mare număr de vorbitori – limba kazahă și limba rusă.

La capitolele *Limbi exogene* și *Limbi endogene* sînt descrise limbile cărora le corespund formații statale și în care aceste limbi sînt limbi titulare, de stat, oficiale și/ sau majoritare și, respectiv, limbile care se vorbesc pe un teritoriu/ regiune din afara Kazahstanului, dar care nu sînt limbi titulare, de stat, oficiale și/ sau majoritare. 65 de limbi sînt limbi exogene pentru Kazahstan, dintre care menționăm: *azera, albaneza, armeană, bielorusă, greacă, coreeană, persă, germană, română, serbă, uzbekă, horvata* etc. Dintre limbile endogene, 42 la număr, fac parte: *aleuta, aseriană, curdă, udină, evenă, iukaghira, carela, caraimă, talișă, vepsă, itelmena* etc. Un grup deosebit de limbi îl constituie în Kazahstan *limbile imigrante* – limbile etniilor, ai căror reprezentanți au imigrat

de curînd (de cel mult 30 de ani) în această țară: *engleza, vietnameza, spaniola, italiana, chineza, franceza, hindi* etc.

Fiecare limbă este descrisă într-un articol lexicografic aparte, care reflectă o schemă clară și argumentată, respectată pentru fiecare situație de descriere idiomatice: denumirea limbii în kazahă, rusă și engleză; trăsăturile de bază ale limbii; caracterizarea genealogică și tipologică; denumirea prin care este identificat și autoidentificat grupul etnic; patria istorică a grupului etnic.

Articolul conține, de asemenea, date sociolingvistice, geografice, cultural-istorice despre limbile diasporelor din Kazahstan.

Menționăm și prezența *limbii române* în spațiul lingvistic al Kazahstanului. Ca urmare, în mare parte, a deportărilor din perioada postbelică a românilor/moldovenilor din RSSM și RSSU, în teritoriul țării s-a creat diaspora moldovenească (19.460 de persoane și diaspora română (594 de persoane), reprezentate și prin *Asociația româno-moldovenilor*, creată în 2002. Problema autoidentificării naționale și a denumirii limbii persistă și în cazul concetățenilor noștri deportați și stabiliți cu traiul în această țară.

Principiul de bază în identificarea limbilor fiind considerat de autoare cel al autoidentificării, datele despre limba română și vorbitorii ei în Kazahstan pot fi descoperite la două articole *limba română* și *limba moldovenească*, menționîndu-se însă că termenul *moldovenesc* trebuie raportat la unul dintre cele șase dialecte ale limbii române.

ALA SAINENCO
Universitatea de Stat
„Alec Russo” din Bălți

ACADEMICIANUL DUMITRU MATCOVSCHII – SEPTUAGENAR

DUMITRU MATCOVSCHI ÎNTRE „IMNE”
ȘI „BLESTEME”

Modești și firavi, acei *Maci în rouă* ai lui Dumitru Matcovschi, din 1963, au exprimat individualitatea încă nedezvoltată în întregime a autorului, dar și starea generală a mentalității literare la timpul respectiv. Tânărul aspirant la gloria de scriitor n-a evitat câteva strofe despre *Culoarea roșie*, apoi și despre steagul de aceeași culoare din poezia *Tata* („Ei, comuniștii, ei l-au înălțat!”), dar punea apăsător accentul pe o sinceră *Odă mâinilor robace* și pe câteva poetizări baladești ale lui *Moș Vichente* a lui Toader Cazacu, versuri simple adevărând lumea din care venea autorul și explicând, indirect, natura mijloacelor folclorice de care se lăsa ispitit.

În 1966, în *Univers intim*, autorul tindea să-și definească corect eul liric într-o adresare sui generis către semenul său: „Ai fost, de când te știu, un Univers/ Cu mii de drumuri subțiate-n zare.../ Ca să atingi suprema înălțare –/ Întâi și-ntâi prin tine ai de mers”. El venea din Eminescu, intitulându-și o poezie *Copilul veacului*, dar și din Nicolae Labiș, confratele bucureștean care încă în 1956 scrisese că însăși Osia pământului trecea prin inima sa, iar Matcovschi n-a pregetat să ne dea, peste ani, un inspirat poem intitulat, labișian, *Osia pământului*.

Însă dincolo de o biografie deocamdată săracă și de influențe inerente unui început, *Casă părintească* din 1968 pune începutul unei lirici baladești, folclorice prin motive, tradițională prin imaginile dominante. Și poate așa avea să se constituie și să dăinuie un poet al generației sale, dacă în 1969 cartea sa *Descântece de alb și negru* n-ar fi scandalizat rău de tot cerberii ideologiei comuniste, care au dat-o la topit. Am fost printre extrem de puținii colegi care am căpătat un exemplar al acelei cărți, am citit-o și recitit-o negăsind măcar o poezie care să fi îndreptățit gestul barbar și criminal al vigenților și arhivigenților care ne-au privat de o carte de zile mari. „De alb să mă vindec, de negru să mă vindec” își propunea scriitorul jinduind o viziune complexă asupra omului și realității din jur. Cartea reprezenta o izbucnire puternică a curajului civic al poetului și o perfecționare în continuare a tehnicii lui literare, particularități devenite normă pentru autor în *Melodica* (1971), *Grâul* (1974), *Axă* (1977), *Patria, Poetul și Balada* (1981) și în volumele de mai târziu. *Omul* („Da, eu sunt o frunză verde,/ Da, eu sunt un bob de grâu./ Da, eu sunt un strop de apă/ Dintr-o mare, dintr-un râu.// Ce-i o frunză verde-n codru./

Ce-i un bob de grâu în lan,/ Ce-i un strop de apă-n mare,/ Într-un râu, într-un ocean?// Frunza-i frunză lângă frunză,/ Bobul lângă bob e bob,/ Stropul care face marea/ Numai lângă strop e strop.// Că sunt frunză, sunt și codru,/ Că sunt bob, eu sunt și lan,/ Că sunt strop, eu sunt și mare,/ Sunt și râu, sunt și ocean”), *Cântec bătrânesc* („Și-am crescut un biet stejar/ Lângă-o apă de hotar,/ Și-am trecut din mâini în mâini,/ De-am slujit pe mulți stăpâni // Am slujit stăpân bogat,/ Mi-a fost slujba chin curat,/ Am slujit stăpân străin/ Și slujba mi-a fost pelin.// Cel bogat, că e bogat,/ Ramurile mi-a tăiat,/ Mi le-a rupt, mi le-a ciuntit,/ Vergi din ele-a pregătit.// Cel străin, că e străin,/ M-a săpat la rădăcini,/ Și, cum m-a săpat, mi-a spus/ Că n-o să mai cresc în sus.// Noroc că mă știu stejar / Și-am crescut din mine iar, / Alte rădăcini am prins, / Ramuri dese am întins”), apoi *Bradul* („Însă bradul n-a căzut,/ Ci ca omu-a-ngenuncheat./ Lemnul tălpii l-a durut/ Când securea l-a mușcat./ Poate lemnul n-a fost lemn,/ Ci-a fost os sucit în sus/ Și crescut în sus, solemn./ Din ce-i care astăzi nu-s.// Poate osul, de-a fost os, Avea-n loc de rădăcini/ Inimă de Făt-Frumos/ Îngropată de străini// Poate inima știa/ Taină mare și a vrut/ S-o aflăm, dar o ținea/ Sub lăcată strat de lut./ Poate bradu-ngenuncheat/ A fost om adevărat/ Și noi nu l-am întrebat...”), *Mi-am făcut un strop de casă...* („Mi-am făcut un strop de casă... / Într-un strop de rouă mic,/ Numai eu și numai cerul/ Într-un strop de rouă mic./ N-are geam și n-are ușă/ Către noapte casa mea,/ Ci-are geam și are ușă/ Către ziuă casa mea./ Către ziuă, către soare,/ Către strugur, către sat,/ Către frunză, către floare,/ Către spic de grâu bogat.// Și cum bate vântu-afară/ Mai în sus și mai în jos, / Casa mea se face leagăn / Și mă leagănă duios.// Mai aproape de albastru,/ Mai aproape de senin,/ Mai departe de amarul/ Rădăcinii de pelin”) și neapărat *Rădăcini* („A căzut din cer o nucă/ Și-a crescut un nuc din lume/ Și-a luat-o razna-n lume –/ Pelerin cu dor de ducă./ Gospodarul casei, când/ A văzut lumina asta,/ Și-a chemat la el nevasta/ Și-au îngenuncheat plângând./ Și-au tot plâns o noapte, vai,/ De-au ajuns să se trezească –/ Ea bălaie, el bălai./ Iar din talpă și genunchi/ Începură să le crească/ Rădăcini de nuc, mănunchi”) și alte poezii din primele cărți ale lui Dumitru Matcovschi sunt în esență metafore desfășurate, simboluri sugestive și adevărate o vrajă aparte a discursului liric și o viziune artistică proaspătă nu numai la acea oră a poeziei est-prutene. Legătura poetului cu folclorul se vedește nu numai în tonalitatea elegiacă și sentimentală a valorilor lui, în tonalitatea elegiacă și sentimentală a versurilor lui, dar și în substratul dramatic al acestora, lesne recunoscut.

E adevărat că în cărțile de mai târziu a crescut considerabil ponderea elementului publicistic. Or, anume în *Soarele cel Mare* (1989), *Imne și blesteme* (1991), *Pasărea nopții pe casă* (2003) se conturează o linie de conduită a poetului, o modalitate de a exista în literatură și în societate, una care îl particularizează tranșant. Este aici multă gândire bărbătească, nemiloasă cu răul și nedreptatea, plină de răspundere, dar și de acea bunăcuviință, e drept – ajunsă la limită, care nu permite verbului usturător să degradeze în injurie ordinară și dezgustătoare. *Soarele cel mare* e ultima carte a lui Dumitru Matcovschi de până la accidentul de automobil din 17 mai 1989, pus la cale de acei care nu agreau nici *descânțele de alb și negru*, nici articole publicistice ca *Povara istoriei*, care alertase de moarte nomenclatura comunistă, nici poezii devenite cântece, ca cea intitulată *Basarabia*, capodopera poetului, adevărat șlagăr de la prima audiție. E o carte inegală din punctul de vedere al nivelului *de azi* al poeziei est-prutene, suntem de acord. Însă oricât de publicistic ar proceda Matcovschi, oricât s-ar spune că mesianismul lui n-ar cadra cu poezia evoluată între timp, adevărurile luate de el în țepa sa atât de ascuțită constituie

principalul element ce asigură unei mari părți a poeziilor de felul celor enumerate și o anumită credibilitate artistică.

În albia aceleiași modalități lirice a evoluat poezia lui Dumitru Matcovschi în cartea *Imne și blesteme*, prima de după odiosul atentat la viața scriitorului. Marcată, firește, de elementul autobiografic, dominant în poeziile *Capcana*, *Struțul*, *Vreau să știu*, *Părinte*, *Cineva* ș. a., în întregimea ei cartea din 1991 e o expresie trăită până la durere a bodiulismului și, mai larg, a brejnevismului ca sisteme de oprimare morală, intelectuală și socială a omului, expresie lesne perceptibilă încă la contemplarea portretului-desen din pagina inaugurală a volumului. Or, nici în starea dezastruoasă în care se afla în acel timp, scriitorul nu uita să înalțe *imne* Moldovei, pământului natal, alfabetului latin. (Credem că nu e cazul să comentăm pluralul *imne*, licență poetică în locul pluralului unanim acceptat în lexicografie – *imnuri*.) „O clipă de dor Moldova este./ O clipă de zbor și o poveste;/ O clipă de zbor și de eternitate./ O vatră de flori, cea mai dulce din toate.// Focul în vatră de secolii mocnește./ Aici și prin piatră verdele crește...” – versul e tradițional, folcloric, simplu și inspirat, fără să lipsească imaginile proaspete: „Arde soarele, scânteie/ Lunca verde-a graiului./ E Moldova noastră cheie/ De la poarta raiului.// Fulgeră în nopți de vară./ Grele, diamantele;/ Stelele în fapt de seară/ Ard ca niște candelă...” Pentru eul liric al poeziei lui Dumitru Matcovschi Moldova este „vatră... cu flori./ Sfântă Duminică-a iubirii”. Poetul însuși nu se înfățișează în ipostază de fântânar tenace, perseverent în căutarea sfârului apei divine, adică a cuvântului inspirat: „Bat în stâncă, bat cu maiul./ Crapă stâncă, și din ea/ Apă rece curge graiul./ Ca o gură de cișmea.// Gălbenuș, cu fața pală,/ Mă aplec și mă-nspăimânt./ Doamne, câtă oboseală/ Pentru-o brumă de cuvânt!...” Un imn de înălțare, închinat medicilor, este întreaga poezie *Doctori, voi*. Alteleori imnul transpare dintr-un îndemn ca cel intitulat *Treziți-vă* sau dintr-o consemnare poetică botezată *Mă bucur*, sau dintr-un *Apel*, din care cităm: „Uniți-vă, oameni./ Să fim o vrere./ O bucurie / Și o durere...// Uniți-vă, oameni, / Într-un blestem, / De care dușmanii/ Toți se tem...”

Înterupem aici referințele la *imne*, deoarece am ajuns în chip firesc la cuvântul *blestem*. Fiecare dintre noi are motive pentru cărți întregi de blesteme. Cum să nu fi avut, la 1991, motive suficiente pentru *blesteme* Dumitru Matcovschi după cele îndurate pe urmele cărții *Descânțete de alb și negru*, ale articolului de publicistică *Povara istoriei*, ale atentatului la însăși existența sa. Or, poetul nu s-a închis în cercul unor trăiri, necazuri și nemulțumiri de ordin personal; ca om al cetății, el se pronunță și acum – după încercările insuportabile prin care l-a trecut regimul comunist al timpului – prin vers curajos, tăios, nemilos împotriva dușmanilor graiului nostru autohton, împotriva hoardelor de străini care, oploșindu-se pe această palmă de pământ românesc, aveau impertinența să se declare eliberatori și frați, împotriva lichelelor așa-zise naționale, împotriva tuturor demolatorilor credinței noastre în idealurile sfinte care începeau să se înfripe tocmai în acei ani. Ca în orice scriere cu adresă concretă, ba chiar exactă, poezia *Tirani*, de exemplu, conține nume și fapte aflate la îndemâna tuturor, explicitări în măsură să irite gusturile estetice prea subțiri: „Tirani avem destui în țară./ Unii din ei s-au fost urcat/ În vârful de scară, da, de scară/ Și ca pe-o turmă ne-au mână.// Primul e Stalin – cel mai mare/ Și cel de sânge mai flămând./ Vine un Brejnev nu știu care./ Mai e și-aici, la noi, un rând.// Un rând de zbiri, un rând de fiare./ Pe Bodiulică l-ați uitat? Ce de la teatru, scrie-n ziare./ Un candelabru a furat...// Ardea cristalul. El stătea/ Între ai săi și chefulia;/ La orgă fică-sa-i cânta./ Iar altă fică îl filma...”

Excesul de publicistică periclitează artisticitatea poeziei, e adevărat. Dar filipica *Tirani* apărea într-un timp când inima autorului ardea și para ei trebuia stinsă cât mai curând. Autorul nu uita că avea de intonat un *imn* omului năpăstuit: „Și numai bietul moldovean/ Muncea din zori de zi pe lan/ Și la uzină, și tăcea./ El candelabre nu fura...”. Și că avea să formuleze, alături de *imn*, un cât mai limpede *blestem*: „Deci, să trăiască moldoveanul,/ Moldova-mamă să trăiască./ Să piară, oameni buni, tiranul,/ Mai mult să nu ne jefuiască”.

Moldoveanul când te vinde, Omul fără suflet, Câine, Șerpă și alte poezii sunt tot atâtea blesteme versificate, adevărate sete de adevăr și dreptate, care au nutrit mereu inima și mintea poetului-cetățean. Dumitru Matcovschi nu uită trecutul glorios al Țării Moldovei (*Moștenire*), nu uită nici trecutul nu prea îndepărtat, odinioară tabuizat (*Noi am murit în patruzeci și șapte...*); icoana la care se închină se numește Eminescu (*Dor de Eminescu*); alte icoane sunt în creația sa Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare, țăranul, Moldova; cântă doina străbună și vestejește tot ce se opune „imnelor” închinat acestor valori, și tocmai permanentul discernământ între bun și rău, între prieten și dușman, între valoarea autentică și surogatele acesteia autorizează opinia că Dumitru Matcovschi este un apărător tenace al binelui și frumosului și un stigmatizator neînduplecat al răului și urâtului. Situația poetului între *imne* și *blesteme* ni se pare o particularitate esențială a discursului liric matcovschian la nivel de motive, cel puțin până la *Pasărea nopții pe casă* (2003). Poezia *Scrisoare mamei* din această carte explică ceva esențial, definitoriu, absolut particularizator pentru creația din ultimul timp a scriitorului. O destăinuire sinceră și durută ne-a șocat încă la lectura dintâi: „Cuvintele, fierbinți cândva, mi se răcesc. / Bolesc, cerșesc pâine de saț și sănătate./ Și tot muncesc din noapte-n noapte, cad în bot./ Și nu mai scriu, iar dacă scriu, *blesteme* scriu, *satire* scriu, și nu balade”. Îmbinarea de cuvinte „și nu balade” este zguduitoare. Poetul care a debutat cu poezii realizate în cheie baladescă, poetul care la 1991 se situa *între* imne și blesteme, acum preferă la nivelul declarației sale proprii – tocmai blestemele și satirele. Cupa răbdării sale se umpluse, durerile sale pentru destinul limbii române, al omului simplu, de jos, al moralei publice, al Moldovei istorice, hăcuite nemilos și criminal până a rămas din ea numai ce s-a îndurat să ne lase Hrușcirov, se acutizaseră într-atât, încât au ieșit în planul din față al cărții bazate pe simbolul *cucuvelei*, iar de altfel nu numai al acesteia. Ne vedem obligați să cităm din mai multe satire și blesteme: „Aici departe pășteau odată, / pășteau mioare în deal, pe izlaz./ Vândută a fost Basarabia toată, / din stână un țarc, un ocol a rămas. // trădată. O dată și încă o dată, și iar, și iar,/ cu limbă, istorie, mamă și tată,/ cu datină și cu vechiul hotar” (*Aici departe...*), „Trecută prin foc și prin sabie,/ furată, trădată mereu,/ ești floare de dor, Basarabie,/ ești lacrima neamului meu” (*Basarabia*, variantă nouă), „Limba română, limba noastră de acasă,/ de la Orhei, de la Soroca și Puhoi,/ a fost și ea, cu noi a fost, pe roată trasă,/ a fost și ea pusă în țeapă, tot cu noi” (*Limba română*), „Popor nimicnicit, sortit, proscris... / Cu aleluia și cu Doamne miluiește/ am topăit pe margini de abis,/ am compromis tot ce era necompromis,/ am aruncat cu pietre-n soare, ne-am permis,/ și Basarabia română nu mai este” (*Recviem pentru Basarabia română*), „Mare păcat de-acest pământ bogat./ De mărgioară, de hotarul vechi păcat./ Sunt ale noastre codru, câmpie, ape, grui,/ iar noi suntem atât de-ai nimănui!/ Noi, dăruții cu noroc odinioară,/ iar am ajuns de răs și de ocară:/ plaiul ne fură, graiul venitul de departe,/ din tot ce-avem și nu avem își face parte” (*Jalnici*)... Chiar o simplă enumerare de titluri adevărate atenția acordată de

poet unor realități crude, a căror blamare și stârpire constituie scopul scriitorului: *Proștiți, Jalnici, Piticeni, Renegați, Proscriși, Osândiți, Prohod...*

După aceste referințe la satirele și blestemele din *Pasărea nopții pe casă* vine rândul cărții *Neamul Cain*, cea mai proaspătă de până acum, din 2008. Chiar poezia titulară e o diatribă, scriitorul spunând adevărul în față poporului însuși, marcat cu epitete dure, ca „bastard”, „proscris”, „înfrânt”, „ingrat”, „nătâng”. Reîntâlnim și aici *Omul negru*, mai citim o dată capodopera scriitorului – *Basarabia*, este reluat motivul înstrăinării băștinașului în condițiile vitrege, în care „tot venitul de aiurea/ stăpânește” (*Mărgioară*), se evidențiază și niște note proaspete în concepția și în viziunea autorului – referințele poetului la propria sa persoană: el se declară ca și cum vinovat de neajunsurile vieții, de năpastele căzute pe capul omului: „Sunt vinovat că-am spus minciuna,/ să fug am vrut de «complicații»/ când mi s-a oferit tribuna/ și mi s-au pregătit ovații” (*Sunt vinovat*), „Prostimea așteaptă, nu vine/ Mesia, icoanele cad./ La masa tăcerii divine/ poetul ca un condamnat” (*Condamnat*). Nu împărtășim în întregime afirmațiile citate la urmă. Pe tot parcursul slujirii sale Poeziei Dumitru Matcovschi nu are de ce să se simtă vinovat, deoarece Domnia Sa, împreună cu puțini alți confrăți de breaslă contemporani, n-a „spus minciuna” și n-a „fugit de complicații”; de multe ori, în detrimentul expresiei profund literare și eminamente metaforice, Dumitru Matcovschi a rostit bărbătește adevăruri dureroase a căror răsplată cu... „ovații” se mai lasă așteptată și în prezent. Și dacă se consideră „condamnat”, noi îl vedem, îl înțelegem și-l apreciem nu în sensul unei vinovății morale în fața oamenilor, ci în sensul sacru al crezului său de cetățean care a conștientizat adânc obligațiunea de a spune adevărul, oricât ar fi acesta de crud, dureros și neplăcut.

În sensul acesta, condamnat întru poezie, Dumitru Matcovschi se manifestă ca cetățean luptător, incoruptibil – am zice, și în proza noastră literară, prin romane ca *Toamna porumbeilor albi* (1979) și *Focul din vatră* (1982), marcate de probleme etice acute, de personaje bine conturate sub aspect psihologic și moral, de o scriitură antrenantă din punct de vedere propriu-zis artistic, și în dramaturgia contemporană, prin dramaturgia contemporană, prin opere dramaturgice care au zguduit săli arhipline ale teatrelor din Chișinău, Bălți, Tambov și ale unor localuri în care au evoluat artiști amatori. *Președintele* (1972), *Cântec de leagăn pentru bunici* (1974), *Tata* (1976), *Troița* (1986), *Abecedar* (1986), *Destinul* (1999), și în publicistica din ultimele două decenii și ceva, prin două articole de pionierat sub aspectul contribuției la deschiderea spre abordarea cu adevărat curajoasă și profundă a problemelor afurisite ale vieții, ca *Hoț în rezervație* și *Povara istoriei*, apoi prin sute de alte intervenții ocazionale, realizate în cheie specific matcovschiiană: axate pe probleme complicate, dureroase, arzătoare, articole și replici care, chiar neplăcând unor colegi de breaslă, nu i-au lăsat indiferenți nici pe ei.

Acesta e, în linii generale, scriitorul cu cele mai multe texte de cântece audiate în permanență, scriitorul zidit între *imne* și *blesteme*, scriitorul a cărui creație n-ar strica să fie analizată într-o monografie care să depășească și volumul, și diversitatea unghiurilor din care e privită, și adâncimea interpretării critico-literare din cartea lansată azi *Dumitru Matcovschi – poet și om al cetății* (2009).

ION CIOCANU
Institutul de Filologie
(Chișinău)

VASILE BAHNARU
La 60 de ani

Cunoscutul lingvist, doctorul habilitat în filologie, directorul interimar al Institutului de Filologie al AȘM Vasile Bahnaru a împlinit la 24 octombrie 2009 60 de ani – vârstă care ne oferă un bun prilej pentru a face anumite generalizări.

Coborât dintr-o familie de muncitori agricoli de prin părțile Nisporenilor (comuna Micleușeni), Vasile Bahnaru face școala de opt în satul natal, apoi este elev al școlii medii nr. 1 din Nisporeni, pe care o absolveste în 1967. Între anii 1968 și 1971 își satisface serviciul militar. În anul 1972 devine student la Institutul Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău, Facultatea de Litere, după a cărei absolvire, în 1976, activează timp de un an profesor de limbă și literatură în școala medie nr. 29 din Chișinău. Pasionat fiind însă mai mult de tainele științei, de cercetare, în anul 1977 V. Bahnaru își începe activitatea științifică în cadrul Institutului de Limbă și Literatură al AȘM, parcurgând traseul de la laborant până la cercetător științific principal.

Dedicându-se fără preget de-a lungul a mai bine de trei decenii cercetărilor de lingvistică, Vasile Bahnaru poate privi înapoi cu mândrie, întrucât rezultatele muncii sale creatoare sunt într-adevăr relevante. Opera sa științifică, alcătuită din 4 monografii, 5 dicționare, 1 manual și peste 100 de studii și articole publicate în culegeri și reviste de specialitate din țară și din străinătate, este diversă sub aspectul problematicii abordate (lexicologie, semasiologie, lexicografie, istoria limbii, sociolingvistică etc.), profundă sub aspectul calității și impresionantă sub aspectul cantității. Astfel, sunt bine cunoscute și apreciate drept contribuții de valoare în cercetarea și cunoașterea multor domenii ale lingvisticii românești studiile monografice *Mutații de sens (cauze, modalități efecte)*, *Practicum la introducere în lingvistică* (în colaborare), *Elemente de lexicologie și lexicografie*, *Elemente de semasiologie română*. Ultimele două lucrări sunt apariții editoriale recente (2008 și 2009) și întregesc substanțial munca de cercetare a lingvistului Vasile Bahnaru. Studiul *Elemente de lexicologie și lexicografie* constituie o investigație minuțioasă în care autorul, pe de o parte, generalizează cercetările în domeniul științei lexicografice, pe de altă parte, propune soluții concrete privind elaborarea diferitor tipuri de dicționare. Acestea sunt expuse într-un mod sistematic și accesibil, astfel că lucrarea poate servi drept ghid lexicografic pentru mulți dintre autorii de dicționare, mai ales pentru acei care debutează în practicarea acestei meserii. După cum afirmă însuși

autorul, „rezultatele cercetării se înscriu direct în preocupările teoretice și practice ale lexicografiei moderne, care, prin această investigație, capătă un suport bine încheiat, așa încât elaborarea dicționarului nu va mai fi considerată o activitate de rutină, ci una științifică de natură aplicată, bazată pe o teorie lexicografică logică, precum și pe teoria modernă a studiului limbii”. O reală valoare și un interes profesional deosebit prezintă și studiul monografic *Elemente de semasiologie română*, atenția cercetătorului fiind concentrată nu doar asupra aspectelor sincrone ale problemelor legate de studierea în sistem și structurală a semanticii lexicale, ci și/mai ales, asupra problemelor ce țin de dezvoltarea, de funcționarea dinamică, la nivelul semantic, al unităților de limbă și a categoriilor semasiologice, care, într-o anumită măsură, rămân în umbră.

De un interes binemeritat din partea publicului larg se bucură dicționarele elaborate și publicate de Vasile Bahnaru. Printre acestea menționăm: *Dicționar explicativ pentru elevi* (în colaborare), *Mic dicționar de neologisme* (în colaborare), *Dicționar de omonime*, *Dicționar de antonime* ș.a. Or, în etapa actuală, când lexicul limbii evoluează vertiginos, când explozia informațională este cu adevărat uimitoare, completarea șirului de dicționare de orice tip constituie o sarcină stringentă. Mult mai important este ca acestea să fie elaborate de persoane competente, care cunosc bine teoria și practica elaborării unor atare lucrări. Și din acest punct de vedere Vasile Bahnaru este un profesionist bine pregătit științificește. Este demn de admirat pentru dexteritatea de care dă dovadă, întrucât dicționarele sunt rodul unei munci asidue, riguroase și migăloase. În această ordine de idei, nu vom insista asupra dificultăților enorme pe care le presupune realmente elaborarea unui dicționar, ci doar îl invocăm pe ilustrul filolog italian Giulio Cesare Scaligero, care susținea că, „mai ușoară poate fi socotită pentru cineva osânda de a munci toată viața la ocnă, decât aceea de a face un dicționar”. Una dintre ultimele lucrări de acest gen semnată de lexicograful Vasile Bahnaru este *Dicționarul de antonime*, apărut în 2007. Textul propriu-zis al dicționarului este precedat de un studiu introductiv profund și de o notă asupra ediției, în care se expune succint și în termeni accesibili problema antonimiei. *Dicționarul de antonime*, de altfel ca și celelalte dicționare, este o lucrare originală, utilă și recomandabilă, în special, prin faptul că prezintă o sursă inepuizabilă pentru sporirea expresivității comunicative, constituind o bază solidă pentru cultivarea gustului estetic al vorbitorilor de limba română. Acestea sunt doar câteva dintre lucrările realizate de cercetătorul Vasile Bahnaru și nu există nici o îndoială că potențialul său creator este încă în stare să ne bucure cu noi studii și dicționare. Domnia Sa este foarte activ și în viața comunității științifice, prezentând comunicări la numeroase întruniri științifice de amploare: congrese, simpozioane, colocvii, conferințe etc.

O perioadă Vasile Bahnaru și-a conjugat vocația de cercetător cu alte îndeletniciri, ocupând funcții importante în cadrul unor structuri guvernamentale și de specialitate: director general al Departamentului de Stat pentru Edituri, Poligrafie și Difuzare a Cărților al R. Moldova (1990-1992), director adjunct al Centrului Național pentru Standarde de Limbă (1992-1993), director executiv al Asociației Naționale de Terminologie (1993-1998). Din 1996 până în 2006 a exercitat funcția de redactor coordonator al Întreprinderii de Stat Editorial-Poligrafice „Știința”. Cu toate acestea, preocuparea centrală a rămas în continuare investigațiile științifice, fiind un împătimit de problemele limbii, săpând neîntrerupt în cuvânt. Dânsul este un cunoscător

temeinic, un adept și un propagator al concepției lingvistice a unuia dintre cei mai de seamă savanți din Republica Moldova în domeniul lingvisticii, regretatul Silviu Berejan, de a cărui prietenie și apreciere profesională s-a bucurat.

Mereu în acțiune, energic, harnic, săritor la nevoie, consecvent și temerar, aprig apărător al adevărului științific, împătimit al problemelor de limbă, luptător consecvent pentru afirmarea acesteia în toate domeniile vieții politice, economice și spirituale – acesta ar fi șirul nici pe departe complet al calităților dlui Vasile Bahnaru. Dânsul a fost printre primii pe baricadele marii bătălii pentru limbă, alfabet și demnitate națională, publicând în acest sens numeroase articole publicistice și științifice în presa periodică din anii 1988-1990, printre care se impun în mod special articolele *Mai adevărat ca adevărul* („Nistru”, iunie, 1988) și *Alfabet pe banca acuzaților* („Literatura și arta”, 10.06.1989), ambele fiind scrise în colaborare cu redutabilul cercetător lingvist și publicist Constantin Tănase.

Sunt doar câteva cuvinte de apreciere a activității dlui Vasile Bahnaru din partea unei colege de breaslă. Cred că este omul care și-a găsit rostul în viață. Fiind antrenat în procesul continuu de a cunoaște și a crea, prin ceea ce realizează se fericește pe sine și, mai ales, îi fericește pe cei din jur.

La împlinirea celor șase decenii de viață, îi dorim distinsului nostru coleg Vasile Bahnaru sănătate durabilă, bucuria unor noi și frumoase împliniri în munca de cercetare întru prosperarea științei și întru menținerea spiritualității neamului nostru.

ANA VULPE
Institutul de Filologie al ASM
(Chișinău)

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

BLITZURI OMAGIALE

În perioada 10-12 noiembrie 2009, în cadrul Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei s-a desfășurat ce-a de-a treia ediție a Colocviului Internațional *Filologia modernă: Realizări și perspective în context european. Limbă, limbaj, vorbire*. Organizat sub egida Institutului de Filologie al AȘM, în colaborare cu Academia de Studii Economice din Moldova și Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, evenimentul a fost consacrat comemorării a două personalități marcante ale științei și culturii noastre – academicianul Silviu Berejan, ex-director al Institutului de Lingvistică al AȘM, membru de onoare al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti” al Academiei Române și a regretatului poet academician Grigore Vieru, membru al Academiei Române, doctor honoris causa al AȘM.

Colocviul și-a propus drept scop realizarea unui schimb de abordări și experiențe între specialiștii din Republica Moldova și cei de peste hotare, avându-i printre invitați pe acad. **Eugen SIMION** (România), acad. **Marius SALA** (România), acad. **Klaus BOCHMANN** (Germania), prof. univ. dr. **Adrian Dinu RACHIERU** (România), dr. Iulia Mărgărit (România), dr. conf. Ionel Narița (România), acad. **Mihai CIMPOI** (Republica Moldova), mem. cor. **Anatol CIOBANU** (Republica Moldova), profesori universitari, cercetători, filologi etc.

Evenimentul a demarat cu depuneri de flori la Cimitirul Central de pe strada Armenească din capitală, la mormintele celor două somități ale științei și culturii neamului. În discursul de comemorare, la mormântul acad. Silviu Berejan, vicepreședintele AȘM, dr. hab. Mariana Șlapac a apreciat profunzimea cunoașterii domeniului lingvistic al regretatului savant, remarcând și calitatea de luptător ferm pentru adevărul științific. În aceeași linie de idei s-a înscris și discursul prof. Ion Guceac, domnia sa menționând faptul că acad. Silviu Berejan este pentru noi toți un model de excepție privind munca științifică asiduă, dar și promovarea idealurilor naționale.

Academicianul Klaus Bochmann (Germania) a mărturisit că l-a cunoscut pe distinsul lingvist Silviu Berejan acum 40 de ani la Congresul romaniștilor, la București și de atunci au rămas buni prieteni, savantul regretând pierderea incomensurabilă, resimțită nu numai de lingviști, dar și de întreg domeniul filologic.

„Am fost unul dintre discipolii marelui lingvist și, în același timp, mi-a fost unul dintre cei mai buni prieteni. În această zi, Silviu Berejan ar fi împlinit 82 de ani. Cu această ocazie am încercat să organizăm mai multe acțiuni, datorită noastră fiind de a-i păstra memoria pentru lucrurile frumoase pe care le-a lăsat pentru noi”, a spus dr. hab. Vasile Bahnaru, directorul interimar al Institutului de Filologie al AȘM. „Un adevărat om al științei” a fost numit și poetul Grigore Vieru, motiv pentru care e necesar a le păstra luminoasă amintirea, a mai spus directorul.

În deschiderea lucrărilor colocviului cu un *Cuvânt de salut* s-a adresat celor prezenți **Gheorghe DUCA**, președintele Academiei de Științe a Moldovei, Domnia Sa subliniind în mod deosebit faptul că această conferință este dovada cea mai elocventă că savanții de la Academia de Științe a Moldovei mențin onorabila și nobila tradiție de a-și elogia înaintașii iluștri. „Doi stâlpi ai înțelepciunii și ai adevărului, academicianul Silviu Berejan și poetul

academician Grigore Vieru, au constituit în cele mai grele perioade un reazem și un model de demnitate națională, iar creația lor înscrisă o pagină strălucită în cultura și spiritualitatea românească din Basarabia”.

Silviu Berejan a fost un adevărat slujitor al științei. Fondator al școlii naționale de lexicologie și semantică lingvistică, specialist în gramatică, lexicologie, lexicografie, lingvistică teoretică, romanistică, slavistică, lingvistică comparată, sociolingvistică, profesor, cercetător și manager, Silviu Berejan este autorul a peste 400 de lucrări științifice și științifico-didactice. Mărturie ne stau lucrările personale și cele realizate în colaborare: *Contribuții la studiul infinitivului moldovenesc* și *Семантическая эквивалентность лексических единиц* (*Echivalența semantică a unităților lexicale*), apărute în 1962 și, respectiv, în 1973; *Dicționar explicativ școlar* având mai multe ediții, *Dicționar explicativ uzual al limbii române* (1999), manualele *Limba moldovenească literară contemporană. Morfologia* (1983), *Lingvistica generală* (1985), *Curs de gramatică istorică a limbii române* (1991).

Un pontif al limbii române este și regretatul poet academician Grigore Vieru, creator al unei opere care străbate timpul prin rostiri fundamentale. Într-un timp și spațiu șubrezite axiologic, creația lui Vieru a muncit spre restaurarea ființei naționale în echilibrul ontologic. Temele general-umane își regăsesc în profunzimile limbajului poetic al lui Grigore Vieru statul arhetipal și se configurează în imagini inefabile, devenind aproape intraductibile prin energiile camuflate, profund românești. Poetul ne-a revelat esențele elementarității, a lucrurilor simple, dar fundamentale în zidirea noastră identitară.

Dragostea pentru valorile românești a marcat întreaga viață literară a poetului. În renumitul discurs, intitulat simbolic *Testament*, rostit la AȘM în data de 30 august 2008, în ajunul Sărbătorii Limba noastră cea română, cu ocazia încununării sale cu titlul *doctor honoris causa*, Grigore Vieru afirma: „Știu că harul pe care mi l-a dăruit Dumnezeu este atât cât îl am. Dar limba și literatura română nu cea moldovenească mi-a dat totul. Am răsărit ca poet din frumusețea, bogăția și tainele limbii române căreia îi voi rămâne îndatorat până la capătul vieții”. Aceste rostiri testamentare sunt consfințite și de profunda creație pe care poetul a lăsat-o urmașilor.

În memoria lui Grigore Vieru a fost difuzat în premieră filmul documentar *Cel care sunt*, scenariu de dr. Dumitru Olărescu și regia de Mircea Chistruga. Filmul a prezentat publicului momente inedite din viața poetului, cromatizând emoțional atmosfera întrunirii.

Cel mai frumos omagiu pe care l-ar putea aduce urmașii acestor doi măștri ai cuvântului este citirea Cărții lor, dialogul inter/multicultural pe marginea Operei lor, asigurarea circuitului de idei emanate de ei. Direcțiile pe care le-au trasat în domeniul umanistic măștrii Silviu Berejan și Grigore Vieru au constituit pretexte serioase pentru discuțiile care au demarat în cadrul acestui Colocviu internațional, între specialiștii din Republica Moldova, România, Germania, SUA, Kazahstan și Ucraina.

În cadrul dezbaterilor consacrate memoriei lingvistului Silviu Berejan au fost abordate subiecte care au vizat probleme actuale de gramatică; fonetică, dialectologie și istorie a limbii; lexicologie și lexicografie; sociolingvistică; științe ale comunicării. Cât privește tematica subiectelor în memoria poetului Grigore Vieru, aceasta vizează istoria, teoria și critica literară; limbajul artistic ca „limbaj absolut”; dimensiunea semantico-pragmatică a textului: construcție și interpretare; textul și discursul: noi forme și abordări.

Comunicările participanților au avut un nivel academic susținut, asigurând o atmosferă intelectuală de excepție.

În ziua închiderii lucrărilor Colocviului doritorii au plecat în excursie la Orheiul Vechi.

VIORICA RĂILEANU, NINA CORCINSCHI
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

ANIVERSĂRI

**Folcloristul EFIM JUNGHIETU –
70 de ani de la naștere
(05.01.1993-18.10.1939)**

Efim Junghietu a fost un folclorist cu mult har, care a activat cu mult entuziasm timp de 30 de ani în domeniul valorificării bogatei și variatei culturi populare.

S-a născut la 18 octombrie 1939 într-o familie de țărani din localitatea Petrești jud. Ungheni. A învățat la școală și a copilărit în anii grei de după război, ani de foamete și muncă grea în colhoz.

Studiile secundare le-a făcut la școala medie din orașelul Ungheni (absolvent al anului 1958), cele superioare – la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău (1958-1963).

Având studii filologice superioare, este angajat în calitate de laborant (1963), iar peste un an devine cercetător științific inferior (1964-1979) în sectorul de folclor al Institutului de Limbă și Literatură (astăzi Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei). În anii 1979-1984 a deținut funcția de secretar științific, apoi de cercetător științific superior la același institut. În 1992 a fost desemnat ca șef al secției de muzicologie și coregrafie a Institutului de Etnografie și Folclor al Academiei de Științe.

Ca și la ceilalți colegi de la Academie – care practică o meserie deloc ușoară, dar foarte interesantă – deosebim în activitatea de folclorist a lui E. Junghietu preocupări de bază: culegerea operelor populare pe teren, îngrijirea și publicarea lor, studierea acestora.

E. Junghietu culegea folclor încă pe când era student la Universitate. Cât timp a lucrat la Academie, a participat sistematic și activ la expedițiile folclorice. A cules – individual, dar și împreună cu echipe de studenți-filologi de la instituții de învățământ superior – un număr impresionant de texte etnofolclorice ale tuturor genurilor și speciilor creației populare. A efectuat lucrul acesta în majoritatea localităților din țară și în satele românești din reg. Cernăuți, Transcarpatia, Odesa, Nicolaev, Chirovograd (Ucraina), țin. Crasnodar (Federația Rusă).

La începutul anilor 1990 au fost inițiate investigații comune de teren în R. Moldova și în România, la care participau folcloriști de la AȘM și de la Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” din București, Institutul de Filologie „A. Philippide” din Iași. Din echipele acestea nu lipsea E. Junghietu.

Efim Junghietu era un cercetător foarte meticulos și atent în cadrul expedițiilor pe teren. Înregistra pe hârtie și pe bandă magnetică explicații ale informatorilor cu privire la trecutul și starea actuală a creațiilor populare: când (aproximativ) opera folclorică respectivă a apărut în localitate, cine au fost/ sunt interpreții ei, din ce cauză unele plăsmuiri artistice anonime au dispărut etc. Făcea fotografii, desena cele mai interesante, mai originale obiecte de arhitectură populară ș.a.

Despre faptul că a fost un pasionat culegător de giuvaieri populare ne mărturisește și soția sa, doamna Aurelia: „Oriunde ne-am fi dus, purta cu el un carnet în care nota tot felul de perle folclorice. Avea și o hartă pe care însemna localitățile unde a cules folclor.”

După o îngrijire și aranjare exemplară de invidiat, preda materialele etnofolclorice înregistrate la arhivă. E. Junghietu a contribuit esențial alături de colegii săi, la completarea și îmbogățirea fondului de folclor al Arhivei Științifice Centrale a AȘM, în care textele se păstrează, fiind de un real folos pentru cercetătorii de creații populare.

E. Junghietu s-a ocupat cu predilecție de cântecele populare lirice, genurile folclorice scurte (proverbe, zicători, ghicitori), strigături, scrisori versificate.

Primele culegeri de opere populare întocmite de harnicul folclorist au fost: *Vorbe cu tâlc: Proverbe și zicători* (în colaborare, 1964), *Cine joacă și nu strigă* (1966), *Doine și cântece* (1968), *Hai să cimilim* (1972). Au urmat alte colecții: *Cântece și melodii de jocuri populare moldovenești* (în colaborare cu muzicologul Petru Stoianov (1975), *Frumos e la șezătoare* (în colaborare, 1983), *Folclor păstoresc* (în colaborare cu etnograful Alexandru Furtună, 1991). În total, a întocmit și a editat, personal sau în colaborare, peste 20 de culegeri de folclor.

E. Junghietu a participat activ la întocmirea, redactarea și editarea celor trei serii de culegeri de folclor cules de la românii din R. Moldova și din Ucraina. Principala între acestea este seria *Creația populară moldovenească* (în 16 volume), la elaborarea căreia folcloriștii de la Academie au lucrat mai mult de 10 ani. Să ținem cont și de faptul că opera aceasta a văzut lumina tiparului în anii 1970-1980, când în RSSM era timpul samovolniciei antinașionale și ateiste. Autorul a trei volume din acest corpus valoros este E. Junghietu: *Cântece populare de dragoste* (1977), *Strigături, amintiri și scrisori versificate* (în colaborare cu Sergiu Moraru, 1978) și *Proverbe și zicători* (1981). Lucrarea colectivă s-a bucurat de o apreciere merituosă din partea recenzenților din țară și de peste hotare.

Al doilea ansamblu de culegeri folclorice avea drept scop publicarea creațiilor populare conform zonelor etnografice. Nominalizăm doar trei titluri din cele șapte apărute: *Folclor din părțile codrilor* (1973), *Folclor din Bugeac* (1982), *Folclor din țara fagilor* (1993). Unul din îngrijitorii celor 7 ediții este și E. Junghietu.

Al treilea serial – *Mărgăritare* – este destinat elevilor școlii medii. Și aici E. Junghietu are trei culegeri: *Cine-a zis doinu-doina: Doine și cântece lirice* (1981), *Apele mici fac râurile mari: Proverbe și zicători* (1984), *Așa joacă pe la noi: Strigături* (1985). Despre prima carte – *Doine...* – poetul Ion Vatamanu scria: „Efim Junghietu, alcătuitorul culegerii și unul dintre harnicii noștri folcloriști, ne invită la o citire a sufletului și conștiinței poporului, adică a acelu mare autor, care nu a împrumutat melodii și cuvinte pentru a-și exprima destinul, ci le-a retrăit la prag, le-a suferit bărbătește, le-a îngânat acasă”.

Efim Junghietu și colegul său Sergiu Moraru n-au rămas nepăsători față de operele folclorice culese în anii 1950 de către unii scriitori (G. Meniuc, P. Zadnipru, V. Roșca, P. Boțu, S. Vangheli, V. Teleucă, G. Madan). Pe baza acestora, cei doi folcloriști au întocmit și editat culegerea *Căutături de perle folclorice* (1984). În prefața acestei culegeri au ținut să menționeze importanța edițiilor de folclor cules de scriitori: „Considerăm că lucrarea de față ar putea fi urmată și de alte volume, cu texte din fondurile Muzeului Republican de Literatură, din arhivele personale ale poeților și prozatorilor noștri”. Din păcate, până astăzi lucrul acesta important nu s-a făcut.

E. Junghietu a scris și a publicat numeroase articole privind preocupările sale de etnologie: *Note despre repertoriul folcloric al satelor moldovenești din regiunea Odesa* (1968), *Folclor moldovenesc pe Bug* (1970), *Metafora «moartea-nuntă» în cântecele de război* (1971), *D. Cantemir și folclorul* (1973), «*Obiceiul pământului*» în proverbe și zicători (în colaborare cu Andrei Galben, 1981), *O variantă inedită a cântecului eroic «Voinicul și șarpele»* etc. Unele dintre acestea au alcătuit cuprinsul culegerii sale de articole – *Deslușiri* (1989).

E. Junghietu a studiat variate specii folclorice legate de anii Războiului al Doilea Mondial, elaborând și o lucrare monografică – *Studiu asupra folclorului moldovenesc din perioada războiului 1941-1945* (1975). Evident, colegul nostru, ca și mulți alții, în acei ani ai totalitarismului comunist, a plătit tribut «patriotismului sovietic», reflectat, chipurile, și în folclor.

Trebuie menționat, de asemenea, munca sa, în calitate de coautor și corector al lucrării colective *Creația populară. Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria și Bucovina* (1991).

Despre lucrările lui E. Junghietu s-au scris recenzii în presa din R. Moldova și cea de peste hotare (România, Ucraina, Germania, Elveția, Finlanda).

În ultimii ani ai vieții avea proiectată în planurile sale de perspectivă elaborarea și editarea, în cadrul seriei «Moștenire», a câtorva volume academice de parimii ale românilor din R. Moldova, Ucraina și Rusia. Efectuase cercetări privind parimiile la români și la alte popoare.

A prezentat numeroase comunicări științifice la întruniri ale savanților care au avut loc în R. Moldova și în alte țări. Era prezent cu cicluri de emisiuni la radio și televiziune.

Rezultatele obținute de E. Junghietu s-au datorat calităților pe care le poseda: dragostea mare față de minunata cultură populară românească, extraordinara forță de muncă, dăruire. Avea darul și plăcerea de a vorbi frumos și corect.

A trecut în neființă la 54 de ani, pe data de 5 ianuarie 1993, lăsând întocmit, dar needitat, un original dicționar de parimii în 9 limbi. A lăsat pe masa de scris teza de doctor habilitat (tot despre parimii).

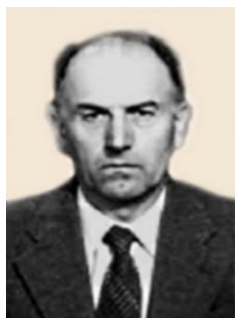
Din mărturisirile soției aflăm că-i plăcea să picteze, scria și versuri – despre natură, dragoste. La petreceri era sufletul veseliei. Știa multe cântece.

În timpul vieții și post-mortem a fost distins cu premiul „Dacia” al Ministerului Culturii al R. Moldova (1991), premiul „Simion Florea Marian” al Academiei Române (1993). I-au fost consacrate articole în enciclopedia *Literatura și arta Moldovei* (2 volume, 1985) și *Dicționarul etnologilor români* de Iordan Datcu (2006).

În memoria folcloristului Efim Junghietu se desfășoară anual un simpozion și un festival de creații populare în cadrul liceului „Gaudeamus” din satul de baștină și la Palatul Culturii din Ungheni. Organizarea și desfășurarea acestora se efectuează cu concursul folcloriștilor de la Academia de Științe, de la Centrul Național de Creație Populară din Chișinău, al lucrătorilor de la Consiliul Raional, Secția Cultură și al primăriilor din Ungheni și Petrești, al profesorilor din liceul unde a învățat cândva viitorul folclorist.

NICOLAE BĂIEȘU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

**NICOLAE RAEVSCHI –
80 de ani de la naștere
(29.XII.1929-13.V.2009)**

Distinsul lingvist Nicolae Raevschi la 29 decembrie 2009 ar fi împlinit 80 de ani de la naștere. Mi-a fost un bun coleg de breaslă, în cadrul acelorași instituții – Academia, iar mai apoi și Universitatea, timp de 45 de ani.

Regretatul Nicolae Raevschi este o personalitate cu o excelentă pregătire în filologie, care s-a dăruit în întregime, cu un devotament total investigației. A fost înzestrat cu un excepțional har de cercetător. A și muncit mult, cu dârzenie, tenacitate.

După absolvirea școlii de 7 ani din satul natal Cosăuți și a școlii medii nr. 1 din or. Soroca, își continuă studiile la Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Moldova (1950-1955), avându-i profesori pe cunoscuții savanți și dascăli universitari Nicolae Corlăteanu, Vasile Coroban, Leonid Pancratiev. Urmează studiile de doctorat în domeniul istoriei limbii la Institutul de Lingvistică din Moscova. În 1958 susține cu succes teza de doctor în filologie, cu tema *Destrămarea declinării latine în romanica răsăriteană*, scrisă sub îndrumarea reputatului romanist Dimitri Mihalci.

Din același an își începe activitatea în cadrul Institutului de Limbă și Literatură al AȘ a RSSM. În 1964 publică, împreună cu alți autori, prima lucrare de proporții, *Curs de gramatică istorică a limbii moldovenești (Curs de gramatică istorică a limbii române, 1991)*.

Ca om de știință, Nicolae Raevschi s-a afirmat de timpuriu.

O altă lucrare colectivă, la care omagiatul și-a adus contribuția, de asemenea, în mod substanțial în calitate de autor și redactor, este volumul *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești* (1978), elaborat în colaborare cu M. Gabinschi (autor și redactor), S. Berejan, Al. Dârul, T. Iliășenco. Această lucrare a fost distinsă cu Premiul de Stat al RSSM, în 1989, și cercetătorului s-a învrednicit de recenzii elogioase ale unor specialiști notorii în materie din străinătate.

Nicolae Raevschi a fost la noi, în Basarabia, un remarcabil specialist în domeniul istoriei limbii, un proeminent slavist și un etimolog de frunte. În acest sens, drept confirmare, la scrierile menționate mai sus se alătură valoroasa monografie *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice* (1988), care i-a servit omagiatului ca bază la susținerea tezei de doctor habilitat în filologie (1998), și culegerea *Etimologii și alte studii de lingvistică* (2006).

Limba română ca obiect de studiu și poporul român sunt mai mult decât repere comparatiste în lucrările sale lăsate posterității. Cercetând în studiul său monografic *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii* elementele slave în limba română, autorul evocă „epocile etnice” ale românilor delimitându-le, în fond, pe bază de dovezi lingvistice.

De reținut însă în acest context că doctorul habilitat Nicolae Raevschi a avut de înfruntat în activitatea sa de până la sfârșitul anilor '80 multe praguri. Or, în condițiile republicii noastre, filologia și istoria au fost vreme îndelungată domenii ale științei deosebit de dificile. De aceea, în interiorul acestui om de știință, acestui om cu deschidere spre comunicare, vrednic, generos și plăcut, se ascundea, ca și în cazul altor colegi ai săi, „un mare tragic”. Zbuciumul lăuntric al savantului Nicolae Raevschi a reflectat drama intelectualului și în genere a românilor basarabeni și bucovineni, sortiți să trăiască și să activeze sub regimul totalitar sovietic.

Referindu-mă la ultima carte tipărită, *Etimologii și alte studii de lingvistică*, cântecul de lebedă al autorului, aș avea de concretizat că această culegere înmănunchiază articole în care se cercetează sub raport etimologic peste o sută de apelative și termeni onomastici, articole în care sunt examinate fenomene de gramatică, de lexic, semantică, chestiuni privind contactele limbii române cu limbile slave, precum și unele probleme cu o tematică mai puțin cercetată la noi. E vorba de tratarea unor probleme privind corespondențele fonetice și lexicale între idiomul strămoșilor noștri de până la romanizare și domeniul lingvistic baltic, de concordanțe traco-baltice studiate începând cu B. P. Hasdeu, apoi de Poghirc, Toporov, Vraciu. După opinia lui N. Raevschi, în același plan pot fi tratate și unele hidronime ca *Bârlad, Moldova, Șacovăț, Țuțora* etc.

Cercetările din ultimii 10-12 ani ale profesorului Nicolae Raevschi urmau să se încununeze cu publicarea *Dicționarului de derivate*.

Ceea ce știu și pot informa e că la Institutul de Filologie al AȘM există doar o parte din această lucrare lexicologică de proporții. Căutările celeilalte părți din volum continuă, dar deocamdată fără succes. Există o amplă introducere teoretică și o parte din dicționarul propriu-zis, și anume 11 articole de dicționar: A, B, C, D, E, F, G, L, N (parțial), O și S.

Studiul teoretic introductiv este intitulat *Sensul derivațional* și îi aparține în exclusivitate lui Nicolae Raevschi. Autorul ia în dezbatere o serie de probleme cu privire la conceptul de sens derivațional, la definirea acestuia, la clasificarea sensurilor derivaționale etc.

Dicționarul a fost inițiat la mijlocul anilor '90 ai secolului trecut ca o lucrare colectivă, dicționar considerat de acad. Nicolae Corlăteanu ca fiind „primul de acest fel în lingvistica română”. De altfel, acad. N. Corlăteanu a și publicat în anul 1994 studiul *Preliminarii la Dicționarul de derivate* (vezi: RLȘL, nr. 6, 1994, p. 52-57), inclus ulterior în *Nicolae Corlăteanu, Testament. Cred în izbânda limbii române*. Selecție, coordonare și prefață de Alexandru Bantoș, Chișinău, 2010, p. 71-77. În faza inițială de elaborare au colaborat, prin prezentarea unor materiale privind cuiburile derivaționale, regretații Arcadie Evdoșenco și Ion Zaporozjan, de asemenea domnii Anton Borș, Teodor Cotelnic, Vasile Botnariuc, Alexandru Dârul, Marcu Gabinschi,

Gheorghe Popa. În ce măsură a folosit Nicolae Raevschi materialul prezentat de colegii săi nu pot să-mi dau seama.

Problema acum e alta: găsirea dischetelor pentru cele 16-17 litere, pe care nu le-am nominalizat mai sus, și purcederea la pregătirea *Dicționarului de derivate* pentru tipar.

În încheiere aș mai adăuga neapărat că reputatul cercetător Nicolae Raevschi în anii 1994-2006, în calitate de profesor universitar interimar la Facultatea de Filologie de la Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă” din Chișinău, a predat cursurile de gramatică istorică a limbii române, de gramatică comparată a limbilor romanice, iar apoi, timp de 2-3 ani, și un curs opțional de derivatologie. Studenții au apreciat mult prelegerile profesorului. Sub îndrumarea lui Nicolae Raevschi au fost pregătiți 3 doctori în filologie.

Să ne aplecăm cu respect profund asupra cărților lui Nicolae Raevschi, savant cu o bogată cultură filologică. Scrierile sale rămân a servi o sursă valoroasă pentru cunoașterea istoriei limbii române și a ființei noastre.

VASILE PAVEL
Institutul de Filologie
(Chișinău)

31,20 lei

INDICE 76980

DIN SUMARUL NUMERELOR URMATOARE

- TAINA CARE APĂRĂ POETUL
- O TRILOGIE CRITICĂ
- TENTAȚIA HAMLETIANĂ ÎN CRITICA LITERARĂ ROMÂNĂ
- ASPECTE TEORETICE ȘI PRACTICE ÎN FORMAREA
REPERTORIULUI TERMINOLOGIC AL „ENCICLOPEDIIEI
MOLDOVEI”
- ROLUL DETERMINĂRILOR RAPORTUALE ÎN ACTUALI-
ZAREA NUMELUI ÎN ENUNȚ

REVISTĂ DE LINGVISTICĂ ȘI ȘTIINȚĂ LITERARĂ

2009, nr. 5-6, p. 1-140

Coperta *Vitalie Ichim*

Procesare computerizată *Galina Prodan*

Formatul 70×100 1/16. Coli de tipar conv. 9,25 Tirajul 200 ex. Comanda 1121

ISSN 0236 – 3119

Tipografia Centrală,
str. Florilor, nr. 1, or. Chișinău

2009
5-6

DIN SUMAR

- DUMITRU MATCOVSCHI ÎNTRE „IMNE” ȘI „BLESTEME”
- MIRCEA ELIADE ȘI MIȘCAREA „GENERAȚIONISTĂ” DIN BASARABIA
- ELEMENTE MANIERISTE ÎN POEZIA NEOEXPRESIONIȘTILOR ROMÂNI
- DIALOGUL SOCRATIC AL LUI PLATON ȘI POLIFONIA BAHTINIANĂ
- AREALUL TOPONIMIC SÂNGEREI. GLOSARUL NUMELOR TOPICE
- TERMINOLOGIA – UN TERMEN POLISEMANTIC